๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

มชฺฌิมนิกาเย

อุปริปณฺณาสปาฬิ

๑. เทวทหวโคฺค

๑. เทวทหสุตฺตํ

๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สเกฺกสุ วิหรติ เทวทหํ นาม สกฺยานํ นิคโม๚ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติ๚ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํ๚ ภควา เอตทโวจ – ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฎฺฐิโน – ‘ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฎิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุ๚ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายติํ อนวสฺสโว; อายติํ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’ติ๚ เอวํวาทิโน, ภิกฺขเว, นิคณฺฐา๚

‘‘เอวํวาทาหํ , ภิกฺขเว, นิคเณฺฐ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, เอวํวาทิโน เอวํทิฎฺฐิโน – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฎิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุ๚ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายติํ อนวสฺสโว; อายติํ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’ติ? เต จ เม, ภิกฺขเว, นิคณฺฐา เอวํ ปุฎฺฐา ‘อามา’ติ ปฎิชานนฺติ๚

‘‘ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘กิํ ปน ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, ชานาถ – อหุวเมฺหว มยํ ปุเพฺพ, น นาหุวมฺหา’ติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’๚

‘‘‘กิํ ปน ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, ชานาถ – อกรเมฺหว มยํ ปุเพฺพ ปาปกมฺมํ, น นากรมฺหา’ติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’๚

‘‘‘กิํ ปน ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, ชานาถ – เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา ปาปกมฺมํ อกรมฺหา’ติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’๚

‘‘‘กิํ ปน ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, ชานาถ – เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ, เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชีเรตพฺพํ, เอตฺตกมฺหิ วา ทุเกฺข นิชฺชิเณฺณ สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’ติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’๚

‘‘‘กิํ ปน ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, ชานาถ – ทิเฎฺฐว ธเมฺม อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ, กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปท’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’๚

๒. ‘‘อิติ กิร ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, น ชานาถ – อหุวเมฺหว มยํ ปุเพฺพ, น นาหุวมฺหาติ , น ชานาถ – อกรเมฺหว มยํ ปุเพฺพ ปาปกมฺมํ, น นากรมฺหาติ, น ชานาถ – เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา ปาปกมฺมํ อกรมฺหาติ, น ชานาถ – เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ, เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชีเรตพฺพํ, เอตฺตกมฺหิ วา ทุเกฺข นิชฺชิเณฺณ สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตีติ, น ชานาถ – ทิเฏฺฐว ธเมฺม อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ, กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทํ; เอวํ สเนฺต อายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ น กลฺลมสฺส เวยฺยากรณาย – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุฯ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’’ติฯ

‘‘สเจ ปน ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, ชาเนยฺยาถ – อหุวเมฺหว มยํ ปุเพฺพ, น นาหุวมฺหาติ, ชาเนยฺยาถ – อกรเมฺหว มยํ ปุเพฺพ ปาปกมฺมํ, น นากรมฺหาติ, ชาเนยฺยาถ – เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา ปาปกมฺมํ อกรมฺหาติ, ชาเนยฺยาถ – เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ, เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชีเรตพฺพํ, เอตฺตกมฺหิ วา ทุเกฺข นิชฺชิเณฺณ สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตีติ, ชาเนยฺยาถ – ทิเฏฺฐว ธเมฺม อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ, กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทํ; เอวํ สเนฺต อายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ กลฺลมสฺส เวยฺยากรณาย – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุฯ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’’ติฯ

๓. ‘‘เสยฺยถาปิ, อาวุโส นิคณฺฐา, ปุริโส สเลฺลน วิโทฺธ อสฺส สวิเสน คาฬฺหูปเลปเนน [คาฬฺหปเลปเนน (ก.)]; โส สลฺลสฺสปิ เวธนเหตุ [เวทนาเหตุ (สี. ปี. ก.)] ทุกฺขา ติพฺพา [ติปฺปา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] กฎุกา เวทนา เวทิเยยฺยฯ ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ อุปฎฺฐาเปยฺยุํฯ ตสฺส โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต สเตฺถน วณมุขํ ปริกเนฺตยฺย; โส สเตฺถนปิ วณมุขสฺส ปริกนฺตนเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิเยยฺยฯ ตสฺส โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต เอสนิยา สลฺลํ เอเสยฺย; โส เอสนิยาปิ สลฺลสฺส เอสนาเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิเยยฺย ฯ ตสฺส โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต สลฺลํ อพฺพุเหยฺย [อพฺพุเยฺหยฺย (สี.), อพฺภุเณฺหยฺย (สฺยา. กํ.)]; โส สลฺลสฺสปิ อพฺพุหนเหตุ [อพฺพุยฺหนเหตุ (สี.), อพฺภุณฺหนเหตุ (สฺยา. กํ.)] ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิเยยฺยฯ ตสฺส โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต อคทงฺคารํ วณมุเข โอทเหยฺย; โส อคทงฺคารสฺสปิ วณมุเข โอทหนเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิเยยฺยฯ โส อปเรน สมเยน รูเฬฺหน วเณน สญฺฉวินา อโรโค อสฺส สุขี เสรี สยํวสี เยน กามงฺคโมฯ ตสฺส เอวมสฺส – อหํ โข ปุเพฺพ สเลฺลน วิโทฺธ อโหสึ สวิเสน คาฬฺหูปเลปเนนฯ โสหํ สลฺลสฺสปิ เวธนเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิยิํฯ ตสฺส เม มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ อุปฎฺฐเปสุํฯ ตสฺส เม โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต สเตฺถน วณมุขํ ปริกนฺติ; โสหํ สเตฺถนปิ วณมุขสฺส ปริกนฺตนเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิยิํฯ ตสฺส เม โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต เอสนิยา สลฺลํ เอสิ; โส อหํ เอสนิยาปิ สลฺลสฺส เอสนาเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิยิํฯ ตสฺส เม โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต สลฺลํ อพฺพุหิ [อพฺพุยฺหิ (สี.), อพฺภุณฺหิ (สฺยา. กํ.)]; โสหํ สลฺลสฺสปิ อพฺพุหนเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิยิํฯ ตสฺส เม โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต อคทงฺคารํ วณมุเข โอทหิ; โสหํ อคทงฺคารสฺสปิ วณมุเข โอทหนเหตุ ทุกฺขา ติพฺพา กฎุกา เวทนา เวทิยิํฯ โสมฺหิ เอตรหิ รูเฬฺหน วเณน สญฺฉวินา อโรโค สุขี เสรี สยํวสี เยน กามงฺคโม’’ติฯ

‘‘เอวเมว โข, อาวุโส นิคณฺฐา, สเจ ตุเมฺห ชาเนยฺยาถ – อหุวเมฺหว มยํ ปุเพฺพ, น นาหุวมฺหาติ, ชาเนยฺยาถ – อกรเมฺหว มยํ ปุเพฺพ ปาปกมฺมํ, น นากรมฺหาติ, ชาเนยฺยาถ – เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา ปาปกมฺมํ อกรมฺหาติ, ชาเนยฺยาถ – เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ, เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชีเรตพฺพํ, เอตฺตกมฺหิ วา ทุเกฺข นิชฺชิเณฺณ สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตีติ, ชาเนยฺยาถ – ทิเฏฺฐว ธเมฺม อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ, กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทํ; เอวํ สเนฺต อายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ กลฺลมสฺส เวยฺยากรณาย – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุ; อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’’ติ.

‘‘ยสฺมา จ โข ตุเมฺห, อาวุโส นิคณฺฐา, น ชานาถ – อหุวเมฺหว มยํ ปุเพฺพ, น นาหุวมฺหาติ, น ชานาถ – อกรเมฺหว มยํ ปุเพฺพ ปาปกมฺมํ, น นากรมฺหาติ, น ชานาถ – เอวรูปํ วา เอวรูปํ วา ปาปกมฺมํ อกรมฺหาติ, น ชานาถ – เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ, เอตฺตกํ วา ทุกฺขํ นิชฺชีเรตพฺพํ, เอตฺตกมฺหิ วา ทุเกฺข นิชฺชิเณฺณ สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตีติ, น ชานาถ – ทิเฏฺฐว ธเมฺม อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานํ, กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทํ; ตสฺมา อายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ น กลฺลมสฺส เวยฺยากรณาย – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุ. อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’’ติ.

๔. ‘‘เอวํ วุเตฺต, ภิกฺขเว, เต นิคณฺฐา มํ เอตทโวจุํ – ‘นิคโณฺฐ , อาวุโส, นาฏปุโตฺต [นาถปุโตฺต (สี.)] สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี, อปริเสสํ ญาณทสฺสนํ ปฏิชานาติ . จรโต จ เม ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตํ สมิตํ ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิต’นฺติ. โส เอวมาห – ‘อตฺถิ โข โว, อาวุโส นิคณฺฐา, ปุเพฺพว ปาปกมฺมํ กตํ, ตํ อิมาย กฏุกาย ทุกฺกรการิกาย นิชฺชีเรถ, ยํ ปเนตฺถ เอตรหิ กาเยน สํวุตา วาจาย สํวุตา มนสา สํวุตา ตํ อายตึ ปาปกมฺมสฺส อกรณํ. อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’ติ. ตญฺจ ปนมฺหากํ รุจฺจติ เจว ขมติ จ, เตน จมฺหา อตฺตมนา’’ติ.

๕. ‘‘เอวํ วุเตฺต อหํ, ภิกฺขเว, เต นิคเณฺฐ เอตทโวจํ – ‘ปญฺจ โข อิเม, อาวุโส นิคณฺฐา, ธมฺมา ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทฺวิธาวิปากา. กตเม ปญฺจ? สทฺธา, รุจิ, อนุสฺสโว, อาการปริวิตโกฺก, ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติ – อิเม โข, อาวุโส นิคณฺฐา, ปญฺจ ธมฺมา ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทฺวิธาวิปากา. ตตฺรายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ กา อตีตํเส สตฺถริ สทฺธา, กา รุจิ, โก อนุสฺสโว, โก อาการปริวิตโกฺก, กา ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺตี’ติ. เอวํวาที [เอวํวาทีสุ (ก.)] โข อหํ, ภิกฺขเว, นิคเณฺฐสุ น กญฺจิ [กิญฺจิ (สี. ปี. ก.)] สหธมฺมิกํ วาทปฏิหารํ สมนุปสฺสามิ.

‘‘ปุน จปราหํ [ปุน จ ปนาหํ (สี. ปี. ก.)], ภิกฺขเว, เต นิคเณฺฐ เอวํ วทามิ – ‘ตํ กึ มญฺญถ, อาวุโส นิคณฺฐา. ยสฺมึ โว สมเย ติโพฺพ [ติโปฺป (ปี.)] อุปกฺกโม โหติ ติพฺพํ ปธานํ, ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถ; ยสฺมึ ปน โว สมเย น ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ น ติพฺพํ ปธานํ, น ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถา’ติ? ‘ยสฺมึ โน, อาวุโส โคตม, สมเย ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ ติพฺพํ ปธานํ, ติพฺพา ตสฺ

มึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิยาม; ยสฺมึ ปน โน สมเย น ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ น ติพฺพํ ปธานํ, น ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิยามา’’’ติฯ

๖. ‘‘อิติ กิร, อาวุโส นิคณฺฐา, ยสฺมึ โว สมเย ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ ติพฺพํ ปธานํ, ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถ; ยสฺมึ ปน โว สมเย น ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ น ติพฺพํ ปธานํ, น ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถฯ เอวํ สเนฺต อายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ น กลฺลมสฺส เวยฺยากรณาย – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุฯ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย ; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตีติฯ สเจ, อาวุโส นิคณฺฐา, ยสฺมึ โว สมเย ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ ติพฺพํ ปธานํ, น ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถ; ยสฺมึ ปน โว สมเย น ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ น ติพฺพํ ปธานํ, ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถ [ปธานํ, ติเฏฺฐเยฺยว ตสฺมึ สมเย… เวทนา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]; เอวํ สเนฺต อายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ กลฺลมสฺส เวยฺยากรณาย – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุฯ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’’ติฯ

‘‘‘ยสฺมา จ โข, อาวุโส นิคณฺฐา, ยสฺมึ โว สมเย ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ ติพฺพํ ปธานํ, ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถ; ยสฺมึ ปน โว สมเย น ติโพฺพ อุปกฺกโม โหติ น ติพฺพํ ปธานํ, น ติพฺพา ตสฺมึ สมเย โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิเยถ; เต ตุเมฺห สามํเยว โอปกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทยมานา อวิชฺชา อญฺญาณา สโมฺมหา วิปเจฺจถ – ยํ กิญฺจายํ ปุริสปุคฺคโล ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, สพฺพํ ตํ ปุเพฺพกตเหตุฯ อิติ ปุราณานํ กมฺมานํ ตปสา พฺยนฺตีภาวา, นวานํ กมฺมานํ อกรณา, อายตึ อนวสฺสโว; อายตึ อนวสฺสวา กมฺมกฺขโย; กมฺมกฺขยา ทุกฺขกฺขโย; ทุกฺขกฺขยา เวทนากฺขโย ; เวทนากฺขยา สพฺพํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวํวาทีปิ [เอวํวาทีสุปิ (ก.)] โข อหํ, ภิกฺขเว, นิคเณฺฐสุ น กญฺจิ สหธมฺมิกํ วาทปฏิหารํ สมนุปสฺสามิฯ

๗. ‘‘ปุน จปราหํ, ภิกฺขเว, เต นิคเณฺฐ เอวํ วทามิ – ‘ตํ กิํ มญฺญถาวุโส นิคณฺฐา, ยมิทํ กมฺมํ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา สมฺปรายเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ยํ ปนิทํ กมฺมํ สมฺปรายเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ตํ กิํ มญฺญถาวุโส นิคณฺฐา, ยมิทํ กมฺมํ สุขเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา ทุกฺขเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ยํ ปนิทํ กมฺมํ ทุกฺขเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา สุขเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ตํ กิํ มญฺญถาวุโส นิคณฺฐา, ยมิทํ กมฺมํ ปริปกฺกเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา อปริปกฺกเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ยํ ปนิทํ กมฺมํ อปริปกฺกเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา ปริปกฺกเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ตํ กิํ มญฺญถาวุโส นิคณฺฐา, ยมิทํ กมฺมํ พหุเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา อปฺปเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ยํ ปนิทํ กมฺมํ อปฺปเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา พหุเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ตํ กิํ มญฺญถาวุโส

นิคณฺฐา, ยมิทํ กมฺมํ สเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา อเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ ‘ยํ ปนิทํ กมฺมํ อเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา สเวทนียํ โหตูติ ลพฺภเมต’นฺติ? ‘โน หิทํ, อาวุโส’ฯ

๘. ‘‘อิติ กิร, อาวุโส นิคณฺฐา, ยมิทํ กมฺมํ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา สมฺปรายเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยํ ปนิทํ กมฺมํ สมฺปรายเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ สุขเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา ทุกฺขเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ ทุกฺขเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา สุขเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ ปริปกฺกเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา อปริปกฺกเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ อปริปกฺกเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา ปริปกฺกเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ พหุเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา อปฺปเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ อปฺปเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา พหุเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ สเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา อเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ, ยมิทํ กมฺมํ อเวทนียํ ตํ อุปกฺกเมน วา ปธาเนน วา สเวทนียํ โหตูติ อลพฺภเมตํ; เอวํ สนฺเต อายสฺมนฺตานํ นิคณฺฐานํ อผโล อุปกฺกโม โหติ, อผลํ ปธานํ’’ฯ

‘‘เอวํวาที, ภิกฺขเว, นิคณฺฐาฯ เอวํวาทีนํ, ภิกฺขเว, นิคณฺฐานํ ทส สหธมฺมิกา วาทานุวาทา คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉนฺติฯ

๙. ‘‘สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ปุเพฺพกตเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, นิคณฺฐา ปุเพฺพ ทุกฺกฏกมฺมการิโน ยํ เอตรหิ เอวรูปา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อิสฺสรนิมฺมานเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, นิคณฺฐา ปาปเกน อิสฺสเรน นิมฺมิตา ยํ เอตรหิ เอวรูปา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา สงฺคติภาวเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, นิคณฺฐา ปาปสงฺคติกา ยํ เอตรหิ เอวรูปา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อภิชาติเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, นิคณฺฐา ปาปาภิชาติกา ยํ เอตรหิ เอวรูปา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ทิฏฺฐธมฺมูปกฺกมเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, นิคณฺฐา เอวรูปา ทิฏฺฐธมฺมูปกฺกมา ยํ เอตรหิ เอวรูปา ทุกฺขา ติพฺพา กฏุกา เวทนา เวทิยนฺติฯ

‘‘สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ปุเพฺพกตเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐา; โน เจ สตฺตา ปุเพฺพกตเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐาฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อิสฺสรนิมฺมานเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐา; โน เจ สตฺตา อิสฺสรนิมฺมานเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐาฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา สงฺคติภาวเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐา; โน เจ สตฺตา สงฺคติภาวเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐาฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อภิชาติเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐา; โน เจ สตฺตา อภิชาติเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐาฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ทิฏฺฐธมฺมูปกฺกมเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐา; โน เจ สตฺตา ทิฏฺฐธมฺมูปกฺกมเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, คารยฺหา นิคณฺฐาฯ เอวํวาที, ภิกฺขเว, นิคณฺฐาฯ เอวํวาทีนํ, ภิกฺขเว, นิคณฺฐานํ อิเม ทส สหธมฺมิกา วาทานุวาทา คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉนฺติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อผโล อุปกฺกโม โหติ, อผลํ ปธานํฯ

๑๐. ‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ น เหว อนทฺธภูตํ อตฺตานํ ทุเกฺขน อทฺธภาเวติ, ธมฺมิกญฺจ สุขํ น ปริจฺจชติ, ตสฺมิญฺจ สุเข อนธิมุจฺฉิโต โหติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อิมสฺส โข เม ทุกฺขนิทานสฺส สงฺขารํ ปทหโต สงฺขารปฺปธานา วิราโค โหติ, อิมสฺส ปน เม ทุกฺขนิทานสฺส อชฺฌุเปกฺขโต อุเปกฺขํ ภาวยโต วิราโค โหตี’ติฯ โส ยสฺส หิ ขฺวาสฺส [ยสฺส โข ปนสฺส (สี.), ยสฺส ขฺวาสฺส (ปี.)] ทุกฺขนิทานสฺส สงฺขารํ ปทหโต สงฺขารปฺปธานา วิราโค โหติ, สงฺขารํ ตตฺถ ปทหติฯ ยสฺส ปนสฺส ทุกฺขนิทานสฺส อชฺฌุเปกฺขโต อุเปกฺขํ ภาวยโต วิราโค โหติ, อุเปกฺขํ ตตฺถ ภาเวติฯ ตสฺส ตสฺส ทุกฺขนิทานสฺส สงฺขารํ ปทหโต สงฺขารปฺปธานา วิราโค โหติ – เอวมฺปิสฺส ตํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ โหติฯ ตสฺส ตสฺส ทุกฺขนิทานสฺส อชฺฌุเปกฺขโต อุเปกฺขํ ภาวยโต วิราโค โหติ – เอวมฺปิสฺส ตํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ โหติฯ

๑๑. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส อิตฺถิยา สารตฺโต ปฏิพทฺธจิตฺโต ติพฺพจฺฉนฺโท ติพฺพาเปกฺโขฯ โส ตํ อิตฺถึ ปเสฺสยฺย อเญฺญน ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนฺตึ สลฺลปนฺตึ สญฺชคฺฆนฺตึ สํหสนฺตึฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ ตสฺส ปุริสสฺส อมุํ อิตฺถึ ทิสฺวา อเญฺญน ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนฺตึ สลฺลปนฺตึ สญฺชคฺฆนฺตึ สํหสนฺตึ อุปฺปเชฺชยฺยุํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อมุ หิ, ภเนฺต, ปุริโส อมุสฺสา อิตฺถิยา สารตฺโต ปฏิพทฺธจิตฺโต ติพฺพจฺฉนฺโท ติพฺพาเปกฺโข ฯ ตสฺมา ตํ อิตฺถึ ทิสฺวา อเญฺญน ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนฺตึ สลฺลปนฺตึ สญฺชคฺฆนฺตึ สํหสนฺตึ อุปฺปเชฺชยฺยุํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสา’’ติฯ ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, ตสฺส ปุริสสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ โข อมุสฺสา อิตฺถิยา สารตฺโต ปฏิพทฺธจิตฺโต ติพฺพจฺฉนฺโท ติพฺพาเปกฺโขฯ ตสฺส เม อมุํ อิตฺถึ ทิสฺวา อเญฺญน ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนฺตึ สลฺลปนฺตึ สญฺชคฺฆนฺตึ สํหสนฺตึ อุปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสาฯ ยํนูนาหํ โย เม อมุสฺสา อิตฺถิยา ฉนฺทราโค ตํ ปชเหยฺย’นฺติฯ โส โย อมุสฺสา อิตฺถิยา ฉนฺทราโค ตํ ปชเหยฺยฯ โส ตํ อิตฺถึ ปเสฺสยฺย อปเรน สมเยน อเญฺญน ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนฺตึ สลฺลปนฺตึ สญฺชคฺฆนฺตึ สํหสนฺตึฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ ตสฺส ปุริสสฺส อมุํ อิตฺถึ ทิสฺวา อเญฺญน ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนฺตึ สลฺลปนฺตึ สญฺชคฺฆนฺตึ สํหสนฺตึ อุปฺปเชฺชยฺยุํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อมุ หิ, ภเนฺต, ปุริโส อมุสฺสา อิตฺถิยา วิราโคฯ ตสฺมา ตํ อิตฺถึ ทิสฺวา อเญฺญน ปุริเสน สทฺธึ สนฺติฏฺฐนฺตึ สลฺลปนฺตึ สญฺชคฺฆนฺตึ สํหสนฺตึ น อุปฺปเชฺชยฺยุํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสา’’ติฯ

‘‘เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ น เหว อนทฺธภูตํ อตฺตานํ ทุเกฺขน อทฺธภาเวติ, ธมฺมิกญฺจ สุขํ น ปริจฺจชติ, ตสฺมิญฺจ สุเข อนธิมุจฺฉิโต โหติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อิมสฺส โข เม ทุกฺขนิทานสฺส สงฺขารํ ปทหโต สงฺขารปฺปธานา วิราโค โหติ, อิมสฺส ปน เม ทุกฺขนิทานสฺส อชฺฌุเปกฺขโต อุเปกฺขํ ภาวยโต วิราโค โหตี’ติฯ โส ยสฺส หิ ขฺวาสฺส ทุกฺขนิทานสฺส สงฺขารํ ปทหโต สงฺขารปฺปธานา วิราโค โหติ, สงฺขารํ ตตฺถ ปทหติ; ยสฺส ปนสฺส ทุกฺขนิทานสฺส อชฺฌุเปกฺขโต อุเปกฺขํ ภาวยโต วิราโค โหติ, อุเปกฺขํ ตตฺถ ภาเวติฯ ตสฺส ตสฺส ทุกฺขนิทานสฺส สงฺขารํ ปทหโต สงฺขารปฺปธานา วิราโค โหติ – เอวมฺปิสฺส ตํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ โหติ ฯ ตสฺส ตสฺส ทุกฺขนิทานสฺส อชฺฌุเปกฺขโต อุเปกฺขํ ภาวยโต วิราโค โหติ – เอวมฺปิสฺส ตํ ทุกฺขํ นิชฺชิณฺณํ โหติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

๑๒. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘ยถาสุขํ โข เม วิหรโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ; ทุกฺขาย ปน เม อตฺตานํ ปทหโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ยํนูนาหํ ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทเหยฺย’นฺติฯ โส ทุกฺขาย

อตฺตานํ ปทหติฯ ตสฺส ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทหโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ โส น อปเรน สมเยน ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทหติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยสฺส หิ โส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อตฺถาย ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทเหยฺย สฺวาสฺส อโตฺถ อภินิปฺผโนฺน โหติฯ ตสฺมา น อปเรน สมเยน ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทหติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุสุกาโร เตชนํ ทฺวีสุ อลาเตสุ อาตาเปติ ปริตาเปติ อุชุํ กโรติ กมฺมนิยํฯ ยโต โข, ภิกฺขเว, อุสุการสฺส เตชนํ ทฺวีสุ อลาเตสุ อาตาปิตํ โหติ ปริตาปิตํ อุชุํ กตํ [อุชุํ กตํ โหติ (สี.)] กมฺมนิยํ, น โส ตํ อปเรน สมเยน อุสุกาโร เตชนํ ทฺวีสุ อลาเตสุ อาตาเปติ ปริตาเปติ อุชุํ กโรติ กมฺมนิยํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยสฺส หิ โส, ภิกฺขเว, อตฺถาย อุสุกาโร เตชนํ ทฺวีสุ อลาเตสุ อาตาเปยฺย ปริตาเปยฺย อุชุํ กเรยฺย กมฺมนิยํ สฺวาสฺส อโตฺถ อภินิปฺผโนฺน โหติฯ ตสฺมา น อปเรน สมเยน อุสุกาโร เตชนํ ทฺวีสุ อลาเตสุ อาตาเปติ ปริตาเปติ อุชุํ กโรติ กมฺมนิยํฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘ยถาสุขํ โข เม วิหรโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ; ทุกฺขาย ปน เม อตฺตานํ ปทหโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ยํนูนาหํ ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทเหยฺย’นฺติฯ โส ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทหติฯ ตสฺส ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทหโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ โส น อปเรน สมเยน ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทหติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ยสฺส หิ โส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อตฺถาย ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทเหยฺย สฺวาสฺส อโตฺถ อภินิปฺผโนฺน โหติฯ ตสฺมา น อปเรน สมเยน ทุกฺขาย อตฺตานํ ปทหติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

๑๓. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควาฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ ตํ ธมฺมํ สุณาติ คหปติ วา คหปติปุโตฺต วา อญฺญตรสฺมิํ วา กุเล ปจฺจาชาโตฯ โส ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภติฯ โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ, อโพฺภกาโส ปพฺพชฺชาฯ นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย’นฺติฯ โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย, อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ

๑๔. ‘‘โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทโณฺฑ นิหิตสโตฺถ, ลชฺชี ทยาปโนฺน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติฯ อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ อพฺรหฺมจริยํ ปหาย พฺรหฺมจารี โหติ อาราจารี วิรโต เมถุนา คามธมฺมาฯ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สจฺจวาที สจฺจสโนฺธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺสฯ ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ; อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย – อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณิํ วาจํ ภาสิตา โหติฯ ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ; ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปิํ วาจํ ภาสิตา โหติฯ สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานว

ตํ วาจํ ภาสิตา กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ อตฺถสํหิตํฯ โส พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิร
โต โหติฯ เอกภตฺติโก โหติ รตฺตูปรโต วิรโต วิกาลโภชนาฯ นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏิ
วิรโต โหติฯ มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติฯ อุจฺจาสยนมหาสย
นา ปฏิวิรโต โหติฯ ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ อามกธญฺญปฏิคฺคหณา ปฏิวิร
โต โหติฯ อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ อิตฺถิกุมาริกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ ทา
สิทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ อเชฬกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ กุกฺกุฏสูกรปฏิคฺ
คหณา ปฏิวิรโต โหติฯ หตฺถิควสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหติฯ เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา
ปฏิวิรโต โหติฯ ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต โหติฯ กยวิกฺกยา ปฏิวิรโต โหติฯ ตุลา
กูฏกํสกูฏมานกูฏา ปฏิวิรโต โหติฯ อุโกฺกฏนวญฺจนนิกติสาจิโยคา [สาวิโยคา (สฺยา. กํ. ก.)
เอตฺถ สาจิสโทฺท กุฏิลปริยาโย] ปฏิวิรโต โหติฯ เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสหสากา
รา ปฏิวิรโต โหติ [ปสฺส ม. นิ. ๑.๒๙๓ จูฬหตฺถิปโทปเม]ฯ

‘‘โส สนฺตุโฏฺฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน, กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน
เยเนว ปกฺกมติ สมาทาเยว ปกฺกมติฯ เสยฺยถาปิ นาม ปกฺขี สกุโณ เยน เยเนว เฑติ สปตฺตภา
โรว เฑติ, เอวเมว ภิกฺขุ สนฺตุโฏฺฐ โหติ กายปริหาริเกน จีวเรน, กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปา
เตน; โส เยน เยเนว ปกฺกมติ สมาทาเยว ปกฺกมติฯ โส อิมินา อริเยน สีลกฺขเนฺธน สมนฺนาค
โต อชฺฌตฺตํ อนวชฺชสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ

๑๕. ‘‘โส จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณ
เมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ
ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺ
วา...เป.... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา...เป.... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา...เป.... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุ
สิตฺวา...เป.... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณ
เมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ ตสฺส
สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โส อิมินา อริเยน อินฺทฺ
ริยสํวเรน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อพฺยาเสกสุขํ ปฏิสํเวเทติฯ

‘‘โส อภิกฺกเนฺต ปฏิกฺกเนฺต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ,
สมิญฺชิเต [สมฺมิญฺชิเต (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ
สมฺปชานการี โหติ , อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกเมฺม
สมฺปชานการี โหติ, คเต ฐิเต นิสิเนฺน สุเตฺต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติฯ

๑๖. ‘‘โส อิมินา จ อริเยน สีลกฺขเนฺธน สมนฺนาคโต, (อิมาย จ อริยาย สนฺตุฏฺฐิยา สมนฺ
นาคโต,) [ปสฺส ม. นิ. ๑.๒๙๖ จูฬหตฺถิปโทปเม] อิมินา จ อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาค
โต, อิมินา จ อริเยน สติสมฺปชเญฺญน สมนฺนาคโต วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ
ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปา
ตปฏิกฺกโนฺต นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา, อุชุํ กายํ ปณิธาย, ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ โส อภิ
ชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิเชฺฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ พฺยาปาทปโทสํ
ปหาย อพฺยาปนฺนจิโตฺต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ
ถินมิทฺธํ ปหาย วิคตถินมิโทฺธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธ
ติฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิโตฺต , อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ

ปริโสเธติฯ วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิหรติ อกถํกถี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ

“โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวมฺปิ , ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติฯ ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา, ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา, อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

๑๗. “โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ [เสยฺยถีทํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติโสฺสปิ ชาติโย จตโสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ วิวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป – ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

๑๘. “โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ – ‘อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฎฺฐิกา สมฺมาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา’ติฯ อิติ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ

๑๙. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส ‘อิทํ ทุกฺข’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; ‘อิเม อาสวา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิ โข, ภิกฺขเว, สผโล อุปกฺกโม โหติ, สผลํ ปธานํฯ เอวํวาที, ภิกฺขเว, ตถาคตาฯ เอวํวาทีนํ, ภิกฺขเว, ตถาคตานํ [ตถาคโต, เอวํวาทิํ ภิกฺขเว ตถาคตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ทส สหธมฺมิกา ปาสํสฏฺฐานา อาคจฺฉนฺติฯ

๒๐. ‘‘สเจ , ภิกฺขเว, สตฺตา ปุเพฺพกตเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุเพฺพ สุกตกมฺมการี ยํ เอตรหิ เอวรูปา อนาสวา สุขา เวทนา เวเทติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อิสฺสรนิมฺมานเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, ตถาคโต ภทฺทเกน อิสฺสเรน นิมฺมิโต ยํ เอตรหิ เอวรูปา อนาสวา สุขา เวทนา เวเทติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา สงฺคติภาวเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, ตถาคโต กลฺยาณสงฺคติโก ยํ เอตรหิ เอวรูปา อนาสวา สุขา เวทนา เวเทติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อภิชาติเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, ตถาคโต กลฺยาณาภิชาติโก ยํ เอตรหิ เอวรูปา อนาสวา สุขา เวทนา เวเทติฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ทิฏฺฐธมฺมูปกฺกมเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ; อทฺธา, ภิกฺขเว, ตถาคโต กลฺยาณทิฏฺฐธมฺมูปกฺกโม ยํ เอตรหิ เอวรูปา อนาสวา สุขา เวทนา เวเทติฯ

‘‘สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ปุเพฺพกตเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโต; โน เจ สตฺตา ปุเพฺพกตเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโตฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อิสฺสรนิมฺมานเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโต; โน เจ สตฺตา อิสฺสรนิมฺมานเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโตฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา สงฺคติภาวเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโต; โน เจ สตฺตา สงฺคติภาวเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโตฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา อภิชาติเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโต; โน เจ สตฺตา อภิชาติเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโตฯ สเจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ทิฏฺฐธมฺมูปกฺกมเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโต; โน เจ สตฺตา ทิฏฺฐธมฺมูปกฺกมเหตุ สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ, ปาสํโส ตถาคโตฯ เอวํวาที, ภิกฺขเว, ตถาคตาฯ เอวํวาทีนํ, ภิกฺขเว, ตถาคตานํ อิเม ทส สหธมฺมิกา ปาสํสฏฺฐานา อาคจฺฉนฺตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

เทวทหสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. ปญฺจตฺตยสุตฺตํ [ปญฺจายตนสุตฺต (ก.)]

๒๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฏฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิวุตฺติปทานิ [อธิมุตฺติปทานิ (สฺยา. กํ. ก.)] อภิวทนฺติฯ

‘สญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ; ‘อสญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ; ‘เนวสญฺญีนาสญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’ติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ; สโต วา ปน สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ [ปญฺญาเปนฺติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ วา ปเนเก อภิวทนฺติฯ อิติ สนฺตํ วา อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ [ปรํ มรณาฯ อิติ อิมานิ (ก.)] ปรํ มรณา, สโต วา ปน สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ, ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานํ วา ปเนเก อภิวทนฺติฯ อิติ อิมานิ ปญฺจ [ปรํ มรณาฯ อิติ อิมานิ (ก.)] หุตฺวา ตีณิ โหนฺติ, ตีณิ หุตฺวา ปญฺจ โหนฺติ – อยมุเทฺทโส ปญฺจตฺตยสฺสฯ

๒๒. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อรูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เนวรูปิํ นารูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เอกตฺตสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, นานตฺตสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, ปริตฺตสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อปฺปมาณสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เอตํ [เอวํ (ก.)] วา ปเนเกสํ [ปเนเตสํ (สฺยา. กํ.)] อุปาติวตฺตตํ วิญฺญาณกสิณเมเก อภิวทนฺติ อปฺปมาณํ อาเนญฺชํ ฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติ [ปชานาติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา]ฯ เย โข เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อรูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เนวรูปิํ นารูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เอกตฺตสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, นานตฺตสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, ปริตฺตสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อปฺปมาณสญฺญิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา [มรณาติ (ก.)], ยา วา ปเนตาสํ สญฺญานํ ปริสุทฺธา ปรมา อคฺคา อนุตฺตริยา อกฺขายติ – ยทิ รูปสญฺญานํ ยทิ อรูปสญฺญานํ ยทิ เอกตฺตสญฺญานํ ยทิ นานตฺตสญฺญานํฯ ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนเมเก อภิวทนฺติ อปฺปมาณํ อาเนญฺชํฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๒๓. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อรูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เนวรูปิํ นารูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณาฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา เตสเมเต ปฏิโกฺกสนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? สญฺญา โรโค สญฺญา คโณฺฑ สญฺญา สลฺลํ, เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – ‘อสญฺญ’นฺติฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติ เย โข เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญิํ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิํ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา

อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อรูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เนวรูปึ นารูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณาฯ โย หิ โกจิ, ภิกฺขเว, สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวํ วเทยฺย – ‘อหมญฺญตฺร รูปา, อญฺญตฺร เวทนาย, อญฺญตฺร สญฺญาย, อญฺญตฺร สงฺขาเรหิ, วิญฺญาณสฺส [อญฺญตฺร วิญฺญาณา (สฺยา. กํ.), อญฺญตฺร วิญฺญาเณน (ก.)] อาคตึ วา คตึ วา จุตึ วา อุปปตฺตึ วา วุทฺธึ วา วิรูฬฺหึ วา เวปุลฺลํ วา ปญฺญเปสฺสามี’ติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๒๔. “ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อรูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เนวรูปึ นารูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณาฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา เตสเมเต ปฏิโกฺกสนฺติ, เยปิ เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา เตสเมเต ปฏิโกฺกสนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? สญฺญา โรโค สญฺญา คโณฺฑ สญฺญา สลฺลํ, อสญฺญา สโมฺมโห, เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – ‘เนวสญฺญานาสญฺญ’นฺติฯ [เนวสญฺญานาสญฺญาติ (สฺยา. กํ. ปี. ก.) เอตนฺติปทํ มนสิกาตพฺพํ] ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติฯ เย โข เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, อรูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา, เนวรูปึ นารูปึ วา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณาฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา [สมณพฺราหฺมณา (สี. ปี.)] ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตพฺพสงฺขารมเตฺตน เอตสฺส อายตนสฺส อุปสมฺปทํ ปญฺญเปนฺติ, พฺยสนเญฺหตํ, ภิกฺขเว, อกฺขายติ [อายตนมกฺขายติ (ก.)] เอตสฺส อายตนสฺส อุปสมฺปทาย ฯ น เหตํ, ภิกฺขเว, อายตนํ สงฺขารสมาปตฺติปตฺตพฺพมกฺขายติ; สงฺขาราวเสสสมาปตฺติปตฺตพฺพเมตํ, ภิกฺขเว, อายตนมกฺขายติฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๒๕. “ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ , ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา สญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา เตสเมเต ปฏิโกฺกสนฺติ, เยปิ เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา เตสเมเต ปฏิโกฺกสนฺติ, เยปิ เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญึ อตฺตานํ ปญฺญเปนฺติ อโรคํ ปรํ มรณา เตสเมเต ปฏิโกฺกสนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? สเพฺพปิเม โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา อุทฺธํ สรํ [อุทฺธํสรา (สี. ปี.), อุทฺธํ ปรามสนฺติ (สฺยา. กํ.)] อาสตฺติํเยว อภิวทนฺติ – ‘อิติ เปจฺจ ภวิสฺสาม, อิติ เปจฺจ ภวิสฺสามา’ติฯ เสยฺยถาปิ นาม วาณิชสฺส วาณิชฺชาย คจฺฉโต เอวํ โหติ – ‘อิโต เม อิทํ ภวิสฺสติ, อิมินา อิทํ ลจฺฉามี’ติ, เอวเมวิเม โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา วาณิชูปมา มเญฺญ ปฏิภนฺติ – ‘อิติ เปจฺจ ภวิสฺสาม, อิติ เปจฺจ ภวิสฺสา

มา’ติฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติฯ เย โข เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สโต สตฺตสฺส อุเจฺฉทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญเปนฺติ เต สกฺกายภยา สกฺกายปริเชคุจฺฉา สกฺกายเญฺญว อนุปริธาวนฺติ อนุปริวตฺตนฺติฯ เสยฺยถาปิ นาม สา คทฺทุลพโทฺธ ทเฬฺห ถเมฺภ วา ขิเล [ขีเล (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วา อุปนิพโทฺธ , ตเมว ถมฺภํ วา ขิลํ วา อนุปริธาวติ อนุปริวตฺตติ ; เอวเมวิเม โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สกฺกายภยา สกฺกายปริเชคุจฺฉา สกฺกายเญฺญว อนุปริธาวนฺติ อนุปริวตฺตนฺติฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๒๖. ‘‘เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทิฎฺฐิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิวุตฺติปทานิ อภิวทนฺติ, สเพฺพ เต อิมาเนว ปญฺจายตนานิ อภิวทนฺติ เอเตสํ วา อญฺญตรํฯ

๒๗. ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, เอเก สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทิฎฺฐิโน ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิวุตฺติปทานิ อภิวทนฺติฯ ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘อสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘สสฺสโต จ อสสฺสโต จ อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘เนวสสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘อนฺตวา อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘อนนฺตวา อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘อนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘เนวนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘เอกตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘นานตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘ปริตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘อปฺปมาณสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘เอกนฺตสุขี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘เอกนฺตทุกฺขี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘สุขทุกฺขี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติ, ‘อทุกฺขมสุขี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ – อิเตฺถเก อภิวทนฺติฯ

๒๘. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฎฺฐิโน – ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ , เตสํ วต อญฺญเตฺรว สทฺธาย อญฺญตฺร รุจิยา อญฺญตฺร อนุสฺสวา อญฺญตฺร อาการปริวิตกฺกา อญฺญตฺร ทิฎฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ ภวิสฺสติ ปริสุทฺธํ ปริโยทาตนฺติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ ปจฺจตฺตํ โข ปน, ภิกฺขเว, ญาเณ อสติ ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต ยทปิ [ยทิปิ (ก.)] เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา ตตฺถ ญาณภาคมตฺตเมว ปริโยทเปนฺติ ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อุปาทานมกฺขายติฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๒๙. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฎฺฐิโน – ‘อสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ…เป.… [ยถา สสฺสตวาเร, ตถา วิตฺถาเรตพฺพํ] สสฺสโต จ อสสฺสโต จ อตฺตา จ โลโก จ… เนวสสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ… อนฺต

วา อตฺตา จ โลโก จ… อนนฺตวา อตฺตา จ โลโก จ… อนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา จ โลโก จ… เนวนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา จ โลโก จ… เอกตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ… นานตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ… ปริตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ… อปฺปมาณสญฺญี อตฺตา จ โลโก จ… เอกนฺตสุขี อตฺตา จ โลโก จ… เอกนฺตทุกฺขี อตฺตา จ โลโก จ… สุขทุกฺขี อตฺตา จ โลโก จ… อทุกฺขมสุขี อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺติ, เตสํ วต อญฺญเตฺรว สทฺธาย อญฺญตฺร รุจิยา อญฺญตฺร อนุสฺสวา อญฺญตฺร อาการปริวิตกฺกา อญฺญตฺร ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ ภวิสฺสติ ปริสุทฺธํ ปริโยทาตนฺติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ ปจฺจตฺตํ โข ปน, ภิกฺขเว, ญาเณ อสติ ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต ยทปิ เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา ตตฺถ ญาณภาคมตฺตเมว ปริโยทเปนฺติ ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อุปาทานมกฺขายติฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๓๐. ‘‘อิธ , ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา, ปวิเวกํ ปีตึ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – ‘เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ ปวิเวกํ ปีตึ อุปสมฺปชฺช วิหรามี’ติฯ ตสฺส สา ปวิเวกา ปีติ นิรุชฺฌติฯ ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ โทมนสฺสํ, โทมนสฺสสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยํ ฉายา ชหติ ตํ อาตโป ผรติ, ยํ อาตโป ชหติ ตํ ฉายา ผรติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ โทมนสฺสํ, โทมนสฺสสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีติฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติฯ อยํ โข ภวํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา , อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา, ปวิเวกํ ปีตึ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – ‘เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ ปวิเวกํ ปีตึ อุปสมฺปชฺช วิหรามี’ติฯ ตสฺส สา ปวิเวกา ปีติ นิรุชฺฌติฯ ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ โทมนสฺสํ, โทมนสฺสสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีติฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๓๑. ‘‘อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา, ปวิเวกาย ปีติยา สมติกฺกมา นิรามิสํ สุขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – ‘เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ นิรามิสํ สุขํ อุปสมฺปชฺช วิหรามี’ติฯ ตสฺส ตํ นิรามิสํ สุขํ นิรุชฺฌติฯ นิรามิสสฺส สุขสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีติ, ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสํ สุขํ ฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยํ ฉายา ชหติ ตํ อาตโป ผรติ, ยํ อาตโป ชหติ ตํ ฉายา ผรติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, นิรามิสสฺส สุขสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีติ, ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสํ สุขํฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติฯ อยํ โข ภวํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา , ปวิเวกาย ปีติยา สมติกฺกมา, นิรามิสํ สุขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – ‘เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ นิรามิสํ สุขํ อุปสมฺปชฺช วิหรามี’ติฯ ตสฺส ตํ นิรามิสํ สุขํ นิรุชฺฌติฯ นิรามิสสฺส สุขสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีติ, ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสํ สุขํฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อเตฺถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวโตฺตฯ

๓๒. “อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา, ปวิเวกาย ปีติยา สมติกฺกมา, นิรามิสสฺส สุขสฺส สมติกฺกมา, อทุกฺขมสุขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – ‘เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรามี’ติฯ ตสฺส สา อทุกฺขมสุขา เวทนา นิรุชฺฌติฯ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสํ สุขํ, นิรามิสสฺส สุขสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยํ ฉายา ชหติ ตํ อาตโป ผรติ, ยํ อาตโป ชหติ ตํ ฉายา ผรติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสํ สุขํ, นิรามิสสฺส สุขสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติฯ อยํ โข ภวํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา , อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา, ปวิเวกาย ปีติยา สมติกฺกมา, นิรามิสสฺส สุขสฺส สมติกฺกมา, อทุกฺขมสุขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – ‘เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ อุปสมฺปชฺช วิหรามี’ติฯ ตสฺส สา อทุกฺขมสุขา เวทนา นิรุชฺฌติฯ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสํ สุขํ, นิรามิสสฺส สุขสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อตฺเถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวตฺโตฯ

๓๓. “อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา, ปวิเวกาย ปีติยา สมติกฺกมา, นิรามิสสฺส สุขสฺส สมติกฺกมา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมติกฺกมา – ‘สโนฺตหมสฺมิ, นิพฺพุโตหมสฺมิ, อนุปาทาโนหมสฺมี’ติ สมนุปสฺสติฯ ตยิทํ, ภิกฺขเว, ตถาคโต อภิชานาติฯ อยํ โข ภวํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, อปรนฺตานุทิฏฺฐีนญฺจ ปฏินิสฺสคฺคา, สพฺพโส กามสํโยชนานํ อนธิฏฺฐานา, ปวิเวกาย ปีติยา สมติกฺกมา, นิรามิสสฺส สุขสฺส สมติกฺกมา, อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมติกฺกมา – ‘สโนฺตหมสฺมิ, นิพฺพุโตหมสฺมิ, อนุปาทาโนหมสฺมี’ติ สมนุปสฺสติ; อทฺธา อยมายสฺมา นิพฺพานสปฺปายํเยว ปฏิปทํ อภิวทติฯ อถ จ ปนายํ ภวํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐึ วา อุปาทิยมาโน อุปาทิยติ, อปรนฺตานุทิฏฺฐึ วา อุปาทิยมาโน อุปาทิยติ, กามสํโยชนํ วา อุปาทิยมาโน อุปาทิยติ, ปวิเวกํ วา ปีตึ อุปาทิยมาโน อุปาทิยติ, นิรามิสํ วา สุขํ อุปาทิยมาโน อุปาทิยติ, อทุกฺขมสุขํ วา เวทนํ อุปาทิยมาโน อุปาทิยติฯ ยญฺจ โข อยมายสฺมา – ‘สโนฺตหมสฺมิ, นิพฺพุโตหมสฺมิ, อนุปาทาโนหมสฺมี’ติ สมนุปสฺสติ ตทปิ อิมสฺส โภโต สมณสฺส พฺราหฺมณสฺส อุปาทานมกฺขายติฯ ‘ตยิทํ สงฺขตํ โอฬาริกํ อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรโธ อตฺเถต’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทุปาติวตฺโตฯ

“อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ตถาคเตน อนุตฺตรํ สนฺติวรปทํ อภิสมฺพุทฺธํ ยทิทํ – ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา [อนุปาทาวิโมโกฺขฯ ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคเตน อนุตฺตรํ สนฺติวรปทํ อภิสมฺพุทฺธํ, ยทิทํ ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิโมโกฺขติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อนุปาทาวิโมโกฺข”ติ [อนุปาทาวิโมโกฺขฯ ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคเตน อนุตฺตรํ สนฺติวรปทํ อภิสมฺพุทฺธํ, ยทิทํ ฉนฺนํ ผสฺสายตนํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิโมโกฺขติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

๓. กินฺติสุตฺตํ

๓๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ปิสินารายํ [กุสินารายํ (สี.)] วิหรติ พลิหรเณ วนสเณฺฑฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘กินฺติ โว , ภิกฺขเว, มยิ โหติ – ‘จีวรเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, ปิณฺฑปาตเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, เสนาสนเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, อิติภวาภวเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสตี’’’ติ? ‘‘น โข โน, ภเนฺต, ภควติ เอวํ โหติ – ‘จีวรเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, ปิณฺฑปาตเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, เสนาสนเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ, อิติภวาภวเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสตี’’’ติฯ

‘‘น จ กิร โว, ภิกฺขเว, มยิ เอวํ โหติ – ‘จีวรเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสติ…เป.… อิติภวาภวเหตุ วา สมโณ โคตโม ธมฺมํ เทเสตี’ติ; อถ กินฺติ จรหิ โว [อถ กินฺติ โว (สี. ปี.), อถ กิญฺจรหิ โว (ก.)], ภิกฺขเว, มยิ โหตี’’ติ? ‘‘เอวํ โข โน, ภเนฺต, ภควติ โหติ – ‘อนุกมฺปโก ภควา หิเตสี; อนุกมฺปํ อุปาทาย ธมฺมํ เทเสตี’’’ติฯ ‘‘เอวญฺจ [เอวํ (สี. ปี.)] กิร โว, ภิกฺขเว, มยิ โหติ – ‘อนุกมฺปโก ภควา หิเตสี; อนุกมฺปํ อุปาทาย ธมฺมํ เทเสตี’’’ติฯ

๓๕. ‘‘ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, เย โว [เย เต (ก.)] มยา ธมฺมา อภิญฺญา เทสิตา, เสยฺยถิทํ – จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, ตตฺถ สเพฺพเหว สมเคฺคหิ สโมฺมทมาเนหิ อวิวทมาเนหิ สิกฺขิตพฺพํฯ เตสญฺจ โว, ภิกฺขเว, สมคฺคานํ สโมฺมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ สิยํสุ [สิยุํ (สี. สฺยา. กํ.) สทฺทนีติ โอโลเกตพฺพา] เทฺว ภิกฺขู อภิธเมฺม นานาวาทาฯ ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อิเมสํ โข อายสฺมนฺตานํ อตฺถโต เจว นานํ พฺยญฺชนโต จ นาน’นฺติ, ตตฺถ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ [สุพฺพจตรํ (ก.)] มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต เจว นานํ, พฺยญฺชนโต จ นานํฯ ตทมินาเปตํ [ตทิมินาเปตํ (สฺยา. กํ.)] อายสฺมนฺโต ชานาถ – ยถา อตฺถโต เจว นานํ, พฺยญฺชนโต จ นานํฯ มายสฺมนฺโต วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติฯ อถาปเรสํ เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต เจว นานํ, พฺยญฺชนโต จ นานํฯ ตทมินาเปตํ อายสฺมนฺโต ชานาถ – ยถา อตฺถโต เจว นานํ, พฺยญฺชนโต จ นานํฯ มายสฺมนฺโต วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติฯ อิติ ทุคฺคหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํ, สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํฯ ทุคฺคหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา [อิติ ทุคฺคหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํ, ทุคฺคหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา (สี. สฺยา. กํ. ปี.) อนนฺตรวารตฺตเย ปน อิทํ ปาฐนานตฺตํ นตฺถิ] โย ธโมฺม โย วินโย โส ภาสิตโพฺพฯ

๓๖. ‘‘ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อิเมสํ โข อายสฺมนฺตานํ อตฺถโต หิ โข นานํ, พฺยญฺชนโต สเมตี’ติ, ตตฺถ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต หิ นานํ, พฺยญฺชนโต สเมติฯ ตทมินาเปตํ อายสฺมนฺโต ชานาถ – ยถา อตฺถโต หิ โข นานํ, พฺยญฺชนโต สเมติฯ มายสฺมนฺโต วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติฯ อถาปเรสํ เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต หิ โข นานํ, พฺยญฺชนโต สเมติฯ ตทมินาเปตํ อายสฺมนฺโต ชานาถ – ยถา อตฺถโต หิ โข นานํ, พฺยญฺชนโต สเมติฯ มายสฺมนฺโต วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติ ฯ อิติ ทุค

คหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํ, สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํฯ ทุคฺคหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา โย ธมฺโม โย วินโย โส ภาสิตโพฺพฯ

๓๗. ‘‘ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อิเมสํ โข อายสฺมนฺตานํ อตฺถโต หิ โข สเมติ, พฺยญฺชนโต นาน’นฺติ, ตตฺถ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต หิ สเมติ, พฺยญฺชนโต นานํฯ ตทมินาเปตํ อายสฺมโนฺต ชานาถ – ยถา อตฺถโต หิ โข สเมติ, พฺยญฺชนโต นานํฯ อปฺปมตฺตกํ โข ปเนตํ ยทิทํ – พฺยญฺชนํฯ มายสฺมโนฺต อปฺปมตฺตเก วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติฯ อถาปเรสํ เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต หิ สเมติ, พฺยญฺชนโต นานํฯ ตทมินาเปตํ อายสฺมโนฺต ชานาถ – ยถา อตฺถโต หิ โข สเมติ, พฺยญฺชนโต นานํฯ อปฺปมตฺตกํ โข ปเนตํ ยทิทํ – พฺยญฺชนํฯ มายสฺมโนฺต อปฺปมตฺตเก [อปฺปมตฺตเกหิ (สี. ปี.)] วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติฯ อิติ สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํ, ทุคฺคหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํฯ สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา ทุคฺคหิตํ ทุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา โย ธโมฺม โย วินโย โส ภาสิตโพฺพฯ

๓๘. ‘‘ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อิเมสํ โข อายสฺมนฺตานํ อตฺถโต เจว สเมติ พฺยญฺชนโต จ สเมตี’ติ, ตตฺถ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต เจว สเมติ, พฺยญฺชนโต จ สเมติฯ ตทมินาเปตํ อายสฺมโนฺต ชานาถ – ยถา อตฺถโต เจว สเมติ พฺยญฺชนโต จ สเมติฯ มายสฺมโนฺต วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติฯ อถาปเรสํ เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อายสฺมนฺตานํ โข อตฺถโต เจว สเมติ พฺยญฺชนโต จ สเมติฯ ตทมินาเปตํ อายสฺมโนฺต ชานาถ – ยถา อตฺถโต เจว สเมติ พฺยญฺชนโต จ สเมติฯ มายสฺมโนฺต วิวาทํ อาปชฺชิตฺถา’ติฯ อิติ สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตพฺพํฯ สุคฺคหิตํ สุคฺคหิตโต ธาเรตฺวา โย ธโมฺม โย วินโย โส ภาสิตโพฺพฯ

๓๙. ‘‘เตสญฺจ โว, ภิกฺขเว, สมคฺคานํ สโมฺมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ สิยา อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺติ สิยา วีติกฺกโม, ตตฺร, ภิกฺขเว, น โจทนาย ตริตพฺพํ [โจทิตพฺพํ (สฺยา. กํ. ก.) ตุริตพฺพํ (?)]ฯ ปุคฺคโล อุปปริกฺขิตโพฺพ – ‘อิติ มยฺหญฺจ อวิเหสา ภวิสฺสติ ปรสฺส จ ปุคฺคลสฺส อนุปฆาโต, ปโร หิ ปุคฺคโล อโกฺกธโน อนุปนาหี อทฬฺหทิฎฺฐี สุปฺปฎินิสฺสคฺคี, สโกฺกมิ จาหํ เอตํ ปุคฺคลํ อกุสลา วุฎฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฎฺฐาเปตุ’นฺติฯ สเจ, ภิกฺขเว, เอวมสฺส, กลฺลํ วจนายฯ

‘‘สเจ ปน, ภิกฺขเว, เอวมสฺส – ‘มยฺหํ โข อวิเหสา ภวิสฺสติ ปรสฺส จ ปุคฺคลสฺส อุปฆาโต, ปโร หิ ปุคฺคโล โกธโน อุปนาหี อทฬฺหทิฎฺฐี สุปฺปฎินิสฺสคฺคี, สโกฺกมิ จาหํ เอตํ ปุคฺคลํ อกุสลา วุฎฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฎฺฐาเปตุํฯ อปฺปมตฺตกํ โข ปเนตํ ยทิทํ – ปรสฺส [ยทิทํ มยฺหญฺจ วิเหสา ภวิสฺสติ ปรสฺส จ (ก.)] ปุคฺคลสฺส อุปฆาโตฯ อถ โข เอตเทว พหุตรํ – สฺวาหํ สโกฺกมิ เอตํ ปุคฺคลํ อกุสลา วุฎฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฎฺฐาเปตุ’นฺติ ฯ สเจ, ภิกฺขเว, เอวมสฺส, กลฺลํ วจนายฯ

‘‘สเจ ปน, ภิกฺขเว, เอวมสฺส – ‘มยฺหํ โข วิเหสา ภวิสฺสติ ปรสฺส จ ปุคฺคลสฺส อนุปฆาโตฯ ปโร หิ ปุคฺคโล อโกฺกธโน อนุปนาหี ทฬฺหทิฎฺฐี ทุปฺปฎินิสฺสคฺคี, สโกฺกมิ จาหํ เอตํ ปุคฺคลํ อกุสลา วุฎฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฎฺฐาเปตุํฯ อปฺปมตฺตกํ โข ปเนตํ ยทิทํ – มยฺหํ วิเหสา [มยฺหญฺจ วิเหสา ภวิสฺสติ ปรสฺส จ ปุคฺคลสฺส อุปฆาโต (ก.)]ฯ อถ โข เอตเทว พหุตรํ – ส

วาหํ สโกฺกมิ เอตํ ปุคฺคลํ อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาเปตุ’นฺติฯ สเจ, ภิกฺขเว, เอว มสฺส, กลฺลํ วจนายฯ

“สเจ ปน, ภิกฺขเว, เอวมสฺส – ‘มยฺหญฺจ โข วิเหสา ภวิสฺสติ ปรสฺส จ ปุคฺคลสฺส อุปฆา โตฯ ปโร หิ ปุคฺคโล โกธโน อุปนาหี ทฬฺหทิฏฺฐี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี, สโกฺกมิ จาหํ เอตํ ปุคฺคลํ อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาเปตุํฯ อปฺปมตฺตกํ โข ปเนตํ ยทิทํ – มยฺหญฺจ วิเหสา ภ วิสฺสติ ปรสฺส จ ปุคฺคลสฺส อุปฆาโตฯ อถ โข เอตเทว พหุตรํ – สฺวาหํ สโกฺกมิ เอตํ ปุคฺคลํ อกุ สลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาเปตุ’นฺติฯ สเจ, ภิกฺขเว, เอวมสฺส, กลฺลํ วจนายฯ

“สเจ ปน, ภิกฺขเว, เอวมสฺส – ‘มยฺหญฺจ โข วิเหสา ภวิสฺสติ ปรสฺส จ ปุคฺคลสฺส อุปฆา โตฯ ปโร หิ ปุคฺคโล โกธโน อุปนาหี ทฬฺหทิฏฺฐี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี, น จาหํ สโกฺกมิ เอตํ ปุคฺคลํ อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาเปตุ’นฺติฯ เอวรูเป, ภิกฺขเว, ปุคฺคเล อุเปกฺขา นา ติมญฺญิตพฺพาฯ

๔๐. “เตสญฺจ โว, ภิกฺขเว, สมคฺคานํ สโมฺมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ อญฺญมญฺญสฺส วจีสํหาโร [วจีสงฺขาโร (สี. ปี.)] อุปฺปเชฺชยฺย ทิฏฺฐิปฬาโส [ทิฏฺฐิปลาโส (สี. ก.)] เจตโส อาฆาโต อปฺปจฺจโย อนภิรทฺธิฯ ตตฺถ เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ โส อุปสงฺกมิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘ยํ โน, อาวุโส, อมฺหากํ สมคฺคานํ สโมฺม ทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ อญฺญมญฺญสฺส วจีสํหาโร อุปฺปโนฺน ทิฏฺฐิปฬาโส เจตโส อา ฆาโต อปฺปจฺจโย อนภิรทฺธิ, ตํ ชานมาโน สมโณ ครเหยฺยา’ติ [สมาโน (สี. ก.)]ฯ สมฺมา พฺยา กรมาโน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ พฺยากเรยฺย – ‘ยํ โน, อาวุโส, อมฺหากํ สมคฺคานํ สโมฺมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ อญฺญมญฺญสฺส วจีสํหาโร อุปฺปโนฺน ทิฏฺฐิปฬาโส เจตโส อาฆาโต อปฺปจฺจโย อนภิรทฺธิ, ตํ ชานมาโน สมโณ ครเหยฺยาติฯ เอตํ ปนาวุโส, ธมฺมํ อปฺปหาย นิพฺ พานํ สจฺฉิกเรยฺยา’ติฯ สมฺมา พฺยากรมาโน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ พฺยากเรยฺย – ‘เอตํ, อาวุโส, ธมฺมํ อปฺปหาย น นิพฺพานํ สจฺฉิกเรยฺยา’ติฯ

“อถาปเรสํ เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ ยํ ภิกฺขุํ สุวจตรํ มเญฺญยฺยาถ, โส อุปสงฺกมิตฺวา เอว มสฺส วจนีโย – ‘ยํ โน, อาวุโส, อมฺหากํ สมคฺคานํ สโมฺมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ อญฺญมญฺญสฺส วจีสํหาโร อุปฺปโนฺน ทิฏฺฐิปฬาโส เจตโส อาฆาโต อปฺปจฺจโย อนภิรทฺธิ, ตํ ชานมาโน สมโณ ครเหยฺยา’ติฯ สมฺมา พฺยากรมาโน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ พฺยากเรยฺย – ‘ยํ โน, อาวุโส, อมฺหากํ สมคฺคานํ สโมฺมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ อญฺญมญฺญสฺส วจีสํหา โร อุปฺปโนฺน ทิฏฺฐิปฬาโส เจตโส อาฆาโต อปฺปจฺจโย อนภิรทฺธิ ตํ ชานมาโน สมโณ ครเหยฺ ยาติฯ เอตํ ปนาวุโส, ธมฺมํ อปฺปหาย นิพฺพานํ สจฺฉิกเรยฺยา’ติฯ สมฺมา พฺยากรมาโน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ พฺยากเรยฺย – ‘เอตํ โข, อาวุโส, ธมฺมํ อปฺปหาย น นิพฺพานํ สจฺฉิกเรยฺยา’”ติฯ

“ตํ เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุํ ปเร เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – ‘อายสฺมตา โน เอเต ภิกฺขู อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺ วา กุสเล ปติฏฺฐาปิตา’ติ? สมฺมา พฺยากรมาโน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอวํ พฺยากเรยฺย – ‘อิธาหํ, อาวุโส, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํ, ตสฺส เม ภควา ธมฺมํ เทเสสิ, ตาหํ ธมฺมํ สุตฺวา เตสํ ภิกฺขูนํ อ ภาสิํฯ ตํ เต ภิกฺขู ธมฺมํ สุตฺวา อกุสลา วุฏฺฐหิํสุ, กุสเล ปติฏฺฐหิํสู’ติฯ เอวํ พฺยากรมาโน โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ น เจว อตฺตานํ อุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรติ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉตี”ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

กินฺติสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. สามคามสุตฺตํ

๔๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สเกฺกสุ วิหรติ สามคาเมฯ เตน โข ปน สมเยน นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต [นาถปุโตฺต (สี. ปี.)] ปาวายํ อธุนากาลงฺกโต [กาลกโต (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] โหติฯ ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวธิกชาตา [เทฺวฬฺหกชาตา (สฺยา. กํ. ก.)] ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา วิหรนฺติ – “น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิฯ กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ! มิจฺฉาปฏิปโนฺน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปโนฺนฯ สหิตํ เม, อสหิตํ เตฯ ปุเรวจนียํ ปจฺฉา อวจ , ปจฺฉาวจนียํ ปุเร อวจฯ อธิจิณฺณํ [อวิจิณฺณํ (สี. ปี.)] เต วิปราวตฺตํฯ อาโรปิโต เต วาโทฯ นิคฺคหิโตสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย; นิเพฺพเฐหิ วา สเจ ปโหสี”ติฯ วโธเยว โข [วโธเยเวโก (สฺยา. กํ. ก.)] มเญฺญ นิคเณฺฐสุ นาฏปุตฺติเยสุ วตฺตติฯ เยปิ นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา เตปิ นิคเณฺฐสุ นาฏปุตฺติเยสุ นิพฺพินฺนรูปา [นิพฺพินฺทรูปา (สฺยา. กํ. ก.)] วิรตฺตรูปา ปฏิวานรูปา ยถา ตํ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณฯ

๔๒. อถ โข จุโนฺท สมณุเทฺทโส ปาวายํ วสฺสํวุโฏฺฐ [วสฺสํวุโตฺถ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] เยน สามคาโม เยนายสฺมา อานโนฺท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข จุโนฺท สมณุเทฺทโส อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – “นิคโณฺฐ, ภเนฺต, นาฏปุโตฺต ปาวายํ อธุนากาลงฺกโตฯ ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวธิกชาตา…เป.… ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ”ติฯ เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา อานโนฺท จุนฺทํ สมณุเทฺทสํ เอตทโวจ – “อตฺถิ โข อิทํ, อาวุโส จุนฺท, กถาปาภตํ ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ อายาม, อาวุโส จุนฺท, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสฺสามา”ติฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข จุโนฺท สมณุเทฺทโส อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ

อถ โข อายสฺมา จ อานโนฺท จุโนฺท จ สมณุเทฺทโส เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – “อยํ, ภเนฺต, จุโนฺท สมณุเทฺทโส เอวมาห – ‘นิคโณฺฐ , ภเนฺต, นาฏปุโตฺต ปาวายํ อธุนากาลงฺกโตฯ ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวธิกชาตา…เป.… ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ’ติฯ ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, เอวํ โหติ – ‘มาเหว ภควโต อจฺจเยน สเงฺฆ วิวาโท อุปฺปชฺชิ; สฺวาสฺส [โส (สี. ปี.), สฺวายํ (ก.)] วิวาโท พหุชนาหิตาย พหุชนาสุขาย พหุโน ชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสาน’”นฺติฯ

๔๓. “ตํ กึ มญฺญสิ, อานนฺท, เย โว มยา ธมฺมา อภิญฺญา เทสิตา, เสยฺยถิทํ – จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, ปสฺสสิ โน ตฺวํ, อานนฺท, อิเมสุ ธเมฺมสุ เทฺวปิ ภิกฺขู นานาวาเท”ติ? “เย เม, ภเนฺต, ธมฺมา ภควตา อภิญฺญา เทสิตา, เสยฺยถิทํ – จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, นาหํ ปสฺสามิ อิเมสุ ธเมฺมสุ เทฺวปิ ภิกฺขู นานาวาเทฯ เย จ โข [สนฺติ จ โข (สฺยา. กํ.), สนฺติ จ (ก.)], ภเนฺต, ปุคฺคลา ภควนฺตํ ปติสฺสยมานรูปา วิหรนฺติ เตปิ ภควโต อจฺจเยน สเงฺฆ วิวาทํ ชเนยฺยุํ อชฺฌาชีเว วา อธิปาติโมเกฺข วาฯ สฺวาสฺส [โสสฺส (สี. ปี.), สฺวายํ (ก.)] วิวาโท พหุชนาหิตาย พหุชนาสุขาย พหุโน ชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺ

ขาย เทวมนุสฺสาน’’นฺติฯ อปฺปมตฺตโก โส, อานนฺท, วิวาโท ยทิทํ – อชฺฌาชีเว วา อธิปาติโมกฺเข วาฯ มคฺเค วา หิ, อานนฺท, ปฏิปทาย วา สงฺเฆ วิวาโท อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺเชยฺย; ส วาสฺส วิวาโท พหุชนาหิตาย พหุชนาสุขาย พหุโน ชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํฯ

๔๔. ‘‘ฉยิมานิ, อานนฺท, วิวาทมูลานิฯ กตมานิ ฉ? อิธานนฺท, ภิกฺขุ โกธโน โหติ อุปนาหีฯ โย โส, อานนฺท, ภิกฺขุ โกธโน โหติ อุปนาหี โส สตฺถริปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธมฺเมปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สงฺเฆปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สิกฺขายปิ น ปริปูรการี โหติฯ โย โส, อานนฺท, ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธมฺเม... สงฺเฆ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สิกฺขาย น ปริปูรการี โหติ, โส สงฺเฆ วิวาทํ ชเนติ; โย โหติ วิวาโท พหุชนาหิตาย พหุชนาสุขาย, พหุโน ชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํฯ เอวรูปเญฺจ ตุเมฺห, อานนฺท, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา สมนุปเสฺสยฺยาถ, ตตฺร ตุเมฺห, อานนฺท, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานาย วายเมยฺยาถฯ เอวรูปเญฺจ ตุเมฺห, อานนฺท, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา น สมนุปเสฺสยฺยาถฯ ตตฺร ตุเมฺห, อานนฺท, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสวาย ปฏิปเชฺชยฺยาถฯ เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานํ โหติ, เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสโว โหติฯ

๔๕. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ มกฺขี โหติ ปฬาสี...เป.... อิสฺสุกี โหติ มจฺฉรี...เป.... สโฐ โหติ มายาวี...เป.... ปาปิโจฺฉ โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ [มิจฺฉาทิฏฺฐี (สฺยา. กํ. ปี. ก.)] ...เป.... สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคีฯ โย โส, อานนฺท, ภิกฺขุ สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี โส สตฺถริปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธเมฺมปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สเงฺฆปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สิกฺขายปิ น ปริปูรการี โหติฯ โย โส, อานนฺท, ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธเมฺม... สเงฺฆ... สิกฺขาย น ปริปูรการี โหติ โส สเงฺฆ วิวาทํ ชเนติ; โย โหติ วิวาโท พหุชนาหิตาย พหุชนาสุขาย, พหุโน ชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํฯ เอวรูปเญฺจ ตุเมฺห, อานนฺท, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา สมนุปเสฺสยฺยาถฯ ตตฺร ตุเมฺห, อานนฺท, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานาย วายเมยฺยาถฯ เอวรูปเญฺจ ตุเมฺห, อานนฺท, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา น สมนุปเสฺสยฺยาถ, ตตฺร ตุเมฺห, อานนฺท, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสวาย ปฏิปเชฺชยฺยาถฯ เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานํ โหติ , เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสโว โหติฯ อิมานิ โข, อานนฺท, ฉ วิวาทมูลานิฯ

๔๖. ‘‘จตฺตาริมานิ , อานนฺท, อธิกรณานิฯ กตมานิ จตฺตาริ? วิวาทาธิกรณํ, อนุวาทาธิกรณํ, อาปตฺตาธิกรณํ, กิจฺจาธิกรณํ – อิมานิ โข, อานนฺท, จตฺตาริ อธิกรณานิฯ สตฺต โข ปนิเม, อานนฺท, อธิกรณสมถา – อุปฺปนฺนุปฺปนฺนานํ อธิกรณานํ สมถาย วูปสมาย สมฺมุขาวินโย ทาตโพฺพ, สติวินโย ทาตโพฺพ, อมูฬฺหวินโย ทาตโพฺพ, ปฏิญฺญาย กาเรตพฺพํ, เยภุยฺยสิกา, ตสฺสปาปิยสิกา, ติณวตฺถารโกฯ

๔๗. ‘‘กถญฺจานนฺท, สมฺมุขาวินโย โหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขู วิวทนฺติ ธโมฺมติ วา อธโมฺมติ วา วินโยติ วา อวินโยติ วาฯ เตหานนฺท, ภิกฺขูหิ สเพฺพเหว สมเคฺคหิ สนฺนิปติตพฺพํฯ สนฺนิปติตฺวา ธมฺมเนตฺติ สมนุมชฺชิตพฺพา ฯ ธมฺมเนตฺตึ สมนุมชฺชิตฺวา ยถา ตตฺถ สเมติ ตถา ตํ อธิกรณํ วูปสเมตพฺพํฯ เอวํ โข, อานนฺท, สมฺมุขาวินโย โหติ; เอวญฺจ ปนิเธกจฺจานํ อธิกรณานํ วูปสโม โหติ ยทิทํ – สมฺมุขาวินเยนฯ

๔๘. ‘‘กถญฺจานนฺท, เยภุยฺยสิกา โหติ? เต เจ, อานนฺท, ภิกฺขู น สโกฺกนฺติ ตํ อธิกรณํ ตสฺมึ อาวาเส วูปสเมตุํฯ เตหานนฺท, ภิกฺขูหิ ยสฺมึ อาวาเส พหุตรา ภิกฺขู โส อาวาโส คนฺตโพฺพฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สมเคฺคหิ สนฺนิปติตพฺพํฯ สนฺนิปติตฺวา ธมฺมเนตฺติ สมนุมชฺชิตพฺพาฯ ธมฺมเนตฺตึ สมนุมชฺชิตฺวา ยถา ตตฺถ สเมติ ตถา ตํ อธิกรณํ วูปสเมตพฺพํฯ เอวํ โข, อานนฺท, เยภุยฺยสิกา โหติ, เอวญฺจ ปนิเธกจฺจานํ อธิกรณานํ วูปสโม โหติ ยทิทํ – เยภุยฺยสิกายฯ

๔๙. ‘‘กถญฺจานนฺท, สติวินโย โหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขู ภิกฺขุํ เอวรูปาย ครุกาย อาปตฺติยา โจเทนฺติ ปาราชิเกน วา ปาราชิกสามเนฺตน วา – ‘สรตายสฺมา เอวรูปึ [เอวรูปํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.) เอวรูปาย-อิติ วุจฺจมานวจเนน สเมติฯ วินเยนปิ สํสเนฺทตพฺพํ] ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติ? โส เอวมาห – ‘น โข อหํ, อาวุโส, สรามิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติฯ ตสฺส โข [ตสฺส โข เอวํ (สพฺพตฺถ)], อานนฺท, ภิกฺขุโน สติวินโย ทาตโพฺพฯ เอวํ โข, อานนฺท, สติวินโย โหติ, เอวญฺจ ปนิเธกจฺจานํ อธิกรณานํ วูปสโม โหติ ยทิทํ – สติวินเยนฯ

๕๐. ‘‘กถญฺจานนฺท , อมูฬฺหวินโย โหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขู ภิกฺขุํ เอวรูปาย ครุกาย อาปตฺติยา โจเทนฺติ ปาราชิเกน วา ปาราชิกสามเนฺตน วา – ‘สรตายสฺมา เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติ? (โส เอวมาห – ‘น โข อหํ, อาวุโส, สรามิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติฯ ตเมนํ โส นิเพฺพเฐนฺตํ อติเวเฐติ – ‘อิงฺฆายสฺมา สาธุกเมว ชานาหิ ยทิ สรสิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติฯ) [( ) เอตฺถนฺตเร ปาโฐ จูฬว. ๒๓๗ นตฺถิ ตสฺสปาปิยสิกาวาเร เอเวเตน ภวิตพฺพํ] โส เอวมาห – ‘อหํ โข, อาวุโส, อุมฺมาทํ ปาปุณึ เจตโส วิปริยาสํฯ เตน เม อุมฺมตฺตเกน พหุํ อสฺสามณกํ อชฺฌาจิณฺณํ ภาสิตปริกฺกนฺตํ [ภาสิตปริกนฺตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ นาหํ ตํ สรามิฯ มูเฬฺหน เม เอตํ กต’นฺติฯ ตสฺส โข [ตสฺส โข เอวํ (สฺยา. กํ. ก.)], อานนฺท, ภิกฺขุโน อมูฬฺหวินโย ทาตโพฺพฯ เอวํ โข, อานนฺท , อมูฬฺหวินโย โหติ, เอวญฺจ ปนิเธกจฺจานํ อธิกรณานํ วูปสโม โหติ ยทิทํ – อมูฬฺหวินเยนฯ

๕๑. ‘‘กถญฺจานนฺท, ปฏิญฺญาตกรณํ โหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขุ โจทิโต วา อโจทิโต วา อาปตฺตึ สรติ, วิวรติ อุตฺตานีกโรติ [อุตฺตานึ กโรติ (ก.)]ฯ เตน, อานนฺท, ภิกฺขุนา วุฑฺฒตรํ ภิกฺขุํ [วุฑฺฒตโร ภิกฺขุ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุปสงฺกมิตฺวา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา ปาเท วนฺทิตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘อหํ, ภเนฺต, อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปโนฺน, ตํ ปฏิเทเสมี’ติฯ โส เอวมาห – ‘ปสฺสสี’ติ? ‘อาม ปสฺสามี’ติฯ ‘อายตึ สํวเรยฺยาสี’ติฯ (‘สํวริสฺสามี’ติฯ) [( ) วินเย นตฺถิ] เอวํ โข, อานนฺท, ปฏิญฺญาตกรณํ โหติ, เอวญฺจ ปนิเธกจฺจานํ อธิกรณานํ วูปสโม โหติ ยทิทํ – ปฏิญฺญาตกรเณนฯ

๕๒. ‘‘กถญฺจานนฺท , ตสฺสปาปิยสิกา โหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขุ ภิกฺขุํ เอวรูปาย ครุกาย อาปตฺติยา โจเทติ ปาราชิเกน วา ปาราชิกสามเนฺตน วา – ‘สรตายสฺมา เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติ? โส เอวมาห – ‘น โข อหํ, อาวุโส, สรามิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติฯ ตเมนํ โส นิเพฺพเฐนฺตํ อติเวเฐติ – ‘อิงฺฆายสฺมา สาธุกเมว ชานาหิ ยทิ สรสิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติฯ โส เอวมาห – ‘น โข อหํ, อาวุโส, สรามิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา; สรามิ จ โข อหํ, อาวุโส, เอวรูปึ อปฺปมตฺติกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา’ติฯ ตเมนํ โส นิเพฺพเฐนฺตํ อติเวเฐติ – ‘อิงฺฆายสฺมา สาธุกเมว ชานาหิ ยทิ

สรสิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติ? โส เอวมาห – ‘อิมญฺหิ นามาหํ, อาวุโส, อปฺปมตฺติกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา อปุฏฺโฐ ปฏิชานิสฺสามิฯ กึ ปนาหํ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา ปุฏฺโฐ นปฏิชานิสฺสามี’ติ? โส เอวมาห – ‘อิมญฺหิ นาม ตฺวํ, อาวุโส , อปฺปมตฺติกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา อปุฏฺโฐ นปฏิชานิสฺสสิ, กึ ปน ตฺวํ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา ปุฏฺโฐ [อปุฏฺโฐ (สฺยา. กํ. ก.)] ปฏิชานิสฺสสิ? อิงฺฆายสฺมา สาธุกเมว ชานาหิ ยทิ สรสิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติฯ โส เอวมาห – ‘สรามิ โข อหํ, อาวุโส, เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วาฯ ทวา เม เอตํ วุตฺตํ, รวา เม เอตํ วุตฺตํ – นาหํ ตํ สรามิ เอวรูปึ ครุกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตา ปาราชิกํ วา ปาราชิกสามนฺตํ วา’ติฯ เอวํ โข, อานนฺท, ตสฺสปาปิยสิกา โหติ, เอวญฺจ ปนิเธกจฺจานํ อธิกรณานํ วูปสโม โหติ ยทิทํ – ตสฺสปาปิยสิกายฯ

๕๓. ‘‘กถญฺจานนฺท , ติณวตฺถารโก โหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขูนํ ภณฺฑนชาตานํ กลหชาตานํ วิวาทาปนฺนานํ วิหรตํ พหุํ อสฺสามณกํ อชฺฌาจิณฺณํ โหติ ภาสิตปริกฺกนฺตํฯ เตหานนฺท, ภิกฺขูหิ สเพฺพเหว สมเคฺคหิ สนฺนิปติตพฺพํฯ สนฺนิปติตฺวา เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ พฺยเตฺตน [พฺยตฺตตเรน (สี. ปี. ก.)] ภิกฺขุนา อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลึ ปณาเมตฺวา สโงฺฆ ญาเปตโพฺพ –

‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆฯ อิทํ อมฺหากํ ภณฺฑนชาตานํ กลหชาตานํ วิวาทาปนฺนานํ วิหรตํ พหุํ อสฺสามณกํ อชฺฌาจิณฺณํ ภาสิตปริกฺกนฺตํ ฯ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ ยา เจว อิเมสํ อายสฺมนฺตานํ อาปตฺติ ยา จ อตฺตโน อาปตฺติ, อิเมสเญฺจว อายสฺมนฺตานํ อตฺถาย อตฺตโน จ อตฺถาย, สงฺฆมเชฺฌ ติณวตฺถารเกน เทเสยฺยํ, ฐเปตฺวา ถุลฺลวชฺชํ ฐเปตฺวา คิหิปฏิสํยุตฺต’’’นฺติฯ

‘‘อถาปเรสํ เอกโตปกฺขิกานํ ภิกฺขูนํ พฺยเตฺตน ภิกฺขุนา อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา อญฺชลึ ปณาเมตฺวา สโงฺฆ ญาเปตโพฺพ –

‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆฯ อิทํ อมฺหากํ ภณฺฑนชาตานํ กลหชาตานํ วิวาทาปนฺนานํ วิหรตํ พหุํ อสฺสามณกํ อชฺฌาจิณฺณํ ภาสิตปริกฺกนฺตํฯ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, อหํ ยา เจว อิเมสํ อายสฺมนฺตานํ อาปตฺติ ยา จ อตฺตโน อาปตฺติ, อิเมสเญฺจว อายสฺมนฺตานํ อตฺถาย อตฺตโน จ อตฺถาย, สงฺฆมเชฺฌ ติณวตฺถารเกน เทเสยฺยํ, ฐเปตฺวา ถุลฺลวชฺชํ ฐเปตฺวา คิหิปฏิสํยุตฺต’’’นฺติฯ

‘‘เอวํ โข, อานนฺท, ติณวตฺถารโก โหติ, เอวญฺจ ปนิเธกจฺจานํ อธิกรณานํ วูปสโม โหติ ยทิทํ – ติณวตฺถารเกนฯ

๕๔. ‘‘ฉยิเม , อานนฺท, ธมฺมา สารณียา ปิยกรณา ครุกรณา สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตนฺติฯ กตเม ฉ? อิธานนฺท, ภิกฺขุโน เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภา

วาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ – เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปิ ตถารูเปหิ ลาเภหิ – อปฺปฏิวิภตฺตโภคี โหติ, สีลวนฺเตหิ สพฺรหฺมจารีหิ สาธารณโภคีฯ อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ – ยานิ ตานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญุปฺปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ ตถารูเปสุ สีเลสุ – สีลสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ – ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยา ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา – ทิฏฺฐิสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ อิเม โข, อานนฺท, ฉ สารณียา ธมฺมา ปิยกรณา ครุกรณา สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตนฺติฯ

‘‘อิเม เจ ตุมฺเห, อานนฺท, ฉ สารณีเย ธมฺเม สมาทาย วตฺเตยฺยาถ, ปสฺสถ โน ตุมฺเห, อานนฺท, ตํ วจนปถํ อณุํ วา ถูลํ วา ยํ ตุมฺเห นาธิวาเสยฺยาถา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติหานนฺท , อิเม ฉ สารณีเย ธมฺเม สมาทาย วตฺตถฯ ตํ โว ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

สามคามสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ จตุตฺถํฯ

๕. สุนกฺขตฺตสุตฺตํ

๕๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ ภควโต สนฺติเก อญฺญา พฺยากตา โหติ – ‘‘‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานามา’’ติฯ อโสฺสสิ โข สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต – ‘‘สมฺพหุเลหิ กิร ภิกฺขูหิ ภควโต สนฺติเก อญฺญา พฺยากตา โหติ – ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานามา’’ติฯ อถ โข สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สุตํ เมตํ, ภนฺเต – ‘สมฺพหุเลหิ กิร ภิกฺขูหิ ภควโต สนฺติเก อญฺญา พฺยากตา – ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานามา’’ติฯ ‘‘เย เต, ภนฺเต, ภิกฺขู ภควโต สนฺติเก อญฺญํ พฺยากํสุ – ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานามา’’ติ, กจฺจิ เต, ภนฺเต, ภิกฺขู สมฺมเทว อญฺญํ พฺยากํสุ อุทาหุ สเนฺตเตฺถกเจฺจ ภิกฺขู อธิมาเนน อญฺญํ พฺยากํสูติ?

๕๖. ‘‘เย เต, สุนกฺขตฺต, ภิกฺขู มม สนฺติเก อญฺญํ พฺยากํสุ – ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานามา’’ติ ฯ ‘‘สเนฺตเตฺถกเจฺจ ภิกฺขู สมฺมเทว อญฺญํ พฺยากํสุ, สนฺติ ปนิเธกเจฺจ ภิกฺขู อธิมาเนนปิ [อธิมาเนน (?)] อญฺญํ พฺยากํสุฯ ตตฺร, สุนกฺขตฺต, เย เต ภิกฺขู สมฺมเทว อญฺญํ พฺยากํสุ เตสํ ตํ ตเถว โหติ; เย ปน เต ภิกฺขู อธิมาเนน อญฺญํ พฺยากํสุ ตตฺร, สุนกฺขตฺต, ตถาคตสฺส เอวํ โหติ – ‘ธมฺมํ เนสํ เทเสสฺส’นฺติ [เทเสยฺยนฺติ (ปี. ก.)]ฯ เอวเญฺจตฺถ, สุนกฺขตฺต, ตถาคตสฺส โหติ – ‘ธมฺมํ เนสํ เทเสสฺส’นฺติฯ อถ จ ปนิเธกเจฺจ โมฆปุริสา ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติฯ ตตฺร, สุนกฺขตฺต, ยมฺปิ ตถาคตสฺส เอวํ โหติ – ‘ธมฺมํ เนสํ เทเสสฺส’นฺติ ตสฺสปิ โหติ อญฺญถตฺต’’นฺติฯ ‘‘เอตสฺส ภควา กาโล, เอตสฺส สุคต กาโล, ยํ ภควา ธมฺมํ เทเสยฺยฯ ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, สุนกฺขตฺต สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

๕๗. ‘‘ปญฺจ โข อิเม, สุนกฺขตฺต, กามคุณาฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิเญฺญยฺยา รูปา อิฎฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา, โสตวิเญฺญยฺยา สทฺทา…เป.… ฆานวิเญฺญยฺยา คนฺธา… ชิวฺหาวิเญฺญยฺยา รสา… กายวิเญฺญยฺยา โผฎฺฐพฺพา อิฎฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา – อิเม โข, สุนกฺขตฺต, ปญฺจ กามคุณาฯ

๕๘. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกโจฺจ ปุริสปุคฺคโล โลกามิสาธิมุโตฺต อสฺสฯ โลกามิสาธิมุตฺตสฺส โข, สุนกฺขตฺต, ปุริสปุคฺคลสฺส ตปฺปติรูปี เจว กถา สณฺฐาติ, ตทนุธมฺมญฺจ อนุวิตเกฺกติ, อนุวิจาเรติ, ตญฺจ ปุริสํ ภชติ, เตน จ วิตฺตึ อาปชฺชติ; อาเนญฺชปฎิสํยุตฺตาย จ ปน กถาย กจฺฉมานาย น สุสฺสูสติ, น โสตํ โอทหติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฎฺฐาเปติ [อุปฎฺฐเปติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], น จ ตํ ปุริสํ ภชติ, น จ เตน วิตฺตึ อาปชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, ปุริโส สกมฺหา คามา วา นิคมา วา จิรวิปฺปวุโตฺถ อสฺสฯ โส อญฺญตรํ ปุริสํ ปเสฺสยฺย ตมฺหา คามา วา นิคมา วา อจิรปกฺกนฺตํฯ โส ตํ ปุริสํ ตสฺส คามสฺส วา นิคมสฺส วา เขมตญฺจ สุภิกฺขตญฺจ อปฺปาพาธตญฺจ ปุเจฺฉยฺย; ตสฺส โส ปุริโส ตสฺส คามสฺส วา นิคมสฺส วา เขมตญฺจ สุภิกฺขตญฺจ อปฺปาพาธตญฺจ สํเสยฺยฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, อปิ นุ โส ปุริโส ตสฺส ปุริสสฺส สุสฺสูเสยฺย, โสตํ โอทเหยฺย, อญฺญา จิตฺตํ อุปฎฺฐาเปยฺย, ตญฺจ ปุริสํ ภเชยฺย, เตน จ วิตฺตึ อาปเชฺชยฺยา’’ติ? ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ อิเธกโจฺจ ปุริสปุคฺคโล โลกามิสาธิมุโตฺต อสฺสฯ โลกามิสาธิมุตฺตสฺส โข, สุนกฺขตฺต, ปุริสปุคฺคลสฺส ตปฺปติรูปี เจว กถา สณฺฐาติ, ตทนุธมฺมญฺจ อนุวิตเกฺกติ, อนุวิจาเรติ, ตญฺจ ปุริสํ ภชติ, เตน จ วิตฺตึ อาปชฺชติ; อาเนญฺชปฎิสํยุตฺตาย จ ปน กถาย กจฺฉมานาย น สุสฺสูสติ, น โสตํ โอทหติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฎฺฐาเปติ, น จ ตํ ปุริสํ ภชติ, น จ เตน วิตฺตึ อาปชฺชติฯ โส เอวมสฺส เวทิตโพฺพ – ‘อาเนญฺชสํโยชเนน หิ โข วิสํยุโตฺต [อาเนญฺชสํโยชเนน หิ โข วิสํยุโตฺต-อิติ ปาโฐ สี. สฺยา. กํ. ปี. โปตฺถเกสุ นตฺถิ, อฎฺฐกถาสุ ปน ตพฺพณฺณนา ทิสฺสติเยว] โลกามิสาธิมุโตฺต ปุริสปุคฺคโล’’’ติฯ

๕๙. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกโจฺจ ปุริสปุคฺคโล อาเนญฺชาธิมุโตฺต อสฺสฯ อาเนญฺชาธิมุตฺตสฺส โข, สุนกฺขตฺต, ปุริสปุคฺคลสฺส ตปฺปติรูปี เจว กถา สณฺฐาติ, ตทนุธมฺมญฺจ อนุวิตเกฺกติ, อนุวิจาเรติ, ตญฺจ ปุริสํ ภชติ, เตน จ วิตฺตึ อาปชฺชติ; โลกามิสปฎิสํยุตฺตาย จ ปน กถาย กจฺฉมานาย น สุสฺสูสติ, น โสตํ โอทหติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฎฺฐาเปติ, น จ ตํ ปุริสํ ภชติ, น จ เตน วิตฺตึ อาปชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, ปณฺฑุปลาโส พนฺธนา ปวุโตฺต อภโพฺพ หริตตฺตาย; เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, อาเนญฺชาธิมุตฺตสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เย โลกามิส

สํโยชเน เส ปวุเตฺตฯ โส เอวมสฺส เวทิตโพฺพ – ‘โลกามิสสํโยชเนน หิ โข วิสํยุโตฺต อาเนญฺชาธิมุโตฺต ปุริสปุคฺคโล’’’ติฯ

๖๐. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกโจฺจ ปุริสปุคฺคโล อากิญฺจญฺญายตนาธิมุโตฺต อสฺสฯ อากิญฺจญฺญายตนาธิมุตฺตสฺส โข, สุนกฺขตฺต, ปุริสปุคฺคลสฺส ตปฺปติรูปี เจว กถา สณฺฐาติ, ตทนุธมฺมญฺจ อนุวิตเกฺกติ, อนุวิจาเรติ, ตญฺจ ปุริสํ ภชติ, เตน จ วิตฺติํ อาปชฺชติ ; อาเนญฺชปฏิสํยุตฺตาย จ ปน กถาย กจฺฉมานาย น สุสฺสูสติ, น โสตํ โอทหติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติ , น จ ตํ ปุริสํ ภชติ, น จ เตน วิตฺติํ อาปชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, ปุถุสิลา เทฺวธาภินฺนา อปฺปฏิสนฺธิกา โหติ; เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, อากิญฺจญฺญายตนาธิมุตฺตสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เย อาเนญฺชสํโยชเน เส ภินฺนฯ โส เอวมสฺส เวทิตโพฺพ – ‘อาเนญฺชสํโยชเนน หิ โข วิสํยุโตฺต อากิญฺจญฺญายตนาธิมุโตฺต ปุริสปุคฺคโล’’’ติฯ

๖๑. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกโจฺจ ปุริสปุคฺคโล เนวสญฺญานาสญฺญายตนาธิมุโตฺต อสฺสฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนาธิมุตฺตสฺส โข, สุนกฺขตฺต, ปุริสปุคฺคลสฺส ตปฺปติรูปี เจว กถา สณฺฐาติ, ตทนุธมฺมญฺจ อนุวิตเกฺกติ, อนุวิจาเรติ, ตญฺจ ปุริสํ ภชติ, เตน จ วิตฺติํ อาปชฺชติ; อากิญฺจญฺญายตนปฏิสํยุตฺตาย จ ปน กถาย กจฺฉมานาย น สุสฺสูสติ, น โสตํ โอทหติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติ, น จ ตํ ปุริสํ ภชติ, น จ เตน วิตฺติํ อาปชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, ปุริโส มนุญฺญโภชนํ ภุตฺตาวี ฉเฑฺฑยฺย [ฉเฑฺฑยฺย (?)]ฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, อปิ นุ ตสฺส ปุริสสฺส ตสฺมิํ ภเตฺต [วเนฺต (ก. สี.), ภุเตฺต (ก. สี. ก.)] ปุน โภตฺตุกมฺยตา อสฺสา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อทุญฺหิ, ภเนฺต, ภตฺตํ [วนฺตํ (สี.)] ปฏิกูลสมฺมต’’นฺติฯ ‘‘เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, เนวสญฺญานาสญฺญายตนาธิมุตฺตสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เย อากิญฺจญฺญายตนสํโยชเน เส วเนฺตฯ โส เอวมสฺส เวทิตโพฺพ – ‘อากิญฺจญฺญายตนสํโยชเนน หิ โข วิสํยุโตฺต เนวสญฺญานาสญฺญายตนาธิมุโตฺต ปุริสปุคฺคโล’ติฯ

๖๒. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกโจฺจ ปุริสปุคฺคโล สมฺมา นิพฺพานาธิมุโตฺต อสฺสฯ สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตสฺส โข, สุนกฺขตฺต, ปุริสปุคฺคลสฺส ตปฺปติรูปี เจว กถา สณฺฐาติ, ตทนุธมฺมญฺจ อนุวิตเกฺกติ, อนุวิจาเรติ, ตญฺจ ปุริสํ ภชติ, เตน จ วิตฺติํ อาปชฺชติ; เนวสญฺญานาสญฺญายตนปฏิสํยุตฺตาย จ ปน กถาย กจฺฉมานาย น สุสฺสูสติ, น โสตํ โอทหติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติ, น จ ตํ ปุริสํ ภชติ, น จ เตน วิตฺติํ อาปชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, ตาโล มตฺถกจฺฉิโนฺน อภโพฺพ ปุน วิรุฬฺหิยา; เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เย เนวสญฺญานาสญฺญายตนสํโยชเน เส อุจฺฉินฺนมูเล ตาลาวตฺถุกเต อนภาวํกเต [อนภาวกเต (สี. ปี.), อนภาวงฺคเต (สฺยา. กํ.)] อายติํ อนุปฺปาทธเมฺมฯ โส เอวมสฺส เวทิตโพฺพ – ‘เนวสญฺญานาสญฺญายตนสํโยชเนน หิ โข วิสํยุโตฺต สมฺมา นิพฺพานาธิมุโตฺต ปุริสปุคฺคโล’’’ติฯ

๖๓. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺจสฺส ภิกฺขุโน เอวมสฺส – ‘ตณฺหา โข สลฺลํ สมเณน วุตฺตํ, อวิชฺชาวิสโทโส, ฉนฺทราคพฺยาปาเทน รุปฺปติฯ ตํ เม ตณฺหาสลฺลํ ปหีนํ, อปนีโต อวิชฺชาวิสโทโส, สมฺมา นิพฺพานาธิมุโตฺตหมสฺมี’ติฯ เอวํมานิ [เอวํมานี (สี. ปี. ก.), เอวมาทิ (สฺยา. กํ.)] อสฺส อตถํ สมานํ [อตฺถํ สมานํ (สฺยา. กํ. ปี.), อตฺถสมานํ (สี.)]ฯ โส ยานิ สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตสฺส อสปฺปายานิ ตานิ อนุยุเญฺชยฺย; อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺ

ปายํ ชิวฺหาย รสํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ อนุยุเญฺชยฺย , อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ อนุยุเญฺชยฺยฯ ตสฺส อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ชิวฺหาย รสํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ อนุยุตฺตสฺส ราโค จิตฺตํ อนุทฺธํเสยฺยฯ โส ราคานุทฺธํสิเตน จิเตฺตน มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ

“เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, ปุริโส สเลฺลน วิโทฺธ อสฺส สวิเสน คาฬฺหูปเลปเนนฯ ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ อุปฏฺฐาเปยฺยุํฯ ตสฺส โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต สเตฺถน วณมุขํ ปริกเนฺตยฺยฯ สเตฺถน วณมุขํ ปริกนฺติตฺวา เอสนิยา สลฺลํ เอเสยฺยฯ เอสนิยา สลฺลํ เอสิตฺวา สลฺลํ อพฺพุเหยฺย, อปเนยฺย วิสโทสํ สอุปาทิเสสํฯ สอุปาทิเสโสติ [อนุปาทิเสโสติ (สพฺพตฺถ) อยํ หิ ตถาคตสฺส วิสโย] ชานมาโน โส เอวํ วเทยฺย – ‘อโมฺภ ปุริส, อุพฺภตํ โข เต สลฺลํ, อปนีโต วิสโทโส สอุปาทิเสโส [อนุปาทิเสโส (สพฺพตฺถ) อยมฺปิ ตถาคตสฺส วิสโย]ฯ อนลญฺจ เต อนฺตรายายฯ สปฺปายานิ เจว โภชนานิ ภุเญฺชยฺยาสิ, มา เต อสปฺปายานิ โภชนานิ ภุญฺชโต วโณ อสฺสาวี อสฺสฯ กาเลน กาลญฺจ วณํ โธเวยฺยาสิ, กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิเมฺปยฺยาสิ, มา เต น กาเลน กาลํ วณํ โธวโต น กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิมฺปโต ปุพฺพโลหิตํ วณมุขํ ปริโยนนฺธิฯ มา จ วาตาตเป จาริตฺตํ อนุยุญฺชิ, มา เต วาตาตเป จาริตฺตํ อนุยุตฺตสฺส รโชสูกํ วณมุขํ อนุทฺธํเสสิฯ วณานุรกฺขี จ, อโมฺภ ปุริส, วิหเรยฺยาสิ วณสาโรปี’ติ [วณสฺสาโรปีติ (ก.) วณ + สํ + โรปี = วณสาโรปี-อิติ ปทวิภาโค]ฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อุพฺภตํ โข เม สลฺลํ, อปนีโต วิสโทโส อนุปาทิเสโสฯ อนลญฺจ เม อนฺตรายายา’ติฯ โส อสปฺปายานิ เจว โภชนานิ ภุเญฺชยฺยฯ ตสฺส อสปฺปายานิ โภชนานิ ภุญฺชโต วโณ อสฺสาวี อสฺสฯ น จ กาเลน กาลํ วณํ โธเวยฺย, น จ กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิเมฺปยฺยฯ ตสฺส น กาเลน กาลํ วณํ โธวโต, น กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิมฺปโต ปุพฺพโลหิตํ วณมุขํ ปริโยนเนฺธยฺยฯ วาตาตเป จ จาริตฺตํ อนุยุเญฺชยฺยฯ ตสฺส วาตาตเป จาริตฺตํ อนุยุตฺตสฺส รโชสูกํ วณมุขํ อนุทฺธํเสยฺยฯ น จ วณานุรกฺขี วิหเรยฺย น วณสาโรปีฯ ตสฺส อิมิสฺสา จ อสปฺปายกิริยาย, อสุจิ วิสโทโส อปนีโต สอุปาทิเสโส ตทุภเยน วโณ ปุถุตฺตํ คเจฺฉยฺยฯ โส ปุถุตฺตํ คเตน วเณน มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ

“เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺจสฺส ภิกฺขุโน เอวมสฺส – ‘ตณฺหา โข สลฺลํ สมเณน วุตฺตํ, อวิชฺชาวิสโทโส ฉนฺทราคพฺยาปาเทน รุปฺปติฯ ตํ เม ตณฺหาสลฺลํ ปหีนํ, อปนีโต อวิชฺชาวิสโทโส, สมฺมา นิพฺพานาธิมุโตฺตหมสฺมี’ติฯ เอวํมานิ อสฺส อตถํ สมานํฯ โส ยานิ สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตสฺส อสปฺปายานิ ตานิ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ ชิวฺหาย รสํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ อนุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ อนุยุเญฺชยฺยฯ ตสฺส อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ชิวฺหาย รสํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ กาเยน โผฏฺฐพฺพํ อนุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ อนุยุตฺตสฺส ราโค จิตฺตํ อนุทฺธํเสยฺยฯ โส ราคานุทฺธํสิเตน จิเตฺตน มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ มรณเญฺหตํ, สุนกฺขตฺต, อริยสฺส วินเย โย สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตติ; มรณมตฺตเญฺหตํ, สุนกฺขตฺต, ทุกฺขํ ยํ อญฺญตรํ สํกิลิฏฺฐํ อาปตฺตึ อาปชฺชติฯ

๖๔. “ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺจสฺส ภิกฺขุโน เอวมสฺส – ‘ตณฺหา โข สลฺลํ สมเณน วุตฺตํ, อวิชฺชาวิสโทโส ฉนฺทราคพฺยาปาเทน รุปฺปติฯ ตํ เม ตณฺหาสลฺลํ ปหีนํ,

อปนีโต อวิชฺชาวิสโทโส, สมฺมา นิพฺพานาธิมุโตฺตหมสฺมี’ติฯ สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตเสฺสว สโต โส ยานิ สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตสฺส อสปฺปายานิ ตานิ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ ชิวฺหาย รสํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ กาเยน โผฎฺฐพฺพํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ นานุยุเญฺชยฺยฯ ตสฺส อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ชิวฺหาย รสํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ กาเยน โผฎฺฐพฺพํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ นานุยุตฺตสฺส ราโค จิตฺตํ นานุทฺธํเสยฺยฯ โส น ราคานุทฺธํสิเตน จิเตฺตน เนว มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย น มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ

“เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, ปุริโส สเลฺลน วิโทฺธ อสฺส สวิเสน คาฬฺหูปเลปเนนฯ ตสฺส มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา ภิสกฺกํ สลฺลกตฺตํ อุปฎฺฐาเปยฺยุํฯ ตสฺส โส ภิสโกฺก สลฺลกโตฺต สเตฺถน วณมุขํ ปริกเนฺตยฺยฯ สเตฺถน วณมุขํ ปริกนฺติตฺวา เอสนิยา สลฺลํ เอเสยฺยฯ เอสนิยา สลฺลํ เอสิตฺวา สลฺลํ อพฺพุเหยฺย, อปเนยฺย วิสโทสํ อนุปาทิเสสํฯ อนุปาทิเสโสติ ชานมาโน โส เอวํ วเทยฺย – ‘อโมฺภ ปุริส, อุพฺภตํ โข เต สลฺลํ, อปนีโต วิสโทโส อนุปาทิเสโสฯ อนลญฺจ เต อนฺตรายายฯ สปฺปายานิ เจว โภชนานิ ภุเญฺชยฺยาสิ, มา เต อสปฺปายานิ โภชนานิ ภุญฺชโต วโณ อสฺสาวี อสฺสฯ กาเลน กาลญฺจ วณํ โธเวยฺยาสิ, กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิเมฺปยฺยาสิฯ มา เต น กาเลน กาลํ วณํ โธวโต น กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิมฺปโต ปุพฺพโลหิตํ วณมุขํ ปริโยนนฺธิฯ มา จ วาตาตเป จาริตฺตํ อนุยุญฺชิ, มา เต วาตาตเป จาริตฺตํ อนุยุตฺตสฺส รโชสูกํ วณมุขํ อนุทฺธํเสสิ ฯ วณานุรกฺขี จ, อโมฺภ ปุริส, วิหเรยฺยาสิ วณสาโรปี’ติฯ ตสฺส เอวมสฺส – ‘อุพฺภตํ โข เม สลฺลํ, อปนีโต วิสโทโส อนุปาทิเสโสฯ อนลญฺจ เม อนฺตรายายา’ติฯ โส สปฺปายานิ เจว โภชนานิ ภุเญฺชยฺยฯ ตสฺส สปฺปายานิ โภชนานิ ภุญฺชโต วโณ น อสฺสาวี อสฺสฯ กาเลน กาลญฺจ วณํ โธเวยฺย, กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิเมฺปยฺยฯ ตสฺส กาเลน กาลํ วณํ โธวโต กาเลน กาลํ วณมุขํ อาลิมฺปโต น ปุพฺพโลหิตํ วณมุขํ ปริโยนเนฺธยฺยฯ น จ วาตาตเป จาริตฺตํ อนุยุเญฺชยฺยฯ ตสฺส วาตาตเป จาริตฺตํ อนนุยุตฺตสฺส รโชสูกํ วณมุขํ นานุทฺธํเสยฺยฯ วณานุรกฺขี จ วิหเรยฺย วณสาโรปีฯ ตสฺส อิมิสฺสา จ สปฺปายกิริยาย อสุ จ [อสุจิ (สพฺพตฺถ) โส จาติ ตพฺพณฺณนา มนสิกาตพฺพา] วิสโทโส อปนีโต อนุปาทิเสโส ตทุภเยน วโณ วิรุเหยฺยฯ โส รุเฬฺหน วเณน สญฺฉวินา เนว มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย น มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ

“เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺจสฺส ภิกฺขุโน เอวมสฺส – ‘ตณฺหา โข สลฺลํ สมเณน วุตฺตํ, อวิชฺชาวิสโทโส ฉนฺทราคพฺยาปาเทน รุปฺปติฯ ตํ เม ตณฺหาสลฺลํ ปหีนํ, อปนีโต อวิชฺชาวิสโทโส, สมฺมา นิพฺพานาธิมุโตฺตหมสฺมี’ติฯ สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตเสฺสว สโต โส ยานิ สมฺมา นิพฺพานาธิมุตฺตสฺส อสปฺปายานิ ตานิ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ ชิวฺหาย รสํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ กาเยน โผฎฺฐพฺพํ นานุยุเญฺชยฺย, อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ นานุยุเญฺชยฺยฯ ตสฺส อสปฺปายํ จกฺขุนา รูปทสฺสนํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ โสเตน สทฺทํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ฆาเนน คนฺธํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ ชิวฺหาย รสํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ กาเยน โผฎฺฐพฺพํ นานุยุตฺตสฺส, อสปฺปายํ มนสา ธมฺมํ นานุยุตฺตสฺส, ราโค จิตฺตํ นานุทฺธํเสยฺยฯ โส น ราคานุทฺธํสิเตน จิเตฺตน เนว มรณํ วา นิคเจฺฉยฺย น มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํฯ

๖๕. ‘‘อุปมา โข เม อยํ, สุนกฺขตฺต, กตา อตฺถสฺส วิญฺญาปนายฯ อยํเยเวตฺถ อตฺโถ – วโณติ โข, สุนกฺขตฺต, ฉนฺเนตํ อชฺฌตฺติกานํ อายตนานํ อธิวจนํ; วิสโทโสติ โข, สุนกฺขตฺต, อวิชฺชาเยตํ อธิวจนํ; สลฺลนฺติ โข, สุนกฺขตฺต, ตณฺหาเยตํ อธิวจนํ; เอสนีติ โข, สุนกฺขตฺต, สติยาเยตํ อธิวจนํ; สตฺถนฺติ โข, สุนกฺขตฺต, อริยาเยตํ ปญฺญาย อธิวจนํ; ภิสกฺโก สลฺลกตฺโตติ โข, สุนกฺขตฺต, ตถาคตเสฺสตํ อธิวจนํ อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

‘‘โส วต, สุนกฺขตฺต, ภิกฺขุ ฉสุ ผสฺสายตเนสุ สํวุตการี ‘อุปธิ ทุกฺขสฺส มูล’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา นิรุปธิ อุปธิสงฺขเย วิมุตฺโต อุปธิสฺมิํ วา กายํ อุปสํหริสฺสติ จิตฺตํ วา อุปฺปาเทสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, อาปานียกํโส วณฺณสมฺปนฺโน คนฺธสมฺปนฺโน รสสมฺปนฺโน; โส จ โข วิเสน สํสฏฺโฐฯ อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ชีวิตุกาโม อมริตุกาโม สุขกาโม ทุกฺขปฏิกูโลฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ อาปานียกํสํ ปิเวยฺย ยํ ชญฺญา – ‘อิมาหํ ปิวิตฺวา มรณํ วา นิคจฺฉามิ มรณมตฺตํ วา ทุกฺข’’’นฺติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, โส วต ภิกฺขุ ฉสุ ผสฺสายตเนสุ สํวุตการี ‘อุปธิ ทุกฺขสฺส มูล’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา นิรุปธิ อุปธิสงฺขเย วิมุตฺโต อุปธิสฺมิํ วา กายํ อุปสํหริสฺสติ จิตฺตํ วา อุปฺปาเทสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, สุนกฺขตฺต, อาสีวิโส [อาสิวิโส (ก.)] โฆรวิโสฯ อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย ชีวิตุกาโม อมริตุกาโม สุขกาโม ทุกฺขปฏิกูโลฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, อปิ นุ โส ปุริโส อมุสฺส อาสีวิสสฺส โฆรวิสสฺส หตฺถํ วา องฺคุฏฺฐํ วา ทชฺชา [ยุเญฺชยฺย (ก.)] ยํ ชญฺญา – ‘อิมินาหํ ทโฏฺฐ มรณํ วา นิคจฺฉามิ มรณมตฺตํ วา ทุกฺข’’’นฺติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวเมว โข, สุนกฺขตฺต, โส วต ภิกฺขุ ฉสุ ผสฺสายตเนสุ สํวุตการี ‘อุปธิ ทุกฺขสฺส มูล’นฺติ – อิติ วิทิตฺวา นิรุปธิ อุปธิสงฺขเย วิมุตฺโต อุปธิสฺมิํ วา กายํ อุปสํหริสฺสติ จิตฺตํ วา อุปฺปาเทสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

สุนกฺขตฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. อาเนญฺชสปฺปายสุตฺตํ

๖๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา กุรูสุ วิหรติ กมฺมาสธมฺมํ นาม กุรูนํ นิคโมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘อนิจฺจา, ภิกฺขเว, กามา ตุจฺฉา มุสา โมสธมฺมาฯ มายากตเมตํ, ภิกฺขเว, พาลลาปนํฯ เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามา, เย จ สมฺปรายิกา กามา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา กามสญฺญา – อุภยเมตํ มารเธยฺยํ, มารเสฺสส [มารเสฺสว (ก.)] วิสโย, มารเสฺสส นิวาโป, มารเสฺสส โคจโรฯ เอเตฺถเต ปาปกา อกุสลา มานสา อภิชฺฌาปิ พฺยาปาทาปิ สารมฺภาปิ สํวตฺตนฺติฯ เตว อริยสาวกสฺส อิธมนุสิกฺขโต อนฺตรายาย สมฺภวนฺติฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามา, เย จ สมฺปรายิกา กามา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา กามสญฺญา – อุภยเมตํ มารเธยฺยํ, มารเสฺสส วิสโย, มารเสฺสส นิวาโป, มารเสฺสส โคจโรฯ เอเตฺถเต ปาปกา อกุสลา มานสา อภิชฺฌาปิ พฺยาปาทาปิ สารมฺภาปิ สํวตฺตนฺติ, เตว อริยสาวกสฺส อิธมนุสิกฺขโต อนฺตรายาย สมฺภวนฺติฯ ยํนูนาหํ วิปุเลน มหคฺคเตน เจตสา วิหเรยฺยํ อภิภุยฺย โลกํ อธิฏฺฐาย มนสาฯ วิปุเลน หิ เม มหคฺคเตน เจตสา วิหรโต อภิภุยฺย โลกํ อธิฏฺฐาย มนสา เย ปาปกา อกุสลา มานสา อภิชฺฌาปิ พฺยาปาทาปิ สารมฺภาปิ เต น ภวิสฺสนฺติฯ เตสํ ปหานา อปริตฺตญฺจ เม จิตฺตํ ภวิสฺสติ อปฺปมาณํ สุภาวิต’นฺติฯ ตสฺส เอวํปฏิปนฺนสฺส ตพฺพหุลวิหาริโน อายตเน จิตฺตํ ปสีทติฯ สมฺปสาเท สติ

เอตรหิ วา อาเนญฺชํ สมาปชฺชติ ปญฺญาย วา อธิมุจฺจติ กายสฺส เภทา ปรํ มรณาฯ ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ตํสํวตฺตนิกํ วิญฺญาณํ อสฺส อาเนญฺชูปคํฯ อยํ, ภิกฺขเว, ปฐมา อาเนญฺชสปฺปายา ปฏิปทา อกฺขายติ''ฯ

๖๗. ''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามา, เย จ สมฺปรายิกา กามา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามสญฺญา , ยา จ สมฺปรายิกา กามสญฺญา; ยํ กิญฺจิ รูปํ (สพฺพํ รูปํ) [( ) นตฺถิ สี. ปี. โปตฺถเกสุ] จตฺตาริ จ มหาภูตานิ, จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูป'นฺติฯ ตสฺส เอวํปฏิปนฺนสฺส ตพฺพหุลวิหาริโน อายตเน จิตฺตํ ปสีทติฯ สมฺปสาเท สติ เอตรหิ วา อาเนญฺชํ สมาปชฺชติ ปญฺญาย วา อธิมุจฺจติ กายสฺส เภทา ปรํ มรณาฯ ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ตํสํวตฺตนิกํ วิญฺญาณํ อสฺส อาเนญฺชูปคํฯ อยํ, ภิกฺขเว, ทุติยา อาเนญฺชสปฺปายา ปฏิปทา อกฺขายติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามา, เย จ สมฺปรายิกา กามา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา กามสญฺญา; เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปา, เย จ สมฺปรายิกา รูปา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา รูปสญฺญา – อุภยเมตํ อนิจฺจํฯ ยทนิจฺจํ ตํ นาลํ อภินนฺทิตุํ, นาลํ อภิวทิตุํ, นาลํ อชฺโฌสิตุ'นฺติฯ ตสฺส เอวํปฏิปนฺนสฺส ตพฺพหุลวิหาริโน อายตเน จิตฺตํ ปสีทติฯ สมฺปสาเท สติ เอตรหิ วา อาเนญฺชํ สมาปชฺชติ ปญฺญาย วา อธิมุจฺจติ กายสฺส เภทา ปรํ มรณาฯ ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ตํสํวตฺตนิกํ วิญฺญาณํ อสฺส อาเนญฺชูปคํฯ อยํ, ภิกฺขเว, ตติยา อาเนญฺชสปฺปายา ปฏิปทา อกฺขายติฯ

๖๘. ''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามา, เย จ สมฺปรายิกา กามา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา กามสญฺญา; เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปา, เย จ สมฺปรายิกา รูปา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา รูปสญฺญา; ยา จ อาเนญฺชสญฺญา – สพฺพา สญฺญาฯ ยเตฺถตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ – ยทิทํ อากิญฺจญฺญายตน'นฺติฯ ตสฺส เอวํปฏิปนฺนสฺส ตพฺพหุลวิหาริโน อายตเน จิตฺตํ ปสีทติฯ สมฺปสาเท สติ เอตรหิ วา อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชติ ปญฺญาย วา อธิมุจฺจติ กายสฺส เภทา ปรํ มรณาฯ ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ตํสํวตฺตนิกํ วิญฺญาณํ อสฺส อากิญฺจญฺญายตนูปคํฯ อยํ, ภิกฺขเว, ปฐมา อากิญฺจญฺญายตนสปฺปายา ปฏิปทา อกฺขายติฯ

๖๙. ''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'สุญฺญมิทํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา'ติฯ ตสฺส เอวํปฏิปนฺนสฺส ตพฺพหุลวิหาริโน อายตเน จิตฺตํ ปสีทติฯ สมฺปสาเท สติ เอตรหิ วา อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชติ ปญฺญาย วา อธิมุจฺจติ กายสฺส เภทา ปรํ มรณาฯ ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ตํสํวตฺตนิกํ วิญฺญาณํ อสฺส อากิญฺจญฺญายตนูปคํฯ อยํ, ภิกฺขเว, ทุติยา อากิญฺจญฺญายตนสปฺปายา ปฏิปทา อกฺขายติฯ

๗๐. ''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – 'นาหํ กฺวจนิ [กฺวจินิ (สฺยา. กํ. สี. อฏฺฐ.)] กสฺสจิ กิญฺจนตสฺมิํ [กิญฺจนตสฺมิ (?)], น จ มม กฺวจนิ กิสฺมิญฺจิ กิญฺจนํ นตฺถี'ติฯ ตสฺส เอวํปฏิปนฺนสฺส ตพฺพหุลวิหาริโน อายตเน จิตฺตํ ปสีทติฯ สมฺปสาเท สติ เอตรหิ วา อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชติ ปญฺญาย วา อธิมุจฺจติ กายสฺส เภทา ปรํ มรณาฯ ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ตํสํวตฺตนิกํ วิญฺญาณํ อสฺส อากิญฺจญฺญายตนูปคํฯ อยํ, ภิกฺขเว, ตติยา อากิญฺจญฺญายตนสปฺปายา ปฏิปทา อกฺขายติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามา, เย จ สมฺปรายิกา กามา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา กามสญฺญา; เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปา, เย จ สมฺปรายิกา รูปา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา รูปสญฺญา ; ยา จ อาเนญฺชสญฺญา, ยา จ อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา – สพฺพา สญฺญาฯ ยเตฺถตา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ – ยทิทํ เนวสญฺญานาสญฺญายตน’นฺติฯ ตสฺส เอวํปฏิปนฺนสฺส ตพฺพหุลวิหาริโน อายตเน จิตฺตํ ปสีทติฯ สมฺปสาเท สติ เอตรหิ วา เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปชฺชติ ปญฺญาย วา อธิมุจฺจติ กายสฺส เภทา ปรํ มรณาฯ ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ตํสํวตฺตนิกํ วิญฺญาณํ อสฺส เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคํฯ อยํ, ภิกฺขเว, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสปฺปายา ปฏิปทา อกฺขายตี’’ติฯ

๗๑. เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิธ, ภเนฺต, ภิกฺขุ เอวํ ปฏิปโนฺน โหติ – ‘โน จสฺส, โน จ เม สิยา; น ภวิสฺสติ, น เม ภวิสฺสติ; ยทตฺถิ ยํ, ภูตํ – ตํ ปชหามี’ติฯ เอวํ อุเปกฺขํ ปฏิลภติฯ ปรินิพฺพาเยยฺย นุ โข โส, ภเนฺต, ภิกฺขุ น วา ปรินิพฺพาเยยฺยา’’ติ? ‘‘อเปเตฺถกโจฺจ, อานนฺท, ภิกฺขุ ปรินิพฺพาเยยฺย, อเปเตฺถกโจฺจ ภิกฺขุ น ปรินิพฺพาเยยฺยา’’ติฯ ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ โก ปจฺจโย เยนเปเตฺถกโจฺจ ภิกฺขุ ปรินิพฺพาเยยฺย, อเปเตฺถกโจฺจ ภิกฺขุ น ปรินิพฺพาเยยฺยา’’ติ? ‘‘อิธานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปฏิปโนฺน โหติ – ‘โน จสฺส, โน จ เม สิยา; น ภวิสฺสติ, น เม ภวิสฺสติ; ยทตฺถิ, ยํ ภูตํ – ตํ ปชหามี’ติฯ เอวํ อุเปกฺขํ ปฏิลภติฯ โส ตํ อุเปกฺขํ อภินนฺทติ, อภิวทติ, อโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ตํ อุเปกฺขํ อภินนฺทโต อภิวทโต อโชฺฌสาย ติฏฺฐโต ตนฺนิสฺสิตํ โหติ วิญฺญาณํ ตทุปาทานํฯ สอุปาทาโน, อานนฺท, ภิกฺขุ น ปรินิพฺพายตี’’ติฯ ‘‘กหํ ปน โส, ภเนฺต, ภิกฺขุ อุปาทิยมาโน อุปาทิยตี’’ติ? ‘‘เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ, อานนฺทา’’ติฯ ‘‘อุปาทานเสฏฺฐํ กิร โส, ภเนฺต, ภิกฺขุ อุปาทิยมาโน อุปาทิยตี’’ติ? ‘‘อุปาทานเสฏฺฐญฺหิ โส, อานนฺท, ภิกฺขุ อุปาทิยมาโน อุปาทิยติฯ อุปาทานเสฏฺฐเญฺหตํ, อานนฺท, ยทิทํ – เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ’’ฯ

๗๒. ‘‘อิธานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปฏิปโนฺน โหติ – ‘โน จสฺส, โน จ เม สิยา; น ภวิสฺสติ, น เม ภวิสฺสติ; ยทตฺถิ, ยํ ภูตํ – ตํ ปชหามี’ติฯ เอวํ อุเปกฺขํ ปฏิลภติฯ โส ตํ อุเปกฺขํ นาภินนฺทติ, นาภิวทติ, น อโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ตํ อุเปกฺขํ อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนโชฺฌสาย ติฏฺฐโต น ตนฺนิสฺสิตํ โหติ วิญฺญาณํ น ตทุปาทานํฯ อนุปาทาโน, อานนฺท, ภิกฺขุ ปรินิพฺพายตี’’ติฯ

๗๓. ‘‘อจฺฉริยํ, ภเนฺต, อพฺภุตํ, ภเนฺต! นิสฺสาย นิสฺสาย กิร โน, ภเนฺต, ภควตา โอฃสฺส นิตฺถรณา อกฺขาตาฯ กตโม ปน, ภเนฺต, อริโย วิโมโกฺข’’ติ? ‘‘อิธานนฺท, ภิกฺขุ อริยสาวโก อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามา, เย จ สมฺปรายิกา กามา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา กามสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา กามสญฺญา; เย จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปา, เย จ สมฺปรายิกา รูปา; ยา จ ทิฏฺฐธมฺมิกา รูปสญฺญา, ยา จ สมฺปรายิกา รูปสญฺญา; ยา จ อาเนญฺชสญฺญา, ยา จ อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา , ยา จ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญา – เอส สกฺกาโย ยาวตา สกฺกาโยฯ เอตํ อมตํ ยทิทํ อนุปาทา จิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ อิติ, โข, อานนฺท, เทสิตา มยา อาเนญฺชสปฺปายา ปฏิปทา, เทสิตา อากิญฺจญฺญายตนสปฺปายา ปฏิปทา, เทสิตา เนวสญฺญานาสญฺญายตนสปฺปายา ปฏิปทา, เทสิตา นิสฺสาย นิสฺสาย โอฃสฺส นิตฺถรณา, เทสิโต อริโย วิโมโกฺขฯ ยํ โข, อานนฺท, สตฺถารา กรณียํ สาวกานํ หิเตสินา อนุกมฺปเกน อนุกมฺปํ อุปาทาย, กตํ โว ตํ มยาฯ เอตานิ, อานนฺท, รุกฺขมูลานิ, เอตานิ สุญฺญาคารานิฯ ฌายถานนฺท, มา ปมาทตฺถ, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถฯ อยํ โว อมฺหากํ อนุสาสนี’’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

อาเนญฺชสปฺปายสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํฯ

๗. คณกโมคฺคลฺลานสุตฺตํ

๗๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเทฯ อถ โข คณกโมคฺคลฺลาโน [คณกโมคฺคลาโน (ก.)] พฺราหฺมโณ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข คณกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ –

“เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, อิมสฺส มิคารมาตุปาสาทสฺส ทิสฺสติ อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา ยทิทํ – ยาว ปจฺฉิมโสปานกเฬวราฺ อิเมสมฺปิ หิ, โภ โคตม, พฺราหฺมณานํ ทิสฺสติ อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา ยทิทํ – อเชฺฌเนฺ อิเมสมฺปิ หิ, โภ โคตม, อิสฺสาสานํ ทิสฺสติ อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา ยทิทํ – อิสฺสเตฺถ [อิสฺสเตฺต (ก.)]ฯ อมฺหากมฺปิ หิ, โภ โคตม, คณกานํ คณนาชีวานํ ทิสฺสติ อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา ยทิทํ – สงฺขาเนฯ มยญฺหิ, โภ โคตม, อเนฺตวาสิํ ลภิตฺวา ปฐมํ เอวํ คณาเปม – ‘เอกํ เอกกํ, เทฺว ทุกา, ตีณิ ติกา, จตฺตาริ จตุกฺกา, ปญฺจ ปญฺจกา, ฉ ฉกฺกา, สตฺต สตฺตกา, อฎฺฐ อฎฺฐกา, นว นวกา, ทส ทสกา’ติ; สตมฺปิ มยํ, โภ โคตม, คณาเปม, ภิโยฺยปิ คณาเปมฯ สกฺกา นุ โข, โภ โคตม, อิมสฺมิมฺปิ ธมฺมวินเย เอวเมว อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา ปญฺญเปตุ”นฺติ?

๗๕. “สกฺกา , พฺราหฺมณ, อิมสฺมิมฺปิ ธมฺมวินเย อนุปุพฺพสิกฺขา อนุปุพฺพกิริยา อนุปุพฺพปฏิปทา ปญฺญเปตุํฯ เสยฺยถาปิ, พฺราหฺมณ, ทโกฺข อสฺสทมฺมโก ภทฺทํ อสฺสาชานียํ ลภิตฺวา ปฐเมเนว มุขาธาเน การณํ กาเรติ, อถ อุตฺตริํ การณํ กาเรติ; เอวเมว โข, พฺราหฺมณ, ตถาคโต ปุริสทมฺมํ ลภิตฺวา ปฐมํ เอวํ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, สีลวา โหหิ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหราหิ อาจารโคจรสมฺปโนฺน อณุมเตฺตสุ วเชฺชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขสฺสุ สิกฺขาปเทสู’”ติฯ

“ยโต โข, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปโนฺน อณุมเตฺตสุ วเชฺชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตริํ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหหิ, จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา มา นิมิตฺตคฺคาหี โหหิ มานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชาหิ; รกฺขาหิ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชาหิฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา…เป.… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา…เป.… กาเยน โผฎฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา…เป.… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย มา นิมิตฺตคฺคาหี โหหิ มานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชาหิ; รกฺขาหิ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชาหี’”ติฯ

“ยโต โข, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ, ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตริํ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, โภชเน มตฺตญฺญู โหหิฯ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรยฺยาสิ – เนว

ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย, ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหึสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย – อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จา’’’ติฯ

‘‘ยโต โข, พฺราหฺมณ , ภิกฺขุ โภชเน มตฺตญฺญู โหติ, ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตรึ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ชาคริยํ อนุยุตฺโต วิหราหิ, ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธหิ, รตฺติยา ปฐมํ ยามํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธหิ, รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ทกฺขิเณน ปสฺเสน สีหเสยฺยํ กปฺเปยฺยาสิ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิกริตฺวา, รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ ปจฺจุฏฺฐาย จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเธหี’’’ติฯ

‘‘ยโต โข, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ ชาคริยํ อนุยุตฺโต โหติ, ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตรึ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต โหหิ, อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี , อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี , อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี’’’ติฯ

‘‘ยโต โข, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโต โหติ, ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตรึ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชาหิ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺช’นฺติฯ โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปฺปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา, อุชุํ กายํ ปณิธาย, ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ โส อภิชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิชฺเฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธติ; พฺยาปาทปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธติ; ถินมิทฺธํ [ถีนมิทฺธํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปหาย วิคตถินมิทฺโธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธติ; อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิตฺโต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธติ; วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิจฺโฉ วิหรติ อกถํกถี กุสเลสุ ธมฺเมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ

๗๖. ‘‘โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ…เป.… ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปีติยา จ วิราคา… ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สุขสฺส จ ปหานา… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

‘‘เย โข เต, พฺราหฺมณ, ภิกฺขู เสกฺขา [เสขา (สพฺพตฺถ)] อปตฺตมานสา อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ ปตฺถยมานา วิหรนฺติ เตสุ เม อยํ เอวรูปี อนุสาสนี โหติฯ เย ปน เต ภิกฺขู อรหนฺโต ขีณาสวา วุสิตวนฺโต กตกรณียา โอหิตภารา อนุปฺปตฺตสทตฺถา ปริกฺขีณภวสํโยชนา สมฺมทญฺญา วิมุตฺตา เตสํ อิเม ธมฺมา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราย เจว สํวตฺตนฺติ, สติสมฺปชญฺญาย จา’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต, คณกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กึ นุ โข โภโต โคตมสฺส สาวกา โภตา โคตเมน เอวํ โอวทียมานา เอวํ อนุสาสียมานา สเพฺพ อจฺจนฺตํ นิฏฺฐํ นิพฺพานํ อาราเธนฺตฺยนฺตฺติ อุทาหุ เอกเจฺจ นาราเธนฺตี’’ติ? ‘‘อเปฺปกเจฺจ โข, พฺราหฺมณ, มม

สาวกา มยา เอวํ โอวทียมานา เอวํ อนุสาสียมานา อจฺจนฺตํ นิฏฺฐํ นิพฺพานํ อาราเธนฺติ, เอกเจฺจ นาราเธนฺตี’’ติฯ

‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ โก ปจฺจโย ยํ ติฏฺฐเตว นิพฺพานํ, ติฏฺฐติ นิพฺพานคามี มโคฺค, ติฏฺฐติ ภวํ โคตโม สมาทเปตา; อถ จ ปน โภโต โคตมสฺส สาวกา โภตา โคตเมน เอวํ โอวทียมานา เอวํ อนุสาสียมานา อเปฺปกเจฺจ อจฺจนฺตํ นิฏฺฐํ นิพฺพานํ อาราเธนฺติ, เอกเจฺจ นาราเธนฺตี’’ติ?

๗๗. ‘‘เตน หิ, พฺราหฺมณ, ตํเยเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิฯ ยถา เต ขเมยฺย ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ ตํ กิํ มญฺญสิ , พฺราหฺมณ, กุสโล ตฺวํ ราชคหคามิสฺส มคฺคสฺสา’’ติ? ‘‘เอวํ, โภ, กุสโล อหํ ราชคหคามิสฺส มคฺคสฺสา’’ติฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, พฺราหฺมณ, อิธ ปุริโส อาคเจฺฉยฺย ราชคหํ คนฺตุกาโมฯ โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย – ‘อิจฺฉามหํ, ภเนฺต, ราชคหํ คนฺตุํ; ตสฺส เม ราชคหสฺส มคฺคํ อุปทิสา’ติฯ ตเมนํ ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เอหโมฺภ [เอวํ โภ (สี. ปี.)] ปุริส, อยํ มโคฺค ราชคหํ คจฺฉติฯ เตน มุหุตฺตํ คจฺฉ, เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ อมุกํ นาม คามํ, เตน มุหุตฺตํ คจฺฉ, เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ อมุกํ นาม นิคมํ; เตน มุหุตฺตํ คจฺฉ, เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ ราชคหสฺส อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’นฺติฯ โส ตยา เอวํ โอวทียมาโน เอวํ อนุสาสียมาโน อุมฺมคฺคํ คเหตฺวา ปจฺฉามุโข คเจฺฉยฺยฯ อถ ทุติโย ปุริโส อาคเจฺฉยฺย ราชคหํ คนฺตุกาโมฯ โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วเทยฺย – ‘อิจฺฉามหํ, ภเนฺต, ราชคหํ คนฺตุํ; ตสฺส เม ราชคหสฺส มคฺคํ อุปทิสา’ติฯ ตเมนํ ตฺวํ เอวํ วเทยฺยาสิ – ‘เอหโมฺภ ปุริส, อยํ มโคฺค ราชคหํ คจฺฉติฯ เตน มุหุตฺตํ คจฺฉ, เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ อมุกํ นาม คามํ; เตน มุหุตฺตํ คจฺฉ, เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ อมุกํ นาม นิคมํ; เตน มุหุตฺตํ คจฺฉ, เตน มุหุตฺตํ คนฺตฺวา ทกฺขิสฺสสิ ราชคหสฺส อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’นฺติฯ โส ตยา เอวํ โอวทียมาโน เอวํ อนุสาสียมาโน โสตฺถินา ราชคหํ คเจฺฉยฺยฯ โก นุ โข, พฺราหฺมณ, เหตุ โก ปจฺจโย ยํ ติฏฺฐเตว ราชคหํ , ติฏฺฐติ ราชคหคามี มโคฺค, ติฏฺฐสิ ตฺวํ สมาทเปตา; อถ จ ปน ตยา เอวํ โอวทียมาโน เอวํ อนุสาสียมาโน เอโก ปุริโส อุมฺมคฺคํ คเหตฺวา ปจฺฉามุโข คเจฺฉยฺย, เอโก โสตฺถินา ราชคหํ คเจฺฉยฺยา’’ติ? ‘‘เอตฺถ กฺยาหํ, โภ โคตม, กโรมิ? มคฺคกฺขายีหํ, โภ โคตมา’’ติฯ

‘‘เอวเมว โข, พฺราหฺมณ, ติฏฺฐเตว นิพฺพานํ, ติฏฺฐติ นิพฺพานคามี มโคฺค, ติฏฺฐามหํ สมาทเปตา; อถ จ ปน มม สาวกา มยา เอวํ โอวทียมานา เอวํ อนุสาสียมานา อเปฺปกเจฺจ อจฺจนฺตํ นิฏฺฐํ นิพฺพานํ อาราเธนฺติ, เอกเจฺจ นาราเธนฺติฯ เอตฺถ กฺยาหํ, พฺราหฺมณ, กโรมิ? มคฺคกฺขายีหํ, พฺราหฺมณ, ตถาคโต’’ติฯ

๗๘. เอวํ วุเตฺต, คณกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘เยเม, โภ โคตม, ปุคฺคลา อสฺสทฺธา ชีวิกตฺถา น สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา สฐา มายาวิโน เกตพิโน [เกฏุภิโน (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุทฺธตา อุนฺนฬา จปลา มุขรา วิกิณฺณวาจา อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารา โภชเน อมตฺตญฺญุโน ชาคริยํ อนนุยุตฺตา สามเญฺญ อนเปกฺขวโนฺต สิกฺขาย น ติพฺพคารวา พาหุลิกา [พาหุลฺลิกา (สฺยา. กํ.)] สาถลิกา โอกฺกมเน ปุพฺพงฺคมา ปวิเวเก นิกฺขิตฺตธุรา กุสีตา หีนวีริยา มุฏฺฐสฺสติโน อสมฺปชานา อสมาหิตา วิพฺภนฺตจิตฺตา ทุปฺปญฺญา เอฬมูคา, น เตหิ ภวํ โคตโม สทฺธิํ สํวสติ’’ฯ

‘‘เย ปน เต กุลปุตฺตา สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา อสฐา อมายาวิโน อเกตพิโน อนุทฺธตา อนุนฺนฬา อจปลา อมุขรา อวิกิณฺณวาจา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารา โภชเน

มตฺตญฺญุโน ชาคริยํ อนุยุตฺตา สามเณฺญ อเปกฺขวโนฺต สิกฺขาย ติพฺพคารวา นพาหุลิกา นสาถลิกา โอกฺกมเน นิกฺขิตฺตธุรา ปวิเวเก ปุพฺพงฺคมา อารทฺธวีริยา ปหิตตฺตา อุปฏฺฐิตสฺสติโน สมฺปชานา สมาหิตา เอกคฺคจิตฺตา ปญฺญวโนฺต อเนฬมูคา, เตหิ ภวํ โคตโม สทฺธิํ สํวสติฯ

''เสยฺยถาปิ , โภ โคตม, เย เกจิ มูลคนฺธา, กาลานุสาริ เตสํ อคฺคมกฺขายติ; เย เกจิ สารคนฺธา, โลหิตจนฺทนํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ; เย เกจิ ปุปฺผคนฺธา, วสฺสิกํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ; เอวเมว โภโต โคตมสฺส โอวาโท ปรมชฺชธเมฺมสุฯ

''อภิกฺกนฺตํ , โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม! เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย – 'จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี'ติ; เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คต''นฺติฯ

คณกโมคฺคลฺลานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. โคปกโมคฺคลฺลานสุตฺตํ

๗๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ อายสฺมา อานโนฺท ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป อจิรปรินิพฺพุเต ภควติฯ เตน โข ปน สมเยน ราชา มาคโธ อชาตสตฺตุ เวเทหิปุโตฺต ราชคหํ ปฏิสงฺขาราเปติ รโญฺญ ปโชฺชตสฺส อาสงฺกมาโนฯ อถ โข อายสฺมา อานโนฺท ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อถ โข อายสฺมโต อานนฺทสฺส เอตทโหสิ – ''อติปฺปโค โข ตาว ราชคเห ปิณฺฑาย จริตุํฯ ยํนูนาหํ เยน โคปกโมคฺคลฺลานสฺส พฺราหฺมณสฺส กเมฺมโนฺต, เยน โคปกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกเมยฺย''นฺติฯ

อถ โข อายสฺมา อานโนฺท เยน โคปกโมคฺคลฺลานสฺส พฺราหฺมณสฺส กเมฺมโนฺต, เยน โคปกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสา โข โคปกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ''เอตุ โข ภวํ อานโนฺทฯ สฺวาคตํ โภโต อานนฺทสฺสฯ จิรสฺสํ โข ภวํ อานโนฺท อิมํ ปริยายมกาสิ ยทิทํ อิธาคมนายฯ นิสีทตุ ภวํ อานโนฺท, อิทมาสนํ ปญฺญตฺต''นฺติฯ นิสีทิ โข อายสฺมา อานโนฺท ปญฺญเตฺต อาสเนฯ โคปกโมคฺคลฺลาโนปิ โข พฺราหฺมโณ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โคปกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ''อตฺถิ นุ โข, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ เตหิ ธเมฺมหิ สเพฺพนสพฺพํ สพฺพถาสพฺพํ สมนฺนาคโต เยหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต โส ภวํ โคตโม อโหสิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ''ติ? ''นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ เตหิ ธเมฺมหิ สเพฺพนสพฺพํ สพฺพถาสพฺพํ สมนฺนาคโต เยหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต โส ภควา อโหสิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ โส หิ, พฺราหฺมณ, ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู, มคฺควิทู, มคฺคโกวิโท; มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา''ติฯ อยญฺจ หิทํ อายสฺมโต อานนฺทสฺส โคปกโมคฺคลฺลาเนน พฺราหฺมเณน สทฺธิํ อนฺตรากถา วิปฺปกตา อโหสิฯ

อถ โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต ราชคเห กมฺมนฺเต อนุสญฺญายมาโน เยน โคปกโมคฺคลฺลานสฺส พฺราหฺมณสฺส กมฺมนฺโต, เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธึ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามตฺโต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘กายนุตฺถ, โภ อานนฺท, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ? ‘‘อิธ มํ, พฺราหฺมณ, โคปกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ เอวมาห – ‘อตฺถิ นุ โข, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ เตหิ ธเมฺมหิ สเพฺพนสพฺพํ สพฺพถาสพฺพํ สมนฺนาคโต เยหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต โส ภวํ โคตโม อโหสิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ’ติฯ เอวํ วุเตฺต อหํ, พฺราหฺมณ, โคปกโมคฺคลฺลานํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจํ – ‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ เตหิ ธเมฺมหิ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถาสพฺพํ สมนฺนาคโต เยหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต โส ภควา อโหสิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธฯ โส หิ, พฺราหฺมณ, ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู, มคฺควิทู, มคฺคโกวิโท; มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา’ติฯ อยํ โข โน, พฺราหฺมณ, โคปกโมคฺคลฺลาเนน พฺราหฺมเณน สทฺธึ อนฺตรากถา วิปฺปกตาฯ อถ ตฺวํ อนุปฺปโตฺต’’ติฯ

๘๐. ‘‘อตฺถิ นุ โข, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ เตน โภตา โคตเมน ฐปิโต – ‘อยํ โว มมจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตี’ติ, ยํ ตุเมฺห เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยาถา’’ติ [ปฏิธาเวยฺยาถาติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]? ‘‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ฐปิโต – ‘อยํ โว มมจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตี’ติ, ยํ มยํ เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยามา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ สเงฺฆน สมฺมโต, สมฺพหุเลหิ เถเรหิ ภิกฺขูหิ ฐปิโต – ‘อยํ โน ภควโต อจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตี’ติ, ยํ ตุเมฺห เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยาถา’’ติ? ‘‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ สเงฺฆน สมฺมโต, สมฺพหุเลหิ เถเรหิ ภิกฺขูหิ ฐปิโต – ‘อยํ โน ภควโต อจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตี’ติ, ยํ มยํ เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยามา’’ติฯ ‘‘เอวํ อปฺปฏิสรเณ จ ปน, โภ อานนฺท, โก เหตุ สามคฺคิยา’’ติ? ‘‘น โข มยํ, พฺราหฺมณ, อปฺปฏิสรณา; สปฺปฏิสรณา มยํ, พฺราหฺมณ; ธมฺมปฺปฏิสรณา’’ติฯ

‘‘‘อตฺถิ นุ โข, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ เตน โภตา โคตเมน ฐปิโต – อยํ โว มมจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ, ยํ ตุเมฺห เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยาถา’ติ – อิติ ปุโฏฺฐ สมาโน ‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ฐปิโต – อยํ โว มมจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ, ยํ มยํ เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยามา’ติ วเทสิ; ‘อตฺถิ ปน, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ สเงฺฆน สมฺมโต, สมฺพหุเลหิ เถเรหิ ภิกฺขูหิ ฐปิโต – อยํ โน ภควโต อจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ, ยํ ตุเมฺห เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยาถา’ติ – อิติ ปุโฏฺฐ สมาโน ‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ สเงฺฆน สมฺมโต, สมฺพหุเลหิ เถเรหิ ภิกฺขูหิ ฐปิโต – อยํ โน ภควโต อจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ, ยํ มยํ เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยามา’ติ – วเทสิ; ‘เอวํ อปฺปฏิสรเณ จ ปน, โภ อานนฺท, โก เหตุ สามคฺคิยา’ติ อิติ ปุโฏฺฐ สมาโน ‘น โข มยํ, พฺราหฺมณ , อปฺปฏิสรณา; สปฺปฏิสรณา มยํ, พฺราหฺมณ; ธมฺมปฺปฏิสรณา’ติ วเทสิฯ อิมสฺส ปน, โภ อานนฺท, ภาสิตสฺส กถํ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ’’ติ?

๘๑. ‘‘อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิฏฺฐํฯ เต มยํ ตทหุโปสเถ ยาวติกา เอกํ คามเขตฺตํ อุปนิสฺสาย วิหราม เต สเพฺพ เอกชฺฌํ สนฺนิปตาม; สนฺนิปติตฺวา ยสฺส ตํ ปวตฺตติ ตํ อเชฺฌ

สามฯ ตสฺมึ เจ ภณฺญมาเน โหติ ภิกฺขุสฺส อาปตฺติ โหติ วีติกฺกโม ตํ มยํ ยถาธมฺมํ ยถานุสิฏฺฐํ กาเรมาติฯ

“น กิร โน ภวโนฺต กาเรนฺติ; ธโมฺม โน กาเรติ”ฯ “อตฺถิ นุ โข, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ ยํ ตุเมฺห เอตรหิ สกฺกโรถ ครุํ กโรถ [ครุกโรถ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] มาเนถ ปูเชถ; สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา [ครุกตฺวา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุปนิสฺสาย วิหรถา”ติ? “นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ ยํ มยํ เอตรหิ สกฺกโรม ครุํ กโรม มาเนม ปูเชม; สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรามา”ติฯ

“‘อตฺถิ นุ โข, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ เตน โภตา โคตเมน ฐปิโต – อยํ โว มมจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ ยํ ตุเมฺห เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยาถา’ติ – อิติ ปุโฏฺฐ สมาโน ‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ฐปิโต – อยํ โว มมจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ ยํ มยํ เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยามา’ติ วเทสิ; ‘อตฺถิ ปน, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ สเงฺฆน สมฺมโต, สมฺพหุเลหิ เถเรหิ ภิกฺขูหิ ฐปิโต – อยํ โน ภควโต อจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ ยํ ตุเมฺห เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยาถา’ติ – อิติ ปุโฏฺฐ สมาโน ‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ สเงฺฆน สมฺมโต, สมฺพหุเลหิ เถเรหิ ภิกฺขูหิ ฐปิโต – อยํ โน ภควโต อจฺจเยน ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ ยํ มยํ เอตรหิ ปฏิปาเทยฺยามา’ติ วเทสิ; ‘อตฺถิ นุ โข, โภ อานนฺท, เอกภิกฺขุปิ ยํ ตุเมฺห เอตรหิ สกฺกโรถ ครุํ กโรถ มาเนถ ปูเชถ; สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรถา’ติ – อิติ ปุโฏฺฐ สมาโน ‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ ยํ มยํ เอตรหิ สกฺกโรม ครุํ กโรม มาเนม ปูเชม; สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรามา’ติ วเทสิฯ อิมสฺส ปน, โภ อานนฺท, ภาสิตสฺส กถํ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ”ติ?

๘๒. “อตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ทส ปสาทนียา ธมฺมา อกฺขาตาฯ ยสฺมึ โน อิเม ธมฺมา สํวิชฺชนฺติ ตํ มยํ เอตรหิ สกฺกโรม ครุํ กโรม มาเนม ปูเชม; สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรามฯ กตเม ทส?

“อิธ , พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปโนฺน, อณุมเตฺตสุ วเชฺชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุฯ

“พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโยฯ เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา, มเชฺฌกลฺยาณา, ปริโยสานกลฺยาณา, สาตฺถํ, สพฺยญฺชนํ [สาตฺถา สพฺยญฺชนา (สี. สฺยา. กํ.)], เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ อภิวทนฺตนฺตฺติ ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ ธาตา [ธตา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฎฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธาฯ

“สนฺตุโฎฺฐ โหติ ( ) [(อิตรีตเรหิ) ที. นิ. ๓.๓๔๕] จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิฯ

“จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฎฺฐธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภีฯ

“อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ; ติโรกุฎฺฎํ [ติโรกุฑฺฑํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ อากาเส; ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเก; อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปถวิยํ; อากาเสปิ ปลฺลเงฺกน กมติ, เสยฺยถาปิ ปกฺขี

สกฺโณ; อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปริมสติ [ปรามสติ (ก.)] ปริมชฺชติ, ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตติฯ

“ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สเทฺท สุณาติ – ทิเพฺพ จ มานุเส จ, เย ทูเร สนฺติเก จฯ

“ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติฯ สราคํ วา จิตฺตํ ‘สราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ ‘วีตราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สโทสํ วา จิตฺตํ ‘สโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโทสํ วา จิตฺตํ ‘วีตโทสํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สโมหํ วา จิตฺตํ ‘สโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตโมหํ วา จิตฺตํ ‘วีตโมหํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สํขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘สํขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิกฺขิตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ , มหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘มหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ ‘อมหคฺคตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘สอุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ ‘อนุตฺตรํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, สมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘สมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ ‘อสมาหิตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘วิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘อวิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ

“อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาติํ เทฺวปิ ชาติโย ติโสฺสปิ ชาติโย จตโสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ติํสมฺปิ ชาติโย จตฺตารีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฎฺฎกเปฺป อเนเกปิ วิวฎฺฎกเปฺป อเนเกปิ สํวฎฺฎวิวฎฺฎกเปฺป – ‘อมุตฺราสิํ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฎิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทิํ; ตตฺราปาสิํ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฎิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

“ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ

“อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

“อิเม โข, พฺราหฺมณ, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ทส ปสาทนียา ธมฺมา อกฺขาตาฯ ยสฺมิํ โน อิเม ธมฺมา สํวิชฺชนฺติ ตํ มยํ เอตรหิ สกฺกโรม ครุํ กโรม มาเนม ปูเชม; สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา อุปนิสฺสาย วิหรามา”ติฯ

๘๓. เอวํ วุเตฺต วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามโตฺต อุปนนฺทํ เสนาปติํ อามเนฺตสิ – “ตํ กิํ มญฺญติ ภวํ เสนาปติ [มญฺญสิ เอวํ เสนาปติ (สฺยา. กํ. ปี.), มญฺญสิ เสนาปติ (สี.), มญฺญสิ ภวํ เสนาปติ (ก.)] ยทิเม โภโนฺต สกฺกาตพฺพํ สกฺกโรนฺติ, ครุํ กาตพฺพํ ครุํ กโรนฺติ, มาเนตพฺพํ มาเนนฺติ , ปูเชตพฺพํ ปูเชนฺติ”? “ตคฺฆิเม [ตคฺฆ เม (ก.)] โภโนฺต สกฺกาตพฺพํ สกฺกโรนฺติ, ครุํ กาตพฺพํ ครุํ กโรนฺติ, มาเนตพฺพํ มาเนนฺติ, ปูเชตพฺพํ ปูเชนฺติฯ อิมญฺจ หิ เต โภโนฺต น สกฺกเรยฺยุํ น ครุํ กเรยฺยุํ น มาเนยฺยุํ น ปูเชยฺยุํ; อถ กิญฺจรหิ เต โภโนฺต สกฺกเรยฺยุํ ครุํ กเรยฺยุํ มาเนยฺยุํ ปูเชยฺยุํ, สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา มาเนตฺวา ปูเชตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยุ”นฺติ? อถ โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามโตฺต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – “กหํ ปน ภวํ

อานโนฺท เอตรหิ วิหรตี’’ติ? ‘‘เวฬุวเน โขหํ, พฺราหฺมณ, เอตรหิ วิหรามี’’ติฯ ‘‘กจฺจิ ปน, โภ อานนฺท, เวฬุวนํ รมณียเญฺจว อปฺปสทฺทญฺจ อปฺปนิโคฺฆสญฺจ วิชนวาตํ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกํ [มนุสฺสราหเสยฺยกํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปฏิสลฺลานสารุปฺป’’นฺติ? ‘‘ตคฺฆ, พฺราหฺมณ, เวฬุวนํ รมณียเญฺจว อปฺปสทฺทญฺจ อปฺปนิโคฺฆสญฺจ วิชนวาตํ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกํ ปฏิสลฺลานสารุปฺปํ, ยถา ตํ ตุมฺหาทิเสหิ รกฺขเกหิ โคปเกหี’’ติฯ ‘‘ตคฺฆ, โภ อานนฺท, เวฬุวนํ รมณียเญฺจว อปฺปสทฺทญฺจ อปฺปนิโคฺฆสญฺจ วิชนวาตํ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกํ ปฏิสลฺลานสารุปฺปํ, ยถา ตํ ภวเนฺตหิ ฌายีหิ ฌานสีลีหิฯ ฌายิโน เจว ภวโนฺต ฌานสีลิโน จ’’ฯ

‘‘เอกมิทาหํ , โภ อานนฺท, สมยํ โส ภวํ โคตโม เวสาลิยํ วิหรติ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ อถ ขฺวาหํ, โภ อานนฺท, เยน มหาวนํ กูฏาคารสาลา เยน โส ภวํ โคตโม เตนุปสงฺกมึฯ ตตฺร จ ปน โส [ตตฺร จ โส (สี. ปี.)] ภวํ โคตโม อเนกปริยาเยน ฌานกถํ กเถสิฯ ฌายี เจว โส ภวํ โคตโม อโหสิ ฌานสีลี จฯ สพฺพญฺจ ปน โส ภวํ โคตโม ฌานํ วเณฺณสี’’ติฯ

๘๔. ‘‘น จ โข, พฺราหฺมณ, โส ภควา สพฺพํ ฌานํ วเณฺณสิ, นปิ โส ภควา สพฺพํ ฌานํ น วเณฺณสีติฯ กถํ รูปญฺจ , พฺราหฺมณ, โส ภควา ฌานํ น วเณฺณสิ? อิธ, พฺราหฺมณ, เอกโจฺจ กามราคปริยุฎฺฐิเตน เจตสา วิหรติ กามราคปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ กามราคสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; โส กามราคํเยว อนฺตรํ กริตฺวา ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติฯ พฺยาปาทปริยุฎฺฐิเตน เจตสา วิหรติ พฺยาปาทปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ พฺยาปาทสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; โส พฺยาปาทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติฯ ถินมิทฺธปริยุฎฺฐิเตน เจตสา วิหรติ ถินมิทฺธปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ ถินมิทฺธสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; โส ถินมิทฺธํเยว อนฺตรํ กริตฺวา ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจปริยุฎฺฐิเตน เจตสา วิหรติ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจปเรเตน, อุปฺปนฺนสฺส จ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; โส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํเยว อนฺตรํ กริตฺวา ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติฯ วิจิกิจฺฉาปริยุฎฺฐิเตน เจตสา วิหรติ วิจิกิจฺฉาปเรเตน, อุปฺปนฺนาย จ วิจิกิจฺฉาย นิสฺสรณํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; โส วิจิกิจฺฉํเยว อนฺตรํ กริตฺวา ฌายติ ปชฺฌายติ นิชฺฌายติ อปชฺฌายติฯ เอวรูปํ โข, พฺราหฺมณ, โส ภควา ฌานํ น วเณฺณสิฯ

‘‘กถํ รูปญฺจ, พฺราหฺมณ, โส ภควา ฌานํ วเณฺณสิ? อิธ, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ…เป.… ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวรูปํ โข, พฺราหฺมณ, โส ภควา ฌานํ วเณฺณสี’’ติฯ

‘‘คารยฺหํ กิร, โภ อานนฺท, โส ภวํ โคตโม ฌานํ ครหิ, ปาสํสํ ปสํสิฯ หนฺท, จ ทานิ มยํ, โภ อานนฺท, คจฺฉาม; พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา’’ติฯ ‘‘ยสฺสทานิ ตฺวํ, พฺราหฺมณ, กาลํ มญฺญสี’’ติฯ อถ โข วสฺสกาโร พฺราหฺมโณ มคธมหามโตฺต อายสฺมโต อานนฺทสฺส ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

อถ โข โคปกโมคฺคลฺลาโน พฺราหฺมโณ อจิรปกฺกเนฺต วสฺสกาเร พฺราหฺมเณ มคธมหามเตฺต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘ยํ โน มยํ ภวนฺตํ อานนฺทํ อปุจฺฉิมฺหา ตํ โน ภวํ อานโนฺท น พฺยากาสี’’ติฯ ‘‘นนุ เต, พฺราหฺมณ, อโวจุมฺหา – ‘นตฺถิ โข, พฺราหฺมณ, เอกภิกฺขุปิ เตหิ ธเมฺมหิ สเพฺพนสพฺพํ สพฺพถาสพฺพํ สมนฺนาคโต เยหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต โส ภควา อโหสิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ โส หิ, พฺราหฺมณ, ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา,

อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู, มคฺควิทู, มคฺคโกวิโท ฯ มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตา'''ติฯ

โคปกโมคฺคลฺลานสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํฯ

๙. มหาปุณฺณมสุตฺตํ

๘๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเทฯ เตน โข ปน สมเยน ภควา ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อโพฺภกาเส นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา เยน ภควา เตนญฺชลิํ ปณาเมตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ –

''ปุจฺเฉยฺยาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ กิญฺจิเทว เทสํ, สเจ เม ภควา โอกาสํ กโรติ ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายา''ติฯ ''เตน หิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, สเก อาสเน นิสีทิตฺวา ปุจฺฉ ยทากงฺขสี''ติฯ

๘๖. อถ โข โส ภิกฺขุ สเก อาสเน นิสีทิตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อิเม นุ โข, ภเนฺต, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธ''ติ? ''อิเม โข, ภิกฺขุ, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธ''ติฯ

''สาธุ, ภเนฺต''ติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา ภควนฺตํ อุตฺตริํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ – ''อิเม ปน, ภเนฺต, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา กิํมูลกา''ติ? ''อิเม โข, ภิกฺขุ, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ฉนฺทมูลกา''ติฯ ''ตํเยว นุ โข, ภเนฺต, อุปาทานํ เต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา, อุทาหุ อญฺญตฺร ปญฺจหุปาทานกฺขเนฺธหิ อุปาทาน''นฺติ? ''น โข, ภิกฺขุ, ตํเยว อุปาทานํ เต ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา, นาปิ อญฺญตฺร ปญฺจหุปาทานกฺขเนฺธหิ อุปาทานํฯ โย โข, ภิกฺขุ, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ ฉนฺทราโค ตํ ตตฺถ อุปาทาน''นฺติฯ

''สิยา ปน, ภเนฺต, ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ ฉนฺทราคเวมตฺตตา''ติ? ''สิยา ภิกฺขู''ติ ภควา อโวจ ''อิธ, ภิกฺขุ, เอกจฺจสฺส เอวํ โหติ – 'เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานํ , เอวํเวทโน สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสโญฺญ สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํสงฺขาโร สิยํ อนาคตมทฺธานํ, เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธาน'นฺติฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, สิยา ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ ฉนฺทราคเวมตฺตตา''ติฯ

''กิตฺตาวตา ปน, ภเนฺต, ขนฺธานํ ขนฺธาธิวจนํ โหตี''ติ? ''ยํ กิญฺจิ, ภิกฺขุ, รูปํ – อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา, โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา, หีนํ วา ปณีตํ วา, ยํ ทูเร สนฺติเก วา – อยํ รูปกฺขโนฺธฯ ยา กาจิ เวทนา – อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา, โอฬาริกา วา สุขุมา วา, หีนา วา ปณีตา วา, ยา ทูเร สนฺติเก วา – อยํ เวทนากฺขโนฺธฯ ยา กาจิ สญฺญา – อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา…เป.… ยา ทูเร สนฺติเก วา – อยํ สญฺญากฺขโนฺธฯ เย เกจิ สงฺขารา – อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนา อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา, โอฬาริกา วา สุขุมา วา, หีนา วา ปณีตา วา, เย ทูเร สนฺติเก วา – อยํ สงฺขารกฺขโนฺธฯ ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ – อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา, โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา, หีนํ วา ปณีตํ วา, ยํ ทูเร สนฺติเก วา – อยํ วิญฺญาณกฺขโนฺธฯ เอตฺตาวตา โข, ภิกฺขุ, ขนฺธานํ ขนฺธาธิวจนํ โหตี''ติฯ

‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ โก ปจฺจโย รูปกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย? โก เหตุ โก ปจฺจโย เวทนากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย? โก เหตุ โก ปจฺจโย สญฺญากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย? โก เหตุ โก ปจฺจโย สงฺขารกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนาย? โก เหตุ โก ปจฺจโย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายา’’ติ?

‘‘จตฺตาโร โข, ภิกฺขุ, มหาภูตา เหตุ, จตฺตาโร มหาภูตา ปจฺจโย รูปกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ ผโสฺส เหตุ, ผโสฺส ปจฺจโย เวทนากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ ผโสฺส เหตุ, ผโสฺส ปจฺจโย สญฺญากฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ ผโสฺส เหตุ, ผโสฺส ปจฺจโย สงฺขารกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายฯ นามรูปํ โข, ภิกฺขุ, เหตุ, นามรูปํ ปจฺจโย วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส ปญฺญาปนายา’’ติฯ

๘๗. ‘‘กถํ ปน, ภเนฺต, สกฺกายทิฏฺฐิ โหตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา เวทนํ เวทนาย วา อตฺตานํ; สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ สญฺญาวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา สญฺญํ สญฺญาย วา อตฺตานํ; สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา สงฺขาเร สงฺขาเรสุ วา อตฺตานํ; วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ เอวํ โข , ภิกฺขุ, สกฺกายทิฏฺฐิ โหตี’’ติฯ

‘‘กถํ ปน, ภเนฺต, สกฺกายทิฏฺฐิ น โหตี’’ติ? ‘‘อิธ, ภิกฺขุ, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธเมฺม สุวินีโต สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธเมฺม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ น อตฺตนิ วา รูปํ น รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; น เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ น เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ น อตฺตนิ วา เวทนํ น เวทนาย วา อตฺตานํ; น สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ น สญฺญาวนฺตํ วา อตฺตานํ น อตฺตนิ วา สญฺญํ น สญฺญาย วา อตฺตานํ; น สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ น สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ น อตฺตนิ วา สงฺขาเร น สงฺขาเรสุ วา อตฺตานํ; น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ น วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, สกฺกายทิฏฺฐิ น โหตี’’ติฯ

๘๘. ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, รูเป อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก เวทนาย อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก สญฺญาย อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก สงฺขาเรสุ อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณํ? โก วิญฺญาเณ อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กิํ นิสฺสรณ’’นฺติ? ‘‘ยํ โข, ภิกฺขุ, รูปํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ รูเป อสฺสาโทฯ ยํ รูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อยํ รูเป อาทีนโวฯ โย รูเป ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ รูเป นิสฺสรณํฯ ยํ โข [ยญฺจ (สฺยา. กํ.)], ภิกฺขุ, เวทนํ ปฏิจฺจ… สญฺญํ ปฏิจฺจ… สงฺขาเร ปฏิจฺจ… วิญฺญาณํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ วิญฺญาเณ อสฺสาโทฯ ยํ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อยํ วิญฺญาเณ อาทีนโวฯ โย วิญฺญาเณ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ วิญฺญาเณ นิสฺสรณ’’นฺติฯ

๘๙. ‘‘กถํ ปน, ภเนฺต, ชานโต กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหํการมมํการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติ? ‘‘ยํ กิญฺจิ, ภิกฺขุ, รูปํ – อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา – สพฺพํ รูปํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ – เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย

ปสฺสติฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ – อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา – สพฺพํ วิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ – เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติฯ เอวํ โข, ภิกฺขุ, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตสุ อหํการมมํการมานานุสยา น โหนฺตี’’ติฯ

๙๐. อถ โข อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน เอวํ เจตโส ปริวิตกฺโก อุทปาทิ – ‘‘อิติ กิร, โภ, รูปํ อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา, สญฺญา อนตฺตา, สงฺขารา อนตฺตา, วิญฺญาณํ อนตฺตา; อนตฺตกตานิ กมฺมานิ กมตฺตานํ [กถมตฺตานํ (สํ. นิ. ๓.๘๒)] ผุสิสฺสนฺตี’’ติ? อถ โข ภควา ตสฺส ภิกฺขุโน เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว, วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺโจ โมฆปุริโส อวิทฺวา อวิชฺชาคโต ตณฺหาธิปเตยฺเยน เจตสา สตฺถุ สาสนํ อติธาวิตพฺพํ มญฺเญยฺย – ‘อิติ กิร, โภ, รูปํ อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา, สญฺญา อนตฺตา, สงฺขารา อนตฺตา, วิญฺญาณํ อนตฺตา; อนตฺตกตานิ กมฺมานิ กมตฺตานํ ผุสิสฺสนฺตี’ติฯ ปฏิวินีตา [ปฏิจฺจ วินีตา (สี. ปี.), ปฏิปุจฺฉามิ วินีตา (สฺยา. กํ.)] โข เม ตุมฺเห, ภิกฺขเว , ตตฺร ตตฺร ธมฺเมสุ’’ฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ , ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, เวทนา… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา สพฺพํ รูปํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ ยา กาจิ เวทนา… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา สพฺพํ วิญฺญาณํ – ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก รูปสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ, เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ, สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ, สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ, วิญฺญาณสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติ; นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ , วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน สฏฺฐิมตฺตานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสูติฯ

มหาปุณฺณมสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. จูฬปุณฺณมสุตฺตํ

๙๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเทฯ เตน โข ปน สมเยน ภควา ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อพฺโภกาเส นิสินฺโน โหติฯ อถ โข ภควา ตุณฺหีภูตํ ตุณฺหีภูตํ ภิกฺขุสงฺฆํ อนุวิโลเกตฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ชาเนยฺย นุ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสํ – ‘อสปฺปุริโส อยํ ภว’’’นฺติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘สาธุ, ภิกฺขเว; อฏฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส ยํ อสปฺปุริโส อสปฺปุริสํ

ชาเนยฺย – ‘อสปฺปุริโส อยํ ภว’นฺติฯ ชาเนยฺย ปน, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส สปฺปุริสํ – ‘สปฺปุริโส อยํ ภว’’’นฺติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘สาธุ, ภิกฺขเว; เอตมฺปิ โข, ภิกฺขเว, อฏฺฐานํ อนวกาโส ยํ อสปฺปุริโส สปฺปุริสํ ชาเนยฺย – ‘สปฺปุริโส อยํ ภว’นฺติฯ อสปฺปุริโส, ภิกฺขเว, อสฺสทฺธมฺมสมนฺนาคโต โหติ, อสปฺปุริสภตฺติ [อสปฺปุริสภตฺตี (สฺยา. กํ. ปี.)] โหติ, อสปฺปุริสจินฺตี โหติ, อสปฺปุริสมนฺตี โหติ, อสปฺปุริสวาโจ โหติ, อสปฺปุริสกมฺมนฺโต โหติ, อสปฺปุริสทิฏฺฐิ [อสปฺปุริสทิฏฺฐี (สฺยา. กํ. ปี.)] โหติ; อสปฺปุริสทานํ เทติ’’ฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสฺสทฺธมฺมสมนฺนาคโต โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสฺสทฺโธ โหติ, อหิริโก โหติ, อโนตฺตปฺปี โหติ, อปฺปสฺสุโต โหติ , กุสีโต โหติ, มุฏฺฐสฺสติ โหติ, ทุปฺปญฺโญ โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสฺสทฺธมฺมสมนฺนาคโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสภตฺติ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสสฺส เย เต สมณพฺราหฺมณา อสฺสทฺธา อหิริกา อโนตฺตปฺปิโน อปฺปสฺสุตา กุสีตา มุฏฺฐสฺสติโน ทุปฺปญฺญา ตฺยาสฺส มิตฺตา โหนฺติ เต สหายาฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสภตฺติ โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสจินฺตี โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อตฺตพฺยาพาธายปิ เจเตติ, ปรพฺยาพาธายปิ เจเตติ, อุภยพฺยาพาธายปิ เจเตติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสจินฺตี โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสมนฺตี โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อตฺตพฺยาพาธายปิ มเนฺตติ, ปรพฺยาพาธายปิ มเนฺตติ, อุภยพฺยาพาธายปิ มเนฺตติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสมนฺตี โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสวาโจ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส มุสาวาที โหติ, ปิสุณวาโจ โหติ, ผรุสวาโจ โหติ , สมฺผปฺปลาปี โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสวาโจ โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสกมฺมนฺโต โหติ? อิธ , ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสกมฺมนฺโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสทิฏฺฐิ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส เอวํทิฏฺฐิ [เอวํทิฏฺฐี (สี. ปี.), เอวํทิฏฺฐิโก (สฺยา. กํ.)] โหติ – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ [สุกฺกฏทุกฺกฏานํ (สี. ปี.)] กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา [สมคฺคตา (ก.)] สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสทิฏฺฐิ โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสทานํ เทติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสกฺกจฺจํ ทานํ เทติ, อสหตฺถา ทานํ เทติ, อจิตฺตีกตฺวา ทานํ เทติ, อปวิฏฺฐํ ทานํ เทติ อนาคมนทิฏฺฐิโก ทานํ เทติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อสปฺปุริสทานํ เทติฯ

‘‘โส, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส เอวํ อสฺสทฺธมฺมสมนฺนาคโต, เอวํ อสปฺปุริสภตฺติ, เอวํ อสปฺปุริสจินฺตี, เอวํ อสปฺปุริสมนฺตี, เอวํ อสปฺปุริสวาโจ, เอวํ อสปฺปุริสกมฺมนฺโต, เอวํ อสปฺปุริสทิฏฺฐิ;

เอวํ อสปฺปุริสทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ยา อสปฺปุริสานํ คติ ตตฺถ อุปปชฺชติฯ กา จ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสานํ คติ? นิรโย วา ติรจฺฉานโยนิ วาฯ

๙๒. ‘‘ชาเนยฺย นุ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสํ – ‘สปฺปุริโส อยํ ภว’’’นฺติ? ‘‘เอวํ , ภนฺเต’’ฯ ‘‘สาธุ, ภิกฺขเว; ฐานเมตํ, ภิกฺขเว, วิชฺชติ ยํ สปฺปุริโส สปฺปุริสํ ชาเนยฺย – ‘สปฺปุริโส อยํ ภว’นฺติฯ ชาเนยฺย ปน, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส อสปฺปุริสํ – ‘อสปฺปุริโส อยํ ภว’’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘สาธุ, ภิกฺขเว; เอตมฺปิ โข, ภิกฺขเว, ฐานํ วิชฺชติ ยํ สปฺปุริโส อสปฺปุริสํ ชาเนยฺย – ‘อสปฺปุริโส อยํ ภว’นฺติฯ สปฺปุริโส, ภิกฺขเว, สทฺธมฺมสมนฺนาคโต โหติ, สปฺปุริสภตฺติ โหติ, สปฺปุริสจินฺตี โหติ, สปฺปุริสมนฺตี โหติ, สปฺปุริสวาโจ โหติ, สปฺปุริสกมฺมนฺโต โหติ, สปฺปุริสทิฏฺฐิ โหติ; สปฺปุริสทานํ เทติ’’ฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สทฺธมฺมสมนฺนาคโต โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สทฺโธ โหติ, หิริมา โหติ, โอตฺตปฺปี โหติ, พหุสฺสุโต โหติ, อารทฺธวีริโย โหติ, อุปฏฺฐิตสฺสติ โหติ, ปญฺญวา โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สทฺธมฺมสมนฺนาคโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสภตฺติ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสสฺส เย เต สมณพฺราหฺมณา สทฺธา หิริมนฺโต โอตฺตปฺปิโน พหุสฺสุตา อารทฺธวีริยา อุปฏฺฐิตสฺสติโน ปญฺญวนฺโต ตฺยาสฺส มิตฺตา โหนฺติ, เต สหายาฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสภตฺติ โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสจินฺตี โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส เนวตฺตพฺยาพาธาย เจเตติ, น ปรพฺยาพาธาย เจเตติ, น อุภยพฺยาพาธาย เจเตติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสจินฺตี โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสมนฺตี โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส เนวตฺตพฺยาพาธาย มเนฺตติ, น ปรพฺยาพาธาย มเนฺตติ, น อุภยพฺยาพาธาย มเนฺตติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสมนฺตี โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสวาโจ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสวาโจ โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสกมฺมนฺโต โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสกมฺมนฺโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ , ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสทิฏฺฐิ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส เอวํทิฏฺฐิ โหติ – ‘อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, อตฺถิ อยํ โลโก , อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสทิฏฺฐิ โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสทานํ เทติ? อิธ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สกฺกจฺจํ ทานํ เทติ, สหตฺถา ทานํ เทติ, จิตฺตีกตฺวา ทานํ เทติ, อนปวิฏฺฐํ ทานํ เทติ, อาคมนทิฏฺฐิโก ทานํ เทติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สปฺปุริสทานํ เทติฯ

‘‘โส, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส เอวํ สทฺธมฺมสมนฺนาคโต, เอวํ สปฺปุริสภตฺติ, เอวํ สปฺปุริสจินฺตี, เอวํ สปฺปุริสมนฺตี, เอวํ สปฺปุริสวาโจ, เอวํ สปฺปุริสกมฺมนฺโต, เอวํ สปฺปุริสทิฏฺฐิ; เอวํ สปฺปุริสทานํ ทตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ยา สปฺปุริสานํ คติ ตตฺถ อุปปชฺชติฯ กา จ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสานํ คติ? เทวมหตฺตตา วา มนุสฺสมหตฺตตา วา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

จูฬปุณฺณมสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํฯ

เทวทหวโคฺค นิฏฺฐิโต ปฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

เทวทหํ ปญฺจตฺตยํ, กินฺติ-สาม-สุนกฺขตฺตํ;
สปฺปาย-คณ-โคปก-มหาปุณฺณจูฬปุณฺณญฺจาติฯ

๒. อนุปทวโคฺค

๑. อนุปทสุตฺตํ

๙๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทนฺเต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ปณฺฑิโต, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต; มหาปญฺโญ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต; ปุถุปญฺโญ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต; หาสปญฺโญ [หาสุปญฺโญ (สี. ปี.)], ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต; ชวนปญฺโญ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต; ติกฺขปญฺโญ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต; นิเพฺพธิกปญฺโญ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต; สาริปุตฺโต, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาสํ อนุปทธมฺมวิปสฺสนํ วิปสฺสติฯ ตตฺริทํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺตสฺส อนุปทธมฺมวิปสฺสนาย โหติฯ

๙๔. ‘‘อิธ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เย จ ปฐเม ฌาเน [ปฐมชฺฌาเน (ก. สี. ปี. ก.)] ธมฺมา วิตโกฺก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ, ผโสฺส เวทนา สญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฉโนฺท อธิโมโกฺข วีริยํ สติ อุเปกฺขา มนสิกาโร – ตฺยาสฺส ธมฺมา อนุปทววตฺถิตา โหนฺติฯ ตฺยาสฺส ธมฺมา วิทิตา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ [อปฺปฏิพโนฺธ (ก.)] วิปฺปมุโตฺต วิสํยุโตฺต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส [อตฺถิเตวสฺส (สี. ปี.)] โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เย จ ทุติเย ฌาเน ธมฺมา – อชฺฌตฺตํ สมฺปสาโท จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ, ผโสฺส เวทนา สญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฉโนฺท อธิโมโกฺข วีริยํ สติ อุเปกฺขา มนสิกาโร – ตฺยาสฺส ธมฺมา อนุปทววตฺถิตา โหนฺติฯ ตฺยาสฺส ธมฺมา วิทิตา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุโตฺต วิสํยุโตฺต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติฯ ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เย จ ตติเย ฌาเน ธมฺมา – สุขญฺจ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ, ผโสฺส เวทนา สญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฉโนฺท อธิโมโกฺข วีริยํ สติ อุเปกฺขา มนสิกาโร – ตฺยาสฺส ธมฺมา อนุปทววตฺถิตา โหนฺติ, ตฺยาสฺส ธมฺมา วิทิตา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุโตฺต วิสํยุโตฺต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺส โทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เย จ จตุตฺเถ ฌาเน ธมฺมา – อุเปกฺขา อทุกฺขมสุขา เวทนา ปสฺสทฺธตฺตา เจตโส อนาโภโค สติปาริสุทฺธิ จิตฺเตกคฺคตา จ, ผสฺส เวทนา สญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฉนฺท อธิโมกฺข วีริยํ สติ อุเปกฺขา มนสิกาโร – ตฺยาสฺส ธมฺมา อนุปทววตฺถิตา โหนฺติฯ ตฺยาสฺส ธมฺมา วิทิตา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อนปายาเอ อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เย จ อากาสานญฺจายตเน ธมฺมา – อากาสานญฺจายตนสญฺญา จ จิเตฺตกคฺคตา จ ผสฺส เวทนา สญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฉนฺท อธิโมกฺข วีริยํ สติ อุเปกฺขา มนสิกาโร – ตฺยาสฺส ธมฺมา อนุปทววตฺถิตา โหนฺติฯ ตฺยาสฺส ธมฺมา วิทิตา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เย จ วิญฺญาณญฺจายตเน ธมฺมา – วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา จ จิเตฺตกคฺคตา จ, ผสฺส เวทนา สญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฉนฺท อธิโมกฺข วีริยํ สติ อุเปกฺขา มนสิกาโร – ตฺยาสฺส ธมฺมา อนุปทววตฺถิตา โหนฺติฯ ตฺยาสฺส ธมฺมา วิทิตา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เย จ อากิญฺจญฺญายตเน ธมฺมา – อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา จ จิเตฺตกคฺคตา จ, ผสฺส เวทนา สญฺญา เจตนา จิตฺตํ ฉนฺท อธิโมกฺข วีริยํ สติ อุเปกฺขา มนสิกาโร – ตฺยาสฺส ธมฺมา อนุปทววตฺถิตา โหนฺติฯ ตฺยาสฺส ธมฺมา วิทิตา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

๙๕. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส ตาย สมาปตฺติยา สโต วุฏฺฐหติฯ โส ตาย สมาปตฺติยา สโต วุฏฺฐหิตฺวา เย ธมฺมา [เย เต ธมฺมา (สี.)] อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตา เต ธเมฺม สมนุปสฺสติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สโมฺภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธเมฺมสุ อนุปาโย อน

ปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘อตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา อตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

๙๖. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺโต สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ โส ตาย สมาปตฺติยา สโต วุฏฺฐหติฯ โส ตาย สมาปตฺติยา สโต วุฏฺฐหิตฺวา เย ธมฺมา อตีตา นิรุทฺธา วิปริณตา เต ธมฺเม สมนุปสฺสติ – ‘เอวํ กิรเม ธมฺมา อหุตฺวา สมฺโภนฺติ, หุตฺวา ปฏิเวนฺตี’ติฯ โส เตสุ ธมฺเมสุ อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรติฯ โส ‘นตฺถิ อุตฺตริ นิสฺสรณ’นฺติ ปชานาติฯ ตพฺพหุลีการา นตฺถิเตฺววสฺส โหติฯ

๙๗. ‘‘ยํ โข ตํ, ภิกฺขเว, สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมึ สีลสฺมึ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมึ สมาธิสฺมึ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย ปญฺญาย, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย วิมุตฺติยา’ติ, สาริปุตฺตเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมึ สีลสฺมึ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยสฺมึ สมาธิสฺมึ, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย ปญฺญาย, วสิปฺปตฺโต ปารมิปฺปตฺโต อริยาย วิมุตฺติยา’ติฯ ยํ โข ตํ, ภิกฺขเว , สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘ภควโต ปุตฺโต โอรโส มุขโต ชาโต ธมฺมโช ธมฺมนิมฺมิโต ธมฺมทายาโท โน อามิสทายาโท’ติ, สาริปุตฺตเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘ภควโต ปุตฺโต โอรโส มุขโต ชาโต ธมฺมโช ธมฺมนิมฺมิโต ธมฺมทายาโท โน อามิสทายาโท’ติฯ สาริปุตฺโต, ภิกฺขเว, ตถาคเตน อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ สมฺมเทว อนุปฺปวเตฺตตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อนุปทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. ฉพฺพิโสธนสุตฺตํ

๙๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อญฺญํ พฺยากโรติ – ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานามี’ติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ภาสิตํ เนว อภินนฺทิตพฺพํ นปฺปฏิโกฺกสิตพฺพํฯ อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพ – ‘จตฺตาโรเม, อาวุโส, โวหารา เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน สมฺมทกฺขาตาฯ กตเม จตฺตาโร? ทิเฏฺฐ ทิฏฺฐวาทิตา, สุเต สุตวาทิตา, มุเต มุตวาทิตา, วิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตา – อิเม โข, อาวุโส, จตฺตาโร โวหารา เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน สมฺมทกฺขาตาฯ กถํ ชานโต ปนายสฺมโต, กถํ ปสฺสโต อิเมสุ จตูสุ โวหาเรสุ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต’นฺติ? ขีณาสวสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วุสิตวโต กตกรณียสฺส โอหิตภารสฺส อนุปฺปตฺตสทตฺถสฺส ปริกฺขีณภวสํโยชนสฺส สมฺมทญฺญาวิมุตฺตสฺส อยมนุธโมฺม โหติ เวยฺยากรณาย – ‘ทิเฏฺฐ โข อหํ , อาวุโส, อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิมริยาทีกเตน เจตสา วิหรามิฯ สุเต โข อหํ, อาวุโส…เป.… มุเต โข อหํ, อาวุโส… วิญฺญาเต โข อหํ, อาวุโส, อนุปาโย อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพทฺโธ วิปฺปมุตฺโต วิสํยุตฺโต วิ

มริยาทีกเตน เจตสา วิหรามิฯ เอวํ โข เม, อาวุโส, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิเมสุ จตูสุ โวหาเรสุ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต'นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน 'สาธู'ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนุโมทิตพฺพํฯ 'สาธู'ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุตฺตรึ ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพฯ

๙๙. '''ปญฺจิเม, อาวุโส, อุปาทานกฺขนฺธา เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมา สมฺพุเทฺธน สมฺมทกฺขาตาฯ กตเม ปญฺจ? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺข โนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธ – อิเม โข, อาวุโส, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน สมฺม ทกฺขาตาฯ กถํ ชานโต ปนายสฺมโต, กถํ ปสฺสโต อิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต'นฺติ? ขีณาสวสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วุสิตวโต กตกรณียสฺส โอหิตภารสฺส อนุปฺปตฺตสทตฺถสฺส ปริกฺขีณภวสํโยชนสฺส สมฺมทญฺญาวิมุตฺตสฺส อยมนุธโมฺม โหติ เวยฺยา กรณาย – 'รูปํ โข อหํ, อาวุโส, อพลํ วิราคุนํ [วิราคํ (สี. ปี.), วิราคุตํ (ฏีกา)] อนสฺสาสิกนฺติ วิ ทิตฺวา เย รูเป อุปายุปาทานา [อุปยุปาทานา (ก.)] เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา วิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานามิฯ เวทนํ โข อหํ, อาวุโส...เป.... สญฺญํ โข อหํ, อาวุโส... สงฺขาเร โข อหํ, อาวุโส... วิญฺญาณํ โข อหํ, อาวุโส, อพลํ วิราคุนํ อนสฺสาสิกนฺติ วิทิตฺวา เย วิญฺญาเณ อุปายุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานา ภินิเวสานุสยา เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา วิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานามิฯ เอวํ โข เม, อาวุโส, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต'นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน 'สาธู'ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ, อนุโมทิตพฺพํฯ 'สาธู'ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุตฺตรึ ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพฯ

๑๐๐. '''ฉยิมา , อาวุโส, ธาตุโย เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺ ธน สมฺมทกฺขาตาฯ กตมา ฉ? ปถวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, อากาสธาตุ, วิญฺ ญาณธาตุ – อิมา โข, อาวุโส, ฉ ธาตุโย เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺ ธน สมฺมทกฺขาตาฯ กถํ ชานโต ปนายสฺมโต, กถํ ปสฺสโต อิมาสุ ฉสุ ธาตูสุ อนุปาทาย อา สเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต'นฺติ? ขีณาสวสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วุสิตวโต กตกรณียสฺส โอหิตภารสฺส อนุปฺปตฺตสทตฺถสฺส ปริกฺขีณภวสํโยชนสฺส สมฺมทญฺญาวิมุตฺตสฺส อยมนุธโมฺม โหติ เวยฺยา กรณาย – 'ปถวีธาตุํ โข อหํ, อาวุโส, น อตฺตโต อุปคจฺฉึ, น จ ปถวีธาตุนิสฺสิตํ อตฺตานํฯ เย จ ปถวีธาตุนิสฺสิตา อุปายุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา วิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานามิฯ อาโปธาตุํ โข อหํ, อาวุโส...เป.... เตโชธาตุํ โข อหํ, อาวุโส... วาโยธาตุํ โข อหํ, อาวุโส... อากาสธาตุํ โข อหํ, อาวุโส... วิญฺ ญาณธาตุํ โข อหํ, อาวุโส, น อตฺตโต อุปคจฺฉึ, น จ วิญฺญาณธาตุนิสฺสิตํ อตฺตานํฯ เย จ วิญฺ ญาณธาตุนิสฺสิตา อุปายุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา วิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานามิฯ เอวํ โข เม, อาวุโส, ชานโต, เอวํ ปสฺสโต อิมาสุ ฉสุ ธาตูสุ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต'นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน 'สาธู'ติ ภา สิตํ อภินนฺทิตพฺพํ, อนุโมทิตพฺพํฯ 'สาธู'ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุตฺตรึ ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพฯ

๑๐๑. '''ฉ โข ปนิมานิ, อาวุโส, อชฺฌตฺติกพาหิรานิ [อชฺฌตฺติกานิ พาหิรานิ (สฺยา. กํ. ปี.)] อายตนานิ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน สมฺมทกฺขาตานิฯ ก ตมานิ ฉ? จกฺขุ เจว รูปา จ, โสตญฺจ สทฺทา จ, ฆานญฺจ คนฺธา จ, ชิวฺหา จ รสา จ, กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ, มโน จ ธมฺมา จ – อิมานิ โข, อาวุโส, ฉ อชฺฌตฺติกพาหิรานิ อายตนานิ เตน

ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สมฺมทกฺขาตานิฯ กถํ ชานโต ปนายสฺมโต, กถํ ปสฺสโต อิเมสุ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต’นฺติ? ขีณาสวสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วุสิตวโต กตกรณียสฺส โอหิตภารสฺส อนุปฺปตฺตสทตฺถสฺส ปริกฺขีณภวสํโยชนสฺส สมฺมทญฺญาวิมุตฺตสฺส อยมนุธมฺโม โหติ เวยฺยากรณาย – ‘จกฺขุสฺมึ, อาวุโส, รูเป จกฺขุวิญฺญาเณ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตพฺเพสุ ธมฺเมสุ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที [นนฺทิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ยา ตณฺหา เย จ อุปายูปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา วิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานามิฯ โสตสฺมึ, อาวุโส, สเทฺท โสตวิญฺญาเณ…เป…. ฆานสฺมึ, อาวุโส, คเนฺธ ฆานวิญฺญาเณ… ชิวฺหาย, อาวุโส, รเส ชิวฺหาวิญฺญาเณ… กายสฺมึ, อาวุโส, โผฏฺฐเพฺพ กายวิญฺญาเณ… มนสฺมึ, อาวุโส, ธเมฺม มโนวิญฺญาเณ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย จ อุปายูปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา วิมุตฺตํ เม จิตฺตนฺติ ปชานามิฯ เอวํ โข เม, อาวุโส, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิเมสุ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต’นฺติฯ ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ‘สาธู’ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนุโมทิตพฺพํฯ ‘สาธู’ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุตฺตริํ ปโญฺห ปุจฺฉิตโพฺพฯ

๑๐๒. “‘กถํ ชานโต ปนายสฺมโต, กถํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหํการมมํการมานานุสยา สมูหตา’ติ [สุสมูหตาติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]? ขีณาสวสฺส , ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วุสิตวโต กตกรณียสฺส โอหิตภารสฺส อนุปฺปตฺตสทตฺถสฺส ปริกฺขีณภวสํโยชนสฺส สมฺมทญฺญาวิมุตฺตสฺส อยมนุธมฺโม โหติ เวยฺยากรณาย – ‘ปุเพฺพ โข อหํ, อาวุโส, อคาริยภูโต สมาโน อวิทฺทสุ อโหสิํฯ ตสฺส เม ตถาคโต วา ตถาคตสาวโก วา ธมฺมํ เทเสสิฯ ตาหํ ธมฺมํ สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภิํฯ โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิํ – สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ, อโพฺภกาโส ปพฺพชฺชาฯ นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย’’’นฺติฯ

“โส โข อหํ, อาวุโส, อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย, อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิํฯ โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อโหสิํ นิหิตทโณฺฑ นิหิตสโตฺถ, ลชฺชี ทยาปโนฺน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหาสิํฯ อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต อโหสิํ ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี, อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหาสิํฯ อพฺรหฺมจริยํ ปหาย พฺรหฺมจารี อโหสิํ อาราจารี วิรโต เมถุนา คามธมฺมาฯ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต อโหสิํ สจฺจวาที สจฺจสโนฺธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺสฯ ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต อโหสิํ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย; อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณิํ วาจํ ภาสิตา อโหสิํฯ ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต อโหสิํ; ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปิํ วาจํ ภาสิตา อโหสิํฯ สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต อโหสิํ; กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวติํ วาจํ ภาสิตา อโหสิํ กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวติํ อตฺถสํหิตํฯ

‘‘โส พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิรโต อโหสิํ, เอกภตฺติโก อโหสิํ รตฺตูปรโต วิรโต วิกาลโภชนาฯ นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต อโหสิํฯ มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรโต อโหสิํฯ อุจฺจาสยนมหาสยนา ปฏิวิรโต อโหสิํฯ ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ, อามกธญฺญปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ, อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ; อิตฺถิกุมาริกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ, ทาสิทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ, อเชฬกปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ, กุกฺกุฏสูกรปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ , หตฺถิควสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํ, เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต อโหสิํฯ ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา ปฏิวิรโต อโหสิํ, กยวิกฺกยา ปฏิวิรโต อโหสิํ, ตุลากูฏกํสกูฏมานกูฏา ปฏิวิรโต อโหสิํ, อุโกฺกฏนวญฺจนนิกติสาจิโยคา ปฏิวิรโต อโหสิํ, เฉทนวธพนฺธนวิปราโมสอาโลปสหสาการา ปฏิวิรโต อโหสิํฯ

‘‘โส สนฺตุโฏฺฐ อโหสิํ กายปริหาริเกน จีวเรน, กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน เยเนว [เยน เยน จ (ก.)] ปกฺกมิํ สมาทาเยว ปกฺกมิํฯ เสยฺยถาปิ นาม ปกฺขี สกุโณ เยน เยเนว เฑติ สปตฺตภาโรว เฑติ; เอวเมว โข อหํ, อาวุโส; สนฺตุโฏฺฐ อโหสิํ กายปริหาริเกน จีวเรน, กุจฺฉิปริหาริเกน ปิณฺฑปาเตนฯ โส เยน เยเนว ปกฺกมิํ สมาทาเยว ปกฺกมิํฯ โส อิมินา อริเยน สีลกฺขเนฺธน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อนวชฺชสุขํ ปฏิสํเวเทสิํฯ

๑๐๓. ‘‘โส จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี อโหสิํ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชิํ ; รกฺขิํ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชิํฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา…เป…. ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา…เป…. กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา…เป…. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี อโหสิํ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี; ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชิํ; รกฺขิํ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชิํฯ โส อิมินา อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อพฺยาเสกสุขํ ปฏิสํเวเทสิํฯ

‘‘โส อภิกฺกเนฺต ปฏิกฺกเนฺต สมฺปชานการี อโหสิํ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี อโหสิํ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี อโหสิํ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี อโหสิํ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี อโหสิํ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี อโหสิํ, คเต ฐิเต นิสิเนฺน สุเตฺต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี อโหสิํฯ

‘‘โส อิมินา จ อริเยน สีลกฺขเนฺธน สมนฺนาคโต, (อิมาย จ อริยาย สนฺตุฎฺฐิยา สมนฺนาคโต,) [ปสฺส ม. นิ. ๑.๒๙๖ จูฬหตฺถิปโทปเม] อิมินา จ อริเยน อินฺทฺริยสํวเรน สมนฺนาคโต, อิมินา จ อริเยน สติสมฺปชเญฺญน สมนฺนาคโต วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชิํ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต นิสีทิํ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สติํ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ

‘‘โส อภิชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิเชฺฌน เจตสา วิหาสิํ, อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธสิํฯ พฺยาปาทปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิโตฺต วิหาสิํ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธสิํฯ ถินมิทฺธํ ปหาย วิคตถินมิโทฺธ วิหาสิํ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธสิํฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหาสิํ อชฺฌตฺตํ, วูปสนฺตจิโตฺต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธสิํฯ วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิโจฺฉ วิหาสิํ อกถํกถี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธสิํฯ

๑๐๔. ‘‘โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ...เป.... ตติยํ ฌานํ... จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหาสึฯ

‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสึฯ โส อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ; อิเม อาสวาติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, อยํ อาสวสมุทโยติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, อยํ อาสวนิโรโธติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึฯ ตสฺส เม เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจิตฺถ꞉ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ อโหสิฯ ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ อพฺภญฺญาสึฯ เอวํ โข เม, อาวุโส, ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สวิญฺญาณเก กาเย พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตสุ อหํการมมํการมานานุสยา สมูหตา’’ติ ฯ ‘‘ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ‘สาธู’ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนุโมทิตพฺพํฯ ‘สาธู’ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา เอวมสฺส วจนีโย – ‘ลาภา โน, อาวุโส, สุลทฺธํ โน, อาวุโส, เย มยํ อายสฺมนฺตํ ตาทิสํ สพฺรหฺมจาริํ สมนุปสฺสามา’’’ติ [ปสฺสามาติ (สี.)]ฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

ฉพฺพิโสธนสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํฯ

๓. สปฺปุริสสุตฺตํ

๑๐๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘สปฺปุริสธมฺมญฺจ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ อสปฺปุริสธมฺมญฺจฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺม? อิธ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น อุจฺจากุลา ปพฺพชิตา’ติฯ โส ตาย อุจฺจากุลีนตาย อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยํ [อยมฺปิ (สี. ปี.)], ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข อุจฺจากุลีนตาย โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ , โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ อุจฺจากุลา ปพฺพชิโต โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี , โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย อุจฺจากุลีนตาย เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติฯ อยํ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส มหากุลา ปพฺพชิโต โหติ...เป.... [ยถา อุจฺจากุลวาเรตถา วิตฺถาเรตพฺพํ] มหาโภคกุลา ปพฺพชิโต โหติ...เป.... อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น อุฬาร

โภคกุลา ปพฺพชิตา’ติฯ โส ตาย อุฬารโภคตาย อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข อุฬารโภคตาย โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ อุฬารโภคกุลา ปพฺพชิโต โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย อุฬารโภคตาย เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

๑๐๖. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส ญาโต โหติ ยสสฺสีฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ ญาโต ยสสฺสี, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู อปฺปญฺญาตา อเปฺปสกฺขา’ติฯ โส เตน ญเตฺตน [ญาเตน (สี. ก.), ญาตเตฺตน (สฺยา. กํ. ปี.)] อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข ญเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ ญาโต โหติ ยสสฺสี; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช , โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน ญเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส ลาภี โหติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น ลาภิโน จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาราน’นฺติฯ โส เตน ลาเภน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข ลาเภน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ ลาภี โหติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน ลาเภน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส พหุสฺสุโต โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ พหุสฺสุโต, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น พหุสฺสุตา’ติฯ โส เตน พาหุสเจฺจน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว , อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข พาหุสเจฺจน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ , โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ พหุสฺสุโต โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน พาหุสเจฺจน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส วินยธโร โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ วินยธโร, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น วินยธรา’ติฯ โส เตน วินยธรเตฺตน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข วินยธรเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ วินยธโร โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน วินยธรเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส ธมฺมกถิโก โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ ธมฺมกถิโก, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น ธมฺมกถิกา’ติฯ โส เตน ธมฺมกถิกเตฺตน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข ธมฺมกถิกเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ ธมฺมกถิโก โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน ธมฺมกถิกเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

๑๐๗. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส อารญฺญิโก โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ อารญฺญิโก อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น อารญฺญิกา’ติฯ โส เตน อารญฺญิกเตฺตน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข อารญฺญิกเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ อารญฺญิโก โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน อารญฺญิกเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส ปํสุกูลิโก โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ ปํสุกูลิโก, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น ปํสุกูลิกา’ติฯ โส เตน ปํสุกูลิกเตฺตน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข ปํสุกูลิกเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ ปํสุกูลิโก โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน ปํสุกูลิกเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส ปิณฺฑปาติโก โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ ปิณฺฑปาติโก, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น ปิณฺฑปาติกา’ติฯ โส เตน ปิณฺฑปาติกเตฺตน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข ปิณฺฑปาติกเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ ปิณฺฑปาติโก โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน ปิณฺฑปาติกเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส รุกฺขมูลิโก โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ รุกฺขมูลิโก, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น รุกฺขมูลิกา’ติฯ โส เตน รุกฺขมูลิกเตฺตน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข รุกฺขมูลิกเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ รุกฺขมูลิโก โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน รุกฺขมูลิกเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส โสสานิโก โหติ…เป…. อโพฺภกาสิโก โหติ… เนสชฺชิโก โหติ… ยถาสนฺถติโก โหติ… เอกาสนิโก โหติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ เอกาสนิโก, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู น เอกาสนิกา’ติฯ โส เตน เอกาสนิกเตฺตน อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘น โข เอกาสนิกเตฺตน โลภธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โทสธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ, โมหธมฺมา วา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ โน เจปิ เอกาสนิโก โหติ; โส จ โหติ ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, โส ตตฺถ ปุโชฺช, โส ตตฺถ ปาสํโส’ติฯ โส ปฏิปทํเยว อนฺตรํ กริตฺวา เตน เอกาสนิกเตฺตน เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

๑๐๘. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ ปฐมชฺฌานสมาปตฺติยา ลาภี, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู ปฐมชฺฌานสมาปตฺติยา น ลาภิโน’ติฯ โส ตาย ปฐมชฺฌานสมาปตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘ปฐมชฺฌานสมาปตฺติยาปิ โข อตมฺมยตา วุตฺตา ภควตาฯ เยน เยน หิ มญฺญนฺติ ตโต ตํ โหติ อญฺญถา’ติฯ โส อตมฺมยตเญฺญว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย ปฐมชฺฌานสมาปตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ…เป…. ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติยา ลาภี, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติยา น ลาภิโน’ติฯ โส ตาย จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข , ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติยาปิ โข อตมฺมยตา วุตฺตา ภควตาฯ เยน เยน หิ มญฺญนฺติ ตโต ตํ โหติ อญฺญถา’ติฯ โส อตมฺมยตเญฺญว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา น ลาภิโน’ติฯ โส ตาย อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยาปิ โข อตมฺมยตา วุตฺตา ภควตาฯ เยน เยน หิ มญฺญนฺติ ตโต ตํ โหติ อญฺญถา’ติฯ โส อตมฺมยตเญฺญว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธโมฺมฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ลาภี, อิเม ปนเญฺญ ภิกฺขู วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา น ลาภิโน’ติฯ โส ตาย วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธโมฺมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยาปิ โข อตมฺมยตา วุตฺตา ภควตาฯ เยน เยน หิ มญฺญนฺติ ตโต ตํ โหติ อญฺญถา’ติฯ โส อ

ตมฺมยตญฺเญว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธมฺโมฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี, อิเม ปนญฺเญ ภิกฺขู อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา น ลาภิโน’ติฯ โส ตาย อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ, ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธมฺโมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว, อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยาปิ โข อตมฺมยตา วุตฺตา ภควตาฯ เยน เยน หิ มญฺญนฺติ ตโต ตํ โหติ อญฺญถา’ติฯ โส อตมฺมยตญฺเญว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธมฺโมฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริโส สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘อหํ โขมฺหิ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ลาภี, อิเม ปนญฺเญ ภิกฺขู เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา น ลาภิโน’ติฯ โส ตาย เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อตฺตานุกฺกํเสติ , ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, อสปฺปุริสธมฺโมฯ สปฺปุริโส จ โข, ภิกฺขเว , อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยาปิ โข อตมฺมยตา วุตฺตา ภควตาฯ เยน เยน หิ มญฺญนฺติ ตโต ตํ โหติ อญฺญถา’ติฯ โส อตมฺมยตญฺเญว อนฺตรํ กริตฺวา ตาย เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ, น ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, สปฺปุริสธมฺโมฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สปฺปุริโส สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา [เอกเจฺจ อาสวา (ก.)] ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ [อยํ โข (สฺยา. กํ.)], ภิกฺขเว, ภิกฺขุ น กิญฺจิ มญฺญติ, น กุหิญฺจิ มญฺญติ, น เกนจิ มญฺญตี”ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

สปฺปุริสสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. เสวิตพฺพาเสวิตพฺพสุตฺตํ

๑๐๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – “ภิกฺขโว”ติฯ “ภทเนฺต”ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – “เสวิตพฺพาเสวิตพฺพํ โว, ภิกฺขเว, ธมฺมปริยายํ เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี”ติฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

“กายสมาจารํปาหํ [ปหํ (สพฺพตฺถ)], ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ กายสมาจารํฯ วจีสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ วจีสมาจารํฯ มโนสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ มโนสมาจารํฯ จิตฺตุปฺปาทํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ จิตฺตุปฺปาทํฯ

สญฺญาปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ , อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ สญฺญาปฏิลาภํฯ ทิฏฺฐิปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ ทิฏฺฐิปฏิลาภํฯ อตฺตภาวปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ อตฺตภาวปฏิลาภ''นฺติฯ

เอวํ วุตฺเต อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อิมสฺส โข อหํ, ภนฺเต, ภควตา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส, เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ

๑๑๐. '''กายสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ กายสมาจาร'นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภนฺเต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, เอวรูโป กายสมาจาโร น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภนฺเต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, เอวรูโป กายสมาจาโร เสวิตโพฺพฯ

๑๑๑. ''กถํรูปํ, ภนฺเต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ ปาณาติปาตี โหติ ลุโทฺท โลหิตปาณิ หตปฺปหเต นิวิโฏฺฐ อทยาปโนฺน ปาณภูเตสุ; อทินฺนาทายี โข ปน โหติ, ยํ ตํ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ คามคตํ วา อรญฺญคตํ วา ตํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทาตา โหติ; กาเมสุมิจฺฉาจารี โข ปน โหติ, ยา ตา มาตุรกฺขิตา ปิตุรกฺขิตา มาตาปิตุรกฺขิตา ภาตุรกฺขิตา ภคินิรกฺขิตา ญาติรกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สสฺสามิกา สปริทณฺฑา อนฺตมโส มาลาคุฬปริกฺขิตฺตาปิ ตถารูปาสุ จาริตฺตํ อาปชฺชิตา โหติ – เอวรูปํ, ภนฺเต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติฯ

''กถํรูปํ , ภนฺเต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทโณฺฑ นิหิตสโตฺถ, ลชฺชี ทยาปโนฺน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติ; อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, ยํ ตํ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ คามคตํ วา อรญฺญคตํ วา ตํ นาทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทาตา โหติ; กาเมสุมิจฺฉาจารํ ปหาย กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, ยา ตา มาตุรกฺขิตา ปิตุรกฺขิตา มาตาปิตุรกฺขิตา ภาตุรกฺขิตา ภคินิรกฺขิตา ญาติรกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สสฺสามิกา สปริทณฺฑา อนฺตมโส มาลาคุฬปริกฺขิตฺตาปิ ตถารูปาสุ น จาริตฺตํ อาปชฺชิตา โหติ – เอวรูปํ, ภนฺเต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ 'กายสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ กายสมาจาร'นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

'''วจีสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ วจีสมาจาร'นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ ? ยถารูปํ, ภนฺเต, วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, เอวรูโป วจีสมาจาโร น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภนฺเต, วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูโป วจีสมาจาโร เสวิตโพฺพฯ

๑๑๒. ''กถํรูปํ, ภนฺเต, วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ มุสาวาที โหติ, สภาคโต [สภคฺคโต (พหูสุ)] วา ปริสาคโต [ปริสคฺคโต (พหูสุ)] วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต

สกฺขิปุฏฺโฐ – ‘เอหโมฺภ ปุริส, ยํ ชานาสิ ตํ วเทหี’ติ โส อชานํ วา อาห – ‘ชานามี’ติ, ชานํ วา อาห – ‘น ชานามี’ติ; อปสฺสํ วา อาห – ‘ปสฺสามี’ติ, ปสฺสํ วา อาห – ‘น ปสฺสามี’ติ – อิติ [ปสฺส ม. นิ. ๑.๔๔๐ สาเลยฺยกสุตฺต] อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ [กิญฺจกฺข เหตุ (สี.)] วา สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ; ปิสุณวาโจ โข ปน โหติ, อิโต สุตฺวา อมุตฺร อกฺขา ตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย – อิติ สมคฺคานํ วา เภตฺตา, ภินฺนานํ วา อนุปฺปทาตา, วคฺคาราโม, วคฺครโต, วคฺคนนฺที, วคฺคกรณิํ วาจํ ภาสิตา โหติ; ผรุส วาโจ โข ปน โหติ, ยา สา วาจา กณฺฑกา กกฺกสา ผรุสา ปรกฏุกา ปราภิสชฺชนี โกธสามนฺตา อสมาธิสํวตฺตนิกา, ตถารูปิํ วาจํ ภาสิตา โหติ; สมฺผปฺปลาปี โข ปน โหติ อกาลวาที อภูต วาที อนตฺถวาที อธมฺมวาที อวินยวาที, อนิธานวติํ วาจํ ภาสิตา โหติ อกาเลน อนปเทสํ อปริ ยนฺตวติํ อนตฺถสํหิตํ – เอวรูปํ, ภนฺเต, วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติฯ

“กถํรูปํ, ภนฺเต, วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ , กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺ ติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สภาคโต วา ปริสาคโต วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุฏฺโฐ – ‘เอหโมฺภ ปุ ริส, ยํ ชานาสิ ตํ วเทหี’ติ โส อชานํ วา อาห – ‘น ชานามี’ติ, ชานํ วา อาห – ‘ชานามี’ติ, อปสฺสํ วา อาห – ‘น ปสฺสามี’ติ, ปสฺสํ วา อาห – ‘ปสฺสามี’ติ – อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา น สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ; ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิ วิรโต โหติ, อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย – อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณิํ วาจํ ภาสิตา โหติ; ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปิํ วาจํ ภาสิตา โหติ; สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที ภูตวาที อตฺถ วาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวติํ วาจํ ภาสิตา โหติ กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวติํ อตฺถสํหิตํ – เอวรูปํ, ภนฺเต, วจีสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘วจีสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ วจีสมาจาร’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

““มโนสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ มโนสมาจาร’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภนฺเต, มโนสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป มโนสมาจาโร น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภนฺเต, มโนสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริ หายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูโป มโนสมาจาโร เสวิตโพฺพฯ

๑๑๓. “กถํรูปํ, ภนฺเต, มโนสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ อภิชฺฌาลุ โหติ, ยํ ตํ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ ตํ อภิชฺฌาตา โหติ – ‘อโห วต ยํ ปรสฺส ตํ มมสฺสา’ติ; พฺยาปนฺนจิโตฺต โข ปน โหติ ปทุฏฺฐมนสงฺกโปฺป – ‘อิเม สตฺตา หญฺญนฺตุ วา วชฺฌนฺตุ วา อุจฺฉิชฺชนฺตุ วา วินสฺสนฺตุ วา มา วา อเหสุ’นฺติ – เอว รูปํ, ภนฺเต, มโนสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติฯ

“กถํรูปํ, ภนฺเต, มโนสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิ วฑฺฒนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ อนภิชฺฌาลุ โหติ, ยํ ตํ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ ตํ นาภิชฺฌาตา

โหติ – ‘อโห วต ยํ ปรสฺส ตํ มมสฺสา’ติ; อพฺยาปนฺนจิตฺโต โข ปน โหติ อปฺปทุฏฺฐมนสงฺกปฺโป – ‘อิเม สตฺตา อเวรา อพฺยาพชฺฌา [อพฺยาปชฺฌา (สี. สฺยา. กํ. ปี. ก.)] อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตู’ติ – เอวรูปํ, ภนฺเต, มโนสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘มโนสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ มโนสมาจาร’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๑๑๔. ‘‘‘จิตฺตุปฺปาทํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ จิตฺตุปฺปาท’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภนฺเต, จิตฺตุปฺปาทํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป จิตฺตุปฺปาโท น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภนฺเต, จิตฺตุปฺปาทํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูโป จิตฺตุปฺปาโท เสวิตโพฺพฯ

‘‘กถํรูปํ, ภนฺเต, จิตฺตุปฺปาทํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ อภิชฺฌาลุ โหติ, อภิชฺฌาสหคเตน เจตสา วิหรติ; พฺยาปาทวา โหติ, พฺยาปาทสหคเตน เจตสา วิหรติ; วิเหสวา โหติ, วิเหสาสหคเตน เจตสา วิหรติ – เอวรูปํ, ภนฺเต, จิตฺตุปฺปาทํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติฯ

‘‘กถํรูปํ, ภนฺเต, จิตฺตุปฺปาทํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ , กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ อนภิชฺฌาลุ โหติ, อนภิชฺฌาสหคเตน เจตสา วิหรติ; อพฺยาปาทวา โหติ, อพฺยาปาทสหคเตน เจตสา วิหรติ; อวิเหสวา โหติ, อวิเหสาสหคเตน เจตสา วิหรติ – เอวรูปํ, ภนฺเต, จิตฺตุปฺปาทํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘จิตฺตุปฺปาทํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ จิตฺตุปฺปาท’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๑๑๕. ‘‘‘สญฺญาปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ สญฺญาปฏิลาภ’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภนฺเต, สญฺญาปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป สญฺญาปฏิลาโภ น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภนฺเต, สญฺญาปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูโป สญฺญาปฏิลาโภ เสวิตโพฺพฯ

‘‘กถํรูปํ, ภนฺเต, สญฺญาปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ อภิชฺฌาลุ โหติ, อภิชฺฌาสหคตาย สญฺญาย วิหรติ; พฺยาปาทวา โหติ, พฺยาปาทสหคตาย สญฺญาย วิหรติ; วิเหสวา โหติ, วิเหสาสหคตาย สญฺญาย วิหรติ – เอวรูปํ, ภนฺเต, สญฺญาปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติฯ

‘‘กถํรูปํ, ภนฺเต, สญฺญาปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ? อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ อนภิชฺฌาลุ โหติ, อนภิชฺฌาสหคตาย สญฺญาย วิหรติ; อพฺยาปาทวา โหติ, อพฺยาปาทสหคตาย สญฺญาย วิหรติ; อวิเหสวา โหติ, อวิเหสาสหคตาย สญฺญาย วิหรติ – เอวรูปํ, ภนฺเต, สญฺญาปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘สญฺญาปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ สญฺญาปฏิลาภ’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๑๑๖. ‘‘‘ทิฏฺฐิปฏิลาภํปาหํ , ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ ทิฏฺฐิปฏิลาภ’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภเนฺต, ทิฏฺฐิปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป ทิฏฺฐิปฏิลาโภ น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภเนฺต, ทิฏฺฐิปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ – เอวรูโป ทิฏฺฐิปฏิลาโภ เสวิตโพฺพฯ

‘‘กถํรูปํ, ภเนฺต, ทิฏฺฐิปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? อิธ, ภเนฺต, เอกโจฺจ เอวํทิฏฺฐิโก โหติ – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ , นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติ – เอวรูปํ, ภเนฺต, ทิฏฺฐิปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติฯ

‘‘กถํรูปํ, ภเนฺต, ทิฏฺฐิปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ? อิธ, ภเนฺต, เอกโจฺจ เอวํทิฏฺฐิโก โหติ – ‘อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, อตฺถิ อยํ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติ – เอวรูปํ, ภเนฺต, ทิฏฺฐิปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘ทิฏฺฐิปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ ทิฏฺฐิปฏิลาภ’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๑๑๗. ‘‘‘อตฺตภาวปฏิลาภํปาหํ , ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ อตฺตภาวปฏิลาภ’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภเนฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ – เอวรูโป อตฺตภาวปฏิลาโภ น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภเนฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ – เอวรูโป อตฺตภาวปฏิลาโภ เสวิตโพฺพฯ

‘‘กถํรูปํ, ภเนฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? สพฺยาพชฺฌํ [สพฺยาปชฺฌํ (สี. สฺยา. กํ. ปี. ก.)], ภเนฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ อภินิพฺพตฺตยโต อปรินิฏฺฐิตภาวาย อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ; อพฺยาพชฺฌํ, ภเนฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ อภินิพฺพตฺตยโต ปรินิฏฺฐิตภาวาย อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘อตฺตภาวปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ , อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ อตฺตภาวปฏิลาภ’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘อิมสฺส โข อหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส, เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

๑๑๘. ‘‘สาธุ สาธุ, สาริปุตฺต! สาธุ โข ตฺวํ, สาริปุตฺต, อิมสฺส มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส, เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ

‘‘‘กายสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ กายสมาจาร’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ มยาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, สาริปุตฺต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป กายสมาจาโร น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, สาริปุตฺต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ – เอวรูโป กายสมาจาโร เสวิตโพฺพฯ

‘‘กถํรูปํ , สาริปุตฺต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? อิธ, สาริปุตฺต, เอกโจฺจ ปาณาติปาตี โหติ ลุโทฺท โลหิตปาณิ หตปฺปหเต นิวิโฎฺฐ อทยาปโนฺน ปาณภูเตสุ; อทินฺนาทายี โข ปน โหติ, ยํ ตํ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ คามคตํ วา อรญฺญคตํ วา ตํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทาตา โหติ; กาเมสุมิจฺฉาจารี โข ปน โหติ, ยา ตา มาตุรกฺขิตา ปิตุรกฺขิตา มาตาปิตุรกฺขิตา ภาตุรกฺขิตา ภคินิรกฺขิตา ญาติรกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สสฺสามิกา สปริทณฺฑา อนฺตมโส มาลาคุฬปริกฺขิตฺตาปิ ตถารูปาสุ จาริตฺตํ อาปชฺชิตา โหติ – เอวรูปํ, สาริปุตฺต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติฯ

‘‘กถํรูปํ, สาริปุตฺต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ? อิธ, สาริปุตฺต, เอกโจฺจ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทโณฺฑ นิหิตสโตฺถ, ลชฺชี ทยาปโนฺน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติ; อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, ยํ ตํ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ คามคตํ วา อรญฺญคตํ วา ตํ นาทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทาตา โหติ; กาเมสุมิจฺฉาจารํ ปหาย กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, ยา ตา มาตุรกฺขิตา ปิตุรกฺขิตา มาตาปิตุรกฺขิตา ภาตุรกฺขิตา ภคินิรกฺขิตา ญาติรกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สสฺสามิกา สปริทณฺฑา อนฺตมโส มาลาคุฬปริกฺขิตฺตาปิ ตถารูปาสุ น จาริตฺตํ อาปชฺชิตา โหติ – เอวรูปํ, สาริปุตฺต, กายสมาจารํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘กายสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ กายสมาจาร’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ มยา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘วจีสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ …เป.… มโนสมาจารํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ…เป.… จิตฺตุปฺปาทํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ…เป.… สญฺญาปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ…เป.… ทิฎฺฐิปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ…เป.…ฯ

‘‘‘อตฺตภาวปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ อตฺตภาวปฏิลาภ’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ มยาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, สาริปุตฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป อตฺตภาวปฏิลาโภ น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, สาริปุตฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ – เอวรูโป อตฺตภาวปฏิลาโภ เสวิตโพฺพฯ

‘‘กถํรูปํ, สาริปุตฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ? สพฺยาพชฺฌํ, สาริปุตฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ อภินิพฺพตฺตยโต อปรินิฎฺฐิตภาวาย อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ; อพฺยาพชฺฌํ, สาริปุตฺต, อตฺตภาวปฏิลาภํ อภินิพฺพตฺตยโต ปรินิฎฺฐิตภาวาย อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติฯ ‘อตฺตภาวปฏิลาภํปาหํ, ภิกฺขเว, ทฺวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ , อเสวิตพฺพมฺปิ; ตญฺจ อญฺญมญฺญํ อตฺตภาวปฏิลาภ’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ มยา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิมสฺส โข, สาริปุตฺต, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ

๑๑๙. ‘‘จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเส
วิตพฺพมฺปิ; โสตวิเญฺญยฺยํ สทฺทํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ อเสวิตพฺพมฺปิ;
ฆานวิเญฺญยฺยํ คนฺธํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; ชิวฺหา
วิเญฺญยฺยํ รสํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; กายวิเญฺญยฺยํ
โผฏฺฐพฺพํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ; มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํ
ปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิมสฺส โข อหํ, ภนฺเต, ภควตา
สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส, เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ ‘จกฺขุ
วิเญฺญยฺยํ รูปํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ โข ปเนตํ
วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภนฺเต, จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา
อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูปํ จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ น เสวิตพฺพํ; ยถารูปญฺจ โข,
ภนฺเต, จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูปํ
จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวิตพฺพํฯ ‘จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เส
วิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘โสตวิเญฺญยฺยํ สทฺทํปาหํ, สาริปุตฺต…เป.… เอวรูโป โสตวิเญฺญโยฺย สโทฺท น เสวิต
โพฺพ… เอวรูโป โสตวิเญฺญโยฺย สโทฺท เสวิตโพฺพ… เอวรูโป ฆานวิเญฺญโยฺย คโนฺธ น เสวิ
ตโพฺพ… เอวรูโป ฆานวิเญฺญโยฺย คโนฺธ เสวิตโพฺพ… เอวรูโป ชิวฺหาวิเญฺญโยฺย รโส น เสวิ
ตโพฺพ… เอวรูโป ชิวฺหาวิเญฺญโยฺย รโส เสวิตโพฺพ… กายวิเญฺญยฺยํ โผฏฺฐพฺพํปาหํ, สาริ
ปุตฺต … เอวรูโป กายวิเญฺญโยฺย โผฏฺฐโพฺพ น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป กายวิเญฺญโยฺย โผฏฺฐ
โพฺพ เสวิตโพฺพฯ

‘‘‘มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ –
อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภนฺเต, มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํ เสวโต
อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป มโนวิเญฺญโยฺย ธโมฺม น เสวิต
โพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภนฺเต, มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา
ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูโป มโนวิเญฺญโยฺย ธโมฺม เสวิตโพฺพฯ ‘มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํปาหํ, สา
ริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ
ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิมสฺส โข อหํ, ภนฺเต, ภควตา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส,
เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

๑๒๐. ‘‘สาธุ สาธุ, สาริปุตฺต! สาธุ โข ตฺวํ, สาริปุตฺต, อิมสฺส มยา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส,
วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส, เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ ‘จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํปาหํ, สาริ
ปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ มยาฯ กิเญฺจตํ
ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, สาริปุตฺต, จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา
ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูปํ จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํ น เสวิตพฺพํ; ยถารูปญฺจ โข, สาริปุตฺต, จกฺขุ
วิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูปํ จกฺขุ
วิเญฺญยฺยํ รูปํ เสวิตพฺพํฯ ‘จกฺขุวิเญฺญยฺยํ รูปํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ,
อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ มยา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘โสตวิเญฺญยฺยํ สทฺทํปาหํ, สาริปุตฺต…เป.… เอวรูโป โสตวิเญฺญโยฺย สโทฺท น เสวิต
โพฺพ… เอวรูโป โสตวิเญฺญโยฺย สโทฺท เสวิตโพฺพ… เอวรูโป ฆานวิเญฺญโยฺย คโนฺธ น เสวิ

ตโพฺพ… เอวรูโป ฆานวิเญฺญยฺย คนฺโธ เสวิตโพฺพ… เอวรูโป ชิวฺหาวิเญฺญยฺย รโส น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป ชิวฺหาวิเญฺญยฺย รโส เสวิตโพฺพ… เอวรูโป กายวิเญฺญยฺย โผฏฺฐพฺโพ น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป กายวิเญฺญยฺย โผฏฺฐพฺโพ เสวิตโพฺพฯ

‘‘มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํปาหํ, สาริปุตฺต…เป…. เอวรูโป มโนวิเญฺญยฺย ธโมฺม น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป มโนวิเญฺญยฺย ธโมฺม เสวิตโพฺพฯ ‘มโนวิเญฺญยฺยํ ธมฺมํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ มยา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิมสฺส โข, สาริปุตฺต, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

๑๒๑. ‘‘จีวรํปาหํ , สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปิ…เป…. ปิณฺฑปาตํปาหํ, สาริปุตฺต… เสนาสนํปาหํ, สาริปุตฺต… คามํปาหํ, สาริปุตฺต… นิคมํปาหํ, สาริปุตฺต… นครํปาหํ, สาริปุตฺต… ชนปทํปาหํ, สาริปุตฺต… ปุคฺคลํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิมสฺส โข อหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส, เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ ‘จีวรํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภเนฺต, จีวรํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูปํ จีวรํ น เสวิตพฺพํ; ยถารูปญฺจ โข, ภเนฺต, จีวรํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูปํ จีวรํ เสวิตพฺพํฯ ‘จีวรํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘ปิณฺฑปาตํปาหํ, สาริปุตฺต…เป…. เอวรูโป ปิณฺฑปาโต น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป ปิณฺฑปาโต เสวิตโพฺพ… เสนาสนํปาหํ, สาริปุตฺต…เป…. เอวรูปํ เสนาสนํ น เสวิตพฺพํ… เอวรูปํ เสนาสนํ เสวิตพฺพํ… คามํปาหํ, สาริปุตฺต …เป…. เอวรูโป คาโม น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป คาโม เสวิตโพฺพ… เอวรูโป นิคโม น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป นิคโม เสวิตโพฺพ… เอวรูปํ นครํ น เสวิตพฺพํ… เอวรูปํ นครํ เสวิตพฺพํ… เอวรูโป ชนปโท น เสวิตโพฺพ… เอวรูโป ชนปโท เสวิตโพฺพฯ

‘‘‘ปุคฺคลํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ภควตาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, ภเนฺต, ปุคฺคลํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, ภเนฺต, ปุคฺคลํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูโป ปุคฺคโล เสวิตโพฺพฯ ‘ปุคฺคลํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ ภควตา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตนฺติฯ อิมสฺส โข อหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามี’’ติฯ

๑๒๒. ‘‘สาธุ สาธุ, สาริปุตฺต! สาธุ โข ตฺวํ, สาริปุตฺต, อิมสฺส มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส, วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานาสิฯ ‘จีวรํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ , อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ มยาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, สาริปุตฺต, จีวรํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูปํ จีวรํ น เสวิตพฺพํ; ยถารูปญฺจ โข, สาริปุตฺต, จีวรํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูปํ จีวรํ เสวิตพฺพํฯ ‘จีวรํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเส

วิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ มยา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ (ยถา ปฐมํ ตถา วิตฺถาเรตพฺพํ) เอวรูโป ปิณฺฑปาโต… เอวรูปํ เสนาสนํ… เอวรูโป คาโม… เอวรูโป นิคโม… เอวรูปํ นครํ… เอวรูโป ชนปโทฯ

‘‘‘ปุคฺคลํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ มยาฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ยถารูปํ, สาริปุตฺต, ปุคฺคลํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ, กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ เอวรูโป ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ; ยถารูปญฺจ โข, สาริปุตฺต, ปุคฺคลํ เสวโต อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ, กุสลา ธมฺมา อภิวฑฺฒนฺติ เอวรูโป ปุคฺคโล เสวิตโพฺพฯ ‘ปุคฺคลํปาหํ, สาริปุตฺต, ทุวิเธน วทามิ – เสวิตพฺพมฺปิ, อเสวิตพฺพมฺปี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ มยา อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิมสฺส โข, สาริปุตฺต, มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ

๑๒๓. ‘‘สเพฺพปิ เจ, สาริปุตฺต, ขตฺติยา อิมสฺส มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชาเนยฺยุํ, สเพฺพสานมฺปิสฺส ขตฺติยานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายฯ สเพฺพปิ เจ , สาริปุตฺต, พฺราหฺมณา…เป…. สเพฺพปิ เจ, สาริปุตฺต, เวสฺสา… สเพฺพปิ เจ, สาริปุตฺต, สุทฺทา อิมสฺส มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชาเนยฺยุํ, สเพฺพสานมฺปิสฺส สุทฺทานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายฯ สเทวโกปิ เจ, สาริปุตฺต, โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อิมสฺส มยา สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชาเนยฺย, สเทวกสฺสปิสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

เสวิตพฺพาเสวิตพฺพสุตฺตํ นิฎฺฐิตํ จตุตฺถํฯ

๕. พหุธาตุกสุตฺตํ

๑๒๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ยานิ กานิจิ, ภิกฺขเว, ภยานิ อุปฺปชฺชนฺติ สพฺพานิ ตานิ พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโต; เย เกจิ อุปทฺทวา อุปฺปชฺชนฺติ สเพฺพ เต พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโต; เย เกจิ อุปสคฺคา อุปฺปชฺชนฺติ สเพฺพ เต พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโตฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว , นฬาคารา วา ติณาคารา วา อคฺคิ มุโตฺต [อคฺคิมุโกฺก (สี. ปี.)] กูฎาคารานิปิ ทหติ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตานิ นิวาตานิ ผุสิตคฺคฬานิ ปิหิตวาตปานานิ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยานิ กานิจิ ภยานิ อุปฺปชฺชนฺติ สพฺพานิ ตานิ พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโต; เย เกจิ อุปทฺทวา อุปฺปชฺชนฺติ สเพฺพ เต พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโต; เย เกจิ อุปสคฺคา อุปฺปชฺชนฺติ สเพฺพ เต พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ, โน ปณฺฑิตโตฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, สปฺปฏิภโย พาโล, อปฺปฏิภโย ปณฺฑิโต; สอุปทฺทโว พาโล, อนุปทฺทโว ปณฺฑิโต; สอุปสโคฺค พาโล, อนุปสโคฺค ปณฺฑิโตฯ นตฺถิ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิตโต ภยํ, นตฺถิ ปณฺฑิตโต อุปทฺทโว, นตฺถิ ปณฺฑิตโต อุปสโคฺคฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ‘ปณฺฑิตา ภวิสฺสาม วีมํสกา’ติ – เอวญฺหิ โว, ภิกฺขเว, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติฯ

เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘กิตฺตาวตา นุ โข, ภเนฺต, ปณฺฑิโต ภิกฺขุ ‘วีมํสโก’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘ยโต โข, อานนฺท, ภิกฺขุ ธาตุกุสโล จ โหติ, อายตนกุสโล จ โหติ, ปฎิจฺจสมุปฺปาทกุสโล จ โหติ, ฐานาฐานกุสโล จ โหติ – เอตฺตาวตา โข, อานนฺท, ปณฺฑิโต ภิกฺขุ ‘วีมํสโก’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

๑๒๕. ‘‘กิตฺตาวตา ปน, ภเนฺต, ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘อฎฺฐารส โข อิมา, อานนฺท, ธาตุโย – จกฺขุธาตุ, รูปธาตุ, จกฺขุวิญฺญาณธาตุ; โสตธาตุ, สทฺทธาตุ, โสตวิญฺญาณธาตุ; ฆานธาตุ, คนฺธธาตุ, ฆานวิญฺญาณธาตุ; ชิวฺหาธาตุ, รสธาตุ, ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ; กายธาตุ, โผฎฺฐพฺพธาตุ, กายวิญฺญาณธาตุ; มโนธาตุ, ธมฺมธาตุ, มโนวิญฺญาณธาตุฯ อิมา โข, อานนฺท, อฎฺฐารส ธาตุโย ยโต ชานาติ ปสฺสติ – เอตฺตาวตาปิ โข, อานนฺท, ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

‘‘สิยา ปน, ภเนฺต, อโญฺญปิ ปริยาโย, ยถา ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘สิยา, อานนฺทฯ ฉยิมา, อานนฺท, ธาตุโย – ปถวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, อากาสธาตุ, วิญฺญาณธาตุฯ อิมา โข, อานนฺท, ฉ ธาตุโย ยโต ชานาติ ปสฺสติ – เอตฺตาวตาปิ โข, อานนฺท, ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

‘‘สิยา ปน, ภเนฺต, อโญฺญปิ ปริยาโย, ยถา ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘สิยา, อานนฺทฯ ฉยิมา, อานนฺท, ธาตุโย – สุขธาตุ , ทุกฺขธาตุ, โสมนสฺสธาตุ, โทมนสฺสธาตุ, อุเปกฺขาธาตุ, อวิชฺชาธาตุฯ อิมา โข, อานนฺท, ฉ ธาตุโย ยโต ชานาติ ปสฺสติ – เอตฺตาวตาปิ โข, อานนฺท, ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

‘‘สิยา ปน, ภเนฺต, อโญฺญปิ ปริยาโย, ยถา ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘สิยา, อานนฺทฯ ฉยิมา, อานนฺท, ธาตุโย – กามธาตุ, เนกฺขมฺมธาตุ, พฺยาปาทธาตุ, อพฺยาปาทธาตุ, วิหิํสาธาตุ , อวิหิํสาธาตุฯ อิมา โข, อานนฺท, ฉ ธาตุโย ยโต ชานาติ ปสฺสติ – เอตฺตาวตาปิ โข, อานนฺท, ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

‘‘สิยา ปน, ภเนฺต, อโญฺญปิ ปริยาโย, ยถา ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘สิยา, อานนฺทฯ ติโสฺส อิมา, อานนฺท, ธาตุโย – กามธาตุ, รูปธาตุ, อรูปธาตุฯ อิมา โข, อานนฺท, ติโสฺส ธาตุโย ยโต ชานาติ ปสฺสติ – เอตฺตาวตาปิ โข, อานนฺท, ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

‘‘สิยา ปน, ภเนฺต, อโญฺญปิ ปริยาโย, ยถา ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘สิยา, อานนฺทฯ เทฺว อิมา, อานนฺท, ธาตุโย – สงฺขตาธาตุ, อสงฺขตาธาตุฯ อิมา โข, อานนฺท, เทฺว ธาตุโย ยโต ชานาติ ปสฺสติ – เอตฺตาวตาปิ โข, อานนฺท, ‘ธาตุกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

๑๒๖. ‘‘กิตฺตาวตา ปน, ภเนฺต, ‘อายตนกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘ฉ โข ปนิมานิ, อานนฺท, อชฺฌตฺติกพาหิรานิ อายตนานิ – จกฺขุเจว รูปา จ โสตญฺจ สทฺทา จ ฆานญฺจ คนฺธา จ ชิวฺหา จ รสา จ กาโย จ โผฎฺฐพฺพา จ มโน จ ธมฺมา จฯ อิมานิ โข, อานนฺท, ฉ อชฺฌตฺติกพาหิรานิ อายตนานิ ยโต ชานาติ ปสฺสติ – เอตฺตาวตา โข, อานนฺท, ‘อายตนกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

‘‘กิตฺตาวตา ปน, ภนฺเต, ‘ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘อิธานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘อิมสฺมิํ สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, อิมสฺมิํ อสติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ, ยทิทํ – อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว , ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสา สมฺภวนฺติฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติฯ อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ, นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ, สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ, ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ, เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ, ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ, อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ, ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสา นิรุชฺฌนฺติฯ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ’ฯ เอตฺตาวตา โข, อานนฺท, ‘ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติฯ

๑๒๗. ‘‘กิตฺตาวตา ปน, ภนฺเต, ‘ฐานาฐานกุสโล ภิกฺขู’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘อิธานนฺท, ภิกฺขุ ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล กญฺจิ [กิญฺจิ (สฺยา. กํ. ก.)] สงฺขารํ นิจฺจโต อุปคเจฺฉยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุถุชฺชโน กญฺจิ สงฺขารํ นิจฺจโต อุปคเจฺฉยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล กญฺจิ สงฺขารํ สุขโต อุปคเจฺฉยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุถุชฺชโน กญฺจิ สงฺขารํ สุขโต อุปคเจฺฉยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล กญฺจิ ธมฺมํ อตฺตโต อุปคเจฺฉยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ, ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุถุชฺชโน กญฺจิ ธมฺมํ อตฺตโต อุปคเจฺฉยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ

๑๒๘. ‘‘‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล มาตรํ ชีวิตา โวโรเปยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุถุชฺชโน มาตรํ ชีวิตา โวโรเปยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล ปิตรํ ชีวิตา โวโรเปยฺย…เป.… อรหนฺตํ ชีวิตา โวโรเปยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล ทุฏฺฐจิโตฺต ตถาคตสฺส โลหิตํ อุปฺปาเทยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุถุชฺชโน ทุฏฺฐจิโตฺต ตถาคตสฺส โลหิตํ อุปฺปาเทยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล สงฺฆํ ภินฺเทยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุถุชฺชโน สงฺฆํ ภินฺเทยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ ทิฏฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล อญฺญํ สตฺถารํ อุทฺทิเสยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุถุชฺชโน อญฺญํ สตฺถารํ อุทฺทิเสยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ

๑๒๙. ‘‘‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เอโก อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อุปฺปเชฺชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ ‘อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว ราชาโน จกฺกวตฺติโน อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติ; ‘ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เอโก ราชา จกฺกวตฺตี อุปฺปเชฺชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี’ติ ปชานาติฯ

๑๓๐. '''อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ อิตฺถี อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุโทฺธ , เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุริโส อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ อิตฺถี ราชา อสฺส จกฺกวตฺตี, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุริโส ราชา อสฺส จกฺกวตฺตี, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ อิตฺถี สกฺกตฺตํ กเรยฺย … มารตฺตํ กเรยฺย… พฺรหฺมตฺตํ กเรยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ปุริโส สกฺกตฺตํ กเรยฺย… มารตฺตํ กเรยฺย… พฺรหฺมตฺตํ กเรยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ

๑๓๑. '''อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ กายทุจฺจริตสฺส อิโฏฺฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ กายทุจฺจริตสฺส อนิโฏฺฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ วจีทุจฺจริตสฺส…เป.… ยํ มโนทุจฺจริตสฺส อิโฏฺฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ วจีทุจฺจริตสฺส…เป.… ยํ มโนทุจฺจริตสฺส อนิโฏฺฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตีติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ กายสุจริตสฺส อนิโฏฺฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ กายสุจริตสฺส อิโฏฺฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ วจีสุจริตสฺส…เป.… ยํ มโนสุจริตสฺส อนิโฏฺฐ อกนฺโต อมนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ วจีสุจริตสฺส…เป.… ยํ มโนสุจริตสฺส อิโฏฺฐ กนฺโต มนาโป วิปาโก นิพฺพเตฺตยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ

'''อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ กายทุจฺจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปเชฺชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ กายทุจฺจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปเชฺชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ วจีทุจฺจริตสมงฺคี…เป.… ยํ มโนทุจฺจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปเชฺชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ วจีทุจฺจริตสมงฺคี…เป.… ยํ มโนทุจฺจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปเชฺชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ กายสุจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปเชฺชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ กายสุจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปเชฺชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ 'อฏฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ วจีสุจริตสมงฺคี…เป.… ยํ มโนสุจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปเชฺชยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติ; 'ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ วจีสุจริตสมงฺคี…เป.… ยํ มโนสุจริตสมงฺคี ตํนิทานา ตปฺปจฺจยา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปเชฺชยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี'ติ ปชานาติฯ เอตฺตาวตา โข, อานนฺท, 'ฐานาฐานกุสโล ภิกฺขู'ติ อลํ วจนายา''ติฯ

๑๓๒. เอวํ วุเตฺต อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อจฺฉริยํ, ภเนฺต, อพฺภุตํ, ภเนฺต! โกนาโม อยํ, ภเนฺต, ธมฺมปริยาโย''ติ? ''ตสฺมาติห ตฺวํ, อานนฺท, อิมํ ธมฺมปริยายํ 'พหุธาตุโก'ติปิ นํ ธาเรหิ, 'จตุปริวโฎฺฏ'ติปิ นํ ธาเรหิ, 'ธมฺมาทาโส'ติปิ นํ ธาเรหิ, 'อมตทุนฺทุภี'ติปิ [ทุทฺรภีติปิ (ก.)] นํ ธาเรหิ, 'อนุตฺตโร สงฺคามวิชโย'ติปิ นํ ธาเรหี''ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

พหุธาตุกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. อิสิคิลิสุตฺตํ

๑๓๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเตฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทนฺเต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ปสฺสถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, เอตํ เวภารํ ปพฺพต’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอตสฺสปิ โข, ภิกฺขเว, เวภารสฺส ปพฺพตสฺส อญฺญาว สมญฺญา อโหสิ อญฺญา ปญฺญตฺติ’’ฯ

‘‘ปสฺสถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, เอตํ ปณฺฑวํ ปพฺพต’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอตสฺสปิ โข, ภิกฺขเว, ปณฺฑวสฺส ปพฺพตสฺส อญฺญาว สมญฺญา อโหสิ อญฺญา ปญฺญตฺติ’’ฯ

‘‘ปสฺสถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, เอตํ เวปุลฺลํ ปพฺพต’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอตสฺสปิ โข, ภิกฺขเว, เวปุลฺลสฺส ปพฺพตสฺส อญฺญาว สมญฺญา อโหสิ อญฺญา ปญฺญตฺติ’’ฯ

‘‘ปสฺสถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, เอตํ คิชฺฌกูฏํ ปพฺพต’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอตสฺสปิ โข, ภิกฺขเว, คิชฺฌกูฏสฺส ปพฺพตสฺส อญฺญาว สมญฺญา อโหสิ อญฺญา ปญฺญตฺติ’’ฯ

‘‘ปสฺสถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อิมํ อิสิคิลึ ปพฺพต’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘อิมสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, อิสิคิลิสฺส ปพฺพตสฺส เอสาว สมญฺญา อโหสิ เอสา ปญฺญตฺติ’’ฯ

‘‘ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, ปญฺจ ปเจฺจกพุทฺธสตานิ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสิโน อเหสุํฯ เต อิมํ ปพฺพตํ ปวิสนฺตา ทิสฺสนฺติ , ปวิฏฺฐา น ทิสฺสนฺติฯ ตเมนํ มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ – ‘อยํ ปพฺพโต อิเม อิสี [อิสโย (ก.)] คิลตี’ติ; ‘อิสิคิลิ อิสิคิลิ’ เตฺวว สมญฺญา อุทปาทิฯ อาจิกฺขิสฺสามิ [อาจิกฺขิสฺสามิ โว (ก.)], ภิกฺขเว, ปเจฺจกพุทฺธานํ นามานิ; กิตฺตยิสฺสามิ, ภิกฺขเว, ปเจฺจกพุทฺธานํ นามานิ; เทเสสฺสามิ, ภิกฺขเว , ปเจฺจกพุทฺธานํ นามานิ ฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

๑๓๔. ‘‘อริโฏฺฐ นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ [ปเจฺจกพุโทฺธ (ก. สี. ปี.)] อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; อุปริโฏฺฐ นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; ตครสิขี [ตคฺครสิขี (ก.)] นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; ยสสฺสี นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; สุทสฺสโน นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; ปิยทสฺสี นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; คนฺธาโร นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; ปิโณฺฑโล นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; อุปาสโภ นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; นีโต นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; ตโถ นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ, สุตวา นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุ

โทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิ; ภาวิตโตฺต นาม, ภิกฺขเว, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมสฺมึ อิสิคิลิสฺมึ ปพฺพเต จิรนิวาสี อโหสิฯ

๑๓๕. ‘‘เย สตฺตสารา อนีฆา นิราสา,
ปเจฺจกเมวชฺฌคมํสุ โพธึ [ปเจฺจกเมวชฺฌคมุํ สุโพธึ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)];
เตสํ วิสลฺลาน นรุตฺตมานํ,
นามานิ เม กิตฺตยโต สุณาถฯ

‘‘อริโฎฺฐ อุปริโฎฺฐ ตครสิขี ยสสฺสี,
สุทสฺสโน ปิยทสฺสี จ สุสมฺพุโทฺธ [พุโทฺธ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)];
คนฺธาโร ปิโณฺฑโล อุปาสโภ จ,
นีโต ตโถ สุตวา ภาวิตโตฺตฯ

‘‘สุมฺภ สุโภ มตุโล [เมถุโล (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อฎฺฐโม จ,
อถสฺสุเมโฆ [อฎฺฐสฺสุเมโธ (ก.)] อนีโฆ สุทาโฐ;
ปเจฺจกพุทฺธา ภวเนตฺติขีณา,
หิงฺคู จ หิโงฺค จ มหานุภาวาฯ

‘‘เทฺว ชาลิโน มุนิโน อฎฺฐโก จ,
อถ โกสโลฺล พุโทฺธ อโถ สุพาหุ;
อุปเนมิโส เนมิโส สนฺตจิโตฺต,
สโจฺจ ตโถ วิรโช ปณฺฑิโต จฯ

‘‘กาฬูปกาฬา วิชิโต ชิโต จ,
อโงฺค จ ปโงฺค จ คุตฺติชิโต จ;
ปสฺสิ ชหิ อุปธิทุกฺขมูลํ [ปสฺสี ชหี อุปธึ ทุกฺขมูลํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)],
อปราชิโต มารพลํ อเชสิฯ

‘‘สตฺถา ปวตฺตา สรภโงฺค โลมหํโส,
อุจฺจงฺคมาโย อสิโต อนาสโว;
มโนมโย มานจฺฉิโท จ พนฺธุมา,
ตทาธิมุโตฺต วิมโล จ เกตุมาฯ

‘‘เกตุมฺภราโค จ มาตโงฺค อริโย,
อถจฺจุโต อจฺจุตคามพฺยามโก;
สุมงฺคโล ทพฺพิโล สุปติฎฺฐิโต,
อสโยฺห เขมาภิรโต จ โสรโตฯ

‘‘ทุรนฺนโย สโงฺฆ อโถปิ อุชฺชโย,
อปโร มุนิ สโยฺห อโนมนิกฺกโม;
อานโนฺท นโนฺท อุปนโนฺท ทฺวาทส,
ภารทฺวาโช อนฺติมเทหธารี [อนฺติมเทหธาริ (สี.)]ฯ

‘‘โพธิ มหานาโม อโถปิ อุตฺตโร,

เกสี สิขี สุนฺทโร ทฺวารภาโช;
ติสฺสูปติสฺสา ภวพนฺธนจฺฉิทา,
อุปสิขิ ตณฺหจฺฉิโท จ สิขริ [อุปสีทรี ตณฺหจฺฉิโท จ สีทรี (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ

‘‘พุโทฺธ อหุ มงฺคโล วีตราโค,
อุสภจฺฉิทา ชาลินิ ทุกฺขมูลํ;
สนฺตํ ปทํ อชฺฌคโมปนีโต,
อุโปสโถ สุนฺทโร สจฺจนาโมฯ

‘‘เชโต ชยโนฺต ปทุโม อุปฺปโล จ,
ปทุมุตฺตโร รกฺขิโต ปพฺพโต จ;
มานตฺถโทฺธ โสภิโต วีตราโค,
กโณฺห จ พุโทฺธ สุวิมุตฺตจิโตฺตฯ

‘‘เอเต จ อเญฺญ จ มหานุภาวา,
ปเจฺจกพุทฺธา ภวเนตฺติขีณา;
เต สพฺพสงฺคาติคเต มเหสี,
ปรินิพฺพุเต วนฺทถ อปฺปเมเยฺย’’ติฯ

อิสิคิลิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํฯ

๗. มหาจตฺตารีสกสุตฺตํ

๑๓๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘อริยํ โว, ภิกฺขเว, สมฺมาสมาธิํ เทเสสฺสามิ สอุปนิสํ สปริกฺขารํฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘กตโม จ, ภิกฺขเว, อริโย สมฺมาสมาธิ สอุปนิโส สปริกฺขาโร? เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ; ยา โข, ภิกฺขเว, อิเมหิ สตฺตหเงฺคหิ จิตฺตสฺส เอกคฺคตา ปริกฺขตา – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อริโย สมฺมาสมาธิ สอุปนิโส อิติปิ, สปริกฺขาโร อิติปิฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติ? มิจฺฉาทิฏฺฐิํ ‘มิจฺฉาทิฏฺฐี’ติ ปชานาติ, สมฺมาทิฏฺฐิํ ‘สมฺมาทิฏฺฐี’ติ ปชานาติ – สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาทิฏฺฐิ? ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติ – อยํ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ

‘‘กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ? สมฺมาทิฏฺฐิํปหํ [สมฺมาทิฏฺฐิมหํ (ก.) เอวํ สมฺมาสงฺกปฺปํปหํกฺยาทีสุปิ], ภิกฺขเว, ทฺวายํ [ทฺวยํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.) ฏีกา โอโลเกตพฺพา] วทามิ – อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ สาสวา ปุญฺญภาคิยา อุปธิเวปกฺกา; อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ อริ

ยา อนาสวา โลกุตฺตรา มคฺคงฺคาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ สาสวา ปุญฺญภาคิยา อุปธิเวปกฺกา ? ‘อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฏฺฐํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, อตฺถิ อยํ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติ – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ สาสวา ปุญฺญภาคิยา อุปธิเวปกฺกาฯ

“กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ อริยา อนาสวา โลกุตฺตรา มคฺคงฺคา? ยา โข, ภิกฺขเว, อริยจิตฺตสฺส อนาสวจิตฺตสฺส อริยมคฺคสมงฺคิโน อริยมคฺคํ ภาวยโต ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค สมฺมาทิฏฺฐิ มคฺคงฺคํ [มคฺคงฺคา (สี. ปี.)] – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ อริยา อนาสวา โลกุตฺตรา มคฺคงฺคาฯ โส มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปหานาย วายมติ, สมฺมาทิฏฺฐิยา, อุปสมฺปทาย, สฺวาสฺส [สฺวายํ (ก.)] โหติ สมฺมาวายาโมฯ โส สโต มิจฺฉาทิฏฺฐึ ปชหติ, สโต สมฺมาทิฏฺฐึ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สาสฺส [สายํ (ก.)] โหติ สมฺมาสติฯ อิติยิเม [อิติเม (สี.), อิติสฺสิเม (สฺยา. กํ. ปี.)] ตโย ธมฺมา สมฺมาทิฏฺฐึ อนุปริธาวนฺติ อนุปริวตฺตนฺติ, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติฯ

๑๓๗. “ตตฺร, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติ? มิจฺฉาสงฺกปฺปํ ‘มิจฺฉาสงฺกปฺโป’ติ ปชานาติ, สมฺมาสงฺกปฺปํ ‘สมฺมาสงฺกปฺโป’ติ ปชานาติ, สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯ

“กตโม จ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาสงฺกปฺโป? กามสงฺกปฺโป, พฺยาปาทสงฺกปฺโป, วิหึสาสงฺกปฺโป – อยํ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาสงฺกปฺโปฯ

“กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป? สมฺมาสงฺกปฺปํปหํ, ภิกฺขเว, ทฺวายํ วทามิ – อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปกฺโก; อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโคฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปกฺโก? เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป, อพฺยาปาทสงฺกปฺโป, อวิหึสาสงฺกปฺโป – ‘อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปกฺโก’’’ฯ

“กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโค? โย โข, ภิกฺขเว, อริยจิตฺตสฺส อนาสวจิตฺตสฺส อริยมคฺคสมงฺคิโน อริยมคฺคํ ภาวยโต ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา วจีสงฺขาโร – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโคฯ โส มิจฺฉาสงฺกปฺปสฺส ปหานาย วายมติ, สมฺมาสงฺกปฺปสฺส อุปสมฺปทาย, สฺวาสฺส โหติ สมฺมาวายาโมฯ โส สโต มิจฺฉาสงฺกปฺปํ ปชหติ, สโต สมฺมาสงฺกปฺปํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; สาสฺส โหติ สมฺมาสติฯ อิติยิเม ตโย ธมฺมา สมฺมาสงฺกปฺปํ อนุปริธาวนฺติ อนุปริวตฺตนฺติ, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติฯ

๑๓๘. “ตตฺร, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติ? มิจฺฉาวาจํ ‘มิจฺฉาวาจา’ติ ปชานาติ, สมฺมาวาจํ ‘สมฺมาวาจา’ติ ปชานาติ; สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาวาจา? มุสาวาโท, ปิสุณา วาจา, ผรุสา วาจา, สมฺผปฺปลาโป – อยํ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาวาจาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจา? สมฺมาวาจํปหํ, ภิกฺขเว, ทฺวายํ วทามิ – อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจา สาสวา ปุญฺญภาคิยา อุปธิเวปกฺกา; อตฺถิ, ภิกฺขเว , สมฺมาวาจา อริยา อนาสวา โลกุตฺตรา มคฺคงฺคาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจา สาสวา ปุญฺญภาคิยา อุปธิเวปกฺกา? มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุส

าย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจา สาสวา ปุญฺญภาคิยา อุปธิเวปกฺกาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจา อริยา อนาสวา โลกุตฺตรา มคฺคงฺคา? ยา โข, ภิกฺขเว, อริยจิตฺตสฺส อนาสวจิตฺตสฺส อริยมคฺคสมงฺคิโน อริยมคฺคํ ภาวยโต จตูหิ วจีทุจฺจริเตหิ อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมาวาจา อริยา อนาสวา โลกุตฺตรา มคฺคงฺคาฯ โส มิจฺฉาวาจาย ปหานาย วายมติ, สมฺมาวาจาย อุปสมฺปทาย; สฺวาสฺส โหติ สมฺมาวายาโมฯ โส สโต มิจฺฉาวาจํ ปชหติ, สโต สมฺมาวาจํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; สาสฺส โหติ สมฺมาสติฯ อิติยิเม ตโย ธมฺมา สมฺมาวาจํ อนุปริธาวนฺติ อนุปริวตฺตนฺติ, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติฯ

๑๓๙. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติ? มิจฺฉากมฺมนฺตํ ‘มิจฺฉากมฺมนฺโต’ติ ปชานาติ, สมฺมากมฺมนฺตํ ‘สมฺมากมฺมนฺโต’ติ ปชานาติ ; สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, มิจฺฉากมฺมนฺโต? ปาณาติปาโต, อทินฺนาทานํ, กาเมสุมิจฺฉาจาโร – อยํ, ภิกฺขเว, มิจฺฉากมฺมนฺโตฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต? สมฺมากมฺมนฺตํปหํ, ภิกฺขเว , ทฺวายํ วทามิ – อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปโกฺก; อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโคฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปโกฺก? ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปโกฺกฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโค? ยา โข, ภิกฺขเว, อริยจิตฺตสฺส อนาสวจิตฺตสฺส อริยมคฺคสมงฺคิโน อริยมคฺคํ ภาวยโต ตีหิ กายทุจฺจริเตหิ อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมากมฺมนฺโต อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโคฯ โส มิจฺฉากมฺมนฺตสฺส ปหานาย วายมติ, สมฺมากมฺมนฺตสฺส อุปสมฺปทาย; สฺวาสฺส โหติ สมฺมาวายาโมฯ โส สโต มิจฺฉากมฺมนฺตํ ปชหติ, สโต สมฺมากมฺมนฺตํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; สาสฺส โหติ สมฺมาสติฯ อิติยิเม ตโย ธมฺมา สมฺมากมฺมนฺตํ อนุปริธาวนฺติ อนุปริวตฺตนฺติ, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติฯ

๑๔๐. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติ? มิจฺฉาอาชีวํ ‘มิจฺฉาอาชีโว’ติ ปชานาติ, สมฺมาอาชีวํ ‘สมฺมาอาชีโว’ติ ปชานาติ; สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาอาชีโว? กุหนา, ลปนา, เนมิตฺติกตา, นิเปฺปสิกตา, ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนตา [นิชิคึ สนตา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] – อยํ, ภิกฺขเว, มิจฺฉาอาชีโวฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว? สมฺมาอาชีวํปหํ, ภิกฺขเว , ทฺวายํ วทามิ – อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปโกฺก; อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโคฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปโกฺก? อิธ, ภิกฺขเว, อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปติ – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว สาสโว ปุญฺญภาคิโย อุปธิเวปโกฺกฯ กตโม จ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโค? ยา โข, ภิกฺขเว, อริยจิตฺตสฺส อนาสวจิตฺตสฺส อริยมคฺคสมงฺคิโน อริยมคฺคํ ภาวยโต มิจฺฉาอาชีวา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี – อยํ, ภิกฺขเว, สมฺมาอาชีโว อริโย อนาสโว โลกุตฺตโร มคฺคงฺโคฯ โส มิจฺฉาอาชีวสฺส ปหานาย วายมติ, สมฺมาอาชีวสฺส อุปสมฺปทาย ; สฺวาสฺส โหติ สมฺมาวายาโมฯ โส สโต มิจฺฉาอาชีวํ ปชหติ, สโต สมฺมาอาชีวํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; สาสฺส โหติ สมฺมาสติฯ อิติยิเม ตโย ธมฺมา สมฺมาอาชีวํ อนุปริธาวนฺติ อนุปริวตฺตนฺติ, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติฯ

๑๔๑. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติ? สมฺมาทิฏฺฐิสฺส , ภิกฺขเว, สมฺมาสงฺกปฺโป ปโหติ, สมฺมาสงฺกปฺปสฺส สมฺมาวาจา ปโหติ, สมฺมาวาจสฺส สมฺมากมฺมนฺโต ปโหติ, สมฺมากมฺมนฺตสฺส สมฺมาอาชีโว ปโหติ, สมฺมาอาชีวสฺส สมฺมาวายาโม ปโหติ, สมฺมาวายามสฺส สมฺมาสติ ปโหติ, สมฺมาสติสฺส สมฺมาสมาธิ ปโหติ, สมฺมาสมาธิสฺส สมฺมาญาณํ ปโหติ, สมฺมาญาณสฺส สมฺมาวิมุตฺติ ปโหติฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต เสโกฺข [อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตา เสขา ปฏิปทา (สี.), อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต เสโข ปาฏิปโท (ปี. ก.) ( ) นตฺถิ สี. สฺยา. กํ. ปี. โปตฺถเกสุ], ทสงฺคสมนฺนาคโต อรหา โหติฯ (ตตฺรปิ สมฺมาญาเณน อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา วิคตา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ)ฯ

๑๔๒. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, สมฺมาทิฏฺฐิ ปุพฺพงฺคมา โหติ? สมฺมาทิฏฺฐิสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาทิฏฺฐิ นิชฺชิณฺณา โหติฯ เย จ มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติฯ สมฺมาทิฏฺฐิปจฺจยา อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติฯ สมฺมาสงฺกปฺปสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาสงฺกปฺโป นิชฺชิโณฺณ โหติ…เป.… สมฺมาวาจสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาวาจา นิชฺชิณฺณา โหติ… สมฺมากมฺมนฺตสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉากมฺมนฺโต นิชฺชิโณฺณ โหติ… สมฺมาอาชีวสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาอาชีโว นิชฺชิโณฺณ โหติ… สมฺมาวายามสฺส , ภิกฺขเว , มิจฺฉาวายาโม นิชฺชิโณฺณ โหติ… สมฺมาสติสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาสติ นิชฺชิณฺณา โหติ… สมฺมาสมาธิสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาสมาธิ นิชฺชิโณฺณ โหติ… สมฺมาญาณสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาญาณํ นิชฺชิณฺณํ โหติ… สมฺมาวิมุตฺตสฺส, ภิกฺขเว, มิจฺฉาวิมุตฺติ นิชฺชิณฺณา โหติฯ เย จ มิจฺฉาวิมุตฺติปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติฯ สมฺมาวิมุตฺติปจฺจยา จ อเนเก กุสลา ธมฺมา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติฯ

‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, วีสติ กุสลปกฺขา, วีสติ อกุสลปกฺขา – มหาจตฺตารีสโก ธมฺมปริยาโย ปวตฺติโต อปฺปฏิวตฺติโย สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมิํฯ

๑๔๓. ‘‘โย หิ โกจิ, ภิกฺขเว, สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิมํ มหาจตฺตารีสกํ ธมฺมปริยายํ ครหิตพฺพํ ปฏิโกฺกสิตพฺพํ มเญฺญยฺย ตสฺส ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทสสหธมฺมิกา วาทานุวาทา คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉนฺติ – สมฺมาทิฏฺฐึ เจ ภวํ ครหติ, เย จ มิจฺฉาทิฏฺฐี สมณพฺราหฺมณา เต โภโต ปุชฺชา, เต โภโต ปาสํสา; สมฺมาสงฺกปฺปํ เจ ภวํ ครหติ , เย จ มิจฺฉาสงฺกปฺปา สมณพฺราหฺมณา เต โภโต ปุชฺชา, เต โภโต ปาสํสา; สมฺมาวาจํ เจ ภวํ ครหติ…เป.… สมฺมากมฺมนฺตํ เจ ภวํ ครหติ… สมฺมาอาชีวํ เจ ภวํ ครหติ… สมฺมาวายามํ เจ ภวํ ครหติ… สมฺมาสติํ เจ ภวํ ครหติ… สมฺมาสมาธิํ เจ ภวํ ครหติ… สมฺมาญาณํ เจ ภวํ ครหติ … สมฺมาวิมุตฺติํ เจ ภวํ ครหติ, เย จ มิจฺฉาวิมุตฺตี สมณพฺราหฺมณา เต โภโต ปุชฺชา, เต โภโต ปาสํสาฯ โย โกจิ, ภิกฺขเว, สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิมํ มหาจตฺตารีสกํ ธมฺมปริยายํ ครหิตพฺพํ ปฏิโกฺกสิตพฺพํ มเญฺญยฺย ตสฺส ทิเฏฺฐว ธเมฺม อิเม ทสสหธมฺมิกา วาทานุวาทา คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉนฺติฯ เยปิ เต, ภิกฺขเว, อเหสุํ โอกฺกลา วสฺสภญฺญา [วยภิญฺญา (ก.) สํ. นิ. ๓.๖๒; อ. นิ. ๔.๓๐ ปสฺสิตพฺพํ] อเหตุวาทา อกิริยวาทา นตฺถิกวาทา เตปิ มหาจตฺตารีสกํ ธมฺมปริยายํ น ครหิตพฺพํ นปฏิโกฺกสิตพฺพํ อมญฺญิํสุ [มเญฺญยฺยุํ (ก.)]ฯ ตํ กิสฺส เหตุ? นินฺทาพฺยาโรสอุปารมฺภภยา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

มหาจตฺตารีสกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. อานาปานสฺสติสุตฺตํ

๑๔๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเท สมฺพหุเลหิ อภิญฺญาเตหิ อภิญฺญาเตหิ เถเรหิ สาวเกหิ สทฺธึ – อายสฺมตา จ สาริปุตฺเตน อายสฺมตา จ มหาโมคฺคลฺลาเนน [มหาโมคฺคลาเนน (ก.)] อายสฺมตา จ มหากสฺสเปน อายสฺมตา จ มหากจฺจายเนน อายสฺมตา จ มหาโกฏฺฐิเกน อายสฺมตา จ มหากปฺปิเนน อายสฺมตา จ มหาจุนฺเทน อายสฺมตา จ อนุรุทฺเธน อายสฺมตา จ เรวเตน อายสฺมตา จ อานนฺเทน, อญฺเญหิ จ อภิญฺญาเตหิ อภิญฺญาเตหิ เถเรหิ สาวเกหิ สทฺธึฯ

เตน โข ปน สมเยน เถรา ภิกฺขู นเว ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติฯ อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู ทสปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ, อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู วีสมฺปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ, อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู ตึสมฺปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ, อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู จตฺตารีสมฺปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติฯ เต จ นวา ภิกฺขู เถเรหิ ภิกฺขูหิ โอวทิยมานา อนุสาสิยมานา อุฬารํ ปุพฺเพนาปรํ วิเสสํ ชานนฺติ [ปชานนฺติ (สฺยา. กํ.), สญฺชานนฺติ (ก.)]ฯ

๑๔๕. เตน โข ปน สมเยน ภควา ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส ปวารณาย ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อโพฺภกาเส นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข ภควา ตุณฺหีภูตํ ตุณฺหีภูตํ ภิกฺขุสงฺฆํ อนุวิโลเกตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – "อารทฺโธสฺมิ, ภิกฺขเว, อิมาย ปฏิปทาย; อารทฺธจิโตฺตสฺมิ, ภิกฺขเว, อิมาย ปฏิปทายฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ภิโยฺยโสมตฺตาย วีริยํ อารภถ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา, อนธิคตสฺส อธิคมาย , อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิเธวาหํ สาวตฺถิยํ โกมุทึ จาตุมาสินึ อาคเมสฺสามี"ติฯ อโสฺสสุํ โข ชานปทา ภิกฺขู – "ภควา กิร ตเตฺถว สาวตฺถิยํ โกมุทึ จาตุมาสินึ อาคเมสฺสตี"ติฯ เต ชานปทา ภิกฺขู สาวตฺถึ [สาวตฺถิยํ (สฺยา. กํ. ปี. ก.)] โอสรนฺติ ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ เต จ โข เถรา ภิกฺขู ภิโยฺยโสมตฺตาย นเว ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติฯ อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู ทสปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ, อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู วีสมฺปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ , อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู ตึสมฺปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติ, อปฺเปกจฺเจ เถรา ภิกฺขู จตฺตารีสมฺปิ ภิกฺขู โอวทนฺติ อนุสาสนฺติฯ เต จ นวา ภิกฺขู เถเรหิ ภิกฺขูหิ โอวทิยมานา อนุสาสิยมานา อุฬารํ ปุพฺเพนาปรํ วิเสสํ ชานนฺติฯ

๑๔๖. เตน โข ปน สมเยน ภควา ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส โกมุทิยา จาตุมาสินิยา ปุณฺณาย ปุณฺณมาย รตฺติยา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อโพฺภกาเส นิสิโนฺน โหติฯ อถ โข ภควา ตุณฺหีภูตํ ตุณฺหีภูตํ ภิกฺขุสงฺฆํ อนุวิโลเกตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – "อปลาปายํ, ภิกฺขเว, ปริสา; นิปฺปลาปายํ, ภิกฺขเว, ปริสา; สุทฺธา สาเร [สุทฺธสาเร ปติฏฺฐิตา (สฺยา. กํ. ปี.)] ปติฏฺฐิตาฯ ตถารูโป อยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุสโงฺฆ; ตถารูปา อยํ, ภิกฺขเว, ปริสา ยถารูปา ปริสา อาหุเนยฺยา ปาหุเนยฺยา ทกฺขิเณยฺยา อญฺชลิกรณียา อนุตฺตรํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ โลกสฺสฯ ตถารูโป อยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุสโงฺฆ; ตถารูปา อยํ, ภิกฺขเว, ปริสา ยถารูปาย ปริสาย อปฺปํ ทินฺนํ พหุ โหติ, พหุ ทินฺนํ พหุตรํฯ ตถารูโป อยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุสโงฺฆ; ตถารูปา อยํ, ภิกฺขเว, ปริสา ยถารูปา ปริสา ทุลฺลภา ทสฺสนาย โลกสฺสฯ ตถารูโป อยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุสโงฺฆ; ตถารูปา อยํ, ภิกฺขเว, ปริสา ยถารูปํ ปริสํ อลํ โยชนคณนานิ ทสฺสนาย คนฺตุํ ปุโฏเสนาปิ" [ปุโฏเสนาปิ, ตถารูโป อยํ ภิกฺขเว ภิกฺขุสํโฆ, ตถารูปา อยํ ปริสา (สี. ปี. ก.)]ฯ

๑๔๗. "สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสเงฺฆ อรหโนฺต ขีณาสวา วุสิตวโนฺต กตกรณียา โอหิตภารา อนุปฺปตฺตสทตฺถา ปริกฺขีณภวสํโยชนา สมฺมทญฺญาวิมุตฺตา – เอวรูปาปิ, ภิกฺขเว, สนฺติ ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสเงฺฆ ฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสเงฺฆ ปญฺจนฺนํ โอรมฺ

ภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติกา ตตฺถ ปรินิพฺพายิโน อนาวตฺติธมฺมา ตสฺมา โลกา – เอวรูปาปิ, ภิกฺขเว, สนฺติ ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามิโน สกิเทว [สกึ เทว (ก.)] อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสนฺติ – เอวรูปาปิ, ภิกฺขเว, สนฺติ ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สมฺโพธิปรายนา – เอวรูปาปิ, ภิกฺขเว, สนฺติ ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ ภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ – เอวรูปาปิ, ภิกฺขเว, สนฺติ ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ ภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ…เป.… จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ… ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ… ปญฺจนฺนํ พลานํ… สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ… อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ – เอวรูปาปิ, ภิกฺขเว, สนฺติ ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ เมตฺตาภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ… กรุณาภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ… มุทิตาภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ… อุเปกฺขาภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ… อสุภภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ… อนิจฺจสญฺญาภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติ – เอวรูปาปิ, ภิกฺขเว, สนฺติ ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆฯ สนฺติ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อิมสฺมึ ภิกฺขุสงฺเฆ อานาปานสฺสติภาวนานุโยคมนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ อานาปานสฺสติ, ภิกฺขเว, ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ อานาปานสฺสติ, ภิกฺขเว, ภาวิตา พหุลีกตา จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน ปริปูเรติฯ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา พหุลีกตา สตฺต โพชฺฌงฺเค ปริปูเรนฺติฯ สตฺต โพชฺฌงฺคา ภาวิตา พหุลีกตา วิชฺชาวิมุตฺตึ ปริปูเรนฺติฯ

๑๔๘. “กถํ ภาวิตา จ, ภิกฺขเว, อานาปานสฺสติ กถํ พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ โส สโตว อสฺสสติ สโตว [สโต (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปสฺสสติฯ

“ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ; รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ; ‘สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติฯ

“‘ปีติปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปีติปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘สุขปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘สุขปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติฯ

“‘จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘จิตฺตปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ ; ‘สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘สมาทหํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติฯ

‘‘‘อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘วิราคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘วิราคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘นิโรธานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติฯ เอวํ ภาวิตา โข, ภิกฺขเว, อานาปานสฺสติ เอวํ พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาฯ

๑๔๙. ‘‘กถํ ภาวิตา จ, ภิกฺขเว, อานาปานสฺสติ กถํ พหุลีกตา จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน ปริปูเรติ? ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต ‘ทีฆํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ; รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ อสฺสสามี’ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต ‘รสฺสํ ปสฺสสามี’ติ ปชานาติ; ‘สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; กาเย กายานุปสฺสี, ภิกฺขเว, ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ กาเยสุ กายญฺญตราหํ, ภิกฺขเว, เอวํ วทามิ ยทิทํ – อสฺสาสปสฺสาสาฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, กาเย กายานุปสฺสี ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ

‘‘ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ‘ปีติปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปีติปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘สุขปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘สุขปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี, ภิกฺขเว, ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ เวทนาญฺญตราหํ, ภิกฺขเว, เอวํ วทามิ ยทิทํ – อสฺสาสปสฺสาสานํ สาธุกํ มนสิการํฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ

‘‘ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ‘จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘จิตฺตปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘สมาทหํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี, ภิกฺขเว, ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ นาหํ, ภิกฺขเว, มุฏฺฐสฺสติสฺส อสมฺปชานสฺส อานาปานสฺสตึ วทามิฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ

‘‘ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ‘อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘วิราคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘วิราคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘นิโรธานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ‘ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ, ‘ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’ติ สิกฺขติ; ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี, ภิกฺขเว, ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ โส ยํ ตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสานํ ปหานํ ตํ ปญฺญาย ทิสฺวา สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติฯ ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ

“เอวํ ภาวิตา โข, ภิกฺขเว, อานาปานสฺสติ เอวํ พหุลีกตา จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน ปริปูเรติฯ

๑๕๐. “กถํ ภาวิตา จ, ภิกฺขเว, จตฺตาโร สติปฏฺฐานา กถํ พหุลีกตา สตฺต โพชฺฌงฺเค ปริปูเรนฺติ? ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, อุปฏฺฐิตาสฺส ตสฺมึ สมเย สติ โหติ อสมฺมุฏฺฐา [อปฺปมฺมุฏฺฐา (สฺยา. กํ.)]ฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อุปฏฺฐิตา สติ โหติ อสมฺมุฏฺฐา, สติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติฯ สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, สติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

“โส ตถาสโต วิหรโนฺต ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินติ ปวิจยติ [ปวิจรติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปริวีมํสํ อาปชฺชติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ตถาสโต วิหรโนฺต ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินติ ปวิจยติ ปริวีมํสํ อาปชฺชติ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

“ตสฺส ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินโต ปวิจยโต ปริวีมํสํ อาปชฺชโต อารทฺธํ โหติ วีริยํ อสลฺลีนํฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินโต ปวิจยโต ปริวีมํสํ อาปชฺชโต อารทฺธํ โหติ วีริยํ อสลฺลีนํ, วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

“อารทฺธวีริยสฺส อุปฺปชฺชติ ปีติ นิรามิสาฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อารทฺธวีริยสฺส อุปฺปชฺชติ ปีติ นิรามิสา, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

“ปีติมนสฺส กาโยปิ ปสฺสมฺภติ, จิตฺตมฺปิ ปสฺสมฺภติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปีติมนสฺส กาโยปิ ปสฺสมฺภติ, จิตฺตมฺปิ ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

“ปสฺสทฺธกายสฺส สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปสฺสทฺธกายสฺส สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

“โส ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติ, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

๑๕๑. ‘‘ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เวทนาสุ…เป…. จิตฺต… ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, อุปฏฺฐิตาสฺส ตสฺมึ สมเย สติ โหติ อสมฺมุฏฺฐาฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อุปฏฺฐิตา สติ โหติ อสมฺมุฏฺฐา, สติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, สติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

‘‘โส ตถาสโต วิหรโนฺต ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินติ ปวิจยติ ปริวีมํสํ อาปชฺชติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ตถาสโต วิหรโนฺต ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินติ ปวิจยติ ปริวีมํสํ อาปชฺชติ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

‘‘ตสฺส ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินโต ปวิจยโต ปริวีมํสํ อาปชฺชโต อารทฺธํ โหติ วีริยํ อสลฺลีนํฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินโต ปวิจยโต ปริวีมํสํ อาปชฺชโต อารทฺธํ โหติ วีริยํ อสลฺลีนํ, วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

‘‘อารทฺธวีริยสฺส อุปฺปชฺชติ ปีติ นิรามิสาฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อารทฺธวีริยสฺส อุปฺปชฺชติ ปีติ นิรามิสา, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

‘‘ปีติมนสฺส กาโยปิ ปสฺสมฺภติ, จิตฺตมฺปิ ปสฺสมฺภติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปีติมนสฺส กาโยปิ ปสฺสมฺภติ, จิตฺตมฺปิ ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

‘‘ปสฺสทฺธกายสฺส สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปสฺสทฺธกายสฺส สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

‘‘โส ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติฯ ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติ, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารโทฺธ โหติ, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ เอวํ ภาวิตา โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร สติปฏฺฐานา เอวํ พหุลีกตา สตฺต สโมฺพชฺฌเงฺค ปริปูเรนฺติฯ

๑๕๒. ‘‘กถํ ภาวิตา จ, ภิกฺขเว, สตฺต โพชฺฌงฺคา กถํ พหุลีกตา วิชฺชาวิมุตฺตึ ปริปูเรนฺติ ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ…เป…. วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… อุเปกฺ

ขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ เอวํ ภาวิตา โข, ภิกฺขเว, สตฺต โพชฺฌงฺคา เอวํ พหุลีกตา วิชฺชาวิมุตฺตึ ปริปูเรนฺตี''ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อานาปานสฺสติสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํฯ

๙. กายคตาสติสุตฺตํ

๑๕๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเมฯ อถ โข สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาทิ – ''อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺภุตํ, อาวุโส! ยาวญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน กายคตาสติ [กายคตา สติ (สฺยา. กํ. ปี.)] ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา วุตฺตา มหานิสํสา''ติฯ อยญฺจ หิทํ เตสํ ภิกฺขูนํ อนฺตรากถา วิปฺปกตา โหติ, อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน อุปฏฺฐานสาลา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''กายนฺตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา''ติ? ''อิธ , ภนฺเต, อมฺหากํ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาทิ – 'อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺภุตํ, อาวุโส! ยาวญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา วุตฺตา มหานิสํสา'ติฯ อยํ โข โน, ภนฺเต, อนฺตรากถา วิปฺปกตา, อถ ภควา อนุปฺปตฺโต''ติฯ

๑๕๔. ''กถํ ภาวิตา จ, ภิกฺขเว, กายคตาสติ กถํ พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ โส สโตว อสฺสสติ สโตว ปสฺสสติ; ทีฆํ วา อสฺสสนฺโต 'ทีฆํ อสฺสสามี'ติ ปชานาติ, ทีฆํ วา ปสฺสสนฺโต 'ทีฆํ ปสฺสสามี'ติ ปชานาติ; รสฺสํ วา อสฺสสนฺโต 'รสฺสํ อสฺสสามี'ติ ปชานาติ, รสฺสํ วา ปสฺสสนฺโต 'รสฺสํ ปสฺสสามี'ติ ปชานาติ; 'สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ, 'สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ; 'ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติ, 'ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี'ติ สิกฺขติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต เย เคหสิตา [เคหสฺสิตา (ฏีกา)] สรสงฺกปฺปา เต ปหียนฺติ ฯ เตสํ ปหานา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ [เอโกที โหติ (สี.), เอโกทิโภติ (สฺยา. กํ.)] สมาธิยติฯ เอวํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ [กายคตํ สตึ (สฺยา. กํ. ปี.)] ภาเวติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ คจฺฉนฺโต วา 'คจฺฉามี'ติ ปชานาติ, ฐิโต วา 'ฐิโตมฺหี'ติ ปชานาติ, นิสิโนฺน วา 'นิสิโนฺนมฺหี'ติ ปชานาติ, สยาโน วา 'สยาโนมฺหี'ติ ปชานาติฯ ยถา ยถา วา ปนสฺส กาโย ปณิหิโต โหติ, ตถา ตถา นํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต เย เคหสิตา สรสงฺกปฺปา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ, อาโลกิเต วิโลกิเต สมฺปชานการี โหติ, สมิญฺชิเต ปสาริเต สมฺปชานการี โหติ, สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธารเณ สมฺปชานการี โหติ, อสิเต ปีเต ขายิเต สายิเต สมฺปชานการี โหติ, อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชาน

การี โหติ, คเต ฐิเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริเต ภาสิเต ตุณฺหีภาเว สมฺปชานการี โหติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต เย เคหสิตา สรสงฺกปฺปา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสติํ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารุ [นหารุ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อฏฺฐิ อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุโพฺพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺต’นฺติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุภโตมุขา ปุโตฬิ [มูโตฬี (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปูรา นานาวิหิตสฺส ธญฺญสฺส, เสยฺยถิทํ – สาลีนํ วีหีนํ มุคฺคานํ มาสานํ ติลานํ ตณฺฑุลานํ, ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส มุญฺจิตฺวา ปจฺจเวเกฺขยฺย – ‘อิเม สาลี อิเม วีหี อิเม มุคฺคา อิเม มาสา อิเม ติลา อิเม ตณฺฑุลา’ติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารุ อฏฺฐิ อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุโพฺพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺต’นฺติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต เย เคหสิตา สรสงฺกปฺปา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสติํ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาฐิตํ ยถาปณิหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ทโกฺข โคฆาตโก วา โคฆาตกเนฺตวาสี วา คาวิํ วธิตฺวา จตุมหาปเถ [จาตุมฺมหาปเถ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] พิลโส วิภชิตฺวา [ปฏิวิภชิตฺวา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] นิสิโนฺน อสฺส; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ยถาฐิตํ ยถาปณิหิตํ ธาตุโส ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย ปถวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตู’ติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต เย เคหสิตา สรสงฺกปฺปา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสติํ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย [สีวถิกาย (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ฉฑฺฑิตํ เอกาหมตํ วา ทฺวีหมตํ วา ตีหมตํ วา อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ วิปุพฺพกชาตํฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธโมฺม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติ [เอตํ อนตีโตติ (สี.)]ฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต เย เคหสิตา สรสงฺกปฺปา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสติํ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ กาเกหิ วา ขชฺชมานํ กุลเลหิ วา ขชฺชมานํ คิเชฺฌหิ วา ขชฺชมานํ กเงฺกหิ วา ขชฺชมานํ สุนเขหิ วา ขชฺชมานํ พฺยเคฺฆหิ วา ขชฺชมานํ ทีปีหิ วา ขชฺชมานํ สิงฺคาเลหิ วา [คิเชฺฌหิ วา ขชฺชมานํ สุวาเนหิ วา

ขชฺชมานํ สิคาเลหิ วา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ขชฺชมานํ วิวิเธหิ วา ปาณกชาเตหิ ขชฺชมานํฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส…เป.… เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ อฏฺฐิกสงฺขลิกํ สมํส โลหิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ…เป.… อฏฺฐิกสงฺขลิกํ นิมฺมํสโลหิตมกฺขิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ…เป.… อฏฺฐิกสงฺขลิกํ อปคตมํสโลหิตํ นฺหารุสมฺพนฺธํ…เป.… อฏฺฐิกานิ อปคตสมฺพนฺธานิ [อปคตน หารูสมฺพนฺธานิ (สฺยา. กํ.)] ทิสาวิทิสาวิกฺขิตฺตานิ [ทิสาวิทิสาสุ วิกฺขิตานิ (สี. ปี.)] อเญฺญน หตฺถฏฺฐิกํ อเญฺญน ปาทฏฺฐิกํ อเญฺญน โคปฺผกฏฺฐิกํ [อเญฺญน โคปฺผกฏฺฐิกนฺติ อิทํ สี. สฺยา. กํ. ปี. โปตฺถเกสุ นตฺถิ] อเญฺญน ชงฺฆฏฺฐิกํ อเญฺญน อูรุฏฺฐิกํ อเญฺญน กฏิฏฺฐิกํ [อเญฺญน กฏฺฏฺฐิกํ อเญฺญน ปิฏฺฐิกณฺฑกํ อเญฺญน สีสกฏาหํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อเญฺญน ผาสุกฏฺฐิกํ อเญฺญน ปิฏฺฐิฏฺฐิกํ อเญฺญน ขนฺธฏฺฐิกํ อเญฺญน คีวฏฺฐิกํ อเญฺญน หนุกฏฺฐิกํ อเญฺญน ทนฺตฏฺฐิกํ อเญฺญน สีสกฏาหํ [อเญฺญน กฏฺฏฺฐิกํ อเญฺญน ปิฏฺฐิกณฺฑกํ อเญฺญน สีสกฏาหํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส…เป.… เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เสยฺยถาปิ ปเสฺสยฺย สรีรํ สิวถิกาย ฉฑฺฑิตํ – อฏฺฐิกานิ เสตานิ สงฺขวณฺณปฏิภาคานิ [สงฺขวณฺณูปนิภานิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] …เป.… อฏฺฐิกานิ ปุญฺชกิตานิ เต โรวสฺสิกานิ…เป.… อฏฺฐิกานิ ปูตีนิ จุณฺณกชาตานิฯ โส อิมเมว กายํ อุปสํหรติ – ‘อยมฺปิ โข กาโย เอวํธมฺโม เอวํภาวี เอวํอนตีโต’ติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส…เป.… เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

๑๕๕. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ทโกฺข นฺหาปโก [น หาปโก (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วา นฺหาปกเนฺตวาสี วา กํสถาเล นฺหานียจุณฺณานิ [นหานียจุณฺณา นิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ สเนฺนยฺย, สายํ นฺหานียปิณฺฑิ [สาสฺส นหานียปิณฺฑี (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] เสฺนหานุคตา เสฺนหปเรตา สนฺตรพาหิรา ผุฏา เสฺนเหน น จ ปคฺฆริณี; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ วิเวกเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ; นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส…เป.… เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา…เป.… ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ; นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุทกรหโท คมฺภีโร อุพฺภิโททโก [อุพฺภิโตทโก (สฺยา. กํ. ก.)]ฯ ตสฺส เนวสฺส ปุรตฺถิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ น ปจฺฉิมาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ น อุตฺตราย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ น ทกฺขิณาย ทิสาย อุทกสฺส อายมุขํ; เทโว จ น กาเลน กาลํ สมฺมา ธารํ อนุปฺปเวเจฺฉยฺย; อถ โข ตมฺหาว อุทกรหทา สีตา วาริธารา อุพฺภิชฺชิตฺวา ตเมว อุทกรหทํ สีเตน วารินา อภิสเนฺทยฺย ปริสเนฺทยฺย ปริปูเรยฺย ปริปฺผเรยฺย, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต อุทกรหทสฺส สีเตน วารินา อปฺผุฏํ อสฺส; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ สมาธิเชน ปีติสุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปู

เรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส สมาธิเชน ปีติสุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส…เป…. เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา…เป…. ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อโนฺตนิมุคฺคโปสีนิ , ตานิ ยาว จคฺคา ยาว จ มูลา สีเตน วารินา อภิสนฺนานิ ปริสนฺนานิ [อภิสนฺทานิ ปริสนฺทานิ (ก.)] ปริปูรานิ ปริปฺผุฏานิ, นาสฺส [น เนสํ (?)] กิญฺจิ สพฺพาวตํ อุปฺปลานํ วา ปทุมานํ วา ปุณฺฑรีกานํ วา สีเตน วารินา อปฺผุฏํ อสฺส; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ นิปฺปีติเกน สุเขน อภิสเนฺทติ ปริสเนฺทติ ปริปูเรติ ปริปฺผรติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส นิปฺปีติเกน สุเขน อปฺผุฏํ โหติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส…เป…. เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส อิมเมว กายํ ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสิโนฺน โหติ; นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏํ โหติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว , ปุริโส โอทาเตน วเตฺถน สสีสํ ปารุปิตฺวา นิสิโนฺน อสฺส, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส โอทาเตน วเตฺถน อปฺผุฏํ อสฺส; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อิมเมว กายํ ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน ผริตฺวา นิสิโนฺน โหติ, นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส ปริสุเทฺธน เจตสา ปริโยทาเตน อปฺผุฏํ โหติฯ ตสฺส เอวํ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต เย เคหสิตา สรสงฺกปฺปา เต ปหียนฺติฯ เตสํ ปหานา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ, สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กายคตาสตึ ภาเวติฯ

๑๕๖. “ยสฺส กสฺสจิ, ภิกฺขเว, กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, อโนฺตคธาวาสฺส [อโนฺต คธา ตสฺส (สี. ปี.)] กุสลา ธมฺมา เย เกจิ วิชฺชาภาคิยาฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ มหาสมุโทฺท เจตสา ผุโฏ, อโนฺตคธาวาสฺส กุนฺนทิโย ยา กาจิ สมุทฺทงฺคมา; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, อโนฺตคธาวาสฺส กุสลา ธมฺมา เย เกจิ วิชฺชาภาคิยาฯ

“ยสฺส กสฺสจิ, ภิกฺขเว, กายคตาสติ อภาวิตา อพหุลีกตา, ลภติ ตสฺส มาโร โอตารํ, ลภติ ตสฺส มาโร อารมฺมณํ [อารมณํ (?)]ฯ เสยฺยถาปิ , ภิกฺขเว, ปุริโส ครุกํ สิลาคุฬํ อลฺลมตฺติกาปุเญฺช ปกฺขิเปยฺยฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ ตํ ครุกํ สิลาคุฬํ อลฺลมตฺติกาปุเญฺช ลเภถ โอตาร”นฺติ? “เอวํ, ภเนฺต”ฯ “เอวเมว โข , ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ อภาวิตา อพหุลีกตา, ลภติ ตสฺส มาโร โอตารํ, ลภติ ตสฺส มาโร อารมฺมณํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สุกฺขํ กฏฺฐํ โกฬาปํ [โกฬาปํ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ (ก.)]; อถ ปุริโส อาคเจฺฉยฺย อุตฺตรารณึ อาทาย – ‘อคฺคึ อภินิพฺพเตฺตสฺสามิ, เตโช ปาตุกริสฺสามี’ติฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ สุกฺขํ กฏฺฐํ โกฬาปํ อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมเนฺถโนฺต [อภิมเนฺถโนฺต (สฺยา. กํ. ปี. ก.)] อคฺคึ อภินิพฺพเตฺตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺยา”ติ? “เอวํ , ภเนฺต”ฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ อภาวิตา อพหุลีกตา, ลภติ ตสฺส มาโร โอตารํ, ลภติ ตสฺส มาโร อารมฺมณํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุทกมณิโก ริโตฺต ตุโจฺฉ อาธาเร ฐปิโต; อถ ปุริโส อาคเจฺฉยฺย อุทกภารํ อาทายฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โส ปุริโส ลเภถ อุทกสฺส นิเกฺขปน”นฺติ?

“เอวํ, ภนฺเต”ฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ อภาวิตา อพหุลีกตา, ลภติ ตสฺส มาโร โอตารํ, ลภติ ตสฺส มาโร อารมฺมณํ”ฯ

๑๕๗. “ยสฺส กสฺสจิ, ภิกฺขเว, กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, น ตสฺส ลภติ มาโร โอตารํ, น ตสฺส ลภติ มาโร อารมฺมณํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส ลหุกํ สุตฺตคุฬํ สพฺพสารมเย อคฺคฬผลเก ปกฺขิเปยฺยฯ ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โส ปุริโส ตํ ลหุกํ สุตฺตคุฬํ สพฺพสารมเย อคฺคฬผลเก ลเภถ โอตาร”นฺติ? “โน เหตํ, ภนฺเต”ฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, น ตสฺส ลภติ มาโร โอตารํ, น ตสฺส ลภติ มาโร อารมฺมณํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อลฺลํ กฏฺฐํ สเสฺนหํ [สเสฺนหํ อารกา อุทกา ถเล นิกฺขิตฺตํ (ก.)]; อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุตฺตรารณิํ อาทาย – ‘อคฺคิํ อภินิพฺพเตฺตสฺสามิ, เตโช ปาตุกริสฺสามี’ติฯ ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โส ปุริโส อมุํ อลฺลํ กฏฺฐํ สเสฺนหํ อุตฺตรารณิํ อาทาย อภิมเนฺถโนฺต อคฺคิํ อภินิพฺพเตฺตยฺย, เตโช ปาตุกเรยฺยา”ติ? “โน เหตํ, ภนฺเต”ฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว , ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, น ตสฺส ลภติ มาโร โอตารํ, น ตสฺส ลภติ มาโร อารมฺมณํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุทกมณิโก ปูโร อุทกสฺส สมติตฺติโก กากเปโยฺย อาธาเร ฐปิโต; อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย อุทกภารํ อาทายฯ ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โส ปุริโส ลเภถ อุทกสฺส นิเกฺขปน”นฺติ? “โน เหตํ, ภนฺเต”ฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, น ตสฺส ลภติ มาโร โอตารํ, น ตสฺส ลภติ มาโร อารมฺมณํ”ฯ

๑๕๘. “ยสฺส กสฺสจิ, ภิกฺขเว, กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, โส ยสฺส ยสฺส อภิญฺญาสจฺฉิกรณียสฺส ธมฺมสฺส จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ อภิญฺญาสจฺฉิกิริยาย, ต ตเตฺร สกฺขิภพฺพตํ ปาปุณาติ สติ สติอายตเนฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อุทกมณิโก ปูโร อุทกสฺส สมติตฺติโก กากเปโยฺย อาธาเร ฐปิโตฯ ตเมนํ พลวา ปุริโส ยโต ยโต อาวิเญฺฉยฺย, อาคจฺเฉยฺย อุทก”นฺติ? “เอวํ, ภนฺเต”ฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา โส, ยสฺส ยสฺส อภิญฺญาสจฺฉิกรณียสฺส ธมฺมสฺส จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ อภิญฺญาสจฺฉิกิริยาย, ตตฺร ตเตฺรว สกฺขิภพฺพตํ ปาปุณาติ สติ สติอายตเนฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สเม ภูมิภาเค จตุรสฺสา โปกฺขรณี [โปกฺขริณี (สี.)] อสฺส อาฬิพนฺธา ปูรา อุทกสฺส สมติตฺติกา กากเปยฺยาฯ ตเมนํ พลวา ปุริโส ยโต ยโต อาฬิํ มุเญฺจยฺย อาคจฺเฉยฺย อุทก”นฺติ? “เอวํ , ภนฺเต”ฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, โส ยสฺส ยสฺส อภิญฺญาสจฺฉิกรณียสฺส ธมฺมสฺส จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ อภิญฺญาสจฺฉิกิริยาย, ตตฺร ตเตฺรว สกฺขิภพฺพตํ ปาปุณาติ สติ สติอายตเนฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, สุภูมิยํ จตุมหาปเถ อาชญฺญรโถ ยุโตฺต อสฺส ฐิโต โอธสฺตปโตโท [โอภสฺตปโตโท (ก.), อุภนฺตรปโฏโท (สฺยา. กํ.) อว + ธํสุ + ต = โอธสฺต-อิติปทวิภาโค]; ตเมนํ ทโกฺข โยคฺคาจริโย อสฺสทมฺมสารถิ อภิรุหิตฺวา วาเมน หเตฺถน รสฺมิโย คเหตฺวา ทกฺขิเณน หเตฺถน ปโตทํ คเหตฺวา เยนิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ สาเรยฺยาปิ ปจฺจาสาเรยฺยาปิ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺส กสฺสจิ กายคตาสติ ภาวิตา พหุลีกตา, โส ยสฺส ยสฺส อภิญฺญาสจฺฉิกรณียสฺส ธมฺมสฺส จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ อภิญฺญาสจฺฉิกิริยาย , ตตฺร ตเตฺรว สกฺขิภพฺพตํ ปาปุณาติ สติ สติอายตเน”ฯ

๑๕๙. “กายคตาย, ภิกฺขเว, สติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย ทสานิสํสา ปาฏิกงฺขาฯ อรติรติสโห โหติ, น จ ตํ อรติ สหติ, อุปฺปนฺนํ อรติํ อภิภุยฺย วิหรติฯ

“ภยเภรวสโห โหติ, น จ ตํ ภยเภรวํ สหติ, อุปฺปนฺนํ ภยเภรวํ อภิภุยฺย วิหรติฯ

“ขโม โหติ สีตสฺส อุณฺหสฺส ชิฆจฺฉาย ปิปาสาย ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสานํ ทุรุตฺตานํ ทุราคตานํ วจนปถานํ, อุปฺปนฺนานํ สารีริกานํ เวทนานํ ทุกฺขานํ ติพฺพานํ ขรานํ กฏุกานํ อสาตานํ อมนาปานํ ปาณหรานํ อธิวาสกชาติโก โหติฯ

“จตุนฺนํ ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี โหติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภีฯ

“โส อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจานุโภติฯ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ, อาวิภาวํ…เป.… ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตติฯ

“ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สเทฺท สุณาติ ทิเพฺพ จ มานุเส จ, เย ทูเร สนฺติเก จ…เป.…ฯ

“ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติฯ สราคํ วา จิตฺตํ ‘สราคํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ…เป.… สโทสํ วา จิตฺตํ… วีตโทสํ วา จิตฺตํ… สโมหํ วา จิตฺตํ… วีตโมหํ วา จิตฺตํ… สํขิตฺตํ วา จิตฺตํ… วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ… มหคฺคตํ วา จิตฺตํ… อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ… สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ… อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ… สมาหิตํ วา จิตฺตํ… อสมาหิตํ วา จิตฺตํ… วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ… อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘อวิมุตฺตํ จิตฺต’นฺติ ปชานาติฯ

“โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาติํ เทฺวปิ ชาติโย…เป.… อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

“ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ

“อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

“กายคตาย, ภิกฺขเว, สติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย อิเม ทสานิสํสา ปาฏิกงฺขา”ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

กายคตาสติสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. สงฺขารุปปตฺติสุตฺตํ

๑๖๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – “ภิกฺขโว”ติฯ “ภทเนฺต”ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – “สงฺขารุปปตฺติํ [สงฺขารูปปตฺติํ (สฺยา. กํ.), สงฺขารุปฺปตฺติํ (สี. ปี.)] โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี”ติฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

๑๖๑. “อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน สมนฺนาคโต โหติ, สุเตน สมนฺนาคโต โหติ, จาเคน สมนฺนาคโต โหติ, ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ –

‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ขตฺติยมหาสาลานํ [ขตฺติยมหาสาลานํ วา (สฺยา. กํ. ปี.)] สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติ ฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา [วิหาโร (สี. ปี.)] จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปฺปตฺติยา [ตตฺรูปปตฺติยา (สฺยา. กํ.), ตตฺรุปฺปตฺติยา (สี. ปี.)] สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๒. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน สมนฺนาคโต โหติ, สุเตน สมนฺนาคโต โหติ, จาเคน สมนฺนาคโต โหติ, ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา พฺราหฺมณมหาสาลานํ…เป.… คหปติมหาสาลานํ [พฺราหฺมณมหาสาลานํ วา คหปติมหาสาลานํ วา (สฺยา. กํ. ปี.)] สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๓. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน สมนฺนาคโต โหติ, สุเตน สมนฺนาคโต โหติ, จาเคน สมนฺนาคโต โหติ, ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘จาตุมหาราชิกา [จาตุมฺมหาราชิกา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติ ฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๔. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน สมนฺนาคโต โหติ, สุเตน สมนฺนาคโต โหติ, จาเคน สมนฺนาคโต โหติ, ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ตาวตึสา เทวา…เป.… ยามา เทวา… ตุสิตา เทวา… นิมฺมานรตี เทวา… ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติ ฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๕. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน สมนฺนาคโต โหติ, สุเตน สมนฺนาคโต โหติ, จาเคน สมนฺนาคโต โหติ, ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘สหสฺโส พฺรหฺมา ทีฆายุโก วณฺณวา สุขพหุโล’ติฯ สหสฺโส, ภิกฺขเว, พฺรหฺมา สหสฺสึ โลกธาตุํ [สหสฺสึ โลกธาตุํ (สี.)] ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา [อธิมุญฺจิตฺวา (ก.)] วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, จกฺขุมา ปุริโส เอกํ อามณฺฑํ หตฺเถ กริตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, สหสฺโส พฺรหฺมา สหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สหสฺสสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปฺปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๖. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน สมนฺนาคโต โหติ, สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ทฺวิสหสฺส พฺรหฺมา…เป.… ติสหสฺส พฺรหฺมา… จตุสหสฺส พฺรหฺมา… ปญฺจสหสฺส พฺรหฺมา ทีฆายุโก วณฺณวา สุขพหุโลติฯ ปญฺจสหสฺส, ภิกฺขเว, พฺรหฺมา ปญฺจสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, จกฺขุมา ปุริโส ปญฺจ อามณฺฑานิ หตฺเถ กริตฺวา ปจฺจเวกฺเขยฺย; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ปญฺจสหสฺส พฺรหฺมา ปญฺจสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปญฺจสหสฺสสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มโคฺค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๗. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน สมนฺนาคโต โหติ, สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘ทสสหสฺส พฺรหฺมา ทีฆายุโก วณฺณวา สุขพหุโล’ติฯ ทสสหสฺส, ภิกฺขเว, พฺรหฺมา ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต ปณฺฑุกมฺพเล นิกฺขิตฺโต ภาสเต จ ตปเต จ [ภาสติ จ ตปติ จ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วิโรจติ จ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ทสสหสฺส พฺรหฺมา ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ทสสหสฺสสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มโคฺค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๘. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน… สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘สตสหสฺส พฺรหฺมา ทีฆายุโก วณฺณวา สุขพหุโล’ติฯ สตสหสฺส, ภิกฺขเว, พฺรหฺมา สตสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, นิกฺขํ ชมฺโพนทํ [เนกฺขํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ทกฺขกมฺมารปุตฺตอุกฺกามุขสุกุสลสมฺปหฏฺฐํ ปณฺฑุกมฺพเล นิกฺขิตฺตํ ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจติ จ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, สตสหสฺส พฺรหฺมา สตสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สตสหสฺสสฺส พฺรหฺมุโน สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติ ฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มโคฺค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๖๙. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน… สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – อาภา เทวา…เป.… ปริตฺตาภา เทวา… อปฺปมาณาภา เทวา… อาภสฺสรา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อาภสฺสรานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มโคฺค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๗๐. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน … สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ปริตฺตสุภา เทวา…เป…. อปฺปมาณสุภา เทวา… สุภกิณฺหา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุภกิณฺหานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๗๑. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน… สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – เวหปฺผลา เทวา…เป…. อวิหา เทวา… อตปฺปา เทวา… สุทสฺสา เทวา… สุทสฺสี เทวา… อกนิฏฺฐา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวนฺโต สุขพหุลาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อกนิฏฺฐานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๗๒. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน… สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘อากาสานญฺจายตนูปคา เทวา ทีฆายุกา จิรฏฺฐิติกา สุขพหุลา’ติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อากาสานญฺจายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๗๓. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน… สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘วิญฺญาณญฺจายตนูปคา เทวา ทีฆายุกา จิรฏฺฐิติกา สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา วิญฺญาณญฺจายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๗๔. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน… สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – อากิญฺจญฺญายตนูปคา เทวา…เป…. เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคา เทวา ทีฆายุกา จิรฏฺฐิติกา สุขพหุลาติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย’นฺติฯ โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติฯ ตสฺส เต สงฺขารา จ วิหารา จ เอวํ ภาวิตา เอวํ พหุลีกตา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตนฺติฯ อยํ, ภิกฺขเว, มคฺโค อยํ ปฏิปทา ตตฺรุปปตฺติยา สํวตฺตติฯ

๑๗๕. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธาย สมนฺนาคโต โหติ, สีเลน… สุเตน… จาเคน… ปญฺญาย สมนฺนาคโต โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย’นฺติฯ โส อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ น กตฺถจิ อุปปชฺชตี”ติ [น กตฺถจิ อุปปชฺชติ, น กุหิญฺจิ อุปปชฺชตีติ (สี. ปี.), น กตฺถจิ อุปปชฺชติ, น กุหิญฺจิ อุปสมฺปชฺช วิหรตีติฯ (ก.)]ฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

สงฺขารุปปตฺติสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํฯ

อนุปทวโคฺค นิฏฺฐิโต ทุติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อนุปาท-โสธน-โปริสธโมฺม, เสวิตพฺพ-พหุธาตุ-วิภตฺติ;
พุทฺธสฺส กิตฺตินาม-จตฺตารีเสน, อานาปาโน กายคโต อุปปตฺติ [อิโต ปรํ สฺยา. กํ. ก. โปตฺถเกสุ เอวมฺปิ ทิสฺสติ –§จนฺทเก วิมเล ปริสุเทฺธ, ปุณฺณสโมฺมทินิโรธอตฺตโน;§ทนฺธา พหุชนเสวิตํ ธมฺมวรํ, ยํ อนุปทํ วคฺควรํ ทุติยาติ]ฯ

๓. สุญฺญตวโคฺค

๑. จูฬสุญฺญตสุตฺตํ

๑๗๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเทฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘เอกมิทํ, ภนฺเต, สมยํ ภควา สกฺเกสุ วิหรติ นครกํ นาม สกฺยานํ นิคโมฯ ตตฺถ เม, ภนฺเต, ภควโต สมฺมุขา สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘สุญฺญตาวิหาเรนาหํ, อานนฺท, เอตรหิ พหุลํ วิหรามี’ติฯ กจฺจิ เมตํ, ภนฺเต, สุสฺสุตํ สุคฺคหิตํ สุมนสิกตํ สูปธาริต’’นฺติ? ‘‘ตคฺฆ เต เอตํ, อานนฺท, สุสฺสุตํ สุคฺคหิตํ สุมนสิกตํ สูปธาริตํฯ ปุพฺเพปาหํ [ปุพฺพจาหํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], อานนฺท, เอตรหิปิ [เอตรหิ จ (สพฺพตฺถ)] สุญฺญตาวิหาเรน พหุลํ วิหรามิฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, อยํ มิคารมาตุปาสาโท สุโญฺญ หตฺถิควสฺสวฬเวน, สุโญฺญ ชาตรูปรชเตน, สุโญฺญ อิตฺถิปุริสสนฺนิปาเตน อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – ภิกฺขุสงฺฆํ ปฏิจฺจ เอกตฺตํ; เอวเมว โข, อานนฺท, ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา คามสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา มนุสฺสสญฺญํ, อรญฺญสญฺญํ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํ ฯ ตสฺส อรญฺญสญฺญาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา คามสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา มนุสฺสสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – อรญฺญสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ คามสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ มนุสฺสสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – อรญฺญสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’’’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิสฺส เอสา, อานนฺท, ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๗๗. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา มนุสฺสสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา อรญฺญสญฺญํ, ปถวีสญฺญํ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส ปถวีสญฺญาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, อาสภจมฺมํ สงฺกุสเตน สุวิหตํ วิคตวลิกํ; เอวเมว โข, อานนฺท, ภิกฺขุ ยํ อิมิสฺสา ปถวิยา อุกฺกูลวิกฺกูลํ นทีวิทุคฺคํ ขาณุกณฺฏกฏฺฐานํ ปพฺพตวิสมํ ตํ สพฺพํ [สพฺพํ (ก.)] อมนสิกริตฺวา ปถวีสญฺญํ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส ปถวีสญฺญาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา มนุสฺสสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา อรญฺญสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – ปถวีสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ มนุสฺสสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ อรญฺญสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – ปถวีสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิสฺส เอสา, อานนฺท, ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๗๘. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา อรญฺญสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา ปถวีสญฺญํ, อากาสานญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา อรญฺญสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา ปถวีสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – อากาสานญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ อรญฺญสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ ปถวีสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจ

วิหํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – อากาสานญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’ติ ปชานาติฯ เอว มฺปิสฺส เอสา, อานนฺท , ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๗๙. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา ปถวีสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา อากาสานญฺจายตนสญฺญํ, วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา ปถวีสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา อากาสานญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ ปถวีสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ อากาสานญฺจายตนสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิสฺส เอสา, อานนฺท, ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๘๐. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา อากาสานญฺจายตนสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ, อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา อากาสานญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ อากาสานญฺจายตนสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิสฺส เอสา, อานนฺท, ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๘๑. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ อากิญฺจญฺญายตนสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เอกตฺต’นฺติ ฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิสฺส เอสา, อานนฺท, ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๘๒. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญํ, อนิมิตฺตํ เจโตสมาธึ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส อนิมิตฺเต เจโตสมาธิมฺหิ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา เนวสญฺญานาสญฺญาย

ตนสญฺญํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – อิมเมว กายํ ปฏิจฺจ สฬายตนิกํ ชีวิตปจฺจยา’ติ ฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ อากิญฺจญฺญายตนสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญายา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – อิมเมว กายํ ปฏิจฺจ สฬายตนิกํ ชีวิตปจฺจยา’ติฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิสฺส เอสา, อานนฺท, ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๘๓. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุ อมนสิกริตฺวา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ, อมนสิกริตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนสญฺญํ, อนิมิตฺตํ เจโตสมาธึ ปฏิจฺจ มนสิ กโรติ เอกตฺตํฯ ตสฺส อนิมิตฺเต เจโตสมาธิมฺหิ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ อธิมุจฺจติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อยมฺปิ โข อนิมิตฺโต เจโตสมาธิ อภิสงฺขโต อภิสเญฺจตยิโต’ฯ ‘ยํ โข ปน กิญฺจิ อภิสงฺขตํ อภิสเญฺจตยิตํ ตทนิจฺจํ นิโรธธมฺม’นฺติ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘เย อสฺสุ ทรถา กามาสวํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา ภวาสวํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, เย อสฺสุ ทรถา อวิชฺชาสวํ ปฏิจฺจ เตธ น สนฺติ, อตฺถิ เจวายํ ทรถมตฺตา ยทิทํ – อิมเมว กายํ ปฏิจฺจ สฬายตนิกํ ชีวิตปจฺจยา’ติฯ โส ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ กามาสเวนา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ ภวาสเวนา’ติ ปชานาติ, ‘สุญฺญมิทํ สญฺญาคตํ อวิชฺชาสเวนา’ติ ปชานาติ, ‘อตฺถิ เจวิทํ อสุญฺญตํ ยทิทํ – อิมเมว กายํ ปฏิจฺจ สฬายตนิกํ ชีวิตปจฺจยา’ติฯ อิติ ยญฺหิ โข ตตฺถ น โหติ เตน ตํ สุญฺญํ สมนุปสฺสติ, ยํ ปน ตตฺถ อวสิฏฺฐํ โหติ ตํ ‘สนฺตมิทํ อตฺถี’ติ ปชานาติฯ เอวมฺปิสฺส เอสา, อานนฺท, ยถาภุจฺจา อวิปลฺลตฺถา ปริสุทฺธา ปรมานุตฺตรา สุญฺญตาวกฺกนฺติ ภวติฯ

๑๘๔. ‘‘เยปิ หิ เกจิ, อานนฺท, อตีตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปริสุทฺธํ ปรมานุตฺตรํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหริํสุ, สเพฺพ เต อิมํเยว ปริสุทฺธํ ปรมานุตฺตรํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหริํสุฯ เยปิ [เย (สี. ปี.)] หิ เกจิ, อานนฺท, อนาคตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปริสุทฺธํ ปรมานุตฺตรํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสนฺติ, สเพฺพ เต อิมํเยว ปริสุทฺธํ ปรมานุตฺตรํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสนฺติฯ เยปิ [เย (สี. ปี.)] หิ เกจิ, อานนฺท, เอตรหิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปริสุทฺธํ ปรมานุตฺตรํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติ, สเพฺพ เต อิมํเยว ปริสุทฺธํ ปรมานุตฺตรํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติฯ ตสฺมาติห, อานนฺท, ‘ปริสุทฺธํ ปรมานุตฺตรํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสามา’ติ [วิหริสฺสามีติ (ปี. ก.)] – เอวญฺหิ โว [เต (ก.)], อานนฺท, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

จูฬสุญฺญตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. มหาสุญฺญตสุตฺตํ

๑๘๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สเกฺกสุ วิหรติ กปิลวตฺถุสฺมึ นิโคฺรธาราเมฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย กปิลวตฺถุํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ กปิลวตฺถุสฺมึ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต เยน กาฬเขมกสฺส สกฺกสฺส วิหาโร เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหารายฯ เตน โข ปน สมเยน กาฬเขมกสฺส สกฺกสฺส วิหาเร สมฺพหุลานิ เสนาสนานิ ปญฺญตฺตานิ โหนฺติฯ อทฺทสา โข ภควา กาฬเขมกสฺส สกฺกสฺส วิหาเร สมฺพหุลานิ เส

นาสนานิ ปญฺญตฺตานิฯ ทิสฺวาน ภควโต เอตทโหสิ – ‘‘สมฺพหุลานิ โข กาฬเขมกสฺส สกฺกสฺส วิหาเร เสนาสนานิ ปญฺญตฺตานิฯ สมฺพหุลา นุ โข อิธ ภิกฺขู วิหรนฺตี’’ติฯ

๑๘๖. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อานนฺโท สมฺพหุเลหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ ฆฏาย สกฺกสฺส วิหาเร จีวรกมฺมํ กโรติฯ อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน ฆฏาย สกฺกสฺส วิหาโร เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – ‘‘สมฺพหุลานิ โข, อานนฺท, กาฬเขมกสฺส สกฺกสฺส วิหาเร เสนาสนานิ ปญฺญตฺตานิฯ สมฺพหุลา นุ โข เอตฺถ ภิกฺขู วิหรนฺตี’’ติ? ‘‘สมฺพหุลานิ, ภนฺเต, กาฬเขมกสฺส สกฺกสฺส วิหาเร เสนาสนานิ ปญฺญตฺตานิฯ สมฺพหุลา ภิกฺขู เอตฺถ วิหรนฺติฯ จีวรการสมโย โน, ภนฺเต, วตฺตตี’’ติฯ

‘‘น โข, อานนฺท, ภิกฺขุ โสภติ สงฺคณิการาโม สงฺคณิกรโต สงฺคณิการามตํ อนุยุตฺโต คณาราโม คณรโต คณสมฺมุทิโตฯ โส วตานนฺท, ภิกฺขุ สงฺคณิการาโม สงฺคณิกรโต สงฺคณิการามตํ อนุยุตฺโต คณาราโม คณรโต คณสมฺมุทิโต ยํ ตํ เนกฺขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ อุปสมสุขํ สโมฺพธิสุขํ [สโมฺพธสุขํ (สี. ปี.), สโมฺพธสุขํ จิตฺเตกคฺคตาสุขํ (ก.) อุปริ อรณวิภงฺคสุตฺเต ปน สโมฺพธิสุขนฺเตฺวว ทิสฺสติ] ตสฺส สุขสฺส นิกามลาภี ภวิสฺสติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ โย จ โข โส, อานนฺท, ภิกฺขุ เอโก คณสฺมา วูปกฏฺโฐ วิหรติ ตเสฺสตํ ภิกฺขุโน ปาฏิกงฺขํ ยํ ตํ เนกฺขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ อุปสมสุขํ สโมฺพธิสุขํ ตสฺส สุขสฺส นิกามลาภี ภวิสฺสติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

‘‘โส วตานนฺท, ภิกฺขุ สงฺคณิการาโม สงฺคณิกรโต สงฺคณิการามตํ อนุยุตฺโต คณาราโม คณรโต คณสมฺมุทิโต สามายิกํ วา กนฺตํ เจโตวิมุตฺตึ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ อสามายิกํ วา อกุปฺปนฺติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ โย จ โข โส, อานนฺท, ภิกฺขุ เอโก คณสฺมา วูปกฏฺโฐ วิหรติ ตเสฺสตํ ภิกฺขุโน ปาฏิกงฺขํ สามายิกํ วา กนฺตํ เจโตวิมุตฺตึ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ อสามายิกํ วา อกุปฺปนฺติ – ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

‘‘นาหํ, อานนฺท, เอกํ รูปมฺปิ [เอกรูปมฺปิ (สี.)] สมนุปสฺสามิ ยตฺถ รตฺตสฺส ยถาภิรตสฺส รูปสฺส วิปริณามญฺญถาภาวา น อุปฺปเชฺชยฺยุํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสูปายาสาฯ

๑๘๗. ‘‘อยํ โข ปนานนฺท, วิหาโร ตถาคเตน อภิสมฺพุโทฺธ ยทิทํ – สพฺพนิมิตฺตานํ อมนสิการา อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุํ [วิหรตํ (ก. สี.), วิหรติ (สฺยา. กํ. ก.)]ฯ ตตฺร เจ, อานนฺท, ตถาคตํ อิมินา วิหาเรน วิหรนฺตํ ภวนฺติ [ภควนฺตํ (สี. สฺยา. กํ. ก.)] อุปสงฺกมิตาโร ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย ราชาโน ราชมหามตฺตา ติตฺถิยา ติตฺถิยสาวกาฯ ตตฺรานนฺท, ตถาคโต วิเวกนินฺเนเนว จิเตฺตน วิเวกโปเณน วิเวกปพฺภาเรน วูปกเฏฺฐน เนกฺขมฺมาภิรเตน พฺยนฺตีภูเตน สพฺพโส อาสวฏฺฐานีเยหิ ธเมฺมหิ อญฺญทตฺถุ อุโยฺยชนิกปฏิสํยุตฺตํเยว กถํ กตฺตา โหติฯ ตสฺมาติหานนฺท, ภิกฺขุ เจปิ อากเงฺขยฺย – ‘อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย’นฺติ, เตนานนฺท, ภิกฺขุนา อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สณฺฐเปตพฺพํ สนฺนิสาเทตพฺพํ เอโกทิ กาตพฺพํ สมาทหาตพฺพํฯ

๑๘๘. ‘‘กถญฺจานนฺท, ภิกฺขุ อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สณฺฐเปติ สนฺนิสาเทติ เอโกทึ กโรติ [เอโกทิกโรติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] สมาทหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.… ทุติยํ ฌานํ… ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวํ โข, อานนฺท, ภิกฺขุ อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สณฺฐเปติ สนฺนิสาเทติ

เอโกทึ กโรติ สมาทหติฯ โส อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ มนสิ กโรติฯ ตสฺส อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ มนสิกโรโต สุญฺญตาย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ นปฺปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติ ฯ เอวํ สนฺตเมตํ, อานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ โข เม มนสิกโรโต อชฺฌตฺตํ สุญฺญตาย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ นปฺปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจตี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ โส พหิทฺธา สุญฺญตํ มนสิ กโรติ…เป.… โส อชฺฌตฺตพหิทฺธา สุญฺญตํ มนสิ กโรติ …เป.… โส อาเนญฺชํ มนสิ กโรติฯ ตสฺส อาเนญฺชํ มนสิกโรโต อาเนญฺชาย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ นปฺปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ เอวํ สนฺตเมตํ, อานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘อาเนญฺชํ โข เม มนสิกโรโต อาเนญฺชาย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ นปฺปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจตี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ

“เตนานนฺท, ภิกฺขุนา ตสฺมิํเยว ปุริมสฺมิํ สมาธินิมิตฺเต อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สณฺฐเปตพฺพํ สนฺนิสาเทตพฺพํ เอโกทิ กาตพฺพํ สมาทหาตพฺพํฯ โส อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ มนสิ กโรติฯ ตสฺส อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ มนสิกโรโต อชฺฌตฺตํ สุญฺญตาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ เอวํ สนฺตเมตํ, อานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘อชฺฌตฺตํ สุญฺญตํ โข เม มนสิกโรโต อชฺฌตฺตํ สุญฺญตาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจตี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ โส พหิทฺธา สุญฺญตํ มนสิ กโรติ…เป.… โส อชฺฌตฺตพหิทฺธา สุญฺญตํ มนสิ กโรติ…เป.… โส อาเนญฺชํ มนสิ กโรติฯ ตสฺส อาเนญฺชํ มนสิกโรโต อาเนญฺชาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ เอวํ สนฺตเมตํ, อานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘อาเนญฺชํ โข เม มนสิกโรโต อาเนญฺชาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจตี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ

๑๘๙. “ตสฺส เจ, อานนฺท, ภิกฺขุโน อิมินา วิหาเรน วิหรโต จงฺกมาย จิตฺตํ นมติ, โส จงฺกมติ – ‘เอวํ มํ จงฺกมนฺตํ นาภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสวิสฺสนฺตี’ติ ฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ ตสฺส เจ, อานนฺท, ภิกฺขุโน อิมินา วิหาเรน วิหรโต ฐานาย จิตฺตํ นมติ, โส ติฏฺฐติ – ‘เอวํ มํ ฐิตํ นาภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสวิสฺสนฺตี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ ตสฺส เจ, อานนฺท, ภิกฺขุโน อิมินา วิหาเรน วิหรโต นิสชฺชาย จิตฺตํ นมติ, โส นิสีทติ – ‘เอวํ มํ นิสินฺนํ นาภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสวิสฺสนฺตี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ ตสฺส เจ, อานนฺท, ภิกฺขุโน อิมินา วิหาเรน วิหรโต สยนาย จิตฺตํ นมติ , โส สยติ – ‘เอวํ มํ สยนฺตํ นาภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสวิสฺสนฺตี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ

“ตสฺส เจ, อานนฺท, ภิกฺขุโน อิมินา วิหาเรน วิหรโต กถาย [ภสฺสาย (สี.), ภาสาย (สฺยา. กํ. ปี.)] จิตฺตํ นมติ, โส – ‘ยายํ กถา หีนา คมฺมา โปถุชฺชนิกา อนริยา อนตฺถสํหิตา น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สโมฺพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ, เสยฺยถิทํ – ราชกถา โจรกถา มหามตฺตกถา เสนากถา ภยกถา ยุทฺธกถา อนฺนกถา ปานกถา วตฺถกถา สยนกถา มาลากถา คนฺธกถา ญาติกถา ยานกถา คามกถา นิคมกถา นครกถา ชนปทกถา อิตฺถิกถา สุรากถา วิสิขากถา กุมฺภฏฺฐานกถา ปุพฺพเปตกถา นานตฺตกถา โลกกฺขายิกา สมุทฺทกฺขายิกา อิติภวาภวกถา อิติ วา อิติ – เอวรูปิํ กถํ น กเถสฺสามี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ ยา จ โข อยํ, อานนฺท, กถา อภิสเลฺลขิกา เจโตวินีวรณสปฺปายา [เจโตวิจารณสปฺปายา (สี. สฺยา. กํ.), เจโตวิวรณสปฺปายา (ปี.)] เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ, เสยฺยถิทํ – อปฺปิจฺฉกถา สนฺตุฏฺฐิกถา

ปวิเวกกถา อสํสคฺคกถา วีริยารมฺภกถา สีลกถา สมาธิกถา ปญฺญากถา วิมุตฺติกถา วิมุตฺติญาณทสฺสนกถา อิติ – ‘เอวรูปึ กถํ กเถสฺสามี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ

“ตสฺส เจ, อานนฺท, ภิกฺขุโน อิมินา วิหาเรน วิหรโต วิตกฺกาย จิตฺตํ นมติ, โส – ‘เย เต วิตกฺกา หีนา คมฺมา โปถุชฺชนิกา อนริยา อนตฺถสํหิตา น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สโมฺพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติ, เสยฺยถิทํ – กามวิตกฺโก พฺยาปาทวิตกฺโก วิหิํสาวิตกฺโก อิติ เอวรูเป วิตกฺเก [เอวรูเปน วิตกฺเกน (สี. สฺยา. กํ. ก.)] น วิตกฺกสฺสามี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ เย จ โข อิเม, อานนฺท, วิตกฺกา อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยนฺติ ตกฺกรสฺส สมฺมาทุกฺขกฺขยาย, เสยฺยถิทํ – เนกฺขมฺมวิตกฺโก อพฺยาปาทวิตกฺโก อวิหิํสาวิตกฺโก อิติ – ‘เอวรูเป วิตกฺเก [เอวรูเปน วิตกฺเกน (ก.)] วิตกฺกสฺสามี’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ

๑๙๐. “ปญฺจ โข อิเม, อานนฺท, กามคุณาฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา, โสตวิญฺญยฺยา สทฺทา… ฆานวิญฺญยฺยา คนฺธา… ชิวฺหาวิญฺญยฺยา รสา… กายวิญฺญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา – อิเม โข, อานนฺท, ปญฺจ กามคุณา ยตฺถ ภิกฺขุนา อภิกฺขณํ สกํ จิตฺตํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ – ‘อตฺถิ นุ โข เม อิเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ อญฺญตรสฺมิํ วา อญฺญตรสฺมิํ วา อายตเน อุปฺปชฺชติ เจตโส สมุทาจาโร’ติ? สเจ, อานนฺท, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ปชานาติ – ‘อตฺถิ โข เม อิเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ อญฺญตรสฺมิํ วา อญฺญตรสฺมิํ วา อายตเน อุปฺปชฺชติ เจตโส สมุทาจาโร’ติ, เอวํ สนฺตเมตํ [เอวํ สนฺตํ (อฏฺฐ.)], อานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘โย โข อิเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ ฉนฺทราโค โส เม นปฺปหีโน’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ สเจ ปนานนฺท, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ปชานาติ – ‘นตฺถิ โข เม อิเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ อญฺญตรสฺมิํ วา อญฺญตรสฺมิํ วา อายตเน อุปฺปชฺชติ เจตโส สมุทาจาโร’ติ, เอวํ สนฺตเมตํ, อานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘โย โข อิเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ ฉนฺทราโค โส เม ปหีโน’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ

๑๙๑. “ปญฺจ โข อิเม, อานนฺท, อุปาทานกฺขนฺธา ยตฺถ ภิกฺขุนา อุทยพฺพยานุปสฺสินา วิหาตพฺพํ – ‘อิติ รูปํ อิติ รูปสฺส สมุทโย อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม, อิติ เวทนา… อิติ สญฺญา… อิติ สงฺขารา… อิติ วิญฺญาณํ อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติฯ ตสฺส อิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสิโน วิหรโต โย ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อสฺมิมาโน โส ปหียติฯ เอวํ สนฺตเมตํ, อานนฺท, ภิกฺขุ เอวํ ปชานาติ – ‘โย โข อิเมสุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อสฺมิมาโน โส เม ปหีโน’ติฯ อิติห ตตฺถ สมฺปชาโน โหติฯ อิเม โข เต, อานนฺท, ธมฺมา เอกนฺตกุสลา กุสลายาติกา [ธมฺมา เอกนฺตกุสลายติกา (สพฺพตฺถ) อฏฺฐกถาฏีกา โอโลเกตพฺพา] อริยา โลกุตฺตรา อนวกฺกนฺตา ปาปิมตาฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, อานนฺท, กํ อตฺถวสํ สมฺปสฺสมาโน อรหติ สาวโก สตฺถารํ อนุพนฺธิตุํ อปิ ปณุชฺชมาโน”ติ [อปิ ปนุชฺชมาโนปีติ (ก. สี.), อปิ ปยุชฺชมาโนติ (สฺยา. กํ. ปี.)]? “ภควํมูลกา โน, ภนฺเต, ธมฺมา ภควํเนตฺติกา ภควํปฏิสรณา ฯ สาธุ วต, ภนฺเต, ภควนฺตํเยว ปฏิภาตุ เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถฯ ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี”ติฯ

๑๙๒. “น โข, อานนฺท, อรหติ สาวโก สตฺถารํ อนุพนฺธิตุํ, ยทิทํ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ ตสฺส เหตุ [เวยฺยากรณสฺส เหตุ (ก.)]ฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทีฆรตฺตสฺส [ทีฆรตฺตํ + อสฺสาติ ปทเจฺฉโท] หิ เต, อานนฺท, ธมฺมา สุตา ธาตา วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิ

วิทฺธาฯ ยา จ โข อยํ, อานนฺท, กถา อภิสเลฺลขิกา เจโตวินีวรณสปฺปายา เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ, เสยฺยถิทํ – อปฺปิจฺฉกถา สนฺตุฏฺฐิกถา ปวิเวกกถา อสํสคฺคกถา วีริยารมฺภกถา สีลกถา สมาธิกถา ปญฺญากถา วิมุตฺติกถา วิมุตฺติญาณทสฺสนกถา – เอวรูปิยา โข, อานนฺท, กถาย เหตุ อรหติ สาวโก สตฺถารํ อนุพนฺธิตุํ อปิ ปณุชฺชมาโนฯ

“เอวํ สเนฺต โข, อานนฺท, อาจริยูปทฺทโว โหติ, เอวํ สเนฺต อเนฺตวาสูปทฺทโว โหติ, เอวํ สเนฺต พฺรหฺมจารูปทฺทโว โหติฯ

๑๙๓. “กถญฺจานนฺท, อาจริยูปทฺทโว โหติ? อิธานนฺท, เอกโจฺจ สตฺถา วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ ตสฺส ตถาวูปกฏฺฐสฺส วิหรโต อนฺวาวตฺตนฺติ [อนฺวาวฏฺฏนฺติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] พฺราหฺมณคหปติกา เนคมา เจว ชานปทา จฯ โส อนฺวาวตฺตเนฺตสุ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ มุจฺฉํ นิกามยติ [มุจฺฉติ กามยติ (สี. ปี.) อฏฺฐกถายํ ปน น ตถา ทิสฺสติ], เคธํ อาปชฺชติ, อาวตฺตติ พาหุลฺลายฯ อยํ วุจฺจตานนฺท, อุปทฺทโว [อุปทฺทุโต (สี. ปี.)] อาจริโยฯ อาจริยูปทฺทเวน อวธึสุ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา [โปโนภวิกา (สี. ปี.)] สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ เอวํ โข, อานนฺท, อาจริยูปทฺทโว โหติฯ

๑๙๔. “กถญฺจานนฺท, อเนฺตวาสูปทฺทโว โหติ? ตเสฺสว โข ปนานนฺท, สตฺถุ สาวโก ตสฺส สตฺถุ วิเวกมนุพฺรูหยมาโน วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ ตสฺส ตถาวูปกฏฺฐสฺส วิหรโต อนฺวาวตฺตนฺติ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมา เจว ชานปทา จฯ โส อนฺวาวตฺตเนฺตสุ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ มุจฺฉํ นิกามยติ, เคธํ อาปชฺชติ, อาวตฺตติ พาหุลฺลายฯ อยํ วุจฺจตานนฺท, อุปทฺทโว อเนฺตวาสีฯ อเนฺตวาสูปทฺทเวน อวธึสุ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ เอวํ โข, อานนฺท, อเนฺตวาสูปทฺทโว โหติฯ

๑๙๕. “กถญฺจานนฺท, พฺรหฺมจารูปทฺทโว โหติ? อิธานนฺท, ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควาฯ โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ ตสฺส ตถาวูปกฏฺฐสฺส วิหรโต อนฺวาวตฺตนฺติ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมา เจว ชานปทา จฯ โส อนฺวาวตฺตเนฺตสุ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ น มุจฺฉํ นิกามยติ, น เคธํ อาปชฺชติ, น อาวตฺตติ พาหุลฺลายฯ ตเสฺสว โข ปนานนฺท, สตฺถุ สาวโก ตสฺส สตฺถุ วิเวกมนุพฺรูหยมาโน วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ ตสฺส ตถาวูปกฏฺฐสฺส วิหรโต อนฺวาวตฺตนฺติ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมา เจว ชานปทา จฯ โส อนฺวาวตฺตเนฺตสุ พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคเมสุ เจว ชานปเทสุ จ มุจฺฉํ นิกามยติ, เคธํ อาปชฺชติ, อาวตฺตติ พาหุลฺลายฯ อยํ วุจฺจตานนฺท, อุปทฺทโว พฺรหฺมจารีฯ พฺรหฺมจารูปทฺทเวน อวธึสุ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ เอวํ โข, อานนฺท, พฺรหฺมจารูปทฺทโว โหติฯ

“ตตฺรานนฺท, โย เจวายํ อาจริยูปทฺทโว, โย จ อเนฺตวาสูปทฺทโว อยํ เตหิ พฺรหฺมจารูปทฺทโว ทุกฺขวิปากตโร เจว กฏุกวิปากตโร จ, อปิ จ วินิปาตาย สํวตฺตติฯ

๑๙๖. ‘‘ตสฺมาติห มํ, อานนฺท, มิตฺตวตาย สมุทาจรถ, มา สปตฺตวตายฯ ตํ โว ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายฯ

‘‘กถญฺจานนฺท , สตฺถารํ สาวกา สปตฺตวตาย สมุทาจรนฺติ, โน มิตฺตวตาย? อิธานนฺท, สตฺถา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ อนุกมฺปโก หิเตสี อนุกมฺปํ อุปาทาย – ‘อิทํ โว หิตาย, อิทํ โว สุขายา’ติฯ ตสฺส สาวกา น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, โวกฺกมฺม จ สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ เอวํ โข, อานนฺท, สตฺถารํ สาวกา สปตฺตวตาย สมุทาจรนฺติ, โน มิตฺตวตายฯ

‘‘กถญฺจานนฺท, สตฺถารํ สาวกา มิตฺตวตาย สมุทาจรนฺติ, โน สปตฺตวตาย? อิธานนฺท, สตฺถา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ อนุกมฺปโก หิเตสี อนุกมฺปํ อุปาทาย – ‘อิทํ โว หิตาย, อิทํ โว สุขายา’ติฯ ตสฺส สาวกา สุสฺสูสนฺติ, โสตํ โอทหนฺติ, อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, น จ โวกฺกมฺม สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ เอวํ โข, อานนฺท, สตฺถารํ สาวกา มิตฺตวตาย สมุทาจรนฺติ, โน สปตฺตวตายฯ

‘‘ตสฺมาติห มํ, อานนฺท, มิตฺตวตาย สมุทาจรถ, มา สปตฺตวตายฯ ตํ โว ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายฯ น โว อหํ, อานนฺท, ตถา ปรกฺกมิสฺสามิ ยถา กุมฺภกาโร อามเก อามกมตฺเตฯ นิคฺคยฺห นิคฺคยฺหาหํ, อานนฺท, วกฺขามิ; ปวยฺห ปวยฺห, อานนฺท, วกฺขามิ [ปวยฺห ปวยฺห (สี. ปี.), ปคฺคยฺห ปคฺคยฺห อานนฺท วกฺขามิ (ก.)]ฯ โย สาโร โส ฐสฺสตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

มหาสุญฺญตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํฯ

๓. อจฺฉริยอพฺภุตสุตฺตํ

๑๙๗. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาทิ – ‘‘อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺภุตํ, อาวุโส, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา, ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุทฺเธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฏุเม ปริยาทินฺนวฏฺเฏ สพฺพทุกฺขวีติวตฺเต ชานิสฺสติ [อนุสฺสริสฺสติ ชานิสฺสติ (ก.)] – ‘เอวํชจฺจา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิ, ‘เอวํนามา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิ, ‘เอวํโคตฺตา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิ, ‘เอวํสีลา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิ, ‘เอวํธมฺมา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิ, ‘เอวํปญฺญา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิ, ‘เอวํวิหารี เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปิ, ‘เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหสุํ’ อิติปี’’ติ! เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท เต ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘อจฺฉริยา เจว, อาวุโส, ตถาคตา อจฺฉริยธมฺมสมนฺนาคตา จ; อพฺภุตา เจว, อาวุโส, ตถาคตา อพฺภุตธมฺมสมนฺนาคตา จา’’ติฯ อยญฺจ หิทํ เตสํ ภิกฺขูนํ อนฺตรากถา วิปฺปกตา โหติฯ

๑๙๘. อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยนุปฏฺฐานสาลา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ ฯ นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ? ‘‘อิธ, ภนฺเต, อมฺหากํ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตานํ อุปฏฺฐานสาลายํ สนฺนิสินฺนานํ สนฺนิปติตานํ อยมนฺตรากถา อุทปาทิ – ‘อจฺฉริยํ, อาวุโส, อพฺภุตํ, อาวุโส, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา,

ยตฺร หิ นาม ตถาคโต อตีเต พุเทฺธ ปรินิพฺพุเต ฉินฺนปปเญฺจ ฉินฺนวฏุเม ปริยาทินฺนวเฏฺฏ สพฺพทุกฺขวีติวเตฺต ชานิสฺสติ – เอวํชจฺจา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปิ, เอวํนามา... เอวํโคตฺตา... เอวํสีลา... เอวํธมฺมา.. เอวํปญฺญา... เอวํวิหารี... เอวํวิมุตฺตา เต ภควโนฺต อเหสุํ อิติปี’ติ! เอวํ วุเตฺต, ภเนฺต, อายสฺมา อานโนฺท อเมฺห เอตทโวจ – ‘อจฺฉริยา เจว, อาวุโส, ตถาคตา อจฺฉริยธมฺมสมนฺนาคตา จ, อพฺภุตา เจว, อาวุโส, ตถาคตา อพฺภุตธมฺมสมนฺนาคตา จา’ติฯ อยํ โข โน, ภเนฺต, อนฺตรากถา วิปฺปกตา; อถ ภควา อนุปฺปโตฺต’’ติฯ

๑๙๙. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘ตสฺมาติห ตํ, อานนฺท, ภิโยฺยโสมตฺตาย ปฏิภนฺตุ ตถาคตสฺส อจฺฉริยา อพฺภุตธมฺมา’’ติ [อพฺภุตา ธมฺมาติ (?)]ฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภเนฺต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘สโต สมฺปชาโน, อานนฺท, โพธิสโตฺต ตุสิตํ กายํ อุปฺปชฺชี’ติฯ ยมฺปิ, ภเนฺต, สโต สมฺปชาโน โพธิสโตฺต ตุสิตํ กายํ อุปฺปชฺชิ อิทํปาหํ , ภเนฺต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภเนฺต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘สโต สมฺปชาโน, อานนฺท, โพธิสโตฺต ตุสิเต กาเย อฎฺฐาสี’ติฯ ยมฺปิ, ภเนฺต, สโต สมฺปชาโน โพธิสโตฺต ตุสิเต กาเย อฎฺฐาสิ อิทํปาหํ [อิทํปหํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], ภเนฺต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๐. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภเนฺต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยาวตายุกํ, อานนฺท, โพธิสโตฺต ตุสิเต กาเย อฎฺฐาสี’ติฯ ยมฺปิ, ภเนฺต, ยาวตายุกํ โพธิสโตฺต ตุสิเต กาเย อฎฺฐาสิ อิทํปาหํ, ภเนฺต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภเนฺต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘สโต สมฺปชาโน, อานนฺท, โพธิสโตฺต ตุสิตา, กายา จวิตฺวา มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมี’ติฯ ยมฺปิ, ภเนฺต , สโต สมฺปชาโน โพธิสโตฺต ตุสิตา กายา จวิตฺวา มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมิ อิทํปาหํ, ภเนฺต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๑. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภเนฺต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสโตฺต ตุสิตา กายา จวิตฺวา มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ, อถ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ ยาปิ ตา โลกนฺตริกา อฆา อสํวุตา อนฺธการา อนฺธการติมิสา, ยตฺถปิเม จนฺทิมสูริยา เอวํมหิทฺธิกา เอวํมหานุภาวา อาภาย นานุโภนฺติ ตตฺถปิ อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ เตโนภาเสน อญฺญมญฺญํ สญฺชานนฺติ – อเญฺญปิ กิร, โภ, สนฺติ สตฺตา อิธูปปนฺนาติฯ อยญฺจ ทสสหสฺสี โลกธาตุ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ อปฺปมาโณ จ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาว’นฺติฯ ยมฺปิ, ภเนฺต...เป.... อิทํปาหํ, ภเนฺต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๒. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภเนฺต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, จตฺตาโร เทวปุตฺตา จตุทฺทิสํ อารกฺขาย อุปคจฺฉนฺติ – มา นํ โพธิสตฺตํ วา โพธิสตฺตมาตรํ วา มนุโสฺส วา อมนุโสฺส วา โกจิ วา วิเหเฐสี’ติฯ ยมฺปิ, ภเนฺต... เป.... อิทํปาหํ, ภเนฺต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๓. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, ปกติยา สีลวตี โพธิสตฺตมาตา โหติ วิรตา ปาณาติปาตา วิรตา อทินฺนาทานา วิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา วิรตา มุสาวาทา วิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา , อานนฺท, โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, น โพธิสตฺตมาตุ ปุริเสสุ มานสํ อุปฺปชฺชติ กามคุณูปสํหิตํ, อนติกฺกมนียา จ โพธิสตฺตมาตา โหติ เกนจิ ปุริเสน รตฺตจิเตฺตนา’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, ลาภินี โพธิสตฺตมาตา โหติ ปญฺจนฺนํ กามคุณานํฯ สา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตา สมงฺคีภูตา ปริจาเรตี’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๔. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ, น โพธิสตฺตมาตุ โกจิเทว อาพาโธ อุปฺปชฺชติ; สุขินี โพธิสตฺตมาตา โหติ อกิลนฺตกายา; โพธิสตฺตญฺจ โพธิสตฺตมาตา ติโรกุจฺฉิคตํ ปสฺสติ สพฺพงฺคปจฺจงฺคํ อหีนินฺทฺริยํฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโตฯ ตตฺราสฺส สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วาฯ ตเมนํ จกฺขุมา ปุริโส หเตฺถ กริตฺวา ปจฺจเวเกฺขยฺย – อยํ โข มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต, ตตฺริทํ สุตฺตํ อาวุตํ นีลํ วา ปีตํ วา โลหิตํ วา โอทาตํ วา ปณฺฑุสุตฺตํ วาติฯ เอวเมว โข, อานนฺท, ยทา โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉึ โอกฺกโนฺต โหติ , น โพธิสตฺตมาตุ โกจิเทว อาพาโธ อุปฺปชฺชติ; สุขินี โพธิสตฺตมาตา โหติ อกิลนฺตกายา; โพธิสตฺตญฺจ โพธิสตฺตมาตา ติโรกุจฺฉิคตํ ปสฺสติ สพฺพงฺคปจฺจงฺคํ อหีนินฺทฺริย’นฺติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๕. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘สตฺตาหชาเต, อานนฺท, โพธิสเตฺต โพธิสตฺตมาตา กาลํ กโรติ, ตุสิตํ กายํ อุปปชฺชตี’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยถา โข ปนานนฺท, อญฺญา อิตฺถิกา นว วา ทส วา มาเส คพฺภํ กุจฺฉินา ปริหริตฺวา วิชายนฺติ, น เหวํ โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา วิชายติฯ ทเสว มาสานิ โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา กุจฺฉินา ปริหริตฺวา วิชายตี’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยถา โข ปนานนฺท, อญฺญา อิตฺถิกา นิสินฺนา วา นิปนฺนา วา วิชายนฺติ, น เหวํ โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา วิชายติฯ ฐิตาว โพธิสตฺตํ โพธิสตฺตมาตา วิชายตี’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา , อานนฺท, โพธิสโตฺต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, เทวา นํ ปฐมํ ปฏิคฺคณฺหนฺติ ปจฺฉา มนุสฺสา’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป.… อิทํ

ปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๖. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อปฺปตฺโตว โพธิสตฺโต ปถวึ โหติ, จตฺตาโร นํ เทวปุตฺตา ปฏิคฺคเหตฺวา มาตุ ปุรโต ฐเปนฺติ – อตฺตมนา, เทวิ, โหหิ; มเหสกฺโข เต ปุตฺโต อุปฺปนฺโน’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป…. อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, วิสโทว นิกฺขมติ อมกฺขิโต อุเทน [อุเทฺทน (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อมกฺขิโต เสเมฺหน อมกฺขิโต รุหิเรน อมกฺขิโต เกนจิ อสุจินา สุโทฺธ วิสโท [วิสุโทฺธ (สฺยา.)]ฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, มณิรตนํ กาสิเก วเตฺถ นิกฺขิตฺตํ เนว มณิรตนํ กาสิกํ วตฺถํ มเกฺขติ นาปิ กาสิกํ วตฺถํ มณิรตนํ มเกฺขติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อุภินฺนํ สุทฺธตฺตาฯ เอวเมว โข, อานนฺท, ยทา โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, วิสโทว นิกฺขมติ อมกฺขิโต อุเทน อมกฺขิโต เสเมฺหน อมกฺขิโต รุหิเรน อมกฺขิโต เกนจิ อสุจินา สุโทฺธ วิสโท’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป…. อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, เทฺว อุทกสฺส ธารา อนฺตลิกฺขา ปาตุภวนฺติ – เอกา สีตสฺส, เอกา อุณฺหสฺส; เยน โพธิสตฺตสฺส อุทกกิจฺจํ กโรนฺติ มาตุ จา’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป…. อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

๒๐๗. ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘สมฺปติชาโต, อานนฺท, โพธิสตฺโต สเมหิ ปาเทหิ ปถวิยํ ปติฏฺฐหิตฺวา อุตฺตราภิมุโข สตฺตปทวีติหาเรน คจฺฉติ, เสตมฺหิ ฉเตฺต อนุธาริยมาเน, สพฺพา จ ทิสา วิโลเกติ, อาสภิญฺจ วาจํ ภาสติ – อโคฺคหมสฺมิ โลกสฺส, เชโฏฺฐหมสฺมิ โลกสฺส, เสโฎฺฐหมสฺมิ โลกสฺสฯ อยมนฺติมา ชาติ , นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว’ติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป…. อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมิฯ

‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘ยทา, อานนฺท, โพธิสตฺโต มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อถ สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ ยาปิ ตา โลกนฺตริกา อฆา อสํวุตา อนฺธการา อนฺธการติมิสา ยตฺถปิเม จนฺทิมสูริยา เอวํมหิทฺธิกา เอวํมหานุภาวา อาภาย นานุโภนฺติ ตตฺถปิ อปฺปมาโณ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาวํฯ เยปิ ตตฺถ สตฺตา อุปปนฺนา เตปิ เตโนภาเสน อญฺญมญฺญํ สญฺชานนฺติ – อเญฺญปิ กิร, โภ, สนฺติ สตฺตา อิธูปปนฺนาติฯ อยญฺจ ทสสหสฺสี โลกธาตุ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธติ, อปฺปมาโณ จ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุภวติ อติกฺกเมฺมว เทวานํ เทวานุภาว’นฺติฯ ยมฺปิ, ภนฺเต…เป…. อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมี’’ติฯ

๒๐๘. ‘‘ตสฺมาติห ตฺวํ, อานนฺท, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรหิฯ อิธานนฺท, ตถาคตสฺส วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติ; วิทิตา สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติ; วิทิตา วิตกฺกา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ อิทมฺปิ โข, ตฺวํ, อานนฺท, ตถาคตสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรหี’’ติฯ ‘‘ยมฺปิ, ภนฺเต, ภควโต วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา

อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติ; วิทิตา สญฺญา... วิทิตา วิตกฺกา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ อิทํปาหํ, ภนฺเต, ภควโต อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมี''ติฯ

อิทมโวจ อายสฺมา อานนฺโทฯ สมนุญฺโญ สตฺถา อโหสิ; อตฺตมนา จ เต ภิกฺขู อายสฺมโต อานนฺทสฺส ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อจฺฉริยอพฺภุตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. พากุลสุตฺตํ

๒๐๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ อายสฺมา พากุโล [พกฺกุโล (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ อถ โข อเจลกสฺสโป อายสฺมโต พากุลสฺส ปุราณคิหิสหาโย เยนายสฺมา พากุโล เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา พากุเลน สทฺธึ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อเจลกสฺสโป อายสฺมนฺตํ พากุลํ เอตทโวจ –

''กีวจิรํ ปพฺพชิโตสิ, อาวุโส พากุลา''ติ? ''อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺสา''ติฯ ''อิเมหิ ปน เต, อาวุโส พากุล, อสีติยา วเสฺสหิ กติกฺขตฺตุํ เมถุโน ธโมฺม ปฏิเสวิโต''ติ? ''น โข มํ, อาวุโส กสฺสป, เอวํ ปุจฺฉิตพฺพํ – 'อิเมหิ ปน เต, อาวุโส พากุล, อสีติยา วเสฺสหิ กติกฺขตฺตุํ เมถุโน ธโมฺม ปฏิเสวิโต'ติฯ เอวญฺจ โข มํ, อาวุโส กสฺสป, ปุจฺฉิตพฺพํ – 'อิเมหิ ปน เต, อาวุโส พากุล, อสีติยา วเสฺสหิ กติกฺขตฺตุํ กามสญฺญา อุปฺปนฺนปุพฺพา'''ติ? ( ) [(อิเมหิ ปน เต อาวุโส พกฺกุล อสีติโย วเสฺสหิ กติกฺขตฺตุํ กามสญฺญา อุปฺปนฺนปุพฺพาติฯ) (สี. ปี.)]

๒๑๐. ''อสีติ เม, อาวุโส , วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ กามสญฺญํ อุปฺปนฺนปุพฺพํฯ ยํปายสฺมา พากุโล อสีติยา วเสฺสหิ นาภิชานาติ กามสญฺญํ อุปฺปนฺนปุพฺพํ อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมฯ

''อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ พฺยาปาทสญฺญํ...เป.... วิหึสาสญฺญํ อุปฺปนฺนปุพฺพํฯ ยํปายสฺมา พากุโล อสีติยา วเสฺสหิ นาภิชานาติ วิหึสาสญฺญํ อุปฺปนฺนปุพฺพํ, อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมฯ

''อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ กามวิตกฺกํ อุปฺปนฺนปุพฺพํฯ ยํปายสฺมา พากุโล อสีติยา วเสฺสหิ นาภิชานาติ กามวิตกฺกํ อุปฺปนฺนปุพฺพํ, อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมฯ

''อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ พฺยาปาทวิตกฺกํ...เป.... วิหึสาวิตกฺกํ อุปฺปนฺนปุพฺพํฯ ยํปายสฺมา พากุโล อสีติยา วเสฺสหิ นาภิชานาติ วิหึสาวิตกฺกํ อุปฺปนฺนปุพฺพํ, อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมฯ

๒๑๑. ''อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ คหปติจีวรํ สาทิตาฯ ยํปายสฺมา พากุโล อสีติยา วเสฺสหิ นาภิชานาติ คหปติจีวรํ สาทิตา, อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมฯ

“อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ สเตฺถน จีวรํ ฉินฺทิตาฯ ยํปายสฺมา พากุโล อสีติยา วเสฺสหิ นาภิชานาติ สเตฺถน จีวรํ ฉินฺทิตา…เป…. ธาเรมฯ

“อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ สูจิยา จีวรํ สิพฺพิตา…เป…. นาภิชานามิ รชเนน จีวรํ รชิตา… นาภิชานามิ กถิเน [กฐิเน (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] จีวรํ สิพฺพิตา… นาภิชานามิ สพฺรหฺมจารีนํ จีวรกเมฺม วิจาริตา [สพฺรหฺมจารี จีวรกเมฺม พฺยาปาริตา (สี. ปี.)] … นาภิชานามิ นิมนฺตนํ สาทิตา… นาภิชานามิ เอวรูปํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนปุพฺพํ – ‘อโห วต มํ โกจิ นิมเนฺตยฺยา’ติ… นาภิชานามิ อนฺตรฆเร นิสีทิตา… นาภิชานามิ อนฺตรฆเร ภุญฺชิตา… นาภิชานามิ มาตุคามสฺส อนุพฺยญฺชนโส นิมิตฺตํ คเหตา… นาภิชานามิ มาตุคามสฺส ธมฺมํ เทสิตา อนฺตมโส จตุปฺปทมฺปิ คาถํ… นาภิชานามิ ภิกฺขุนุปสฺสยํ อุปสงฺกมิตา… นาภิชานามิ ภิกฺขุนิยา ธมฺมํ เทสิตา… นาภิชานามิ สิกฺขมานาย ธมฺมํ เทสิตา… นาภิชานามิ สามเณริยา ธมฺมํ เทสิตา… นาภิชานามิ ปพฺพาเชตา… นาภิชานามิ อุปสมฺปาเทตา… นาภิชานามิ นิสฺสยํ ทาตา… นาภิชานามิ สามเณรํ อุปฏฺฐาเปตา… นาภิชานามิ ชนฺตาฆเร นฺหายิตา… นาภิชานามิ จุเณฺณน นฺหายิตา… นาภิชานามิ สพฺรหฺมจารีคตฺตปริกเมฺม วิจาริตา [พฺยาปาริตา (สี. ปี.)] … นาภิชานามิ อาพาธํ อุปฺปนฺนปุพฺพํ, อนฺตมโส คทฺทูหนมตฺตมฺปิ… นาภิชานามิ เภสชฺชํ อุปหริตา, อนฺตมโส หริตกิขณฺฑมฺปิ… นาภิชานามิ อปเสฺสนกํ อปสฺสยิตา… นาภิชานามิ เสยฺยํ กเปฺปตาฯ ยํปายสฺมา…เป…. ธาเรมฯ

“อสีติ เม, อาวุโส, วสฺสานิ ปพฺพชิตสฺส นาภิชานามิ คามนฺตเสนาสเน วสฺสํ อุปคนฺตา ฯ ยํปายสฺมา พากุโล อสีติยา วเสฺสหิ นาภิชานาติ คามนฺตเสนาสเน วสฺสํ อุปคนฺตา, อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมฯ

“สตฺตาหเมว โข อหํ, อาวุโส, สรโณ รฏฺฐปิณฺฑํ ภุญฺชิํ; อถ อฏฺฐมิยํ อญฺญา อุทปาทิฯ ยํปายสฺมา พากุโล สตฺตาหเมว สรโณ รฏฺฐปิณฺฑํ ภุญฺชิ; อถ อฏฺฐมิยํ อญฺญา อุทปาทิ อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมฯ

๒๑๒. “ลเภยฺยาหํ, อาวุโส พากุล, อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย ปพฺพชฺชํ, ลเภยฺยํ อุปสมฺปท”นฺติฯ อลตฺถ โข อเจลกสฺสโป อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย ปพฺพชฺชํ, อลตฺถ อุปสมฺปทํฯ อจิรูปสมฺปโนฺน ปนายสฺมา กสฺสโป เอโก วูปกโฏฺฐ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต นจิรเสฺสว – ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ ตทนุตฺตรํ – พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ อพฺภญฺญาสิฯ อญฺญตโร โข ปนายสฺมา กสฺสโป อรหตํ อโหสิฯ

อถ โข อายสฺมา พากุโล อปเรน สมเยน อวาปุรณํ [อปาปุรณํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อาทาย วิหาเรน วิหารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – “อภิกฺกมถายสฺมโนฺต, อภิกฺกมถายสฺมโนฺตฯ อชฺช เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสตี”ติฯ “ยํปายสฺมา พากุโล อวาปุรณํ อาทาย วิหาเรน วิหารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – ‘อภิกฺกมถายสฺมโนฺต, อภิกฺกมถายสฺมโนฺต; อชฺช เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสตี’ติ, อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรม”ฯ

อายสฺมา พากุโล มเชฺฌ ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสิโนฺนโกว ปรินิพฺพายิฯ “ยํปายสฺมา พากุโล มเชฺฌ ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสิโนฺนโกว ปรินิพฺพายิ, อิทมฺปิ มยํ อายสฺมโต พากุลสฺส อจฺฉริยํ อพฺภุตธมฺมํ ธาเรมา”ติฯ

๕. ทนฺตภูมิสุตฺตํ

๒๑๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน อจิรวโต สมณุเทฺทโส อรญฺญกุฏิกายํ วิหรติฯ อถ โข ชยเสโน ราชกุมาโร ชงฺฆาวิหารํ อนุจงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน เยน อจิรวโต สมณุเทฺทโส เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อจิรวเตน สมณุเทฺทเสน สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข ชยเสโน ราชกุมาโร อจิรวตํ สมณุเทฺทสํ เอตทโวจ –

‘‘สุตํ เมตํ, โภ อคฺคิเวสฺสน – ‘อิธ ภิกฺขุ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต ผุเสยฺย จิตฺตสฺส เอกคฺคต’นฺติฯ ‘เอวเมตํ, ราชกุมาร, เอวเมตํ, ราชกุมารฯ อิธ ภิกฺขุ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต ผุเสยฺย จิตฺตสฺส เอกคฺคต’นฺติฯ ‘สาธุ เม ภวํ อคฺคิเวสฺสโน ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เทเสตู’ติฯ ‘น โข เต อหํ, ราชกุมาร, สโกฺกมิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เทเสตุํฯ อหญฺจ หิ เต, ราชกุมาร, ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เทเสยฺยํ, ตฺวญฺจ เม ภาสิตสฺส อตฺถํ น อาชาเนยฺยาสิ; โส มมสฺส กิลมโถ, สา มมสฺส วิเหสา’ติฯ ‘เทเสตุ เม ภวํ อคฺคิเวสฺสโน ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํฯ อเปฺปวนามาหํ โภโต อคฺคิเวสฺสนสฺส ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชาเนยฺย’นฺติฯ ‘เทเสยฺยํ โข เต อหํ, ราชกุมาร, ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํฯ สเจ เม ตฺวํ ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชาเนยฺยาสิ, อิเจฺจตํ กุสลํ; โน เจ เม ตฺวํ ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชาเนยฺยาสิ, ยถาสเก ติเฏฺฐยฺยาสิ, น มํ ตตฺถ อุตฺตริํ ปฏิปุเจฺฉยฺยาสี’ติฯ ‘เทเสตุ เม ภวํ อคฺคิเวสฺสโน ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํฯ สเจ อหํ โภโต อคฺคิเวสฺสนสฺส ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานิสฺสามิ [อาชาเนยฺยามิ (ก.)], อิเจฺจตํ กุสลํ; โน เจ อหํ โภโต อคฺคิเวสฺสนสฺส ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานิสฺสามิ, ยถาสเก ติฏฺฐิสฺสามิ [ติเฏฺฐยฺยามิ (ก.)], นาหํ ตตฺถ ภวนฺตํ อคฺคิเวสฺสนํ อุตฺตริํ ปฏิปุจฺฉิสฺสามี’’’ติฯ

๒๑๔. อถ โข อจิรวโต สมณุเทฺทโส ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เทเสสิฯ เอวํ วุเตฺต, ชยเสโน ราชกุมาโร อจิรวตํ สมณุเทฺทสํ เอตทโวจ – ‘‘อฎฺฐาน เมตํ, โภ อคฺคิเวสฺสน, อนวกาโส ยํ ภิกฺขุ อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต ผุเสยฺย จิตฺตสฺส เอกคฺคต’’นฺติฯ อถ โข ชยเสโน ราชกุมาโร อจิรวตสฺส สมณุเทฺทสสฺส อฎฺฐานตญฺจ อนวกาสตญฺจ ปเวเทตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

อถ โข อจิรวโต สมณุเทฺทโส อจิรปกฺกเนฺต ชยเสเน ราชกุมาเร เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อจิรวโต สมณุเทฺทโส ยาวตโก อโหสิ ชยเสเนน ราชกุมาเรน สทฺธิํ กถาสลฺลาโป ตํ สพฺพํ ภควโต อาโรเจสิฯ

เอวํ วุเตฺต, ภควา อจิรวตํ สมณุเทฺทสํ เอตทโวจ – ‘‘ตํ กุเตตฺถ, อคฺคิเวสฺสน, ลพฺภาฯ ยํ ตํ เนกฺขเมฺมน ญาตพฺพํ เนกฺขเมฺมน ทฎฺฐพฺพํ เนกฺขเมฺมน ปตฺตพฺพํ เนกฺขเมฺมน สจฺฉิกาตพฺพํ ตํ วต ชยเสโน ราชกุมาโร กามมเชฺฌ วสโนฺต กาเม ปริภุญฺชโนฺต กามวิตเกฺกหิ ขชฺชมาโน กามปริฬาเหน ปริฑยฺหมาโน กามปริเยสนาย อุสฺสุโก [อุสฺสุโกฺก (สพฺพตฺถ)] ญสฺสติ วา ทกฺขติ วา สจฺฉิ วา กริสฺสตี’’ติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๒๑๕. ‘‘เสยฺยถาปิสฺสุ, อคฺคิเวสฺสน, เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา สุทนฺตา สุวินีตา, เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา อทนฺตา อวินีตาฯ ตํ กิํ มญฺญ

สิ, อคฺคิเวสฺสน, เย เต เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา สุทนฺตา สุวินีตา, อปิ นุ เต ทนฺตาว ทนฺตการณํ คเจฺฉยฺยุํ, ทนฺตาว ทนฺตภูมิํ สมฺปาปุเณยฺยุ’’นฺติ? ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เย ปน เต เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา อทนฺตา อวินีตา, อปิ นุ เต อทนฺตาว ทนฺตการณํ คเจฺฉยฺยุํ, อทนฺตาว ทนฺตภูมิํ สมฺปาปุเณยฺยุํ, เสยฺยถาปิ เต เทฺว หตฺถิทมฺมา วา อสฺสทมฺมา วา โคทมฺมา วา สุทนฺตา สุวินีตา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘เอวเมว โข, อคฺคิเวสฺสน, ยํ ตํ เนกฺขเมฺมน ญาตพฺพํ เนกฺขเมฺมน ทฏฺฐพฺพํ เนกฺขเมฺมน ปตฺตพฺพํ เนกฺขเมฺมน สจฺฉิกาตพฺพํ ตํ วต ชยเสโน ราชกุมาโร กามมเชฺฌ วสโนฺต กาเม ปริภุญฺชโนฺต กามวิตเกฺกหิ ขชฺชมาโน กามปริฬาเหน ปริฑยฺหมาโน กามปริเยสนาย อุสฺสุโก ญสฺสติ วา ทกฺขติ วา สจฺฉิ วา กริสฺสตี’’ติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๒๑๖. ‘‘เสยฺยถาปิ , อคฺคิเวสฺสน, คามสฺส วา นิคมสฺส วา อวิทูเร มหาปพฺพโตฯ ตเมนํ เทฺว สหายกา ตมฺหา คามา วา นิคมา วา นิกฺขมิตฺวา หตฺถวิลงฺฆเกน เยน โส ปพฺพโต เตนุปสงฺกเมยฺยุํ; อุปสงฺกมิตฺวา เอโก สหายโก เหฎฺฐา ปพฺพตปาเท ติเฎฺฐยฺย, เอโก สหายโก อุปริปพฺพตํ อาโรเหยฺยฯ ตเมนํ เหฎฺฐา ปพฺพตปาเท ฐิโต สหายโก อุปริปพฺพเต ฐิตํ สหายกํ เอวํ วเทยฺย – ‘ยํ, สมฺม, กิํ ตฺวํ ปสฺสสิ อุปริปพฺพเต ฐิโต’ติ? โส เอวํ วเทยฺย – ‘ปสฺสามิ โข อหํ, สมฺม, อุปริปพฺพเต ฐิโต อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’’’นฺติฯ

‘‘โส เอวํ วเทยฺย – ‘อฎฺฐานํ โข เอตํ, สมฺม , อนวกาโส ยํ ตฺวํ อุปริปพฺพเต ฐิโต ปเสฺสยฺยาสิ อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’นฺติฯ ตเมนํ อุปริปพฺพเต ฐิโต สหายโก เหฎฺฐิมปพฺพตปาทํ โอโรหิตฺวา ตํ สหายกํ พาหายํ คเหตฺวา อุปริปพฺพตํ อาโรเปตฺวา มุหุตฺตํ อสฺสาเสตฺวา เอวํ วเทยฺย – ‘ยํ, สมฺม, กิํ ตฺวํ ปสฺสสิ อุปริปพฺพเต ฐิโต’ติ? โส เอวํ วเทยฺย – ‘ปสฺสามิ โข อหํ, สมฺม, อุปริปพฺพเต ฐิโต อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’’’นฺติ ฯ

‘‘โส เอวํ วเทยฺย – ‘อิทาเนว โข เต, สมฺม, ภาสิตํ – มยํ เอวํ อาชานาม – อฎฺฐานํ โข เอตํ สมฺม, อนวกาโส ยํ ตฺวํ อุปริปพฺพเต ฐิโต ปเสฺสยฺยาสิ อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’นฺติฯ อิทาเนว จ ปน เต ภาสิตํ มยํ เอวํ อาชานาม – ‘ปสฺสามิ โข อหํ, สมฺม, อุปริปพฺพเต ฐิโต อารามรามเณยฺยกํ วนรามเณยฺยกํ ภูมิรามเณยฺยกํ โปกฺขรณีรามเณยฺยก’นฺติฯ โส เอวํ วเทยฺย – ‘ตถา หิ ปนาหํ, สมฺม, อิมินา มหตา ปพฺพเตน อาวุโต [อาวโฎ (สี. อฎฺฐ. ปี.), อาวุโฎ (สฺยา. กํ. ก.)] ทเฎฺฐยฺยํ นาทฺทส’’’นฺติฯ

‘‘อโต มหนฺตตเรน, อคฺคิเวสฺสน, อวิชฺชาขเนฺธน ชยเสโน ราชกุมาโร อาวุโต นิวุโต [นิวุโฎ (สฺยา. กํ. ปี. ก.)] โอผุโฎ [โอวุโต (สี.), โอวุโฎ (สฺยา. กํ. ปี.)] ปริโยนทฺโธฯ โส วต ยํ ตํ เนกฺขเมฺมน ญาตพฺพํ เนกฺขเมฺมน ทฎฺฐพฺพํ เนกฺขเมฺมน ปตฺตพฺพํ เนกฺขเมฺมน สจฺฉิกาตพฺพํ ตํ วต ชยเสโน ราชกุมาโร กามมเชฺฌ วสโนฺต กาเม ปริภุญฺชโนฺต กามวิตเกฺกหิ ขชฺชมาโน กามปริฬาเหน ปริฑยฺหมาโน กามปริเยสนาย อุสฺสุโก ญสฺสติ วา ทกฺขติ วา สจฺฉิ วา กริสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ ฯ สเจ โข ตํ, อคฺคิเวสฺสน, ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส อิมา เทฺว อุปมา ปฎิภาเยยฺยุํ [ปฎิภาเสยฺยุํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], อนจฺฉริยํ เต ชยเสโน ราชกุมาโร ปสีเทยฺย, ปสโนฺน จ เต ปสนฺนาการํ กเรยฺยา’’ติฯ ‘‘กุโต ปน มํ, ภเนฺต, ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส อิมา เทฺว อุปมา ปฎิภายิสฺสนฺติ [ปฎิภาสิสฺสนฺติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อนจฺฉริยา ปุเพฺพ อสฺสุตปุพฺพา, เสยฺยถาปิ ภควนฺต’’นฺติ?

๒๑๗. “เสยฺยถาปิ , อคฺคิเวสฺสน, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิตฺโต นาควนิกํ อามเนฺตติ – ‘เอหิ ตฺวํ, สมฺม นาควนิก, รโญฺญ นาคํ อภิรุหิตฺวา นาควนํ ปวิสิตฺวา อารญฺญกํ นาคํ อติปสฺสิตฺวา รโญฺญ นาคสฺส คีวายํ อุปนิพนฺธาหี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, อคฺคิเวสฺสน, นาควนิโก รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา รโญฺญ นาคํ อภิรุหิตฺวา นาควนํ ปวิสิตฺวา อารญฺญกํ นาคํ อติปสฺสิตฺวา รโญฺญ นาคสฺส คีวายํ อุปนิพนฺธติฯ ตเมนํ รโญฺญ นาโค อโพฺภกาสํ นีหรติฯ เอตฺตาวตา โข, อคฺคิเวสฺสน, อารญฺญโก นาโค อโพฺภกาสํ คโต โหติฯ เอตฺถเคธา [เอตเคธา (สี. ปี.)] หิ, อคฺคิเวสฺสน, อารญฺญกา นาคา ยทิทํ – นาควนํฯ ตเมนํ นาควนิโก รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส อาโรเจสิ – ‘อโพฺภกาสคโต โข [โข เต (สฺยา. กํ. ก.)], เทว, อารญฺญโก นาโค’ติฯ อถ โข อคฺคิเวสฺสน, ตเมนํ ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิโตฺต หตฺถิทมกํ อามเนฺตสิ – ‘เอหิ ตฺวํ, สมฺม หตฺถิทมก, อารญฺญกํ นาคํ ทมยาหิ อารญฺญกานเญฺจว สีลานํ อภินิมฺมทนาย อารญฺญกานเญฺจว สรสงฺกปฺปานํ อภินิมฺมทนาย อารญฺญกานเญฺจว ทรถกิลมถปริฬาหานํ อภินิมฺมทนาย คามเนฺต อภิรมาปนาย มนุสฺสกเนฺตสุ สีเลสุ สมาทปนายา’”ติ [สมาทาปนายาติ (?)]ฯ

“‘เอวํ , เทวา’ติ โข, อคฺคิเวสฺสน, หตฺถิทมโก รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา มหนฺตํ ถมฺภํ ปถวิยํ นิขณิตฺวา อารญฺญกสฺส นาคสฺส คีวายํ อุปนิพนฺธติ อารญฺญกานเญฺจว สีลานํ อภินิมฺมทนาย อารญฺญกานเญฺจว สรสงฺกปฺปานํ อภินิมฺมทนาย อารญฺญกานเญฺจว ทรถกิลมถปริฬาหานํ อภินิมฺมทนาย คามเนฺต อภิรมาปนาย มนุสฺสกเนฺตสุ สีเลสุ สมาทปนายฯ ตเมนํ หตฺถิทมโก ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปาหิ วาจาหิ สมุทาจรติฯ ยโต โข, อคฺคิเวสฺสน, อารญฺญโก นาโค หตฺถิทมกสฺส ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปาหิ วาจาหิ สมุทาจริยมาโน สุสฺสูสติ, โสตํ โอทหติ, อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐาเปติ; ตเมนํ หตฺถิทมโก อุตฺตริ ติณฆาโสทกํ อนุปฺปเวจฺฉติฯ

“ยโต โข, อคฺคิเวสฺสน, อารญฺญโก นาโค หตฺถิทมกสฺส ติณฆาโสทกํ ปฏิคฺคณฺหาติ, ตตฺร หตฺถิทมกสฺส เอวํ โหติ – ‘ชีวิสฺสติ โข [นุ โข (สี. ก.)] ทานิ อารญฺญโก [รโญฺญ (สี. ปี.)] นาโค’ติฯ ตเมนํ หตฺถิทมโก อุตฺตริ การณํ กาเรติ – ‘อาทิย, โภ, นิกฺขิป, โภ’ติฯ ยโต โข, อคฺคิเวสฺสน, อารญฺญโก นาโค หตฺถิทมกสฺส อาทานนิเกฺขเป วจนกโร โหติ โอวาทปฺปฏิกโร, ตเมนํ หตฺถิทมโก อุตฺตริ การณํ กาเรติ – ‘อภิกฺกม, โภ, ปฏิกฺกม, โภ’ติฯ ยโต โข, อคฺคิเวสฺสน, อารญฺญโก นาโค หตฺถิทมกสฺส อภิกฺกมปฏิกฺกมวจนกโร โหติ โอวาทปฺปฏิกโร, ตเมนํ หตฺถิทมโก อุตฺตริ การณํ กาเรติ – ‘อุฎฺฐห, โภ, นิสีท, โภ’ติฯ ยโต โข, อคฺคิเวสฺสน, อารญฺญโก นาโค หตฺถิทมกสฺส อุฎฺฐานนิสชฺชาย วจนกโร โหติ โอวาทปฺปฏิกโร, ตเมนํ หตฺถิทมโก อุตฺตริ อาเนญฺชํ นาม การณํ กาเรติ, มหนฺตสฺส ผลกํ โสณฺฑาย อุปนิพนฺธติ, โตมรหโตฺถ จ ปุริโส อุปริคีวาย นิสิโนฺน โหติ, สมนฺตโต จ โตมรหตฺถา ปุริสา ปริวาเรตฺวา ฐิตา โหนฺติ, หตฺถิทมโก จ ทีฆโตมรยฎฺฐึ คเหตฺวา ปุรโต ฐิโต โหติฯ โส อาเนญฺชํ การณํ การิยมาโน เนว ปุริเม ปาเท โจเปติ น ปจฺฉิเม ปาเท โจเปติ, น ปุริมกายํ โจเปติ น ปจฺฉิมกายํ โจเปติ, น สีสํ โจเปติ, น กเณฺณ โจเปติ, น ทเนฺต โจเปติ , น นงฺคุฎฺฐํ โจเปติ, น โสณฺฑํ โจเปติฯ โส โหติ อารญฺญโก นาโค ขโม สตฺติปฺปหารานํ อสิปฺปหารานํ อุสุปฺปหารานํ สรปตฺตปฺปหารานํ [ปรสตฺถปฺปหารานํ (สี.), ปรสตฺตุปฺปหารานํ (สฺยา. กํ. ปี.)] เภริปณววํสสงฺขฑิณฺฑิมนินฺนาทสทฺทานํ [เภริปณวสงฺขติณวนินฺนาทสทฺทานํ (ปี.)] สพฺพวงฺกโทสนิหิตนินฺนีตกสาโว ราชารโห ราชโภโคฺค รโญฺญ องฺคเนฺตว สงฺขํ คจฺฉติฯ

๒๑๘. ‘‘เอวเมว โข, อคฺคิเวสฺสน, อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณิํ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ ตํ ธมฺมํ สุณาติ คหปติ วา คหปติปุตฺโต วา อญฺญตรสฺมิํ วา กุเล ปจฺจาชาโตฯ โส ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฏิลภติฯ โส เตน สทฺธาปฏิลาเภน สมนฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ, อพฺโภกาโส ปพฺพชฺชาฯ นยิทํ สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ สงฺขลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํฯ ยํนูนาหํ เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺย’นฺติฯ

‘‘โส อปเรน สมเยน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหนฺตํ วา ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ เอตฺตาวตา โข, อคฺคิเวสฺสน, อริยสาวโก อพฺโภกาสคโต โหติฯ เอตฺถเคธา หิ, อคฺคิเวสฺสน, เทวมนุสฺสา ยทิทํ – ปญฺจ กามคุณาฯ ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตริํ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, สีลวา โหหิ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหราหิ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขสฺสุ สิกฺขาปเทสู’’’ติฯ

‘‘ยโต โข, อคฺคิเวสฺสน, อริยสาวโก สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตริํ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหหิ, จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา มา นิมิตฺตคฺคาหี…เป…. (ยถา คณกโมคฺคลฺลานสุตฺตเนฺต, เอวํ วิตฺถาเรตพฺพานิฯ)

๒๑๙. ‘‘โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ… เป…. จิตฺเต…เป…. ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เสยฺยถาปิ, อคฺคิเวสฺสน, หตฺถิทมโก มหนฺตํ ถมฺภํ ปถวิยํ นิขณิตฺวา อารญฺญกสฺส นาคสฺส คีวายํ อุปนิพนฺธติ อารญฺญกานเญฺจว สีลานํ อภินิมฺมทนาย อารญฺญกานเญฺจว สรสงฺกปฺปานํ อภินิมฺมทนาย อารญฺญกานเญฺจว ทรถกิลมถปริฬาหานํ อภินิมฺมทนาย คามเนฺต อภิรมาปนาย มนุสฺสกเนฺตสุ สีเลสุ สมาทปนาย; เอวเมว โข, อคฺคิเวสฺสน, อริยสาวกสฺส อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา เจตโส อุปนิพนฺธนา โหนฺติ เคหสิตานเญฺจว สีลานํ อภินิมฺมทนาย เคหสิตานเญฺจว สรสงฺกปฺปานํ อภินิมฺมทนาย เคหสิตานเญฺจว ทรถกิลมถปริฬาหานํ อภินิมฺมทนาย ญายสฺส อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยายฯ

๒๒๐. ‘‘ตเมนํ ตถาคโต อุตฺตริํ วิเนติ – ‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, กาเย กายานุปสฺสี วิหราหิ , มา จ กามูปสํหิตํ วิตกฺกํ วิตเกฺกสิฯ เวทนาสุ… จิเตฺต… ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหราหิ, มา จ กามูปสํหิตํ วิตกฺกํ วิตเกฺกสี’’’ติฯ

‘‘โส วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ…เป…. ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ โส เอวํ สมาหิเต จิเตฺต ปริสุเทฺธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปเตฺต ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ

อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย…เป.… อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

๒๒๑. ‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ, สุคเต ทุคฺคเต…เป.… ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติฯ

‘‘โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกฺกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยญาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติฯ โส ‘อิทํ ทุกฺข’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; ‘อิเม อาสวา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวสมุทโย’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรโธ’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ

‘‘โส โหติ ภิกฺขุ ขโม สีตสฺส อุณฺหสฺส ชิฆจฺฉาย ปิปาสาย ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสานํ ทุรุตฺตานํ ทุราคตานํ วจนปถานํ, อุปฺปนฺนานํ สารีริกานํ เวทนานํ ทุกฺขานํ ติพฺพานํ ขรานํ กฏุกานํ อสาตานํ อมนาปานํ ปาณหรานํ อธิวาสกชาติโก โหติ สพฺพราคโทสโมหนิหิตนินฺนีตกสาโว อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสฯ

๒๒๒. ‘‘มหลฺลโก เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, รโญฺญ นาโค อทนฺโต อวินีโต กาลงฺกโรติ, ‘อทนฺตมรณํ [อทนฺตํ มรณํ (ก.)] มหลฺลโก รโญฺญ นาโค กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉติ; มชฺฌิโม เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, รโญฺญ นาโคฯ ทหโร เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, รโญฺญ นาโค อทนฺโต อวินีโต กาลงฺกโรติ , ‘อทนฺตมรณํ ทหโร รโญฺญ นาโค กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉติ; เอวเมว โข, อคฺคิเวสฺสน, เถโร เจปิ ภิกฺขุ อขีณาสโว กาลงฺกโรติ, ‘อทนฺตมรณํ เถโร ภิกฺขุ กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉติ; มชฺฌิโม เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, ภิกฺขุฯ นโว เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, ภิกฺขุ อขีณาสโว กาลงฺกโรติ, ‘อทนฺตมรณํ นโว ภิกฺขุ กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉติฯ

‘‘มหลฺลโก เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, รโญฺญ นาโค สุทนฺโต สุวินีโต กาลงฺกโรติ, ‘ทนฺตมรณํ มหลฺลโก รโญฺญ นาโค กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉติ; มชฺฌิโม เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, รโญฺญ นาโค… ทหโร เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, รโญฺญ นาโค สุทนฺโต สุวินีโต กาลงฺกโรติ, ‘ทนฺตมรณํ ทหโร รโญฺญ นาโค กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉติ; เอวเมว โข, อคฺคิเวสฺสน, เถโร เจปิ ภิกฺขุ ขีณาสโว กาลงฺกโรติ, ‘ทนฺตมรณํ เถโร ภิกฺขุ กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉติ; มชฺฌิโม เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, ภิกฺขุฯ นโว เจปิ, อคฺคิเวสฺสน, ภิกฺขุ ขีณาสโว กาลงฺกโรติ, ‘ทนฺตมรณํ นโว ภิกฺขุ กาลงฺกโต’เตฺวว สงฺขํ คจฺฉตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อจิรวโต สมณุทฺเทโส ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

ทนฺตภูมิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. ภูมิชสุตฺตํ

๒๒๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ อถ โข อายสฺมา ภูมิโช ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เยน ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข ชยเสโน ราชกุมาโร เยนายสฺมา ภูมิโช เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา ภูมิเชน สทฺธึ สมฺโมทิฯ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ชยเสโน ราชกุมาโร อายสฺมนฺตํ ภูมิชํ เอตทโวจ – ''สนฺติ, โภ ภูมิช, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – 'อาสญฺเจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา [จรติ, อภพฺโพ (สี. ปี.) เอวมุปริปิ เอกวจเนเนว ทิสฺสติ] ผลสฺส อธิคมาย; อนาสญฺเจปิ [อาสญฺจ อนาสญฺจ เจปิ (อฏฺฐ.)] กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสญฺเจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสญฺเจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายา'ติฯ อิธ โภโต ภูมิชสฺส สตฺถา กึวาที [กึวาที กึทิฏฺฐี (สฺยา. กํ. ก.)] กิมกฺขายี''ติ? ''น โข เมตํ, ราชกุมาร, ภควโต สมฺมุขา สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํฯ ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ภควา เอวํ พฺยากเรยฺย – 'อาสญฺเจปิ กริตฺวา อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย ; อนาสญฺเจปิ กริตฺวา อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสญฺเจปิ กริตฺวา อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสญฺเจปิ กริตฺวา อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ อาสญฺเจปิ กริตฺวา โยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย ; อนาสญฺเจปิ กริตฺวา โยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสญฺเจปิ กริตฺวา โยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสญฺเจปิ กริตฺวา โยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมายา'ติฯ น โข เม ตํ, ราชกุมาร, ภควโต สมฺมุขา สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํฯ ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ภควา เอวํ พฺยากเรยฺยา''ติฯ ''สเจ โข โภโต ภูมิชสฺส สตฺถา เอวํวาที [เอวํวาที เอวํทิฏฺฐี (สฺยา. กํ. ก.)] เอวมกฺขายี, อทฺธา โภโต ภูมิชสฺส สตฺถา สเพฺพสํเยว ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ มุทฺธานํ [พุทฺธานํ (ก.) มุทฺธานนฺติมุทฺธํ, มตฺถกนฺติ อโตฺถ] มเญฺญ อาหจฺจ ติฏฺฐตี''ติ ฯ อถ โข ชยเสโน ราชกุมาโร อายสฺมนฺตํ ภูมิชํ สเกเนว ถาลิปาเกน ปริวิสิฯ

๒๒๔. อถ โข อายสฺมา ภูมิโช ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ภูมิโช ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''อิธาหํ, ภนฺเต, ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เยน ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมึ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทึฯ อถ โข, ภนฺเต, ชยเสโน ราชกุมาโร เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มยา สทฺธึ สมฺโมทิฯ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข, ภนฺเต, ชยเสโน ราชกุมาโร มํ เอตทโวจ – 'สนฺติ, โภ ภูมิช, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – อาสญฺเจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสญฺเจปิ กริตฺวา…เป.… อาสญฺจ อนาสญฺเจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสญฺเจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายา'ติฯ 'อิธ โภโต ภูมิชสฺส สตฺถา กึวาที กิมกฺขายี'ติ? เอวํ วุตฺต อหํ, ภนฺเต, ชยเสนํ ราชกุมารํ เอตทโวจํ – 'น โข เม ตํ, ราชกุมาร, ภควโต สมฺมุขา สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํฯ ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ภควา เอวํ พฺยากเรยฺย – อาสญฺเจปิ กริตฺวา อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสญฺเจปิ กริตฺวา อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสญฺเจปิ กริตฺวา อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสญฺเจปิ กริตฺวา

อโยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา โยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา โยนิโส พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมายาติฯ น โข เม ตํ, ราชกุมาร, ภควโต สมฺมุขา สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํฯ ฐานญฺจ โข เอตํ วิชฺชติ ยํ ภควา เอวํ พฺยากเรยฺยา’ติฯ ‘สเจ โภโต ภูมิชสฺส สตฺถา เอวํวาที เอวมกฺขายี, อทฺธา โภโต ภูมิชสฺส สตฺถา สเพฺพสํเยว ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ มุทฺธานํ มเญฺญ อาหจฺจ ติฏฺฐตี’ติฯ ‘กจฺจาหํ, ภเนฺต, เอวํ ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว ภควโต โหมิ, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขามิ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรมิ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉตี’’’ติ?

“ตคฺฆ ตฺวํ, ภูมิช, เอวํ ปุโฏฺฐ เอวํ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว เม โหสิ, น จ มํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขสิ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรสิ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉติฯ เย หิ เกจิ, ภูมิช, สมณา วา พฺราหฺมณา วา มิจฺฉาทิฏฺฐิโน มิจฺฉาสงฺกปฺปา มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺตา มิจฺฉาอาชีวา มิจฺฉาวายามา มิจฺฉาสตี มิจฺฉาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

๒๒๕. “เสยฺยถาปิ, ภูมิช, ปุริโส เตลตฺถิโก เตลคเวสี เตลปริเยสนํ จรมาโน วาลิกํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺยฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา วาลิกํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺย, อภโพฺพ เตลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา วาลิกํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺย, อภโพฺพ เตลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา วาลิกํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺย, อภโพฺพ เตลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา วาลิกํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺย, อภโพฺพ เตลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, เตลสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา มิจฺฉาทิฏฺฐิโน มิจฺฉาสงฺกปฺปา มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺตา มิจฺฉาอาชีวา มิจฺฉาวายามา มิจฺฉาสตี มิจฺฉาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

“เสยฺยถาปิ , ภูมิช, ปุริโส ขีรตฺถิโก ขีรคเวสี ขีรปริเยสนํ จรมาโน คาวิํ ตรุณวจฺฉํ วิสาณโต อาวิเญฺฉยฺย [อาวิเญฺชยฺย (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา คาวิํ ตรุณวจฺฉํ วิสาณโต อาวิเญฺฉยฺย, อภโพฺพ ขีรสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา คาวิํ ตรุณวจฺฉํ วิสาณโต อาวิเญฺฉยฺย, อภโพฺพ ขีรสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, ขีรสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา มิจฺฉาทิฏฺฐิโน…เป…. มิจฺฉาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

๒๒๖. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภูมิช, ปุริโส นวนีตตฺถิโก นวนีตคเวสี นวนีตปริเยสนํ จรมาโน อุทกํ กลเส อาสิญฺจิตฺวา มเตฺถน [มเนฺถน (สี.), มเตฺตน (ก.)] อาวิเญฺฉยฺยฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา อุทกํ กลเส อาสิญฺจิตฺวา มเตฺถน อาวิเญฺฉยฺย, อภโพฺพ นวนีตสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา อุทกํ กลเส อาสิญฺจิตฺวา มเตฺถน อาวิเญฺฉยฺย, อภโพฺพ นวนีตสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, นวนีตสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา มิจฺฉาทิฎฺฐิโน…เป.… มิจฺฉาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภูมิช, ปุริโส อคฺคิตฺถิโก [อคฺคตฺถิโก (สี.)] อคฺคิคเวสี อคฺคิปริเยสนํ จรมาโน อลฺลํ กฎฺฐํ สเสฺนหํ อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมเนฺถยฺย [อภิมเตฺถยฺย (สฺยา. กํ. ปี. ก.)]ฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา อลฺลํ กฎฺฐํ สเสฺนหํ อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมเนฺถยฺย, อภโพฺพ อคฺคิสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา อลฺลํ กฎฺฐํ สเสฺนหํ อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมเนฺถยฺย, อภโพฺพ อคฺคิสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, อคฺคิสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา มิจฺฉาทิฎฺฐิโน…เป.… มิจฺฉาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.…อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, อภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อโยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ เย หิ เกจิ, ภูมิช, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมฺมาทิฎฺฐิโน สมฺมาสงฺกปฺปา สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺตา สมฺมาอาชีวา สมฺมาวายามา สมฺมาสตี สมฺมาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

๒๒๗. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภูมิช, ปุริโส เตลตฺถิโก เตลคเวสี เตลปริเยสนํ จรมาโน ติลปิฎฺฐํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺยฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา ติลปิฎฺฐํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺย, ภโพฺพ เตลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา ติลปิฎฺฐํ โทณิยา อากิริตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสกํ ปริโปฺผสกํ ปีเฬยฺย, ภโพฺพ เตลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, เตลสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมฺมาทิฎฺฐิโน…เป.… สมฺมาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภูมิช, ปุริโส ขีรตฺถิโก ขีรคเวสี ขีรปริเยสนํ จรมาโน คาวึ ตรุณวจฺฉํ ถนโต อาวิเญฺฉยฺยฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา คาวึ ตรุณวจฺฉํ ถนโต อาวิเญฺฉยฺย, ภโพฺพ ขีรสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป.… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา คาวึ ตรุณวจฺฉํ ถนโต อาวิเญฺฉยฺย, ภโพฺพ ขีรสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ

เหสา, ภูมิช, ขีรสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมฺมาทิฏฺฐิโน…เป…. สมฺมาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป. … อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา…เป…. เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

๒๒๘. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภูมิช, ปุริโส นวนีตตฺถิโก นวนีตคเวสี นวนีตปริเยสนํ จรมาโน ทธึ กลเส อาสิญฺจิตฺวา มเตฺถน อาวิเญฺฉยฺยฯ อาสเญฺจปิ กริตฺวา ทธึ กลเส อาสิญฺจิตฺวา มเตฺถน อาวิเญฺฉยฺย, ภโพฺพ นวนีตสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา ทธึ กลเส อาสิญฺจิตฺวา มเตฺถน อาวิเญฺฉยฺย, ภโพฺพ นวนีตสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, นวนีตสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมฺมาทิฏฺฐิโน…เป…. สมฺมาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา… อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา … เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภูมิช, ปุริโส อคฺคิตฺถิโก อคฺคิคเวสี อคฺคิปริเยสนํ จรมาโน สุกฺขํ กฏฺฐํ โกฬาปํ อุตฺตรารณิํ อาทาย อภิมเนฺถยฺย; ( ) [(ภโพฺพ อคฺคิสฺส อธิคมาย) (สพฺพตฺถ)] อาสเญฺจปิ กริตฺวา… อนาสเญฺจปิ กริตฺวา.. อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา… เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา สุกฺข กฏฺฐํ โกฬาปํ อุตฺตรารณิํ อาทาย อภิมเนฺถยฺย, ภโพฺพ อคฺคิสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, อคฺคิสฺส อธิคมายฯ เอวเมว โข, ภูมิช, เย หิ เกจิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมฺมาทิฏฺฐิโน…เป…. สมฺมาสมาธิโน เต อาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; อาสญฺจ อนาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมาย; เนวาสํ นานาสเญฺจปิ กริตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ภพฺพา ผลสฺส อธิคมายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? โยนิ เหสา, ภูมิช, ผลสฺส อธิคมายฯ

‘‘สเจ โข ตํ, ภูมิช, ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส อิมา จตโสฺส อุปมา ปฏิภาเยยฺยุํ อนจฺฉริยํ เต ชยเสโน ราชกุมาโร ปสีเทยฺย, ปสโนฺน จ เต ปสนฺนาการํ กเรยฺยา’’ติฯ ‘‘กุโต ปน มํ, ภเนฺต, ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส อิมา จตโสฺส อุปมา ปฏิภายิสฺสนฺติ อนจฺฉริยา ปุเพฺพ อสฺสุตปุพฺพา, เสยฺยถาปิ ภควนฺต’’นฺติ?

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา ภูมิโช ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

ภูมิชสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํฯ

๗. อนุรุทฺธสุตฺตํ

๒๒๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเฯ อถ โข ปญฺจกโงฺค ถปติ อญฺญตรํ ปุริสํ อามเนฺตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, เยนายสฺมา อนุรุโทฺธ เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน อายสฺมโต อนุรุทฺธสฺส ปาเท สิรสา วนฺทาหิ [วนฺทาหิ, เอวญฺจ วเทหิ (สี. ปี.)] – ‘ปญฺจกโงฺค, ภเนฺต, ถปติ อายสฺมโต อนุรุทฺธสฺส ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติ; เอวญฺจ วเทหิ [เอวญฺจ วเทติ (สี. ปี.)] – ‘อธิวาเสตุ กิร, ภเนฺต, อายสฺมา อนุรุโทฺธ ปญฺจกงฺคสฺส ถปติสฺส สฺวาตนาย อตฺตจตุโตฺถ ภตฺตํ; เยน จ กิร, ภเนฺต, อายสฺมา อนุรุ

โทฺธ ปเควตรํ อาคเจฺฉยฺย; ปญฺจกโงฺค, ภเนฺต, ถปติ [ปญฺจกโงฺค ถปติ (สี. ปี.)] พหุกิโจฺจ พหุกรณีโย ราชกรณีเยนา’’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข โส ปุริโส ปญฺจกงฺคสฺส ถปติสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยนายสฺมา อนุรุโทฺธ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ปุริโส อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจ – ‘‘ปญฺจกโงฺค, ภเนฺต, ถปติ อายสฺมโต อนุรุทฺธสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ, เอวญฺจ วเทติ – ‘อธิวาเสตุ กิร, ภเนฺต, อายสฺมา อนุรุโทฺธ ปญฺจกงฺคสฺส ถปติสฺส สฺวาตนาย อตฺตจตุโตฺถ ภตฺตํ; เยน จ กิร, ภเนฺต, อายสฺมา อนุรุโทฺธ ปเควตรํ อาคเจฺฉยฺย; ปญฺจกโงฺค, ภเนฺต, ถปติ พหุกิโจฺจ พหุกรณีโย ราชกรณีเยนา’’’ติฯ อธิวาเสสิ โข อายสฺมา อนุรุโทฺธ ตุณฺหีภาเวนฯ

๒๓๐. อถ โข อายสฺมา อนุรุโทฺธ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เยน ปญฺจกงฺคสฺส ถปติสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อถ โข ปญฺจกโงฺค ถปติ อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสิ สมฺปวาเรสิฯ อถ โข ปญฺจกโงฺค ถปติ อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ ภุตฺตาวิํ โอนีตปตฺตปาณิํ อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข ปญฺจกโงฺค ถปติ อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจ –

‘‘อิธ มํ, ภเนฺต, เถรา ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘อปฺปมาณํ, คหปติ, เจโตวิมุตฺติํ ภาเวหี’ติ [อปฺปมาณา คหปติ เจโตวิมุตฺติ ภาเวตพฺพาติ (ก.)]ฯ เอกเจฺจ เถรา เอวมาหํสุ – ‘มหคฺคตํ, คหปติ, เจโตวิมุตฺติํ ภาเวหี’ติฯ ยา จายํ, ภเนฺต, อปฺปมาณา เจโตวิมุตฺติ ยา จ มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติ – อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ, อุทาหุ เอกตฺถา พฺยญฺชนเมว นาน’’นฺติ? ‘‘เตน หิ, คหปติ, ตํ เยเวตฺถ ปฏิภาตุฯ อปณฺณกเนฺต อิโต ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘มยฺหํ โข, ภเนฺต, เอวํ โหติ – ‘ยา จายํ อปฺปมาณา เจโตวิมุตฺติ ยา จ มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติ อิเม ธมฺมา เอกตฺถา พฺยญฺชนเมว นาน’’’นฺติฯ ‘‘ยา จายํ, คหปติ, อปฺปมาณา เจโตวิมุตฺติ ยา จ มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติ อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ ฯ ตทมินาเปตํ, คหปติ, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ’’ฯ

‘‘กตมา จ, คหปติ, อปฺปมาณา เจโตวิมุตฺติ? อิธ, คหปติ, ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ ตถา ตติยํ ตถา จตุตฺถํ; อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาพเชฺฌน ผริตฺวา วิหรติฯ กรุณาสหคเตน เจตสา… มุทิตาสหคเตน เจตสา… อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ ตถา ตติยํ ตถา จตุตฺถํ; อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาพเชฺฌน ผริตฺวา วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, คหปติ, อปฺปมาณา เจโตวิมุตฺติฯ

๒๓๑. ‘‘กตมา จ, คหปติ, มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติ? อิธ, คหปติ, ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ รุกฺขมูลํ มหคฺคตนฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, คหปติ, มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติฯ อิธ ปน, คหปติ, ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา รุกฺขมูลานิ มหคฺคตนฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ อยมฺปิ [อยํ (สฺยา. กํ. ก.)] วุจฺจติ, คหปติ, มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติฯ อิธ ปน, คหปติ, ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ คามเกฺขตฺตํ มหคฺคตนฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ อยมฺปิ วุจฺจติ, คหปติ, มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติฯ อิธ ปน, คหปติ , ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา คามเกฺขตฺตานิ มหคฺคตนฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ อยมฺปิ วุจฺจติ, คหปติ, มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติฯ อิธ ปน, คหปติ, ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ มหารชฺชํ มหคฺคตนฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ อยมฺปิ วุจฺจติ, คหปติ, มหคฺคตา

เจโตวิมุตฺติฯ อิธ ปน, คหปติ, ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา มหารชฺชานิ มหคฺคตนฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ อยมฺปิ วุจฺจติ, คหปติ, มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติฯ อิธ ปน, คหปติ, ภิกฺขุ ยาวตา สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวึ มหคฺคตนฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ อยมฺปิ วุจฺจติ, คหปติ, มหคฺคตา เจโตวิมุตฺติฯ อิมินา โข เอตํ, คหปติ, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ ยถา อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จฯ

๒๓๒. ''จตสฺโส โข อิมา คหปติ, ภวูปปตฺติโยฯ กตมา จตสฺโส? อิธ, คหปติ, เอกจฺโจ 'ปริตฺตาภา'ติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปริตฺตาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อิธ ปน, คหปติ, เอกจฺโจ 'อปฺปมาณาภา'ติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปฺปมาณาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อิธ ปน, คหปติ, เอกจฺโจ 'สํกิลิฏฺฐาภา'ติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สํกิลิฏฺฐาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อิธ ปน, คหปติ, เอกจฺโจ 'ปริสุทฺธาภา'ติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปริสุทฺธาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อิมา โข, คหปติ, จตสฺส ภวูปปตฺติโยฯ

''โหติ โข โส, คหปติ, สมโย, ยา ตา เทวตา เอกชฺฌํ สนฺนิปตนฺติ, ตาสํ เอกชฺฌํ สนฺนิปติตานํ วณฺณนานตฺตญฺหิ โข ปญฺญายติ โน จ อาภานานตฺตํ ฯ เสยฺยถาปิ, คหปติ, ปุริโส สมฺพหุลานิ เตลปฺปทีปานิ เอกํ ฆรํ ปเวเสยฺยฯ เตสํ เอกํ ฆรํ ปเวสิตานํ อจฺจินานตฺตญฺหิ โข ปญฺญาเยถ, โน จ อาภานานตฺตํ; เอวเมว โข, คหปติ, โหติ โข โส สมโย, ยา ตา เทวตา เอกชฺฌํ สนฺนิปตนฺติ ตาสํ เอกชฺฌํ สนฺนิปติตานํ วณฺณนานตฺตญฺหิ โข ปญฺญายติ, โน จ อาภานานตฺตํฯ

''โหติ โข โส, คหปติ, สมโย, ยา ตา เทวตา ตโต วิปกฺกมนฺติ, ตาสํ ตโต วิปกฺกมนฺตีนํ วณฺณนานตฺตเญฺจว ปญฺญายติ อาภานานตฺตญฺจฯ เสยฺยถาปิ, คหปติ, ปุริโส ตานิ สมฺพหุลานิ เตลปฺปทีปานิ ตมฺหา ฆรา นีหเรยฺยฯ เตสํ ตโต นีหตานํ [นีหรนฺตานํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อจฺจินานตฺตเญฺจว ปญฺญาเยถ อาภานานตฺตญฺจ; เอวเมว โข, คหปติ, โหติ โข โส สมโย, ยา ตา เทวตา ตโต วิปกฺกมนฺติ, ตาสํ ตโต วิปกฺกมนฺตีนํ วณฺณนานตฺตเญฺจว ปญฺญายติ อาภานานตฺตญฺจฯ

''น โข, คหปติ, ตาสํ เทวตานํ เอวํ โหติ – 'อิทํ อมฺหากํ นิจฺจนฺติ วา ธุวนฺติ วา สสฺสต'นฺติ วา, อปิ จ ยตฺถ ยเตฺถว ตา [ยา (ก.)] เทวตา อภินิวิสนฺติ ตตฺถ ตเตฺถว ตา เทวตา อภิรมนฺติฯ เสยฺยถาปิ, คหปติ, มกฺขิกานํ กาเชน วา ปิฏเกน วา หรียมานานํ น เอวํ โหติ – 'อิทํ อมฺหากํ นิจฺจนฺติ วา ธุวนฺติ วา สสฺสต'นฺติ วา, อปิ จ ยตฺถ ยเตฺถว ตา [ยา (ก.)] มกฺขิกา อภินิวิสนฺติ ตตฺถ ตเตฺถว ตา มกฺขิกา อภิรมนฺติ; เอวเมว โข, คหปติ, ตาสํ เทวตานํ น เอวํ โหติ – 'อิทํ อมฺหากํ นิจฺจนฺติ วา ธุวนฺติ วา สสฺสต'นฺติ วา, อปิ จ ยตฺถ ยเตฺถว ตา เทวตา อภินิวิสนฺติ ตตฺถ ตเตฺถว ตา เทวตา อภิรมนฺตี''ติฯ

๒๓๓. เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา สภิโย กจฺจาโน [กจฺจายโน (สี.)] อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจ – ''สาธุ, ภเนฺต อนุรุทฺธ! อตฺถิ จ เม เอตฺถ อุตฺตรึ ปฏิปุจฺฉิตพฺพํฯ ยา ตา, ภเนฺต, เทวตา อาภา สพฺพา ตา ปริตฺตาภา อุทาหุ สเนฺตตฺถ เอกจฺจา เทวตา อปฺปมาณาภา''ติ? ''ตทเงฺคน โข, อาวุโส กจฺจาน, สเนฺตตฺถ เอกจฺจา เทวตา ปริตฺตาภา, สนฺติ ปเนตฺถ เอกจฺจา เทวตา อปฺปมาณาภา''ติฯ ''โก นุ โข, ภเนฺต อนุรุทฺธ, เหตุ โก ปจฺจโย เยน ตาสํ เทวตานํ เอกํ เทวนิ

กายํ อุปปนฺนานํ สเนฺตตฺถ เอกจฺจา เทวตา ปริตฺตาภา, สนฺติ ปเนตฺถ เอกจฺจา เทวตา อปฺปมาณาภา’’ติ?

‘‘เตน หาวุโส กจฺจาน, ตํเยเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิฯ ยถา เต ขเมยฺย ตถา นํ พฺยากเรยฺยาสิฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส กจฺจาน , ยฺวายํ ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ รุกฺขมูลํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ, โยจายํ [โยปายํ (ก.)] ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา รุกฺขมูลานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ กตมา จิตฺตภาวนา มหคฺคตตรา’’ติ? ‘‘ยฺวายํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา รุกฺขมูลานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อยํ อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ มหคฺคตตรา’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส กจฺจาน, ยฺวายํ ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา รุกฺขมูลานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ, โยจายํ ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ คามเกฺขตฺตํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ กตมา จิตฺตภาวนา มหคฺคตตรา’’ติ? ‘‘ยฺวายํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ คามเกฺขตฺตํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อยํ อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ มหคฺคตตรา’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส กจฺจาน, ยฺวายํ ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ คามเกฺขตฺตํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ, โยจายํ ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา คามเกฺขตฺตานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ กตมา จิตฺตภาวนา มหคฺคตตรา’’ติ? ‘‘ยฺวายํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา คามเกฺขตฺตานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อยํ อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ มหคฺคตตรา’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส กจฺจาน, ยฺวายํ ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา คามเกฺขตฺตานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ, โยจายํ ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ มหารชฺชํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ กตมา จิตฺตภาวนา มหคฺคตตรา’’ติ? ‘‘ยฺวายํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ มหารชฺชํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อยํ อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ มหคฺคตตรา’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส กจฺจาน, ยฺวายํ ภิกฺขุ ยาวตา เอกํ มหารชฺชํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ, โยจายํ ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา มหารชฺชานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ กตมา จิตฺตภาวนา มหคฺคตตรา’’ติ? ‘‘ยฺวายํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา มหารชฺชานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อยํ อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ มหคฺคตตรา’’ติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, อาวุโส กจฺจาน, ยฺวายํ ภิกฺขุ ยาวตา เทฺว วา ตีณิ วา มหารชฺชานิ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ, โยจายํ ภิกฺขุ ยาวตา สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวิํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ กตมา จิตฺตภาวนา มหคฺคตตรา’’ติ? ‘‘ยฺวายํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ ยาวตา สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวิํ ‘มหคฺคต’นฺติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ – อยํ อิมาสํ อุภินฺนํ จิตฺตภาวนานํ มหคฺคตตรา’’ติ? ‘‘อยํ โข, อาวุโส กจฺจาน, เหตุ อยํ ปจฺจโย, เยน ตาสํ เทวตานํ เอกํ เทวนิกายํ อุปปนฺนานํ สเนฺตตฺถ เอกจฺจา เทวตา ปริตฺตาภา, สนฺติ ปเนตฺถ เอกจฺจา เทวตา อปฺปมาณาภา’’ติฯ

๒๓๔. ‘‘สาธุ, ภนฺต อนุรุทฺธ! อตฺถิ จ เม เอตฺถ อุตฺตรึ ปฏิปุจฺฉิตพฺพํฯ ยาวตา [ยา ตา (ก.)], ภนฺต, เทวตา อาภา สพฺพา ตา สํกิลิฏฺฐาภา อุทาหุ สนฺเตตฺถ เอกจฺจา เทวตา ปริสุทฺธาภา’’ติ? ‘‘ตทเงฺคน โข, อาวุโส กจฺจาน, สนฺเตตฺถ เอกจฺจา เทวตา สํกิลิฏฺฐาภา, สนฺติ ปเนตฺถ เอกจฺจา เทวตา ปริสุทฺธาภา’’ติฯ ‘‘โก นุ โข, ภนฺเต, อนุรุทฺธ, เหตุ โก ปจฺจโย, เยน ตาสํ เทวตานํ เอกํ เทวนิกายํ อุปปนฺนานํ สนฺเตตฺถ เอกจฺจา เทวตา สํกิลิฏฺฐาภา, สนฺติ ปเนตฺถ เอกจฺจา เทวตา ปริสุทฺธาภา’’ติ?

‘‘เตน , หาวุโส กจฺจาน, อุปมํ เต กริสฺสามิฯ อุปมายปิเธกจฺเจ [อุปมายมิเธกจฺเจ (ก.)] วิญฺญู ปุริสา ภาสิตสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ เสยฺยถาปิ, อาวุโส กจฺจาน, เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ อปริสุทฺธํ วฏฺฏิปิ อปริสุทฺธาฯ โส เตลสฺสปิ อปริสุทฺธตฺตา วฏฺฏิยาปิ อปริสุทฺธตฺตา อนฺธนฺธํ วิย ฌายติ; เอวเมว โข, อาวุโส กจฺจาน, อิเธกจฺโจ ภิกฺขุ ‘สํกิลิฏฺฐาภา’ติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติ, ตสฺส กายทุฏฺฐุลฺลมฺปิ น สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธํ โหติ, ถินมิทฺธมฺปิ น สุสมูหตํ โหติ , อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจมฺปิ น สุปฺปฏิวินีตํ โหติฯ โส กายทุฏฺฐุลฺลสฺสปิ น สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา ถินมิทฺธสฺสปิ น สุสมูหตตฺตา อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺสปิ น สุปฺปฏิวินีตตฺตา อนฺธนฺธํ วิย ฌายติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สํกิลิฏฺฐาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, อาวุโส กจฺจาน, เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ ปริสุทฺธํ วฏฺฏิปิ ปริสุทฺธาฯ โส เตลสฺสปิ ปริสุทฺธตฺตา วฏฺฏิยาปิ ปริสุทฺธตฺตา น อนฺธนฺธํ วิย ฌายติ; เอวเมว โข, อาวุโส กจฺจาน, อิเธกจฺโจ ภิกฺขุ ‘ปริสุทฺธาภา’ติ ผริตฺวา อธิมุจฺจิตฺวา วิหรติฯ ตสฺส กายทุฏฺฐุลฺลมฺปิ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธํ โหติ, ถินมิทฺธมฺปิ สุสมูหตํ โหติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจมฺปิ สุปฺปฏิวินีตํ โหติฯ โส กายทุฏฺฐุลฺลสฺสปิ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา ถินมิทฺธสฺสปิ สุสมูหตตฺตา อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺสปิ สุปฺปฏิวินีตตฺตา น อนฺธนฺธํ วิย ฌายติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปริสุทฺธาภานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติฯ อยํ โข, อาวุโส กจฺจาน, เหตุ อยํ ปจฺจโย เยน ตาสํ เทวตานํ เอกํ เทวนิกายํ อุปปนฺนานํ สนฺเตตฺถ เอกจฺจา เทวตา สํกิลิฏฺฐาภา, สนฺติ ปเนตฺถ เอกจฺจา เทวตา ปริสุทฺธาภา’’ติฯ

๒๓๕. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา สภิโย กจฺจาโน อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ, ภนฺต อนุรุทฺธ! น, ภนฺเต, อายสฺมา อนุรุโทฺธ เอวมาห – ‘เอวํ เม สุต’นฺติ วา ‘เอวํ อรหติ ภวิตุ’นฺติ วา; อถ จ ปน, ภนฺเต, อายสฺมา อนุรุโทฺธ ‘เอวมฺปิ ตา เทวตา , อิติปิ ตา เทวตา’เตฺวว ภาสติฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, เอวํ โหติ – ‘อทฺธา อายสฺมตา อนุรุเทฺธน ตาหิ เทวตาหิ สทฺธึ สนฺนิวุตฺถปุพฺพเญฺจว สลฺลปิตปุพฺพญฺจ สากจฺฉา จ สมาปชฺชิตปุพฺพา’’’ติฯ ‘‘อทฺธา โข อยํ, อาวุโส กจฺจาน, อาสชฺช อุปนีย วาจา ภาสิตา, อปิ จ เต อหํ พฺยากริสฺสามิ – ‘ทีฆรตฺตํ โข เม, อาวุโส กจฺจาน, ตาหิ เทวตาหิ สทฺธึ สนฺนิวุตฺถปุพฺพเญฺจว สลฺลปิตปุพฺพญฺจ สากจฺฉา จ สมาปชฺชิตปุพฺพา’’’ติฯ

เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา สภิโย กจฺจาโน ปญฺจกงฺคํ ถปตึ เอตทโวจ – ‘‘ลาภา เต, คหปติ, สุลทฺธํ เต, คหปติ, ยํ ตฺวเญฺจว ตํ กงฺขาธมฺมํ ปหาสิ [ปชหสิ (ก.)], มยญฺจิมํ [ยมฺปิมํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ธมฺมปริยายํ อลตฺถมฺหา สวนายา’’ติฯ

อนุรุทฺธสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. อุปกฺกิเลสสุตฺตํ

๒๓๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน โกสมฺพิยํ ภิกฺขู ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา

วิหรนฺติฯ อถ โข อญฺญตโร ภิกฺขุ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิธ, ภนฺเต, โกสมฺพิยํ ภิกฺขู ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา วิหรนฺติฯ สาธุ, ภนฺเต, ภควา เยน เต ภิกฺขู เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข ภควา เยน เต ภิกฺขู เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เต ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘อลํ, ภิกฺขเว, มา ภณฺฑนํ, มา กลหํ, มา วิคฺคหํ, มา วิวาท’’นฺติฯ

เอวํ วุตฺเต, อญฺญตโร ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อาคเมตุ, ภนฺเต! ภควา ธมฺมสฺสามี; อโปฺปสฺสุโกฺก, ภนฺเต, ภควา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุโตฺต วิหรตุ; มยเมเตน ภณฺฑเนน กลเหน วิคฺคเหน วิวาเทน ปญฺญายิสฺสามา’’ติฯ ทุติยมฺปิ โข ภควา เต ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘อลํ, ภิกฺขเว, มา ภณฺฑนํ, มา กลหํ, มา วิคฺคหํ, มา วิวาท’’นฺติฯ ทุติยมฺปิ โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อาคเมตุ, ภนฺเต! ภควา ธมฺมสฺสามี; อโปฺปสฺสุโกฺก, ภนฺเต, ภควา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุโตฺต วิหรตุ; มยเมเตน ภณฺฑเนน กลเหน วิคฺคเหน วิวาเทน ปญฺญายิสฺสามา’’ติฯ ตติยมฺปิ โข ภควา เต ภิกฺขู เอตทโวจ – ‘‘อลํ, ภิกฺขเว, มา ภณฺฑนํ, มา กลหํ, มา วิคฺคหํ, มา วิวาท’’นฺติฯ ตติยมฺปิ โข โส ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อาคเมตุ, ภนฺเต, ภควา ธมฺมสฺสามี; อโปฺปสฺสุโกฺก, ภนฺเต, ภควา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุโตฺต วิหรตุ; มยเมเตน ภณฺฑเนน กลเหน วิคฺคเหน วิวาเทน ปญฺญายิสฺสามา’’ติฯ

อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย โกสมฺพิํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ โกสมฺพิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ฐิตโกว อิมา คาถา อภาสิ –

๒๓๗. ‘‘ปุถุสโทฺท สมชโน, น พาโล โกจิ มญฺญถ;
สงฺฆสฺมิํ ภิชฺชมานสฺมิํ, นาญฺญํ ภิโยฺย อมญฺญรุํฯ

‘‘ปริมุฏฺฐา ปณฺฑิตาภาสา, วาจาโคจรภาณิโน;
ยาวิจฺฉนฺติ มุขายามํ, เยน นีตา น ตํ วิทูฯ

‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;
เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสํ น สมฺมติฯ

‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;
เย จ ตํ นุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสูปสมฺมติฯ

‘‘น หิ เวเรน เวรานิ, สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ;
อเวเรน จ สมฺมนฺติ, เอส ธโมฺม สนนฺตโนฯ

‘‘ปเร จ น วิชานนฺติ, มยเมตฺถ ยมามเส;
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ, ตโต สมฺมนฺติ เมธคาฯ

‘‘อฏฺฐิจฺฉินฺนา ปาณหรา, ควสฺสธนหาริโน;
รฏฺฐํ วิลุมฺปมานานํ, เตสมฺปิ โหติ สงฺคติ;
กสฺมา ตุมฺหากํ โน สิยาฯ

“สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ,
สทฺธิํ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ,
จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมาฯ

“โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ,
สทฺธิํ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
ราชาว รฏฺฐํ วิชิตํ ปหาย,
เอโก จเร มาตงฺครเญฺญว นาโคฯ

“เอกสฺส จริตํ เสยฺโย, นตฺถิ พาเล สหายตา;
เอโก จเร น จ ปาปานิ กยิรา,
อโปฺปสฺสุโกฺก มาตงฺครเญฺญว นาโค”ติฯ

๒๓๘. อถ โข ภควา ฐิตโกว อิมา คาถา ภาสิตฺวา เยน พาลกโลณการคาโม [พาลกโลณกคาโม (ก.), ตถา วินเยปิ] เตนุปสงฺกมิฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา ภคุ พาลกโลณการคาเม วิหรติฯ อทฺทสา โข อายสฺมา ภคุ ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน อาสนํ ปญฺญเปสิ อุทกญฺจ ปาทานํ โธวนํ [อุทกญฺจ ปาทานํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญเตฺต อาสเนฯ นิสชฺช ปาเท ปกฺขาเลสิฯ อายสฺมาปิ โข ภคุ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ภคุํ ภควา เอตทโวจ – “กจฺจิ, ภิกฺขุ, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ ปิณฺฑเกน น กิลมสี”ติ? “ขมนียํ ภควา, ยาปนียํ ภควา, น จาหํ, ภเนฺต, ปิณฺฑเกน กิลมามี”ติฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ ภคุํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุฎฺฐายาสนา เยน ปาจีนวํสทาโย เตนุปสงฺกมิฯ

เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา จ อนุรุโทฺธ อายสฺมา จ นนฺทิโย [ภทฺทิโย (ม. นิ. ๒.๑๖๖ นฬกปาเน] อายสฺมา จ กิมิโล [กิมฺพิโล (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปาจีนวํสทาเย วิหรนฺติฯ อทฺทสา โข ทายปาโล ภควนฺตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน ภควนฺตํ เอตทโวจ – “มา, มหาสมณ, เอตํ ทายํ ปาวิสิฯ สเนฺตตฺถ ตโย กุลปุตฺตา อตฺตกามรูปา วิหรนฺติฯ มา เตสํ อผาสุมกาสี”ติฯ อโสฺสสิ โข อายสฺมา อนุรุโทฺธ ทายปาลสฺส ภควตา สทฺธิํ มนฺตยมานสฺสฯ สุตฺวาน ทายปาลํ เอตทโวจ – “มา, อาวุโส ทายปาล, ภควนฺตํ วาเรสิฯ สตฺถา โน ภควา อนุปฺปโตฺต”ติฯ

๒๓๙. อถ โข อายสฺมา อนุรุโทฺธ เยนายสฺมา จ นนฺทิโย เยนายสฺมา จ กิมิโล เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตญฺจ นนฺทิยํ อายสฺมนฺตญฺจ กิมิลํ เอตทโวจ – “อภิกฺกมถายสฺมโนฺต, อภิกฺกมถายสฺมโนฺต, สตฺถา โน ภควา อนุปฺปโตฺต”ติฯ อถ โข อายสฺมา จ อนุรุโทฺธ อายสฺมา จ นนฺทิโย อายสฺมา จ กิมิโล ภควนฺตํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา เอโก ภควโต ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหสิ, เอโก อาสนํ ปญฺญเปสิ, เอโก ปาโททกํ อุปฏฺฐเปสิฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญเตฺต อาสเนฯ นิสชฺช ปาเท ปกฺขาเลสิฯ เตปิ โข อายสฺมโนฺต ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ ภควา เอตทโวจ – “กจฺจิ โว, อนุรุทฺธา, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ ปิณฺฑเกน น กิลมถา”ติ? “ขมนียํ ภควา, ยาปนียํ ภควา, น จ มยํ, ภเนฺต, ปิณฺฑเกน กิลมามา”ติฯ “กจฺจิ ปน โว, อนุรุทฺธา, สมคฺคา สโมฺมทมานา อวิวทมานา ขีโรทกีภูตา อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสนฺตา วิหรถา”ติ? “ตคฺฆ มยํ, ภเนฺต, สมคฺคา สโมฺมทมานา อวิวทมานา ขีโรทกีภูตา อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสนฺตา วิหรามา”ติฯ “ยถา กถํ ปน ตุเมฺห, อนุรุทฺธา, สมคฺคา สโมฺมทมานา อวิวทมานา ขีโรทกีภูตา อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ

สมฺปสฺสนฺตา วิหรถา’’ติ? ‘‘อิธ มยฺหํ, ภนฺเต, เอวํ โหติ – ‘ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม โยหํ เอวรูเปหิ สพฺรหฺมจารีหิ สทฺธิํ วิหรามี’ติฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, อิเมสุ อายสฺมนฺเตสุ เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ อาวิ เจว รโห จ, เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ อาวิ เจว รโห จ, เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ อาวิ เจว รโห จฯ ตสฺส, มยฺหํ, ภนฺเต, เอวํ โหติ – ‘ยํนูนาหํ สกํ จิตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา อิเมสํเยว อายสฺมนฺตานํ จิตฺตสฺส วเสน วตฺเตยฺย’นฺติฯ โส โข อหํ, ภนฺเต, สกํ จิตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา อิเมสํเยว อายสฺมนฺตานํ จิตฺตสฺส วเสน วตฺตามิฯ นานา หิ โข โน, ภนฺเต, กายา, เอกญฺจ ปน มญฺเญ จิตฺต’’นฺติฯ

อายสฺมาปิ โข นนฺทิโย…เป.… อายสฺมาปิ โข กิมิโล ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘มยฺหมฺปิ โข, ภนฺเต, เอวํ โหติ – ‘ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม โยหํ เอวรูเปหิ สพฺรหฺมจารีหิ สทฺธิํ วิหรามี’ติฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, อิเมสุ อายสฺมนฺเตสุ เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ อาวิ เจว รโห จ, เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ อาวิ เจว รโห จ, เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ อาวิ เจว รโห จฯ ตสฺส มยฺหํ, ภนฺเต, เอวํ โหติ – ‘ยํนูนาหํ สกํ จิตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา อิเมสํเยว อายสฺมนฺตานํ จิตฺตสฺส วเสน วตฺเตยฺย’นฺติฯ โส โข อหํ, ภนฺเต, สกํ จิตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา อิเมสํเยว อายสฺมนฺตานํ จิตฺตสฺส วเสน วตฺตามิฯ นานา หิ โข โน, ภนฺเต, กายา, เอกญฺจ ปน มญฺเญ จิตฺตนฺติฯ เอวํ โข มยํ, ภนฺเต, สมคฺคา สโมฺมทมานา อวิวทมานา ขีโรทกีภูตา อญฺญมญฺญํ ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสนฺตา วิหรามา’’ติฯ

๒๔๐. ‘‘สาธุ, สาธุ, อนุรุทฺธา! กจฺจิ ปน โว, อนุรุทฺธา, อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรถา’’ติ? ‘‘ตคฺฆ มยํ, ภนฺเต, อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรามา’’ติฯ ‘‘ยถา กถํ ปน ตุเมฺห, อนุรุทฺธา, อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรถา’’ติ? ‘‘อิธ, ภนฺเต, อมฺหากํ โย ปฐมํ คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมติ, โส อาสนานิ ปญฺญเปติ, ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปติ, อวกฺการปาติํ อุปฏฺฐาเปติฯ โย ปจฺฉา คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมติ – สเจ โหติ ภุตฺตาวเสโส, สเจ อากงฺขติ, ภุญฺชติ; โน เจ อากงฺขติ, อปฺปหริเต วา ฉเฑฺฑติ อปาณเก วา อุทเก โอปิลาเปติ – โส อาสนานิ ปฏิสาเมติ, ปานียํ ปริโภชนียํ ปฏิสาเมติ, อวกฺการปาติํ โธวิตฺวา ปฏิสาเมติ, ภตฺตคฺคํ สมฺมชฺชติฯ โย ปสฺสติ ปานียฆฏํ วา ปริโภชนียฆฏํ วา วจฺจฆฏํ วา ริตฺตํ ตุจฺฉํ โส อุปฏฺฐาเปติฯ สจสฺส โหติ อวิสยฺหํ, หตฺถวิกาเรน ทุติยํ อามนฺเตตฺวา หตฺถวิลงฺฆเกน อุปฏฺฐาเปม [อุปฏฺฐเปติ (สี.)], น เตฺวว มยํ, ภนฺเต, ตปฺปจฺจยา วาจํ ภินฺทามฯ ปญฺจาหิกํ โข ปน มยํ, ภนฺเต, สพฺพรตฺติํ ธมฺมิยา กถาย สนฺนิสีทามฯ เอวํ โข มยํ, ภนฺเต, อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรามา’’ติฯ

๒๔๑. ‘‘สาธุ, สาธุ, อนุรุทฺธา! อตฺถิ ปน โว, อนุรุทฺธา, เอวํ อปฺปมตฺตานํ อาตาปีนํ ปหิตตฺตานํ วิหรตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสโส อธิคโต ผาสุวิหาโร’’ติ? ‘‘อิธ มยํ, ภนฺเต, อปฺปมตฺตา อาตาปิโน ปหิตตฺตา วิหรนฺตา โอภาสญฺเจว สญฺชานาม ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โส โข ปน โน โอภาโส นจิรสฺเสว อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํ; ตญฺจ นิมิตฺตํ นปฺปฏิวิชฺฌามา’’ติฯ

‘‘ตํ โข ปน โว, อนุรุทฺธา, นิมิตฺตํ ปฏิวิชฺฌิตพฺพํฯ อหมฺปิ สุทํ, อนุรุทฺธา, ปุเพฺพว สโมฺพธา อนภิสมฺพุทฺโธ โพธิสโตฺตว สมาโน โอภาสญฺเจว สญฺชานามิ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โส โข ปน เม โอภาโส นจิรสฺเสว อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย เยน เม โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปาน’นฺติ? ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘วิจิกิจฺฉา โข เม อุทปาทิ, วิจิกิจฺฉาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ

จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสตี’’’ติฯ

“โส โข อหํ, อนุรุทฺธา, อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต โอภาสเญฺจว สญฺชานามิ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โส โข ปน เม โอภาโส นจิรเสฺสว อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย เยน เม โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปาน’นฺติ? ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘อมนสิกาโร โข เม อุทปาทิ, อมนสิการาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ น อมนสิกาโร’’’ติฯ

“โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป.… ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘ถินมิทฺธํ โข เม อุทปาทิ, ถินมิทฺธาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ น อมนสิกาโร น ถินมิทฺธ’’’นฺติฯ

“โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป.… ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘ฉมฺภิตตฺตํ โข เม อุทปาทิ, ฉมฺภิตตฺตาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ เสยฺยถาปิ, อนุรุทฺธา, ปุริโส อทฺธานมคฺคปฺปฏิปโนฺน, ตสฺส อุภโตปเสฺส วฏฺฏกา [วธกา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุปฺปเตยฺยุํ, ตสฺส ตโตนิทานํ ฉมฺภิตตฺตํ อุปฺปเชฺชยฺย; เอวเมว โข เม, อนุรุทฺธา, ฉมฺภิตตฺตํ อุทปาทิ, ฉมฺภิตตฺตาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ น อมนสิกาโร น ถินมิทฺธํ น ฉมฺภิตตฺต’’’นฺติฯ

“โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป.… ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘อุปฺปิลํ [อุพฺพิลฺลํ (สี. ปี.), อุพฺพิลํ (สฺยา. กํ.)] โข เม อุทปาทิ, อุปฺปิลาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํ ฯ เสยฺยถาปิ, อนุรุทฺธา, ปุริโส เอกํ นิธิมุขํ คเวสโนฺต สกิเทว ปญฺจนิธิมุขานิ อธิคเจฺฉยฺย, ตสฺส ตโตนิทานํ อุปฺปิลํ อุปฺปเชฺชยฺย; เอวเมว โข เม, อนุรุทฺธา, อุปฺปิลํ อุทปาทิ, อุปฺปิลาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ, น อมนสิกาโร, น ถินมิทฺธํ, น ฉมฺภิตตฺตํ, น อุปฺปิล’’’นฺติฯ

“โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป.… ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘ทุฏฺฐุลฺลํ โข เม อุทปาทิ, ทุฏฺฐุลฺลาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ, น อมนสิกาโร, น ถินมิทฺธํ, น ฉมฺภิตตฺตํ, น อุปฺปิลํ, น ทุฏฺฐุลฺล’’’นฺติฯ

“โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป.… ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘อจฺจารทฺธวีริยํ โข เม อุทปาทิ, อจฺจารทฺธวีริยาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ เสยฺยถาปิ, อนุรุทฺธา, ปุริโส อุโภหิ หเตฺถหิ วฏฺฏกํ คาฬฺหํ คเณฺหยฺย, โส ตเตฺถว ปตเมยฺย [มตเมยฺย (พหูสุ) ป + ตํ + เอยฺย = ปตเมยฺย-อิติ ปทวิภาโค]; เอวเมว โข เม, อนุรุทฺธา, อจฺจารทฺธวีริยํ อุทปาทิ, อจฺจารทฺธวีริยาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา

อุปฺปชฺชิสฺสติ, น อมนสิกาโร, น ถินมิทฺธํ, น ฉมฺภิตตฺตํ, น อุปฺปิลํ, น ทุฏฺฐุลฺลํ, น อจฺจารทฺธวีริย’’’นฺติฯ

‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป…. ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘อติลีนวีริยํ โข เม อุทปาทิ , อติลีนวีริยาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ เสยฺยถาปิ, อนุรุทฺธา, ปุริโส วฏฺฏกํ สิถิลํ คเณฺหยฺย, โส ตสฺส หตฺถโต อุปฺปเตยฺย; เอวเมว โข เม, อนุรุทฺธา, อติลีนวีริยํ อุทปาทิ, อติลีนวีริยาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ, น อมนสิกาโร, น ถินมิทฺธํ, น ฉมฺภิตตฺตํ, น อุปฺปิลํ, น ทุฏฺฐุลฺลํ, น อจฺจารทฺธวีริยํ, น อติลีนวีริย’’’นฺติฯ

‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป…. ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘อภิชปฺปา โข เม อุทปาทิ, อภิชปฺปาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ, น อมนสิกาโร, น ถินมิทฺธํ, น ฉมฺภิตตฺตํ, น อุปฺปิลํ, น ทุฏฺฐุลฺลํ, น อจฺจารทฺธวีริยํ, น อติลีนวีริยํ, น อภิชปฺปา’’’ติฯ

‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธา…เป…. ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘นานตฺตสญฺญา โข เม อุทปาทิ, นานตฺตสญฺญาธิกรณญฺจ ปน เม สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ, น อมนสิกาโร, น ถินมิทฺธํ, น ฉมฺภิตตฺตํ, น อุปฺปิลํ, น ทุฏฺฐุลฺลํ, น อจฺจารทฺธวีริยํ, น อติลีนวีริยํ, น อภิชปฺปา, น นานตฺตสญฺญา’’’ติฯ

‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธา, อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต โอภาสเญฺจว สญฺชานามิ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โส โข ปน เม โอภาโส นจิรเสฺสว อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ ตสฺส มยฺหํ อนุรุทฺธา เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย เยน เม โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปาน’นฺติฯ ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘อตินิชฺฌายิตตฺตํ โข เม รูปานํ อุทปาทิ, อตินิชฺฌายิตตฺตาธิกรณญฺจ ปน เม รูปานํ สมาธิ จวิฯ สมาธิมฺหิ จุเต โอภาโส อนฺตรธายติ ทสฺสนญฺจ รูปานํฯ โสหํ ตถา กริสฺสามิ ยถา เม ปุน น วิจิกิจฺฉา อุปฺปชฺชิสฺสติ, น อมนสิกาโร, น ถินมิทฺธํ, น ฉมฺภิตตฺตํ, น อุปฺปิลํ, น ทุฏฺฐุลฺลํ, น อจฺจารทฺธวีริยํ, น อติลีนวีริยํ, น อภิชปฺปา, น นานตฺตสญฺญา, น อตินิชฺฌายิตตฺตํ รูปาน’’’นฺติฯ

๒๔๒. ‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธา, ‘วิจิกิจฺฉา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา วิจิกิจฺฉํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘อมนสิกาโร จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อมนสิการํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘ถินมิทฺธํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา ถินมิทฺธํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘อุปฺปิลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อุปฺปิลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘ทุฏฺฐุลฺลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา ทุฏฺฐุลฺลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘อจฺจารทฺธวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อจฺจารทฺธวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘อติลีนวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อติลีนวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘อภิชปฺปา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อภิชปฺปํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘นานตฺตสญฺญา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา นานตฺตสญฺญํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํ, ‘อตินิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อตินิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสํ ปชหิํฯ

๒๔๓. ‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธา, อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต โอภาสญฺหิ โข สญฺชานามิ, น จ รูปานิ ปสฺสามิ; รูปานิ หิ โข ปสฺสามิ, น จ โอภาสํ สญฺชานามิ – ‘เกวลมฺปิ รตฺตึ, เกวลมฺปิ ทิวํ [ทิวสํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], เกวลมฺปิ รตฺตินฺทิวํ’ [รตฺติทิวํ (ก.)]ฯ ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย ยฺวาหํ โอภาสญฺหิ โข สญฺชานามิ น จ รูปานิ ปสฺสามิ; รูปานิ หิ โข [โข ตสฺมึ สมเย (สี. ก.)] ปสฺสามิ น จ โอภาสํ สญฺชานามิ – เกวลมฺปิ รตฺตึ, เกวลมฺปิ ทิวํ, เกวลมฺปิ รตฺตินฺทิว’นฺติฯ ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘ยสฺมิญฺหิ โข อหํ สมเย รูปนิมิตฺตํ อมนสิกริตฺวา โอภาสนิมิตฺตํ มนสิ กโรมิ, โอภาสญฺหิ โข ตสฺมึ สมเย สญฺชานามิ, น จ รูปานิ ปสฺสามิฯ ยสฺมึ ปนาหํ สมเย โอภาสนิมิตฺตํ อมนสิกริตฺวา รูปนิมิตฺตํ มนสิ กโรมิ, รูปานิ หิ โข ตสฺมึ สมเย ปสฺสามิ น จ โอภาสํ สญฺชานามิ – เกวลมฺปิ รตฺตึ, เกวลมฺปิ ทิวํ, เกวลมฺปิ รตฺตินฺทิว’’’นฺติฯ

‘‘โส โข อหํ, อนุรุทฺธา, อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต ปริตฺตเญฺจว โอภาสํ สญฺชานามิ, ปริตฺตานิ จ รูปานิ ปสฺสามิ; อปฺปมาณเญฺจว โอภาสํ สญฺชานามิ, อปฺปมาณานิ จ รูปานิ ปสฺสามิ – เกวลมฺปิ รตฺตึ, เกวลมฺปิ ทิวํ, เกวลมฺปิ รตฺตินฺทิวํฯ ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข เหตุ โก ปจฺจโย ยฺวาหํ ปริตฺตเญฺจว โอภาสํ สญฺชานามิ, ปริตฺตานิ จ รูปานิ ปสฺสามิ ; อปฺปมาณเญฺจว โอภาสํ สญฺชานามิ, อปฺปมาณานิ จ รูปานิ ปสฺสามิ – เกวลมฺปิ รตฺตึ, เกวลมฺปิ ทิวํ, เกวลมฺปิ รตฺตินฺทิว’นฺติฯ ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘ยสฺมึ โข เม สมเย ปริโตฺต สมาธิ โหติ, ปริตฺตํ เม ตสฺมึ สมเย จกฺขุ โหติฯ โสหํ ปริเตฺตน จกฺขุนา ปริตฺตเญฺจว โอภาสํ สญฺชานามิ, ปริตฺตานิ จ รูปานิ ปสฺสามิฯ ยสฺมึ ปน เม สมเย อปฺปมาโณ สมาธิ โหติ, อปฺปมาณํ เม ตสฺมึ สมเย จกฺขุ โหติฯ โสหํ อปฺปมาเณน จกฺขุนา อปฺปมาณเญฺจว โอภาสํ สญฺชานามิ, อปฺปมาณานิ จ รูปานิ ปสฺสามิ – เกวลมฺปิ รตฺตึ, เกวลมฺปิ ทิวํ, เกวลมฺปิ รตฺตินฺทิว’’’นฺติฯ

๒๔๔. ยโต โข เม , อนุรุทฺธา, ‘วิจิกิจฺฉา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา วิจิกิจฺฉา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘อมนสิกาโร จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อมนสิกาโร จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘ถินมิทฺธํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา ถินมิทฺธํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘อุปฺปิลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อุปฺปิลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘ทุฏฺฐุลฺลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา ทุฏฺฐุลฺลํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘อจฺจารทฺธวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อจฺจารทฺธวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘อติลีนวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อติลีนวีริยํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘อภิชปฺปา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อภิชปฺปา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘นานตฺตสญฺญา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา นานตฺตสญฺญา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิ, ‘อตินิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส’ติ – อิติ วิทิตฺวา อตินิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส ปหีโน อโหสิฯ

๒๔๕. ‘‘ตสฺส มยฺหํ, อนุรุทฺธา, เอตทโหสิ – ‘เย โข เม จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสา เต เม ปหีนาฯ หนฺท, ทานาหํ ติวิเธน สมาธึ ภาเวมี’ติ [ภาเวสินฺติ (สี. สฺยา. กํ.)]ฯ โส โข อหํ, อนุรุทฺธา, สวิตกฺกมฺปิ สวิจารํ สมาธึ ภาเวสึ [ภาเวมิ (ก.)], อวิตกฺกมฺปิ วิจารมตฺตํ สมาธึ ภาเวสึ, อวิตกฺกมฺปิ อวิจารํ สมาธึ ภาเวสึ, สปฺปีติกมฺปิ สมาธึ ภาเวสึ, นิปฺปีติกมฺปิ สมาธึ ภาเวสึ, สาตสหคตมฺปิ สมาธึ ภาเวสึ, อุเปกฺขาสหคตมฺปิ สมาธึ ภาเวสึฯ ยโต โข เม, อนุรุทฺธา, สวิตโกฺกปิ สวิ

จาโร สมาธิ ภาวิโต อโหสิ, อวิตกฺกมฺปิ วิจารมตฺตํ สมาธิ ภาวิโต อโหสิ, อวิตกฺกมฺปิ อวิจาโร สมาธิ ภาวิโต อโหสิ, สปฺปีติกมฺปิ สมาธิ ภาวิโต อโหสิ, นิปฺปีติกมฺปิ สมาธิ ภาวิโต อโหสิ, สาตสหคตมฺปิ สมาธิ ภาวิโต อโหสิ, อุเปกฺขาสหคตมฺปิ สมาธิ ภาวิโต อโหสิฯ ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ, อกุปฺปา เม เจโตวิมุตฺติฯ อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว''ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อนุรุทฺโธ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

อุปกฺกิเลสสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํฯ

๙. พาลปณฺฑิตสุตฺตํ

๒๔๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ''ภิกฺขโว''ติฯ ''ภทนฺเต''ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

''ตีณิมานิ, ภิกฺขเว, พาลสฺส พาลลกฺขณานิ พาลนิมิตฺตานิ พาลาปทานานิฯ กตมานิ ตีณิ? อิธ, ภิกฺขเว, พาโล ทุจฺจินฺติตจินฺตี จ โหติ ทุพฺภาสิตภาสี จ ทุกฺกฏกมฺมการี จฯ โน เจตํ [โน เจทํ (สํ. นิ. ๓.๒๗-๒๘)], ภิกฺขเว, พาโล ทุจฺจินฺติตจินฺตี จ อภวิสฺส ทุพฺภาสิตภาสี จ ทุกฺกฏกมฺมการี จ เกน นํ [น เตน นํ (ก.), น นํ (?)] ปณฺฑิตา ชาเนยฺยุํ – 'พาโล อยํ ภวํ อสปฺปุริโส'ติ? ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, พาโล ทุจฺจินฺติตจินฺตี จ โหติ ทุพฺภาสิตภาสี จ ทุกฺกฏกมฺมการี จ ตสฺมา นํ ปณฺฑิตา ชานนฺติ – 'พาโล อยํ ภวํ อสปฺปุริโส'ติฯ ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล ติวิธํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ สเจ, ภิกฺขเว, พาโล สภายํ วา นิสินฺโน โหติ, รถิกาย [รถิยาย (พหูสุ)] วา นิสินฺโน โหติ, สิงฺฆาฏเก วา นิสินฺโน โหติ; ตตฺร เจ ชโน ตชฺชํ ตสฺสารุปฺปํ กถํ มนฺเตติฯ สเจ, ภิกฺขเว, พาโล ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐายี โหติ, ตตฺร, ภิกฺขเว, พาลสฺส เอวํ โหติ – 'ยํ โข ชโน ตชฺชํ ตสฺสารุปฺปํ กถํ มนฺเตติ, สํวิชฺชนฺเตว เต [สํวิชฺชนฺเต เต จ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ธมฺมา มยิ, อหญฺจ เตสุ ธมฺเมสุ สนฺทิสฺสามี'ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, พาโล ปฐมํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ

๒๔๗. ''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, พาโล ปสฺสติ ราชาโน โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรนฺเต – กสาหิปิ ตาเฬนฺเต เวเตฺตหิปิ ตาเฬนฺเต อทฺธทณฺฑเกหิปิ ตาเฬนฺเต หตฺถมฺปิ ฉินฺทนฺเต ปาทมฺปิ ฉินฺทนฺเต หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทนฺเต กณฺณมฺปิ ฉินฺทนฺเต นาสมฺปิ ฉินฺทนฺเต กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทนฺเต พิลงฺคถาลิกมฺปิ กโรนฺเต สงฺขมุณฺฑิกมฺปิ กโรนฺเต ราหุมุขมฺปิ กโรนฺเต โชติมาลิกมฺปิ กโรนฺเต หตฺถปโชฺชติกมฺปิ กโรนฺเต เอรกวตฺติกมฺปิ กโรนฺเต จีรกวาสิกมฺปิ กโรนฺเต เอเณยฺยกมฺปิ กโรนฺเต พฬิสมํสิกมฺปิ กโรนฺเต กหาปณิกมฺปิ กโรนฺเต ขาราปตจฺฉิกมฺปิ [ขาราปฏิจฺฉกมฺปิ (ก.)] กโรนฺเต ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรนฺเต ปลาลปีฐกมฺปิ [ปลาลปิฏฺฐกมฺปิ (ปี.)] กโรนฺเต ตเตฺตนปิ เตเลน โอสิญฺจนฺเต สุนเขหิปิ ขาทาเปนฺเต ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสนฺเต อสินาปิ สีสํ ฉินฺทนฺเตฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, พาลสฺส เอวํ โหติ – 'ยถารูปานํ โข ปาปกานํ กมฺมานํ เหตุ ราชาโน โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรนฺติ – กสาหิปิ ตาเฬนฺติ...เป.... อสินาปิ สีสํ ฉินฺทนฺติ; สํวิชฺชนฺเตว เต ธมฺมา มยิ, อหญฺจ เตสุ ธมฺเมสุ สนฺทิสฺสามิฯ มํ เจปิ ราชาโน [สเจ มมฺปิ (ก.)] ชาเนยฺยุํ, มมฺปิ ราชาโน คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรยฺยุํ – กสาหิปิ ตาเฬยฺยุํ...เป.... ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสยฺยุํ, อสินาปิ สีสํ ฉินฺเทยฺยุ'นฺติฯ อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, พาโล ทุติยํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ

๒๔๘. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, พาลํ ปีฐสมารูฬฺหํ วา มญฺจสมารูฬฺหํ วา ฉมายํ [ฉมาย (สี. ปี.)] วา เสมานํ, ยานิสฺส ปุพฺเพ ปาปกานิ กมฺมานิ กตานิ กาเยน ทุจฺจริตานิ วาจาย ทุจฺจริตานิ มนสา ทุจฺจริตานิ ตานิสฺส ตมฺหิ สมเย โอลมฺพนฺติ อโชฺฌลมฺพนฺติ อภิปฺปลมฺพนฺติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มหตํ ปพฺพตกูฏานํ ฉายา สายนฺหสมยํ ปถวิยา โอลมฺพนฺติ อโชฺฌลมฺพนฺติ อภิปฺปลมฺพนฺติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, พาลํ ปีฐสมารูฬฺหํ วา มญฺจสมารูฬฺหํ วา ฉมายํ วา เสมานํ, ยานิสฺส ปุพฺเพ ปาปกานิ กมฺมานิ กตานิ กาเยน ทุจฺจริตานิ วาจาย ทุจฺจริตานิ มนสา ทุจฺจริตานิ ตานิสฺส ตมฺหิ สมเย โอลมฺพนฺติ อโชฺฌลมฺพนฺติ อภิปฺปลมฺพนฺติฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, พาลสฺส เอวํ โหติ – ‘อกตํ วต เม กลฺยาณํ, อกตํ กุสลํ, อกตํ ภีรุตฺตาณํ; กตํ ปาปํ, กตํ ลุทฺทํ, กตํ กิพฺพิสํฯ ยาวตา, โภ, อกตกลฺยาณานํ อกตกุสลานํ อกตภีรุตฺตาณานํ กตปาปานํ กตลุทฺทานํ กตกิพฺพิสานํ คติ ตํ คตึ เปจฺจ คจฺฉามี’ติฯ โส โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬึ กนฺทติ สโมฺมหํ อาปชฺชติฯ อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, พาโล ตติยํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ

‘‘ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ ยํ โข ตํ, ภิกฺขเว, สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘เอกนฺตํ อนิฏฺฐํ เอกนฺตํ อกนฺตํ เอกนฺตํ อมนาป’นฺติ, นิรยเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘เอกนฺตํ อนิฏฺฐํ เอกนฺตํ อกนฺตํ เอกนฺตํ อมนาป’นฺติฯ ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, อุปมาปิ [อุปมาหิปิ (สี.)] น สุกรา ยาว ทุกฺขา นิรยา’’ติฯ

๒๔๙. เอวํ วุตฺเต, อญฺญตโร ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สกฺกา ปน, ภนฺเต, อุปมํ กาตุ’’นฺติ? ‘‘สกฺกา ภิกฺขู’’ติ ภควา อโวจฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขุ, โจรํ อาคุจาริํ คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสยฺยุํ – ‘อยํ โข, เทว, โจโร อาคุจารี, อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ ตํ ทณฺฑํ ปเณหี’ติฯ ตเมนํ ราชา เอวํ วเทยฺย – ‘คจฺฉถ, โภ, อิมํ ปุริสํ ปุพฺพณฺหสมยํ สตฺติสเตน หนถา’ติ ฯ ตเมนํ ปุพฺพณฺหสมยํ สตฺติสเตน หเนยฺยุํฯ อถ ราชา มชฺฌนฺหิกสมยํ [มชฺฌนฺติกสมยํ (สี. สฺยา. กํ. ก.), มชฺฌนฺติกํ สมยํ (ปี.)] เอวํ วเทยฺย – ‘อโมฺภ, กถํ โส ปุริโส’ติ? ‘‘‘ตเถว, เทว, ชีวตี’ติฯ ตเมนํ ราชา เอวํ วเทยฺย – ‘คจฺฉถ, โภ, ตํ ปุริสํ มชฺฌนฺหิกสมยํ สตฺติสเตน หนถา’ติฯ ตเมนํ มชฺฌนฺหิกสมยํ สตฺติสเตน หเนยฺยุํฯ อถ ราชา สายนฺหสมยํ เอวํ วเทยฺย – ‘อโมฺภ, กถํ โส ปุริโส’ติ? ‘ตเถว, เทว, ชีวตี’ติฯ ตเมนํ ราชา เอวํ วเทยฺย – ‘คจฺฉถ, โภ, ตํ ปุริสํ สายนฺหสมยํ สตฺติสเตน หนถา’ติฯ ตเมนํ สายนฺหสมยํ สตฺติสเตน หเนยฺยุํฯ ตํ กึ มญฺญถ , ภิกฺขเว, อปิ นุ โส ปุริโส ตีหิ สตฺติสเตหิ หญฺญมาโน ตโตนิทานํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวทิเยถา’’ติ? ‘‘เอกิสฺสาปิ, ภนฺเต, สตฺติยา หญฺญมาโน โส ปุริโส ตโตนิทานํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวทิเยถ, โก ปน วาโท ตีหิ สตฺติสเตหี’’ติ?

๒๕๐. อถ โข ภควา ปริตฺตํ ปาณิมตฺตํ ปาสาณํ คเหตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, กตโม นุ โข มหนฺตตโร – โย จายํ มยา ปริโตฺต ปาณิมโตฺต ปาสาโณ คหิโต, โย จ หิมวา ปพฺพตราชา’’ติ? ‘‘อปฺปมตฺตโก อยํ, ภนฺเต, ภควตา ปริโตฺต ปาณิมโตฺต ปาสาโณ คหิโต, หิมวนฺตํ ปพฺพตราชานํ อุปนิธาย สงฺขมฺปิ น อุเปติ, กลภาคมฺปิ น อุเปติ, อุปนิธมฺปิ [อุปนิธิมฺปิ (สี. ปี.)] น อุเปติ’’ฯ ‘‘เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยํ โส ปุริโส ตีหิ สตฺติสเตหิ หญฺญมาโน ตโตนิทานํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ ตํ นิรยกสฺส ทุกฺขสฺส อุปนิธาย สงฺขมฺปิ น อุเปติ, กลภาคมฺปิ น อุเปติ, อุปนิธมฺปิ น อุเปติ’’ฯ

‘‘ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา ปญฺจวิธพนฺธนํ นาม กมฺมการณํ กโรนฺติ – ตตฺตํ อโยขิลํ [อโยขีลํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] หเตฺถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย หเตฺถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ

ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ มชฺเฌ อุรสฺมึ คเมนฺติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติ [พฺยนฺติโหติ (ปี. ก.)]ฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา สํเวเสตฺวา กุฐารีหิ [กุธารีหิ (ก.)] ตจฺฉนฺติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา…เป.… พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา อุทฺธํปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา วาสีหิ ตจฺฉนฺติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา…เป.… พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา รเถ โยเชตฺวา อาทิตฺตาย ปถวิยา สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตาย [สโฌชติภูตาย (สฺยา. กํ. ปี.)] สาเรนฺติปิ ปจฺจาสาเรนฺติปิ ฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา…เป.… พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา มหนฺตํ องฺคารปพฺพตํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ อาโรเปนฺติปิ โอโรเปนฺติปิฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา อุทฺธํปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา ตตฺตาย โลหกุมฺภิยา ปกฺขิปนฺติ อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตายฯ โส ตตฺถ เผณุเทฺทหกํ ปจฺจติฯ โส ตตฺถ เผณุเทฺทหกํ ปจฺจมาโน สกิมฺปิ อุทฺธํ คจฺฉติ, สกิมฺปิ อโธ คจฺฉติ, สกิมฺปิ ติริยํ คจฺฉติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา [นิรยปาลา ปุนปฺปุนํ (ก.)] มหานิรเย ปกฺขิปนฺติฯ โส โข ปน, ภิกฺขเว, มหานิรโย –

“จตุกฺกโณฺณ จตุทฺวาโร, วิภตฺโต ภาคโส มิโต;
อโยปาการปริยนฺโต, อยสา ปฏิกุชฺชิโตฯ

“ตสฺส อโยมยา ภูมิ, ชลิตา เตชสา ยุตา;
สมนฺตา โยชนสตํ, ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทา”ฯ

“อเนกปริยาเยนปิ โข อหํ, ภิกฺขเว, นิรยกถํ กเถยฺยํ; ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, น สุกรา อกฺขาเนน ปาปุณิตุํ ยาว ทุกฺขา นิรยาฯ

๒๕๑. “สนฺติ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา ติณภกฺขาฯ เต อลฺลานิปิ ติณานิ สุกฺขานิปิ ติณานิ ทนฺตุเลฺลหกํ ขาทนฺติฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา ติณภกฺขา? หตฺถี อสฺสา โคณา คทฺรภา อชา มิคา, เย วา ปนเญฺญปิ เกจิ ติรจฺฉานคตา ปาณา ติณภกฺขาฯ ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล อิธ ปุเพฺพ รสาโท อิธ ปาปานิ กมฺมานิ กริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เตสํ สตฺตานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ เย เต สตฺตา ติณภกฺขาฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา คูถภกฺขาฯ เต ทูรโตว คูถคนฺธํ ฆายิตฺวา ธาวนฺติ – ‘เอตฺถ ภุญฺชิสฺสาม, เอตฺถ ภุญฺชิสฺสามา’ติฯ เสยฺยถาปิ นาม พฺราหฺมณา อาหุติคเนฺธน ธาวนฺติ – ‘เอตฺถ ภุญฺชิสฺสาม, เอตฺถ ภุญฺชิสฺสามา’ติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, สนฺติ ติรจฺฉานคตา ปาณา คูถภกฺขา, เต ทูรโตว คูถคนฺธํ ฆายิตฺวา ธาวนฺติ – ‘เอตฺถ ภุญฺชิสฺสาม, เอตฺถ ภุญฺชิสฺสามา’ติฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา คูถภกฺขา? กุกฺกุฏา สูกรา โสณา สิงฺคาลา, เย วา ปนเญฺญปิ เกจิ ติรจฺฉานคตา ปาณา คูถภกฺขาฯ ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล อิธ ปุเพฺพ รสาโท อิธ ปาปานิ กมฺมานิ กริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เตสํ สตฺตานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ เย เต สตฺตา คูถภกฺขาฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา อนฺธกาเร ชายนฺติ อนฺธกาเร ชียนฺติ [ชิยฺยนฺติ (ก.)] อนฺธกาเร มียนฺติ [มิยฺยนฺติ (ก.)]ฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา อนฺธกาเร ชายนฺติ อนฺธกาเร ชียนฺติ อนฺธกาเร มียนฺติ? กีฏา ปุฬวา [ปฏงฺคา (สฺยา. กํ. ก.)] คณฺฑุปฺปาทา, เย วา

ปนเญฺญปิ เกจิ ติรจฺฉานคตา ปาณา อนฺธกาเร ชายนฺติ อนฺธกาเร ชียนฺติ อนฺธกาเร มียนฺติฯ ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล อิธ ปุพฺเพ รสาโท, อิธ ปาปานิ กมฺมานิ กริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เตสํ สตฺตานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ เย เต สตฺตา อนฺธกาเร ชายนฺติ อนฺธกาเร ชียนฺติ อนฺธกาเร มียนฺติฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา อุทกสฺมึ ชายนฺติ อุทกสฺมึ ชียนฺติ อุทกสฺมึ มียนฺติฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา อุทกสฺมึ ชายนฺติ อุทกสฺมึ ชียนฺติ อุทกสฺมึ มียนฺติ? มจฺฉา กจฺฉปา สุสุมารา, เย วา ปนเญฺญปิ เกจิ ติรจฺฉานคตา ปาณา อุทกสฺมึ ชายนฺติ อุทกสฺมึ ชียนฺติ อุทกสฺมึ มียนฺติฯ ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล อิธ ปุพฺเพ รสาโท อิธ ปาปานิ กมฺมานิ กริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เตสํ สตฺตานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ เย เต สตฺตา อุทกสฺมึ ชายนฺติ อุทกสฺมึ ชียนฺติ อุทกสฺมึ มียนฺติฯ

“สนฺติ , ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา อสุจิสฺมึ ชายนฺติ อสุจิสฺมึ ชียนฺติ อสุจิสฺมึ มียนฺติฯ กตเม จ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตา ปาณา อสุจิสฺมึ ชายนฺติ อสุจิสฺมึ ชียนฺติ อสุจิสฺมึ มียนฺติ? เย เต, ภิกฺขเว, สตฺตา ปูติมเจฺฉ วา ชายนฺติ ปูติมเจฺฉ วา ชียนฺติ ปูติมเจฺฉ วา มียนฺติ ปูติกุณเป วา…เป.… ปูติกุมฺมาเส วา… จนฺทนิกาย วา… โอลิคเลฺล วา ชายนฺติ, (เย วา ปนเญฺญปิ เกจิ ติรจฺฉานคตา ปาณา อสุจิสฺมึ ชายนฺติ อสุจิสฺมึ ชียนฺติ อสุจิสฺมึ มียนฺติฯ) [( ) นตฺถิ สี. สฺยา. กํ. ปี. โปตฺถเกสุ] ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล อิธ ปุพฺเพ รสาโท อิธ ปาปานิ กมฺมานิ กริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เตสํ สตฺตานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ เย เต สตฺตา อสุจิสฺมึ ชายนฺติ อสุจิสฺมึ ชียนฺติ อสุจิสฺมึ มียนฺติฯ

“อเนกปริยาเยนปิ โข อหํ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานโยนิกถํ กเถยฺยํ; ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, น สุกรํ อกฺขาเนน ปาปุณิตุํ ยาว ทุกฺขา ติรจฺฉานโยนิฯ

๒๕๒. “เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส เอกจฺฉิคฺคลํ ยุคํ มหาสมุเทฺท ปกฺขิเปยฺยฯ ตเมนํ ปุรตฺถิโม วาโต ปจฺฉิเมน สํหเรยฺย, ปจฺฉิโม วาโต ปุรตฺถิเมน สํหเรยฺย, อุตฺตโร วาโต ทกฺขิเณน สํหเรยฺย, ทกฺขิโณ วาโต อุตฺตเรน สํหเรยฺยฯ ตตฺราสฺส กาโณ กจฺฉโป, โส วสฺสสตสฺส วสฺสสตสฺส [วสฺสสตสฺส วสฺสสหสฺสสฺส วสฺสสตสหสฺสสฺส (สี.), วสฺสสตสฺส (สฺยา. กํ. ปี.)] อจฺจเยน สกึ อุมฺมุเชฺชยฺยฯ ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โส กาโณ กจฺฉโป อมุสฺมึ เอกจฺฉิคฺคเล ยุเค คีวํ ปเวเสยฺยา”ติ? (“โน เหตํ, ภเนฺต”ฯ) [( ) นตฺถิ สี. ปี. โปตฺถเกสุ] “ยทิ ปน [ยทิ นูน (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], ภเนฺต, กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยนา”ติฯ “ขิปฺปตรํ โข โส, ภิกฺขเว, กาโณ กจฺฉโป อมุสฺมึ เอกจฺฉิคฺคเล ยุเค คีวํ ปเวเสยฺย, อโต ทุลฺลภตราหํ, ภิกฺขเว, มนุสฺสตฺตํ วทามิ สกึ วินิปาตคเตน พาเลนฯ ตํ กิสฺส เหตุ? น เหตฺถ, ภิกฺขเว, อตฺถิ ธมฺมจริยา สมจริยา กุสลกิริยา ปุญฺญกิริยาฯ อญฺญมญฺญขาทิกา เอตฺถ, ภิกฺขเว, วตฺตติ ทุพฺพลขาทิกา”ฯ

“ส โข โส, ภิกฺขเว, พาโล สเจ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ, ยานิ ตานิ นีจกุลานิ – จณฺฑาลกุลํ วา เนสาทกุลํ วา เวนกุลํ [เวณกุลํ (สี. ปี.)] วา รถการกุลํ วา ปุกฺกุสกุลํ วาฯ ตถารูเป กุเล ปจฺจาชายติ ทลิเทฺท อปฺปนฺนปานโภชเน กสิรวุตฺติเก, ยตฺถ กสิเรน ฆาสจฺฉาโท ลพฺภติฯ โส จ โหติ ทุพฺพโณฺณ ทุทฺทสิโก โอโกฏิมโก พวฺหาพาโธ [พหฺวาพาโธ (ก.)] กาโณ วา กุณี วา ขฺโชฺช วา ปกฺขหโต วา น ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส วตฺถสฺส ยานสฺส มาลาคนฺธวิเลปนสฺส เสยฺยาวสถปทีเปยฺยสฺสฯ โส กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ

วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ มนสา ทุจฺจริตํ จรติฯ โส กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อกฺขธุโตฺต ปฐเมเนว กลิคฺคเหน ปุตฺตมฺปิ ชีเยถ, ทารมฺปิ ชีเยถ, สพฺพํ สาปเตยฺยมฺปิ ชีเยถ, อุตฺตริปิ อธิพนฺธํ [อนุพนฺธํ (สี. ปี.), อทฺธุพนฺธํ (สฺยา. กํ.)] นิคเจฺฉยฺยฯ อปฺปมตฺตโก โส, ภิกฺขเว, กลิคฺคโห ยํ โส อกฺขธุโตฺต ปฐเมเนว กลิคฺคเหน ปุตฺตมฺปิ ชีเยถ, ทารมฺปิ ชีเยถ, สพฺพํ สาปเตยฺยมฺปิ ชีเยถ, อุตฺตริปิ อธิพนฺธํ นิคเจฺฉยฺยฯ อถ โข อยเมว ตโต มหนฺตตโร กลิคฺคโห ยํ โส พาโล กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ อยํ, ภิกฺขเว, เกวลา ปริปูรา [เกวลปริปูรา (สี. ปี.) ม. นิ. ๑.๒๔๔ ปาฬิยา สํสนฺทตพฺพา] พาลภูมี”ติฯ

๒๕๓. “ตีณิมานิ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิตสฺส ปณฺฑิตลกฺขณานิ ปณฺฑิตนิมิตฺตานิ ปณฺฑิตาปทานานิฯ กตมานิ ตีณิ? อิธ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต สุจินฺติตจินฺตี จ โหติ สุภาสิตภาสี จ สุกตกมฺมการี จฯ โน เจตํ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต สุจินฺติตจินฺตี จ อภวิสฺส สุภาสิตภาสี จ สุกตกมฺมการี จ, เกน นํ [น เตน นํ (ก.), น นํ (?)] ปณฺฑิตา ชาเนยฺยุํ – ‘ปณฺฑิโต อยํ ภวํ สปฺปุริโส’ติ? ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต สุจินฺติตจินฺตี จ โหติ สุภาสิตภาสี จ สุกตกมฺมการี จ ตสฺมา นํ ปณฺฑิตา ชานนฺติ – ‘ปณฺฑิโต อยํ ภวํ สปฺปุริโส’ติฯ ส โข โส, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต ติวิธํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ สเจ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต สภายํ วา นิสิโนฺน โหติ, รถิกาย วา นิสิโนฺน โหติ, สิงฺฆาฎเก วา นิสิโนฺน โหติ; ตตฺร เจ ชโน ตชฺชํ ตสฺสารุปฺปํ กถํ มเนฺตติ ฯ สเจ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฎฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ; ตตฺร, ภิกฺขเว, ปณฺฑิตสฺส เอวํ โหติ – ‘ยํ โข ชโน ตชฺชํ ตสฺสารุปฺปํ กถํ มเนฺตติ; สํวิชฺชเนฺตว เต ธมฺมา มยิ, อหญฺจ เตสุ ธเมฺมสุ สนฺทิสฺสามี’ติฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต ปฐมํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ

๒๕๔. “ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต ปสฺสติ ราชาโน โจรํ อาคุจารึ คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรเนฺต – กสาหิปิ ตาเฬเนฺต เวเตฺตหิปิ ตาเฬเนฺต อฑฺฒทณฺฑเกหิปิ ตาเฬเนฺต หตฺถมฺปิ ฉินฺทเนฺต ปาทมฺปิ ฉินฺทเนฺต หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทเนฺต กณฺณมฺปิ ฉินฺทเนฺต นาสมฺปิ ฉินฺทเนฺต กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทเนฺต พิลงฺคถาลิกมฺปิ กโรเนฺต สงฺขมุณฺฑิกมฺปิ กโรเนฺต ราหุมุขมฺปิ กโรเนฺต โชติมาลิกมฺปิ กโรเนฺต หตฺถปโชฺชติกมฺปิ กโรเนฺต เอรกวตฺติกมฺปิ กโรเนฺต จีรกวาสิกมฺปิ กโรเนฺต เอเณยฺยกมฺปิ กโรเนฺต พลิสมํสิกมฺปิ กโรเนฺต กหาปณิกมฺปิ กโรเนฺต ขาราปตจฺฉิกมฺปิ กโรเนฺต ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรเนฺต ปลาลปีฐกมฺปิ กโรเนฺต ตเตฺตนปิ เตเลน โอสิญฺจเนฺต สุนเขหิปิ ขาทาเปเนฺต ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสเนฺต อสินาปิ สีสํ ฉินฺทเนฺตฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ปณฺฑิตสฺส เอวํ โหติ – ‘ยถารูปานํ โข ปาปกานํ กมฺมานํ เหตุ ราชาโน โจรํ อาคุจารึ คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรนฺติ กสาหิปิ ตาเฬนฺติ, เวเตฺตหิปิ ตาเฬนฺติ, อฑฺฒทณฺฑเกหิปิ ตาเฬนฺติ, หตฺถมฺปิ ฉินฺทนฺติ , ปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณมฺปิ ฉินฺทนฺติ, นาสมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทนฺติ, พิลงฺคถาลิกมฺปิ กโรนฺติ, สงฺขมุณฺฑิกมฺปิ กโรนฺติ, ราหุมุขมฺปิ กโรนฺติ, โชติมาลิกมฺปิ กโรนฺติ, หตฺถปโชฺชติกมฺปิ กโรนฺติ, เอรกวตฺติกมฺปิ กโรนฺติ, จีรกวาสิกมฺปิ กโรนฺติ, เอเณยฺยกมฺปิ กโรนฺติ, พลิสมํสิกมฺปิ กโรนฺติ, กหาปณิกมฺปิ กโรนฺติ, ขาราปตจฺฉิกมฺปิ กโรนฺติ, ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรนฺติ, ปลาลปีฐกมฺปิ กโรนฺติ, ตเตฺตนปิ เตเลน โอสิญฺจนฺติ, สุนเขหิปิ ขาทาเปนฺติ, ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสนฺติ, อสิ

นาปิ สีสํ ฉินฺทนฺติ, น เต ธมฺมา มยิ สํวิชฺชนฺติ, อหญฺจ น เตสุ ธเมฺมสุ สนฺทิสฺสามี’ติฯ อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต ทุติยํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ

๒๕๕. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิตํ ปีฐสมารูฬฺหํ วา มญฺจสมารูฬฺหํ วา ฉมายํ วา เสมานํ, ยานิสฺส ปุเพฺพ กลฺยาณานิ กมฺมานิ กตานิ กาเยน สุจริตานิ วาจาย สุจริตานิ มนสา สุจริตานิ ตานิสฺส ตมฺหิ สมเย โอลมฺพนฺติ…เป.… เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มหตํ ปพฺพตกูฎานํ ฉายา สายนฺหสมยํ ปถวิยา โอลมฺพนฺติ อโชฺฌลมฺพนฺติ อภิปฺปลมฺพนฺติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ปณฺฑิตํ ปีฐสมารูฬฺหํ วา มญฺจสมารูฬฺหํ วา ฉมายํ วา เสมานํ ยานิสฺส ปุเพฺพ กลฺยาณานิ กมฺมานิ กตานิ กาเยน สุจริตานิ วาจาย สุจริตานิ มนสา สุจริตานิ ตานิสฺส ตมฺหิ สมเย โอลมฺพนฺติ อโชฺฌลมฺพนฺติ อภิปฺปลมฺพนฺติฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ปณฺฑิตสฺส เอวํ โหติ – ‘อกตํ วต เม ปาปํ, อกตํ ลุทฺทํ, อกตํ กิพฺพิสํ; กตํ กลฺยาณํ, กตํ กุสลํ, กตํ ภีรุตฺตาณํฯ ยาวตา, โภ, อกตปาปานํ อกตลุทฺทานํ อกตกิพฺพิสานํ กตกลฺยาณานํ กตกุสลานํ กตภีรุตฺตาณานํ คติ ตํ คตึ เปจฺจ คจฺฉามี’ติฯ โส น โสจติ, น กิลมติ, น ปริเทวติ, น อุรตฺตาฬึ กนฺทติ, น สโมฺมหํ อาปชฺชติฯ อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต ตติยํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ

‘‘ส โข โส, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ ยํ โข ตํ, ภิกฺขเว, สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘เอกนฺตํ อิฎฺฐํ เอกนฺตํ กนฺตํ เอกนฺตํ มนาป’นฺติ, สคฺคเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘เอกนฺตํ อิฎฺฐํ เอกนฺตํ กนฺตํ เอกนฺตํ มนาป’นฺติฯ ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, อุปมาปิ น สุกรา ยาว สุขา สคฺคา’’ติฯ

๒๕๖. เอวํ วุเตฺต, อญฺญตโร ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สกฺกา ปน, ภเนฺต, อุปมํ กาตุ’’นฺติ? ‘‘สกฺกา ภิกฺขู’’ติ ภควา อโวจฯ ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี สตฺตหิ รตเนหิ สมนฺนาคโต จตูหิ จ อิทฺธีหิ ตโตนิทานํ สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ กตเมหิ สตฺตหิ? อิธ, ภิกฺขเว, รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส สีสํนฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวติ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรํฯ ตํ ทิสฺวาน รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส เอวํ โหติ [เอตทโหสิ (สฺยา. กํ. ก.)] – ‘สุตํ โข ปน เมตํ ยสฺส รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาวสิตฺตสฺส ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส สีสํนฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวติ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรํ, โส โหติ ราชา จกฺกวตฺตีติฯ อสฺสํ นุ โข อหํ ราชา จกฺกวตฺตี’’’ติ?

‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาวสิโตฺต วาเมน หเตฺถน ภิงฺการํ คเหตฺวา ทกฺขิเณน หเตฺถน จกฺกรตนํ อพฺภุกฺกิรติ – ‘ปวตฺตตุ ภวํ จกฺกรตนํ, อภิวิชินาตุ ภวํ จกฺกรตน’นฺติฯ อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ ทิสํ ปวตฺตติฯ อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺตี สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ ยสฺมึ โข ปน, ภิกฺขเว, ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฎฺฐาติ ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺตี วาสํ อุเปติ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว , ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน เต ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘เอหิ โข, มหาราช! สฺวาคตํ เต, มหาราช [สฺวาคตํ มหาราช (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]! สกํ เต, มหาราช! อนุสาส, มหาราชา’ติ ฯ ราชา จกฺกวตฺตี เอวมาห – ‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุมิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถา’ติฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน เต รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา [อนุยุตฺตา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ภวนฺติ [อเหสุํ (สฺยา. กํ. ก.)]ฯ

๒๕๗. ‘‘อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา [อโชฺฌคเหตฺวา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ปจฺจุตฺตริตฺวา ทกฺขิณํ ทิสํ ปวตฺตติ…เป.… ทกฺขิณํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ปจฺฉิมํ ทิสํ ปวตฺตติ… ปจฺฉิมํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา อุตฺตรํ ทิสํ ปวตฺตติ อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺตี สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ ยสฺมิํ โข ปน, ภิกฺขเว, ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาติ ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺตี วาสํ อุเปติ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ

‘‘เย โข ปน, ภิกฺขเว, อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน เต ราชานํ จกฺกวตฺติํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘เอหิ โข, มหาราช! สฺวาคตํ เต, มหาราช! สกํ เต, มหาราช! อนุสาส, มหาราชา’ติฯ ราชา จกฺกวตฺตี เอวมาห – ‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุมิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ; ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถา’ติฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน เต รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา ภวนฺติฯ

‘‘อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, จกฺกรตนํ สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวิํ อภิวิชินิตฺวา ตเมว ราชธานิํ ปจฺจาคนฺตฺวา รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนฺเตปุรทฺวาเร อกฺขาหตํ มเญฺญ ติฏฺฐติ รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนฺเตปุรทฺวารํ อุปโสภยมานํฯ รโญฺญ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺติสฺส เอวรูปํ จกฺกรตนํ ปาตุภวติฯ

๒๕๘. ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส หตฺถิรตนํ ปาตุภวติ – สพฺพเสโต สตฺตปฺปติโฏฺฐ อิทฺธิมา เวหาสงฺคโม อุโปสโถ นาม นาคราชาฯ ตํ ทิสฺวาน รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส จิตฺตํ ปสีทติ – ‘ภทฺทกํ วต, โภ, หตฺถิยานํ, สเจ ทมถํ อุเปยฺยา’ติฯ อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, หตฺถิรตนํ เสยฺยถาปิ นาม ภโทฺท หตฺถาชานีโย ทีฆรตฺตํ สุปริทนฺโต เอวเมว ทมถํ อุเปติฯ ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี ตเมว หตฺถิรตนํ วีมํสมาโน ปุพฺพณฺหสมยํ อภิรุหิตฺวา สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวิํ อนุสํยายิตฺวา ตเมว ราชธานิํ ปจฺจาคนฺตฺวา ปาตราสมกาสิฯ รโญฺญ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺติสฺส เอวรูปํ หตฺถิรตนํ ปาตุภวติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อสฺสรตนํ ปาตุภวติ – สพฺพเสโต กาฬสีโส มุญฺชเกโส อิทฺธิมา เวหาสงฺคโม วลาหโก นาม อสฺสราชาฯ ตํ ทิสฺวาน รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส จิตฺตํ ปสีทติ – ‘ภทฺทกํ วต, โภ, อสฺสยานํ, สเจ ทมถํ อุเปยฺยา’ติฯ อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, อสฺสรตนํ เสยฺยถาปิ นาม ภโทฺท อสฺสาชานีโย ทีฆรตฺตํ สุปริทนฺโต เอวเมว ทมถํ อุเปติฯ ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี ตเมว อสฺสรตนํ วีมํสมาโน ปุพฺพณฺหสมยํ อภิรุหิตฺวา สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวิํ อนุสํยายิตฺวา ตเมว ราชธานิํ ปจฺจาคนฺตฺวา ปาตราสมกาสิฯ รโญฺญ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺติสฺส เอวรูปํ อสฺสรตนํ ปาตุภวติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส มณิรตนํ ปาตุภวติฯ โส โหติ มณิ เวฬุริโย สุโภ ชาติมา อฏฺฐํโส สุปริกมฺมกโต ฯ ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, มณิรตนสฺส อาภา สมนฺตา โยชนํ ผุฏา โหติฯ ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี ตเมว มณิรตนํ วีมํสมาโน จตุรงฺคินิํ เสนํ สนฺนยฺหิตฺวา มณิํ ธชคฺคํ อาโรเปตฺวา รตฺตนฺธการติมิสาย ปายาสิฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, สมนฺตา คามา อเหสุํ เต เตโนภาเสน กมฺมเนฺต ปโยเชสุํ ‘ทิวา’ติ มญฺญมานาฯ รโญฺญ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺติสฺส เอวรูปํ มณิรตนํ ปาตุภวติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อิตฺถิรตนํ ปาตุภวติฯ สา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา นาติทีฆา นาติรสฺสา นาติกิสา นาติถูลา นาติกาฬิกา [นาติกาฬี (สี. ปี.)] นาโจฺจทาตา, อติกฺกนฺตา มานุสํ วณฺณํ, อปฺปตฺตา ทิพฺพํ วณฺณํฯ ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, อิตฺถิรตนสฺส เอวรูโป กายสมฺผโสฺส โหติ เสยฺยถาปิ นาม ตูลปิจุโน วา

กปฺปาสปิจุโน วาฯ ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, อิตฺถิรตนสฺส สีเต อุณฺหานิ คตฺตานิ โหนฺติ, อุเณฺห สีตานิ คตฺตานิ โหนฺติฯ ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, อิตฺถิรตนสฺส กายโต จนฺทนคนฺโธ วายติ, มุข โต อุปฺปลคนฺโธ วายติฯ ตํ โข ปน, ภิกฺขเว, อิตฺถิรตนํ รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส ปุพฺพุฏฺฐายินี โหติ ปจฺฉานิปาตินี กึการปฏิสฺสาวินี มนาปจารินี ปิยวาทินีฯ ตํ โข ปน, ภิกฺขเว, อิตฺถิรตนํ ราชานํ จกฺกวตฺตึ มนสาปิ โน อติจรติ, กุโต ปน กาเยน? รโญฺญ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺติสฺส เอวรูปํ อิตฺถิ ตนํ ปาตุภวติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส คหปติรตนํ ปาตุภวติฯ ตสฺส กมฺมวิปากชํ ทิพฺพ จกฺขุ ปาตุภวติ, เยน นิธึ ปสฺสติ สสฺสามิกมฺปิ อสฺสามิกมฺปิฯ โส ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺ วา เอวมาห – 'อโปฺปสฺสุโกฺก ตฺวํ, เทว, โหหิฯ อหํ เต ธเนน ธนกรณียํ [ธเนน กรณียํ (ก.)] กริสฺสามี'ติฯ ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี ตเมว คหปติรตนํ วีมํสมาโน นาวํ อภิรุหิตฺวา มเชฺฌ คงฺคาย นทิยา โสตํ โอคาหิตฺวา [โอคเหตฺวา (สี. ปี.)] คหปติรตนํ เอตทโวจ – 'อโตฺถ เม, คหปติ, หิรญฺญสุวเณฺณนา'ติฯ 'เตน หิ, มหาราช, เอกํ ตีรํ นาวา อุเปตู'ติฯ 'อิเธว เม, คห ปติ, อโตฺถ หิรญฺญสุวเณฺณนา'ติฯ อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, คหปติรตนํ อุโภหิ หเตฺถหิ อุทเก โอมสิ ตฺวา ปูรํ หิรญฺญสุวณฺณสฺส กุมฺภึ อุทฺธริตฺวา ราชานํ จกฺกวตฺตึ เอตทโวจ – 'อลเมตฺตาวตา, มหาราช! กตเมตฺตาวตา, มหาราช! ปูชิตเมตฺตาวตา, มหาราชา'ติฯ ราชา จกฺกวตฺตี เอวมาห – 'อลเมตฺตาวตา, คหปติ! กตเมตฺตาวตา, คหปติ! ปูชิตเมตฺตาวตา, คหปตี'ติ ฯ รโญฺญ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺติสฺส เอวรูปํ คหปติรตนํ ปาตุภวติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส ปริณายกรตนํ ปาตุภวติ – ปณฺฑิโต พฺยโตฺต เมธาวี ปฏิพโล ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปยาเปตพฺพํ อุปยาเปตุํ [อุปฏฺฐเปตพฺพํ อุปฏฺฐเปตุํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อปยาเปตพฺพํ อปยาเปตุํ ฐเปตพฺพํ ฐเปตุํฯ โส ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – 'อโปฺปสฺสุโกฺก ตฺวํ , เทว, โหหิฯ อหมนุสาสิสฺสามี'ติฯ รโญฺญ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺ ติสฺส เอวรูปํ ปริณายกรตนํ ปาตุภวติฯ ราชา, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี อิเมหิ สตฺตหิ รตเนหิ สมนฺ นาคโต โหติฯ

๒๕๙. ''กตมาหิ จตูหิ อิทฺธีหิ? อิธ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี อภิรูโป โหติ ทสฺสนีโย ปา สาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต อติวิย อเญฺญหิ มนุเสฺสหิฯ ราชา, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี อิมาย ปฐมาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต โหติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี ทีฆายุโก โหติ จิรฏฺฐิติโก อติวิย อเญฺญหิ มนุเสฺ สหิฯ ราชา, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี อิมาย ทุติยาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต โหติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตโงฺก สมเวปากินิยา คหณิ ยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย อติวิย อเญฺญหิ มนุเสฺสหิฯ ราชา, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี อิมาย ตติยาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต โหติฯ

''ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี พฺราหฺมณคหปติกานํ ปิโย โหติ มนาโปฯ เสยฺยถา ปิ, ภิกฺขเว, ปิตา ปุตฺตานํ ปิโย โหติ มนาโป, เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี พฺราหฺมณ คหปติกานํ ปิโย โหติ มนาโปฯ รโญฺญปิ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺติสฺส พฺราหฺมณคหปติกา ปิยา โหนฺติ มนาปาฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปิตุ ปุตฺตา ปิยา โหนฺติ มนาปา, เอวเมว โข, ภิกฺขเว, รโญฺญปิ จกฺกวตฺติสฺส พฺราหฺมณคหปติกา ปิยา โหนฺติ มนาปาฯ

“ภูตปุพฺพํ , ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี จตุรงฺคินิยา เสนาย อุยฺยานภูมึ นิยฺยาสิฯ อถ โข, ภิกฺขเว, พฺราหฺมณคหปติกา ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘อตรมาโน, เทว, ยาหิ ยถา ตํ มยํ จิรตรํ ปเสฺสยฺยามา’ติฯ ราชาปิ, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี สารถึ อามเนฺตสิ – ‘อตรมาโน , สารถิ, เปเสหิ ยถา มํ พฺราหฺมณคหปติกา จิรตรํ ปเสฺสยฺยุ’นฺติฯ ราชา, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี อิมาย จตุตฺถาย อิทฺธิยา สมนฺนาคโต โหติฯ ราชา, ภิกฺขเว, จกฺกวตฺตี อิมาหิ จตูหิ อิทฺธีหิ สมนฺนาคโต โหติฯ

“ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, อปิ นุ โข ราชา จกฺกวตฺตี อิเมหิ สตฺตหิ รตเนหิ สมนฺนาคโต อิมาหิ จตูหิ จ อิทฺธีหิ ตโตนิทานํ สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวทิเยถา”ติ? “เอกเมเกนปิ, ภเนฺต, รตเนน [เตน รตเนน (สี.)] สมนฺนาคโต ราชา จกฺกวตฺตี ตโตนิทานํ สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวทิเยถ, โก ปน วาโท สตฺตหิ รตเนหิ จตูหิ จ อิทฺธีหี”ติ?

๒๖๐. อถ โข ภควา ปริตฺตํ ปาณิมตฺตํ ปาสาณํ คเหตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – “ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, กตโม นุ โข มหนฺตตโร – โย จายํ มยา ปริโตฺต ปาณิมโตฺต ปาสาโณ คหิโต โย จ หิมวา ปพฺพตราชา”ติ? “อปฺปมตฺตโก อยํ, ภเนฺต, ภควตา ปริโตฺต ปาณิมโตฺต ปาสาโณ คหิโต; หิมวนฺตํ ปพฺพตราชานํ อุปนิธาย สงฺขมฺปิ น อุเปติ; กลภาคมฺปิ น อุเปติ; อุปนิธมฺปิ น อุเปตี”ติฯ “เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยํ ราชา จกฺกวตฺตี สตฺตหิ รตเนหิ สมนฺนาคโต จตูหิ จ อิทฺธีหิ ตโตนิทานํ สุขํ โสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติ ตํ ทิพฺพสฺส สุขสฺส อุปนิธาย สงฺขมฺปิ น อุเปติ; กลภาคมฺปิ น อุเปติ; อุปนิธมฺปิ น อุเปติ”ฯ

“ส โข โส, ภิกฺขเว, ปณฺฑิโต สเจ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ, ยานิ ตานิ อุจฺจากุลานิ – ขตฺติยมหาสาลกุลํ วา พฺราหฺมณมหาสาลกุลํ วา คหปติมหาสาลกุลํ วา ตถารูเป กุเล ปจฺจาชายติ อเฑฺฒ มหทฺธเน มหาโภเค ปหูตชาตรูปรชเต ปหูตวิตฺตูปกรเณ ปหูตธนธเญฺญฯ โส จ โหติ อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต, ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส วตฺถสฺส ยานสฺส มาลาคนฺธวิเลปนสฺส เสยฺยาวสถปทีเปยฺยสฺสฯ โส กาเยน สุจริตํ จรติ, วาจาย สุจริตํ จรติ, มนสา สุจริตํ จรติฯ โส กาเยน สุจริตํ จริตฺวา, วาจาย สุจริตํ จริตฺวา, มนสา สุจริตํ จริตฺวา, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อกฺขธุโตฺต ปฐเมเนว กฏคฺคเหน มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ อธิคเจฺฉยฺย; อปฺปมตฺตโก โส, ภิกฺขเว, กฏคฺคโห ยํ โส อกฺขธุโตฺต ปฐเมเนว กฏคฺคเหน มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ อธิคเจฺฉยฺยฯ อถ โข อยเมว ตโต มหนฺตตโร กฏคฺคโห ยํ โส ปณฺฑิโต กาเยน สุจริตํ จริตฺวา, วาจาย สุจริตํ จริตฺวา, มนสา สุจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชติฯ อยํ, ภิกฺขเว, เกวลา ปริปูรา ปณฺฑิตภูมี”ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

พาลปณฺฑิตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. เทวทูตสุตฺตํ

๒๖๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – “ภิกฺขโว”ติฯ “ภทเนฺต”ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

“เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เทฺว อคารา สทฺวารา [สนฺธิทฺวารา (ก.)], ตตฺถ จกฺขุมา ปุริโส มเชฺฌ ฐิโต ปเสฺสยฺย มนุเสฺส เคหํ ปวิสเนฺตปิ นิกฺขมเนฺตปิ อนุจงฺกมเนฺตปิ อนุวิจรเนฺตปิ; เอว เมว โข อหํ, ภิกฺขเว, ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสามิ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานามิ – ‘อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฎฺฐิกา สมฺมาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฎฺฐิกา สมฺมาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มนุเสฺสสุ อุปปนฺนาฯ อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา ; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เปตฺติวิสยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ติรจฺฉานโยนึ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกา มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนา’’’ติฯ

๒๖๒. “ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา นานาพาหาสุ คเหตฺวา ยมสฺส รโญฺญ ทเสฺสนฺติ – ‘อยํ, เทว, ปุริโส อมเตฺตโยฺย อเปเตฺตโยฺย อสามโญฺญ อพฺราหฺมโญฺญ, น กุเล เชฎฺฐาปจายีฯ อิมสฺส เทโว ทณฺฑํ ปเณตู’ติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา ปฐมํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชติ สมนุคาหติ สมนุภาสติ – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ ปฐมํ เทวทูตํ ปาตุภูต’นฺติ? โส เอว มาห – ‘นาทฺทสํ, ภเนฺต’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ ทหรํ กุมารํ มนฺทํ อุตฺตานเสยฺยกํ สเก มุตฺตกรีเส ปลิปนฺนํ เสมาน’นฺติ? โส เอวมาห – ‘อทฺทสํ, ภเนฺต’’’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, ตสฺส เต วิญฺญุสฺส สโต มหลฺลกสฺส น เอตทโหสิ – อหมฺปิ โขมฺหิ ชาติธโมฺม, ชาตึ อนตีโตฯ หนฺทาหํ กลฺยาณํ กโรมิ กาเยน วาจาย มนสา’ติ? โส เอวมาห – ‘นาสกฺขิสฺสํ, ภเนฺต, ปมาทสฺสํ, ภเนฺต’’’ติฯ

“ตเมนํ , ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, ปมาทวตาย น กลฺยาณมกาสิ กาเยน วาจาย มนสาฯ ตคฺฆ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ตถา กริสฺสนฺติ ยถา ตํ ปมตฺตํฯ ตํ โข ปน เต เอตํ ปาปกมฺมํ [ปาปํ กมฺมํ (สี. ปี.)] เนว มาตรา กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามเจฺจหิ กตํ น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ น เทวตาหิ กตํ, ตยา เวตํ ปาปกมฺมํ [ปาปํ กมฺมํ (สี. ปี.)] กตํ, ตฺวเญฺญเวตสฺส วิปากํ ปฎิสํเวทิสฺสสี’’’ติฯ

๒๖๓. “ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา ปฐมํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชิตฺวา สมนุคาหิตฺวา สมนุภาสิตฺวา ทุติยํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชติ สมนุคาหติ สมนุภาสติ – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ ทุติยํ เทวทูตํ ปาตุภูต’นฺติ? โส เอวมาห – ‘นาทฺทสํ, ภเนฺต’’’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ อิตฺถึ วา ปุริสํ วา ( ) [(อาสีติกํ วา นาวุติกํ วา วสฺสสติกํ วา ชาติยา) (ก. สี. สฺยา. กํ. ปี.) ติกงฺคุตฺตเรปิ] ชิณฺณํ โคปานสิวงฺกํ โภคฺคํ ทณฺฑปรายนํ ปเวธมานํ คจฺฉนฺตํ อาตุรํ คตโยพฺพนํ ขณฺฑทนฺตํ ปลิตเกสํ วิลูนํ ขลิตสิรํ [ขลิตํสิโร (สี.), ขลิตํสิรํ (สฺยา. กํ. ปี.)] วลินํ ติลกาหตคตฺต’นฺติ? โส เอวมาห – ‘อทฺทสํ, ภนฺเต’’’ติฯ

“ตเมนํ , ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, ตสฺส เต วิญฺญุสฺส สโต มหลฺลกสฺส น เอตทโหสิ – อหมฺปิ โขมฺหิ ชราธโมฺม, ชรํ อนตีโตฯ หนฺทาหํ กลฺยาณํ กโรมิ กาเยน วาจาย มนสา’ติ? โส เอวมาห – ‘นาสกฺขิสฺสํ, ภนฺเต, ปมาทสฺสํ, ภนฺเต’’’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, ปมาทวตาย น กลฺยาณมกาสิ กาเยน วาจาย มนสาฯ ตคฺฆ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ตถา กริสฺสนฺติ ยถา ตํ ปมตฺตํฯ ตํ โข ปน เต เอตํ ปาปกมฺมํ เนว มาตรา กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ น เทวตาหิ กตํ, ตยาเวตํ ปาปกมฺมํ กตํ, ตฺวเญฺญเวตสฺส วิปากํ ปฏิสํเวทิสฺสสี’’’ติฯ

๒๖๔. “ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา ทุติยํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชิตฺวา สมนุคาหิตฺวา สมนุภาสิตฺวา ตติยํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชติ สมนุคาหติ สมนุภาสติ – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ ตติยํ เทวทูตํ ปาตุภูต’นฺติ? โส เอวมาห – ‘นาทฺทสํ, ภนฺเต’’’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ อิตฺถึ วา ปุริสํ วา อาพาธิกํ ทุกฺขิตํ พาฬฺหคิลานํ สเก มุตฺตกรีเส ปลิปนฺนํ เสมานํ อเญฺญหิ วุฏฺฐาปิยมานํ อเญฺญหิ สํเวสิยมาน’นฺติ? โส เอวมาห – ‘อทฺทสํ, ภนฺเต’’’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, ตสฺส เต วิญฺญุสฺส สโต มหลฺลกสฺส น เอตทโหสิ – อหมฺปิ โขมฺหิ พฺยาธิธโมฺม , พฺยาธึ อนตีโตฯ หนฺทาหํ กลฺยาณํ กโรมิ กาเยน วาจาย มนสา’ติ? โส เอวมาห – ‘นาสกฺขิสฺสํ, ภนฺเต, ปมาทสฺสํ, ภนฺเต’’’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, ปมาทวตาย น กลฺยาณมกาสิ กาเยน วาจาย มนสาฯ ตคฺฆ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ตถา กริสฺสนฺติ ยถา ตํ ปมตฺตํฯ ตํ โข ปน เต เอตํ ปาปกมฺมํ เนว มาตรา กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ น เทวตาหิ กตํ, ตยาเวตํ ปาปกมฺมํ กตํ, ตฺวเญฺญเวตสฺส วิปากํ ปฏิสํเวทิสฺสสี’’’ติฯ

๒๖๕. “ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา ตติยํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชิตฺวา สมนุคาหิตฺวา สมนุภาสิตฺวา จตุตฺถํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชติ สมนุคาหติ สมนุภาสติ – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ จตุตฺถํ เทวทูตํ ปาตุภูต’นฺติ? โส เอวมาห – ‘นาทฺทสํ, ภนฺเต’’’ติฯ

“ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – ‘อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ ราชาโน โจรํ อาคุจารึ คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรนฺเต – กสาหิปิ ตาเฬนฺเต เวเตฺตหิปิ ตาเฬนฺเต อทฺธทณฺฑเกหิปิ ตาเฬนฺเต หตฺถมฺปิ ฉินฺทนฺเต ปาทมฺปิ ฉินฺทนฺเต หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทนฺเต กณฺณมฺปิ ฉินฺทนฺเต นาสมฺปิ ฉินฺทนฺเต กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทนฺเต พิลงฺคถาลิกมฺปิ กโรนฺเต สงฺขมุณฺฑิกมฺปิ กโรนฺเต ราหุมุขมฺปิ กโรนฺเต โชติมาลิกมฺปิ กโรนฺเต หตฺถปโชฺชติกมฺปิ กโรนฺเต

เอรกวตฺติกมฺปิ กโรเนฺต จีรกวาสิกมฺปิ กโรเนฺต เอเณยฺยกมฺปิ กโรเนฺต พฬิสมํสิกมฺปิ กโรเนฺต กหาปณิกมฺปิ กโรเนฺต ขาราปตจฺฉิกมฺปิ กโรเนฺต ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรเนฺต ปลาลปีฐกมฺปิ กโรเนฺต ตเตฺตนปิ เตเลน โอสิญฺจเนฺต สุนเขหิปิ ขาทาเปเนฺต ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสเนฺต อสินาปิ สีสํ ฉินฺทเนฺต'ติ? โส เอวมาห – 'อทฺทสํ, ภเนฺต'''ติฯ

"ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – 'อโมฺภ ปุริส, ตสฺส เต วิญฺญุสฺส สโต มหลฺลกสฺส น เอตทโหสิ – เย กิร, โภ, ปาปกานิ กมฺมานิ กโรนฺติ เต ทิเฏฺฐว ธเมฺม เอวรูปา วิวิธา กมฺมการณา กรียนฺติ, กิมงฺคํ [กิมงฺค (สี. ปี.)] ปน ปรตฺถ ! หนฺทาหํ กลฺยาณํ กโรมิ กาเยน วาจาย มนสา'ติ? โส เอวมาห – 'นาสกฺขิสฺสํ, ภเนฺต, ปมาทสฺสํ, ภเนฺต'''ติฯ

"ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – 'อโมฺภ ปุริส, ปมาทวตาย น กลฺยาณมกาสิ กาเยน วาจาย มนสาฯ ตคฺฆ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ตถา กริสฺสนฺติ ยถา ตํ ปมตฺตํฯ ตํ โข ปน เต เอตํ ปาปกมฺมํ เนว มาตรา กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามเจฺจหิ กตํ น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ น เทวตาหิ กตํ, ตยาเวตํ ปาปกมฺมํ กตํ, ตฺวเญฺญเวตสฺส วิปากํ ปฏิสํเวทิสฺสสี'''ติฯ

๒๖๖. "ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา จตุตฺถํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชิตฺวา สมนุคาหิตฺวา สมนุภาสิตฺวา ปญฺจมํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชติ สมนุคาหติ สมนุภาสติ – 'อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ ปญฺจมํ เทวทูตํ ปาตุภูต'นฺติ? โส เอวมาห – 'นาทฺทสํ, ภเนฺต'''ติฯ

"ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – 'อโมฺภ ปุริส, น ตฺวํ อทฺทส มนุเสฺสสุ อิตฺถึ วา ปุริสํ วา เอกาหมตํ วา ทฺวีหมตํ วา ตีหมตํ วา อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ วิปุพฺพกชาต'นฺติ? โส เอวมาห – 'อทฺทสํ, ภเนฺต'''ติฯ

"ตเมนํ , ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – 'อโมฺภ ปุริส, ตสฺส เต วิญฺญุสฺส สโต มหลฺลกสฺส น เอตทโหสิ – อหมฺปิ โขมฺหิ มรณธโมฺม, มรณํ อนตีโตฯ หนฺทาหํ กลฺยาณํ กโรมิ กาเยน วาจาย มนสา'ติ? โส เอวมาห – 'นาสกฺขิสฺสํ, ภเนฺต, ปมาทสฺสํ, ภเนฺต'''ติฯ

"ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา เอวมาห – 'อโมฺภ ปุริส, ปมาทวตาย น กลฺยาณมกาสิ กาเยน วาจาย มนสาฯ ตคฺฆ ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ตถา กริสฺสนฺติ ยถา ตํ ปมตฺตํฯ ตํ โข ปน เต เอตํ ปาปกมฺมํ เนว มาตรา กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามเจฺจหิ กตํ น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ น เทวตาหิ กตํ, ตยาเวตํ ปาปกมฺมํ กตํ, ตฺวเญฺญเวตสฺส วิปากํ ปฏิสํเวทิสฺสสี'''ติฯ

๒๖๗. "ตเมนํ, ภิกฺขเว, ยโม ราชา ปญฺจมํ เทวทูตํ สมนุยุญฺชิตฺวา สมนุคาหิตฺวา สมนุภาสิตฺวา ตุณฺหี โหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา ปญฺจวิธพนฺธนํ นาม กมฺมการณํ กโรนฺติ – ตตฺตํ อโยขิลํ หเตฺถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย หเตฺถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ มเชฺฌอุรสฺมึ คเมนฺติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลํ กโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา สํเวเสตฺวา กุฐารีหิ ตจฺฉนฺติ…เป.… ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา อุทฺธํปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา วาสีหิ ตจฺฉนฺติ…เป.… ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา รเถ โยเชตฺวา อาทิตฺตาย ปถวิยา สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตาย สาเรนฺติปิ, ปจฺจาสาเรนฺติปิ…เป.… ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา มหนฺตํ องฺคารปพฺพตํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ อาโรเปนฺติปิ โอโร

เปนฺติปิ…เป.… ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา อุทฺธํปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา ตตฺตาย โลหกุมฺภิยา ปกฺขิปนฺติ อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตายฯ โส ตตฺถ เผณุเทฺทหกํ ปจฺจติฯ โส ตตฺถ เผณุเทฺทหกํ ปจฺจมาโน สกิมฺปิ อุทฺธํ คจฺฉติ, สกิมฺปิ อโธ คจฺฉติ, สกิมฺปิ ติริยํ คจฺฉติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา มหานิรเย ปกฺขิปนฺติฯ โส โข ปน, ภิกฺขเว, มหานิรโย –

> “จตุกฺกโณฺณ จตุทฺวาโร, วิภตฺโต ภาคโส มิโต;
> อโยปาการปริยโนฺต, อยสา ปฏิกุชฺชิโตฯ
>
> “ตสฺส อโยมยา ภูมิ, ชลิตา เตชสายุตา;
> สมนฺตา โยชนสตํ, ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทา” ฯ

๒๖๘. “ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, มหานิรยสฺส ปุรตฺถิมาย ภิตฺติยา อจฺจิ อุฏฺฐหิตฺวา ปจฺฉิมาย ภิตฺติยา ปฏิหญฺญติ, ปจฺฉิมาย ภิตฺติยา อจฺจิ อุฏฺฐหิตฺวา ปุรตฺถิมาย ภิตฺติยา ปฏิหญฺญติ, อุตฺตราย ภิตฺติยา อจฺจิ อุฏฺฐหิตฺวา ทกฺขิณาย ภิตฺติยา ปฏิหญฺญติ, ทกฺขิณาย ภิตฺติยา อจฺจิ อุฏฺฐหิตฺวา อุตฺตราย ภิตฺติยา ปฏิหญฺญติ, เหฏฺฐา อจฺจิ อุฏฺฐหิตฺวา อุปริ ปฏิหญฺญติ, อุปริโต อจฺจิ อุฏฺฐหิตฺวา เหฏฺฐา ปฏิหญฺญติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“โหติ โข โส, ภิกฺขเว, สมโย ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ตสฺส มหานิรยสฺส ปุรตฺถิมํ ทฺวารํ อปาปุรียติ [อวาปุรียติ (สี.)]ฯ โส ตตฺถ สีเฆน ชเวน ธาวติฯ ตสฺส สีเฆน ชเวน ธาวโต ฉวิมฺปิ ฑยฺหติ, จมฺมมฺปิ ฑยฺหติ, มํสมฺปิ ฑยฺหติ, นฺหารุมฺปิ ฑยฺหติ, อฏฺฐีนิปิ สมฺปธูปายนฺติ, อุพฺภตํ ตาทิสเมว โหติฯ ยโต จ โข โส, ภิกฺขเว, พหุสมฺปโตฺต โหติ, อถ ตํ ทฺวารํ ปิธียติ [ปิถียติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“โหติ โข โส, ภิกฺขเว, สมโย ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ตสฺส มหานิรยสฺส ปจฺฉิมํ ทฺวารํ อปาปุรียติ…เป.… อุตฺตรํ ทฺวารํ อปาปุรียติ…เป.… ทกฺขิณํ ทฺวารํ อปาปุรียติ ฯ โส ตตฺถ สีเฆน ชเวน ธาวติฯ ตสฺส สีเฆน ชเวน ธาวโต ฉวิมฺปิ ฑยฺหติ, จมฺมมฺปิ ฑยฺหติ, มํสมฺปิ ฑยฺหติ, นฺหารุมฺปิ ฑยฺหติ, อฏฺฐีนิปิ สมฺปธูปายนฺติ, อุพฺภตํ ตาทิสเมว โหติฯ ยโต จ โข โส, ภิกฺขเว, พหุสมฺปโตฺต โหติ, อถ ตํ ทฺวารํ ปิธียติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“โหติ โข โส, ภิกฺขเว, สมโย ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ตสฺส มหานิรยสฺส ปุรตฺถิมํ ทฺวารํ อปาปุรียติฯ โส ตตฺถ สีเฆน ชเวน ธาวติฯ ตสฺส สีเฆน ชเวน ธาวโต ฉวิมฺปิ ฑยฺหติ, จมฺมมฺปิ ฑยฺหติ, มํสมฺปิ ฑยฺหติ, นฺหารุมฺปิ ฑยฺหติ, อฏฺฐีนิปิ สมฺปธูปายนฺติ, อุพฺภตํ ตาทิสเมว โหติฯ โส เตน ทฺวาเรน นิกฺขมติฯ

๒๖๙. “ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, มหานิรยสฺส สมนนฺตรา สหิตเมว มหโนฺต คูถนิรโยฯ โส ตตฺถ ปตติฯ ตสฺมิํ โข ปน, ภิกฺขเว, คูถนิรเย สูจิมุขา ปาณา ฉวิํ ฉินฺทนฺติ, ฉวิํ เฉตฺวา จมฺมํ ฉินฺทนฺติ, จมฺมํ เฉตฺวา มํสํ ฉินฺทนฺติ, มํสํ เฉตฺวา นฺหารุํ ฉินฺทนฺติ, นฺหารุํ เฉตฺวา อฏฺฐิํ ฉินฺทนฺติ, อฏฺฐิํ เฉตฺวา อฏฺฐิมิญฺชํ ขาทนฺติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, คูถนิรยสฺส สมนนฺตรา สหิตเมว มหโนฺต กุกฺกุลนิรโยฯ โส ตตฺถ ปตติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฎุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, กุกฺกุลนิรยสฺส สมนนฺตรา สหิตเมว มหนฺตํ สิมฺพลิวนํ อุทฺธํ [อุจฺจํ (สฺยา. กํ.), อุพฺภโต (ก.)] โยชนมุคฺคตํ โสฬสงฺคุลกณฺฎกํ [โสฬสงฺคุลกณฺฑกํ (สี.)] อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํฯ ตตฺถ อาโรเปนฺติปิ โอโรเปนฺติปิฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฎุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, สิมฺพลิวนสฺส สมนนฺตรา สหิตเมว มหนฺตํ อสิปตฺตวนํฯ โส ตตฺถ ปวิสติฯ ตสฺส วาเตริตานิ ปตฺตานิ ปติตานิ หตฺถมฺปิ ฉินฺทนฺติ, ปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณมฺปิ ฉินฺทนฺติ, นาสมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทนฺติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฎุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“ตสฺส โข ปน, ภิกฺขเว, อสิปตฺตวนสฺส สมนนฺตรา สหิตเมว มหตี ขาโรทกา นที [ขาโรทิกา นที (สี.)]ฯ โส ตตฺถ ปตติฯ โส ตตฺถ อนุโสตมฺปิ วุยฺหติ , ปฎิโสตมฺปิ วุยฺหติ, อนุโสตปฎิโสตมฺปิ วุยฺหติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฎุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

๒๗๐. “ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา พฬิเสน อุทฺธริตฺวา ถเล ปติฎฺฐาเปตฺวา เอวมาหํสุ – ‘อมฺโภ ปุริส, กึ อิจฺฉสี’ติ? โส เอวมาห – ‘ชิฆจฺฉิโตสฺมิ, ภนฺเต’ติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา ตเตฺตน อโยสงฺกุนา มุขํ วิวริตฺวา อาทิเตฺตน สมฺปชฺชลิเตน สโชติภูเตน ตตฺตํ โลหคุฬํ มุเข ปกฺขิปนฺติ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํฯ โส ตสฺส [ตํ ตสฺส (ก.), ตสฺส (สี. ปี.)] โอฎฺฐมฺปิ ทหติ [ฑยฺหติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], มุขมฺปิ ทหติ, กณฺฐมฺปิ ทหติ, อุรมฺปิ [อุทรมฺปิ (สี. สฺยา. กํ.)] ทหติ, อนฺตมฺปิ อนฺตคุณมฺปิ อาทาย อโธภาคา นิกฺขมติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฎุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ

“ตเมนํ , ภิกฺขเว, นิรยปาลา เอวมาหํสุ – ‘อมฺโภ ปุริส, กึ อิจฺฉสี’ติ? โส เอวมาห – ‘ปิปาสิโตสฺมิ, ภนฺเต’ติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา ตเตฺตน อโยสงฺกุนา มุขํ วิวริตฺวา อาทิเตฺตน สมฺปชฺชลิเตน สโชติภูเตน ตตฺตํ ตมฺพโลหํ มุเข อาสิญฺจนฺติ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํฯ ตํ ตสฺส [เอตฺถ ปน ปาฐเภโท นตฺถิ] โอฎฺฐมฺปิ ทหติ, มุขมฺปิ ทหติ, กณฺฐมฺปิ ทหติ, อุรมฺปิ ทหติ, อนฺตมฺปิ อนฺตคุณมฺปิ อาทาย อโธภาคา นิกฺขมติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฎุกา เวทนา เวเทติ, น จ ตาว กาลงฺกโรติ, ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา ปุน มหานิรเย ปกฺขิปนฺติฯ

“ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, ยมสฺส รโญฺญ เอตทโหสิ – ‘เย กิร , โภ, โลเก ปาปกานิ อกุสลานิ กมฺมานิ กโรนฺติ เต เอวรูปา วิวิธา กมฺมการณา กรียนฺติฯ อโห วตาหํ มนุสฺสตฺตํ ลเภยฺยํฯ ตถาคโต จ โลเก อุปฺปเชฺชยฺย อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ ตญฺจาหํ ภควนฺตํ ปยิรุปาเสยฺยํฯ โส จ เม ภควา ธมฺมํ เทเสยฺยฯ ตสฺส จาหํ ภควโต ธมฺมํ อาชาเนยฺย’นฺติฯ ตํ โข ปนาหํ, ภิกฺขเว, นาญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา สุตฺวา วทามิ, อปิ จ ยเทว สามํ ญาตํ สามํ ทิฎฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทวาหํ วทามี”ติฯ

๒๗๑. อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน [อิทํ วตฺวา (สี. ปี.) เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ] สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

“โจทิตา เทวทูเตหิ, เย ปมชฺชนฺติ มาณวา;
เต ทีฆรตฺตํ โสจนฺติ, หีนกายูปคา นราฯ

“เย จ โข เทวทูเตหิ, สนฺโต สปฺปุริสา อิธ;
โจทิตา นปฺปมชฺชนฺติ, อริยธมฺเม กุทาจนํฯ

“อุปาทาเน ภยํ ทิสฺวา, ชาติมรณสมฺภเว;
อนุปาทา วิมุจฺจนฺติ, ชาติมรณสงฺขเยฯ

“เต เขมปฺปตฺตา สุขิโน, ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา;
สพฺพเวรภยาตีตา, สพฺพทุกฺขํ [สพฺพทุกฺขา (ก.)] อุปจฺจคุ”นฺติฯ

เทวทูตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํฯ

สุญฺญตวคฺโค นิฏฺฐิโต ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –
ทฺวิธาว สุญฺญตา โหติ, อพฺภุตธมฺมพากุลํ;
อจิรวตภูมิชนาโม, อนุรุทฺธุปกฺกิเลสํ;
พาลปณฺฑิโต เทวทูตญฺจ เต ทสาติฯ

๔. วิภงฺควโคฺค

๑. ภเทฺทกรตฺตสุตฺตํ

๒๗๒. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทนฺเต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘ภเทฺทกรตฺตสฺส โว, ภิกฺขเว, อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

> ‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ;
> ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

> ‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย [ยํ (เนตฺติปาฬิ)] ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
> อสํหีรํ [อสํหิรํ (สฺยา. กํ. ก.)] อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

> ‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ [กิจฺจํ อาตปฺปํ (สี. ก.)], โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
> น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

> ‘‘เอวํ วิหาริํ อาตาปิํ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
> ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนิ’’ [มุนีติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ

๒๗๓. ‘‘กถญฺจ , ภิกฺขเว, อตีตํ อนฺวาคเมติ? ‘เอวํรูโป อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, ‘เอวํเวทโน อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, ‘เอวํสโญฺญ อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, ‘เอวํสงฺขาโร อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, ‘เอวํวิญฺญาโณ อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, ภิกฺขเว, อตีตํ อนฺวาคเมติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อตีตํ นานฺวาคเมติ? ‘เอวํรูโป อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, ‘เอวํเวทโน อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, ‘เอวํสโญฺญ อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, ‘เอวํสงฺขาโร อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, ‘เอวํวิญฺญาโณ อโหสิํ อตีตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, ภิกฺขเว, อตีตํ นานฺวาคเมติฯ

๒๗๔. ‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อนาคตํ ปฏิกงฺขติ? ‘เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, เอวํเวทโน สิยํ…เป.… เอวํสโญฺญ สิยํ… เอวํสงฺขาโร สิยํ… เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, ภิกฺขเว, อนาคตํ ปฏิกงฺขติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติ? ‘เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, เอวํเวทโน สิยํ … เอวํสโญฺญ สิยํ… เอวํสงฺขาโร สิยํ… ‘เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธาน’นฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, ภิกฺขเว, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติฯ

๒๗๕. ‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ สํหีรติ? อิธ, ภิกฺขเว, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; เวทนํ…เป…. สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํ – เอวํ โข, ภิกฺขเว, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ สํหีรติฯ

‘‘กถญฺจ , ภิกฺขเว, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ น สํหีรติ? อิธ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธมฺเม สุวินีโต สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธมฺเม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, น วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํ – เอวํ โข, ภิกฺขเว, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ น สํหีรติฯ

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหาริํ อาตาปิํ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ, สนฺโต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘‘ภทฺเทกรตฺตสฺส โว, ภิกฺขเว, อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ เทเสสฺสามี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺต’’นฺติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

ภทฺเทกรตฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. อานนฺทภทฺเทกรตฺตสุตฺตํ

๒๗๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อานนฺโท อุปฏฺฐานสาลายํ ภิกฺขูนํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสติ สมาทเปติ สมุเตฺตเชติ สมฺปหํเสติ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ ภาสติฯ

อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยนุปฏฺฐานสาลา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘โก นุ โข, ภิกฺขเว, อุปฏฺฐานสาลายํ ภิกฺขูนํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสี’’ติ? ‘‘อายสฺมา, ภเนฺต, อานนฺโท อุปฏฺฐานสาลายํ ภิกฺ

ขูนํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสี''ติฯ

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''ยถา กถํ ปน ตฺวํ, อานนฺท, ภิกฺขูนํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ , ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสี''ติ? ''เอวํ โข อหํ, ภเนฺต, ภิกฺขูนํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิํ สมาทเปสิํ สมุตฺเตเชสิํ สมฺปหํเสสิํ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสิํ –

''อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกเงฺข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

''ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

''อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

''เอวํ วิหาริํ อาตาปิํ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภเทฺทกโรตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนิ''ฯ

๒๗๗. ''กถญฺจ, อาวุโส, อตีตํ อนฺวาคเมติ? เอวํรูโป อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, เอวํเวทโน อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, เอวํสโญฺญ อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, เอวํสงฺขาโร อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, เอวํวิญฺญาโณ อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, อาวุโส, อตีตํ อนฺวาคเมติฯ

''กถญฺจ, อาวุโส, อตีตํ นานฺวาคเมติ? เอวํรูโป อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, เอวํเวทโน อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, เอวํสโญฺญ อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, เอวํสงฺขาโร อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, เอวํวิญฺญาโณ อโหสิํ อตีตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, อาวุโส, อตีตํ นานฺวาคเมติฯ

''กถญฺจ, อาวุโส, อนาคตํ ปฏิกงฺขติ? เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ, เอวํเวทโน สิยํ…เป.… เอวํสโญฺญ สิยํ… เอวํสงฺขาโร สิยํ… เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, อาวุโส, อนาคตํ ปฏิกงฺขติฯ

''กถญฺจ, อาวุโส, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติ? เอวํรูโป สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ, เอวํเวทโน สิยํ…เป.… เอวํสโญฺญ สิยํ… เอวํสงฺขาโร สิยํ… เอวํวิญฺญาโณ สิยํ อนาคตมทฺธานนฺติ ตตฺถ นนฺทิํ น สมนฺวาเนติ – เอวํ โข, อาวุโส, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติฯ

''กถญฺจ, อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติ? อิธ, อาวุโส, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา รูปํ, รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณ

วนฺตํ วา อตฺตานํ, อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํ – เอวํ โข, อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติฯ

‘‘กถญฺจ , อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติ? อิธ, อาวุโส, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธเมฺม สุวินีโต สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธเมฺม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา รูปํ, น รูปสฺมึ วา อตฺตานํ; น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ, น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ, น วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํ – เอวํ โข, อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติฯ

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหาริํ อาตาปิํ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘เอวํ โข อหํ, ภเนฺต, ภิกฺขูนํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิํ สมาทเปสิํ สมุเตฺตเชสิํ สมฺปหํเสสิํ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสิ’’นฺติฯ

๒๗๘. ‘‘สาธุ , สาธุ, อานนฺท! สาธุ โข ตฺวํ, อานนฺท, ภิกฺขูนํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิ สมาทเปสิ สมุเตฺตเชสิ สมฺปหํเสสิ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสิ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป.…
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘กถญฺจ, อานนฺท, อตีตํ อนฺวาคเมติ…เป.… เอวํ โข, อานนฺท, อตีตํ อนฺวาคเมติฯ กถญฺจ, อานนฺท, อตีตํ นานฺวาคเมติ…เป.… เอวํ โข, อานนฺท, อตีตํ นานฺวาคเมติฯ กถญฺจ, อานนฺท, อนาคตํ ปฏิกงฺขติ…เป.… เอวํ โข, อานนฺท, อนาคตํ ปฏิกงฺขติฯ กถญฺจ, อานนฺท, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติ…เป.… เอวํ โข, อานนฺท, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติฯ กถญฺจ, อานนฺท, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติ…เป.… เอวํ โข, อานนฺท, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติฯ กถญฺจ, อานนฺท, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติ…เป.… เอวํ โข, อานนฺท, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติฯ

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป.…
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

๓. มหากจฺจานภทฺเทกรตฺตสุตฺตํ

๒๗๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ ตโปทาราเมฯ อถ โข อายสฺมา สมิทฺธิ รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย เยน ตโปโท [ตโปทา (สี.)] เตนุปสงฺกมิ คตฺตานิ ปริสิญฺจิตุํฯ ตโปเท คตฺตานิ ปริสิญฺจิตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา เอกจีวโร อฏฺฐาสิ คตฺตานิ ปุพฺพาปยมาโน [สุกฺขาปยมาโน (ก.)]ฯ อถ โข อญฺญตรา เทวตา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ ตโปทํ โอภาเสตฺวา เยนายสฺมา สมิทฺธิ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข สา เทวตา อายสฺมนฺตํ สมิทฺธึ เอตทโวจ – ‘‘ธาเรสิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’’ติ? ‘‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’’ติ? ‘‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ธาเรสิ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’’ติ? ‘‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถาติฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’’ติ? ‘‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ น ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถาติฯ อุคฺคณฺหาหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ปริยาปุณาหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ธาเรหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ อตฺถสํหิโต, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทโส จ วิภงฺโค จ อาทิพฺรหฺมจริยโก’’ติฯ อิทมโวจ สา เทวตา; อิทํ วตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายิฯ

๒๘๐. อถ โข อายสฺมา สมิทฺธิ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา สมิทฺธิ ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘อิธาหํ, ภนฺเต, รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย เยน ตโปโท เตนุปสงฺกมึ คตฺตานิ ปริสิญฺจิตุํฯ ตโปเท คตฺตานิ ปริสิญฺจิตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา เอกจีวโร อฏฺฐาสึ คตฺตานิ ปุพฺพาปยมาโนฯ อถ โข ภนฺเต, อญฺญตรา เทวตา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ ตโปทํ โอภาเสตฺวา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข สา เทวตา มํ เอตทโวจ – ‘ธาเรสิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’’’ติ?

‘‘เอวํ วุตฺเต อหํ, ภนฺเต, ตํ เทวตํ เอตทโวจํ – ‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’ติ? ‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ธาเรสิ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’ติ? ‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถาติฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’ติ? ‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถาติฯ อุคฺคณฺหาหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ปริยาปุณาหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ธาเรหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ อตฺถสํหิโต, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทโส จ วิภงฺโค จ อาทิพฺรหฺมจริยโก’ติฯ อิทมโวจ, ภนฺเต, สา เทวตา; อิทํ วตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายิฯ สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ เทเสตู’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภิกฺขุ, สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา สมิทฺธิ ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ;

ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหาริํ อาตาปิํ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควา; อิทํ วตฺวาน สุคโต อุฎฺฐายาสนา วิหารํ ปาวิสิฯ อถ โข เตสํ ภิกฺขูนํ , อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต, เอตทโหสิ – ‘‘อิทํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฎฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฎฺฐ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฎิกเงฺข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหาริํ อาตาปิํ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘โก นุ โข อิมสฺส ภควตา สํขิเตฺตน อุเทฺทสสฺส อุทฺทิฎฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภเชยฺยา’’ติ?

อถ โข เตสํ ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ – ‘‘อยํ โข อายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํ; ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิเตฺตน อุเทฺทสสฺส อุทฺทิฎฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตุํฯ ยํนูน มยํ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฎิปุเจฺฉยฺยามา’’ติฯ

๒๘๑. อถ โข เต ภิกฺขู เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา มหากจฺจาเนน สทฺธิํ สโมฺมทิํสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตทโวจุํ – ‘‘อิทํ โข โน, อาวุโส กจฺจาน, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฎฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฎฺฐ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป.…
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

“เตสํ โน, อาวุโส กจฺจาน, อมฺหากํ, อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต, เอตทโหสิ – อิทํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิตฺเตน อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิฏฺโฐ –

“อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป….
ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ, สนฺโต อาจิกฺขเต มุนี”ติฯ

“โก นุ โข อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภเชยฺยาติ? เตสํ โน , อาวุโส กจฺจาน, อมฺหากํ เอตทโหสิ – ‘อยํ โข อายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํฯ ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตุํฯ ยํนูน มยํ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยามา’ติฯ วิภชตายสฺมา มหากจฺจาโน”ติฯ

“เสยฺยถาปิ, อาวุโส, ปุริโส สารตฺถิโก สารคเวสี สารปริเยสนํ จรมาโน มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต อติกฺกเมฺมว มูลํ อติกฺกมฺม ขนฺธํ สาขาปลาเส สารํ ปริเยสิตพฺพํ มเญฺญยฺย; เอวํ สมฺปทมิทํ อายสฺมนฺตานํ สตฺถริ สมฺมุขีภูเต ตํ ภควนฺตํ อติสิตฺวา อเมฺห เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺฉิตพฺพํ มญฺญถ [มเญฺญถ (ปี.)]ฯ โส หาวุโส, ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสฺสามี ตถาคโตฯ โส เจว ปเนตสฺส กาโล อโหสิ ยํ ภควนฺตํเยว เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยาถ, ยถา โว ภควา พฺยากเรยฺย ตถา นํ ธาเรยฺยาถา”ติฯ

“อทฺธาวุโส กจฺจาน, ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นินฺเนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสฺสามี ตถาคโตฯ โส เจว ปเนตสฺส กาโล อโหสิ ยํ ภควนฺตํเยว เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยาม; ยถา โน ภควา พฺยากเรยฺย ตถา นํ ธาเรยฺยามฯ อปิ จายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุเจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํ; ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตุํฯ วิภชตายสฺมา มหากจฺจาโน อครุํ กริตฺวา”ติ [อครุกริตฺวา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ

“เตน หาวุโส, สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี”ติฯ “เอวมาวุโส”ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต มหากจฺจานสฺส ปจฺจโสฺสสุํฯ อายสฺมา มหากจฺจาโน เอตทโวจ –

“ยํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิตฺเตน อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิฏฺโฐ –

“อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป….
ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ, สนฺโต อาจิกฺขเต มุนี”ติฯ

อิมสฺส โข อหํ, อาวุโส, ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิ –

๒๘๒. “กถญฺจ, อาวุโส, อตีตํ อนฺวาคเมติ? อิติ เม จกฺขุ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รูปาติ – ตตฺถ ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ [ฉนฺทราคปฺปฏิพนฺธํ (ก.)] โหติ วิญฺญาณํ, ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺ

ตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทโนฺต อตีตํ อนฺวาคเมติฯ อิติ เม โสตํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ…เป.… อิติ เม ฆานํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ… อิติ เม ชิวฺหา อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รสาติ… อิติ เม กาโย อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ… อิติ เม มโน อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ ธมฺมาติ – ตตฺถ ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทโนฺต อตีตํ อนฺวาคเมติ – เอวํ โข, อาวุโส, อตีตํ อนฺวาคเมติฯ

‘‘กถญฺจ , อาวุโส, อตีตํ นานฺวาคเมติ? อิติ เม จกฺขุ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รูปาติ – ตตฺถ น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทโนฺต อตีตํ นานฺวาคเมติฯ อิติ เม โสตํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ…เป.… อิติ เม ฆานํ อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ… อิติ เม ชิวฺหา อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ รสาติ… อิติ เม กาโย อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ… อิติ เม มโน อโหสิ อตีตมทฺธานํ อิติ ธมฺมาติ – ตตฺถ น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส, น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทโนฺต อตีตํ นานฺวาคเมติ – เอวํ โข, อาวุโส, อตีตํ นานฺวาคเมติฯ

๒๘๓. ‘‘กถญฺจ , อาวุโส, อนาคตํ ปฏิกงฺขติ? อิติ เม จกฺขุ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รูปาติ – อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ, เจตโส ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทโนฺต อนาคตํ ปฏิกงฺขติฯ อิติ เม โสตํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ…เป.… อิติ เม ฆานํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ… อิติ เม ชิวฺหา สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รสาติ… อิติ เม กาโย สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ… อิติ เม มโน สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ ธมฺมาติ – อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ ปณิทหติ, เจตโส ปณิธานปจฺจยา ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทโนฺต อนาคตํ ปฏิกงฺขติ – เอวํ โข, อาวุโส, อนาคตํ ปฏิกงฺขติฯ

‘‘กถญฺจ, อาวุโส, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติ? อิติ เม จกฺขุ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รูปาติ – อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ นปฺปณิทหติ , เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทโนฺต อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติฯ อิติ เม โสตํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ สทฺทาติ…เป.… อิติ เม ฆานํ สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ คนฺธาติ… อิติ เม ชิวฺหา สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ รสาติ… อิติ เม กาโย สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ โผฏฺฐพฺพาติ… อิติ เม มโน สิยา อนาคตมทฺธานํ อิติ ธมฺมาติ – อปฺปฏิลทฺธสฺส ปฏิลาภาย จิตฺตํ นปฺปณิทหติ, เจตโส อปฺปณิธานปจฺจยา น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทโนฺต อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติ – เอวํ โข, อาวุโส, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติฯ

๒๘๔. ‘‘กถญฺจ, อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติ? ยญฺจาวุโส, จกฺขุ เย จ รูปา – อุภยเมตํ ปจฺจุปฺปนฺนํฯ ตสฺมิํ เจ ปจฺจุปฺปเนฺน ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทโนฺต ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติฯ ยญฺจาวุโส, โสตํ เย จ สทฺทา…เป.… ยญฺจาวุโส, ฆานํ เย จ คนฺธา… ยา จาวุโส, ชิวฺหา เย จ รสา… โย จาวุโส, กาโย เย จ โผฏฺฐพฺพา… โย จาวุโส, มโน เย จ ธมฺมา – อุภยเมตํ ปจฺจุปฺปนฺนํฯ ตสฺมิํ เจ ปจฺจุปฺปเนฺน ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทโนฺต ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติ – เอวํ โข, อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรติฯ

‘‘กถญฺจ , อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติ? ยญฺจาวุโส, จกฺขุ เย จ รูปา – อุภย เมตํ ปจฺจุปฺปนฺนํฯ ตสฺมึ เจ ปจฺจุปฺปเนฺน น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทโนฺต ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติฯ ยญฺจาวุโส, โสตํ เย จ สทฺทา…เป.… ยญฺจาวุโส, ฆานํ เย จ คนฺธา… ยา จาวุโส, ชิวฺหา เย จ รสา… โย จาวุโส, กาโย เย จ โผฏฺฐพฺพา… โย จาวุโส, มโน เย จ ธมฺมา – อุภย เมตํ ปจฺจุปฺปนฺนํฯ ตสฺมึ เจ ปจฺจุปฺปเนฺน น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, น ฉนฺทราคปฺปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส น ตทภินนฺทติ, น ตทภินนฺทโนฺต ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติ – เอวํ โข, อาวุโส, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ น สํหีรติฯ

๒๘๕. ‘‘ยํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฎฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฎฺฐ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป.…
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘อิมสฺส โข อหํ, อาวุโส, ภควตา สํขิเตฺตน อุเทฺทสสฺส อุทฺทิฎฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ อากงฺขมานา จ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต ภควนฺตํเยว อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปฎิปุเจฺฉยฺยาถ, ยถา โว ภควา พฺยากโรติ ตถา นํ ธาเรยฺยาถา’’ติฯ

อถ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต มหากจฺจานสฺส ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘ยํ โข โน, ภเนฺต, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฎฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฎฺฐ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป.…
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

เตสํ โน, ภเนฺต, อมฺหากํ, อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต, เอตทโหสิ – ‘‘อิทํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฎฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฎฺฐ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฎิกเงฺข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหาริํ อาตาปิํ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สโนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘‘โก นุ โข อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภเชยฺยา’ติ? เตสํ โน, ภนฺเต, อมฺหากํ เอตทโหสิ – ‘อยํ โข อายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํฯ ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตุํฯ ยํนูน มยํ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยามา’ติฯ อถ โข มยํ, ภนฺเต, เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกมิมฺห; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺฉิมฺหฯ เตสํ โน, ภนฺเต, อายสฺมตา มหากจฺจาเนน อิเมหิ อากาเรหิ อิเมหิ ปเทหิ อิเมหิ พฺยญฺชเนหิ อตฺโถ วิภตฺโต’’ติฯ

‘‘ปณฺฑิโต, ภิกฺขเว, มหากจฺจาโน; มหาปญฺโญ, ภิกฺขเว มหากจฺจาโนฯ มํ เจปิ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยาถ, อหมฺปิ ตํ เอวเมวํ พฺยากเรยฺยํ ยถา ตํ มหากจฺจาเนน พฺยากตํฯ เอโส, เจเวตสฺส อตฺโถฯ เอวญฺจ นํ ธาเรถา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

มหากจฺจานภทฺเทกรตฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. โลมสกงฺคิยภทฺเทกรตฺตสุตฺตํ

๒๘๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา โลมสกงฺคิโย [โลมสกกงฺคิโย (ฏีกา)] สเกฺกสุ วิหรติ กปิลวตฺถุสฺมึ นิโคฺรธาราเมฯ อถ โข จนฺทโน เทวปุตฺโต อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺโณ เกวลกปฺปํ นิโคฺรธารามํ โอภาเสตฺวา เยนายสฺมา โลมสกงฺคิโย เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข จนฺทโน เทวปุตฺโต อายสฺมนฺตํ โลมสกงฺคิยํ เอตทโวจ – ‘‘ธาเรสิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’’ติ? ‘‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’’ติ? ‘‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ธาเรสิ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’’ติ? ‘‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถาฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’’ติ? ‘‘ธาเรมิ โข อหํ, ภิกฺขุ, ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’’ติฯ ‘‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, อาวุโส, ธาเรสิ ภทฺเทกรตฺติโย คาถา’’ติ? ‘‘เอกมิทํ, ภิกฺขุ, สมยํ ภควา เทเวสุ ตาวตึเสสุ วิหรติ ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํฯ ตตฺร ภควา เทวานํ ตาวตึสานํ ภทฺเทกรตฺตสฺส อุทฺเทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสิ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหารึ อาตาปึ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;

ตํ เว ภเทฺทกรตฺตติ, สนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘เอวํ โข อหํ, ภิกฺขุ, ธาเรมิ ภเทฺทกรตฺติโย คาถาฯ อุคฺคณฺหาหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ปริยาปุณาหิ ตฺวํ , ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ธาเรหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ อตฺถสํหิโต, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทโส จ วิภโงฺค จ อาทิพฺรหฺมจริยโก’’ติฯ อิทมโวจ จนฺทโน เทวปุโตฺตฯ อิทํ วตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายิฯ

๒๘๗. อถ โข อายสฺมา โลมสกงฺคิโย ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เยน สาวตฺถิ เตน จาริกํ ปกฺกามิฯ อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน เยน สาวตฺถิ เชตวนํ อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราโม เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา โลมสกงฺคิโย ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘เอกมิทาหํ, ภเนฺต, สมยํ สเกฺกสุ วิหรามิ กปิลวตฺถุสฺมิํ นิโคฺรธาราเมฯ อถ โข, ภเนฺต, อญฺญตโร เทวปุโตฺต อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวโณฺณ เกวลกปฺปํ นิโคฺรธารามํ โอภาเสตฺวา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข, ภเนฺต, โส เทวปุโตฺต มํ เอตทโวจ – ‘ธาเรสิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’ติ? เอวํ วุเตฺต อหํ, ภเนฺต, ตํ เทวปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจา’ติ? ‘อหมฺปิ โข, ภิกฺขุ, น ธาเรมิ ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ ธาเรสิ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺติโย คาถา’ติ? ‘น โข อหํ, อาวุโส, ธาเรมิ ภเทฺทกรตฺติโย คาถาฯ ตฺวํ ปนาวุโส, ธาเรสิ ภเทฺทกรตฺติโย คาถา’ติ? ‘ธาเรมิ โข อหํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺติโย คาถา’ติฯ ‘ยถา กถํ ปน ตฺวํ, อาวุโส, ธาเรสิ ภเทฺทกรตฺติโย คาถา’ติ? เอกมิทํ, ภิกฺขุ, สมยํ ภควา เทเวสุ ตาวตึเสสุ วิหรติ ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ ฯ ตตฺร โข ภควา เทวานํ ตาวตึสานํ ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ อภาสิ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย…เป….
ตํ เว ภเทฺทกรโตฺตติ, สนฺต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

‘‘เอวํ โข อหํ, ภิกฺขุ, ธาเรมิ ภเทฺทกรตฺติโย คาถาฯ อุคฺคณฺหาหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ปริยาปุณาหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ; ธาเรหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจฯ อตฺถสํหิโต, ภิกฺขุ, ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทโส จ วิภโงฺค จ อาทิพฺรหฺมจริยโก’ติฯ อิทมโวจ, ภเนฺต, โส เทวปุโตฺต; อิทํ วตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายิฯ สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา ภเทฺทกรตฺตสฺส อุเทฺทสญฺจ วิภงฺคญฺจ เทเสตู’’ติฯ

๒๘๘. ‘‘ชานาสิ ปน ตฺวํ, ภิกฺขุ, ตํ เทวปุตฺต’’นฺติ? ‘‘น โข อหํ, ภเนฺต, ชานามิ ตํ เทวปุตฺต’’นฺติฯ ‘‘จนฺทโน นาม โส, ภิกฺขุ, เทวปุโตฺตฯ จนฺทโน, ภิกฺขุ, เทวปุโตฺต อฎฺฐิํ กตฺวา [อฎฺฐิกตฺวา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] มนสิกตฺวา สพฺพเจตสา [สพฺพํ เจตโส (สี. สฺยา. กํ. ปี.), สพฺพํ เจตสา (ก.)] สมนฺนาหริตฺวา โอหิตโสโต ธมฺมํ สุณาติฯ เตน หิ, ภิกฺขุ, สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา โลมสกงฺคิโย ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนา;

‘‘เอวํ วิหารึ อาตาปึ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ, สนฺโต อาจิกฺขเต มุนิ’’ฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขุ, อตีตํ อนฺวาคเมติ…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขุ, อตีตํ อนฺวาคเมติฯ กถญฺจ , ภิกฺขุ, อตีตํ นานฺวาคเมติ…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขุ, อตีตํ นานฺวาคเมติฯ กถญฺจ, ภิกฺขุ, อนาคตํ ปฏิกงฺขติ…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขุ, อนาคตํ ปฏิกงฺขติฯ กถญฺจ, ภิกฺขุ, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติ…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขุ, อนาคตํ นปฺปฏิกงฺขติฯ กถญฺจ, ภิกฺขุ, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ สํหีรติ…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขุ, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ สํหีรติฯ กถญฺจ, ภิกฺขุ, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ น สํหีรติ…เป.… เอวํ โข, ภิกฺขุ, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ น สํหีรติฯ

‘‘อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, นปฺปฏิกงฺเข อนาคตํ;
ยทตีตํ ปหีนํ ตํ, อปฺปตฺตญฺจ อนาคตํฯ

‘‘ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โย ธมฺมํ, ตตฺถ ตตฺถ วิปสฺสติ;
อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ตํ วิทฺวา มนุพฺรูหเยฯ

‘‘อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว;
น หิ โน สงฺครํ เตน, มหาเสเนน มจฺจุนาฯ

‘‘เอวํ วิหารึ อาตาปึ, อโหรตฺตมตนฺทิตํ;
ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ, สนฺโต อาจิกฺขเต มุนี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา โลมสกงฺคิโย ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

โลมสกงฺคิยภทฺเทกรตฺตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ จตุตฺถํฯ

๕. จูฬกมฺมวิภงฺคสุตฺตํ [สุภสุตฺตนฺติปิ วุจฺจติ]

๒๘๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน, อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธึ สมฺโมทิฯ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ โก ปจฺจโย เยน มนุสฺสานํเยว สตํ มนุสฺสภูตานํ ทิสฺสนฺติ หีนปฺปณีตตา? ทิสฺสนฺติ หิ, โภ โคตม, มนุสฺสา อปฺปายุกา, ทิสฺสนฺติ ทีฆายุกา; ทิสฺสนฺติ พวฺหาพาธา [พหฺวาพาธา (สฺยา. กํ. ก.)], ทิสฺสนฺติ อปฺปาพาธา; ทิสฺสนฺติ ทุพฺพณฺณา, ทิสฺสนฺติ

วณฺณวนฺโต; ทิสฺสนฺติ อปฺเปสกฺขา, ทิสฺสนฺติ มเหสกฺขา; ทิสฺสนฺติ อปฺปโภคา, ทิสฺสนฺติ มหาโภคา; ทิสฺสนฺติ นีจกุลีนา, ทิสฺสนฺติ อุจฺจากุลีนา; ทิสฺสนฺติ ทุปฺปญฺญา, ทิสฺสนฺติ ปญฺญวนฺโต [ปญฺญาวนฺโต (สี. ปี.)] ฯ โก นุ โข, โภ โคตม, เหตุ โก ปจฺจโย เยน มนุสฺสานํเยว สตํ มนุสฺสภูตานํ ทิสฺสนฺติ หีนปฺปณีตตา''ติ?

''กมฺมสฺสกา , มาณว, สตฺตา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพนฺธู [กมฺมโยนิ กมฺมพนฺธุ (สี.)] กมฺมปฺปฏิสรณาฯ กมฺมํ สตฺเต วิภชติ ยทิทํ – หีนปฺปณีตตายาติฯ น โข อหํ อิมสฺส โภโต โคตมสฺส สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ สาธุ เม ภวํ โคตโม ตถา ธมฺมํ เทเสตุ ยถา อหํ อิมสฺส โภโต โคตมสฺส สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชาเนยฺย''นฺติฯ

๒๙๐. ''เตน หิ, มาณว, สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี''ติฯ ''เอวํ, โภ''ติ โข สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุตฺโต ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

''อิธ, มาณว, เอกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา ปาณาติปาตี โหติ ลุทฺโท โลหิตปาณิ หตปหเต นิวิฏฺโฐ อทยาปนฺโน ปาณภูเตสุ [สพฺพปาณภูเตสุ (สี. ก.)]ฯ โส เตน กมฺเมน เอวํ สมตฺเตน เอวํ สมาทินฺเนน [สมาทิเณฺณน (ปี. ก.)] กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ อปฺปายุโก โหติฯ อปฺปายุกสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – ปาณาติปาตี โหติ ลุทฺโท โลหิตปาณิ หตปหเต นิวิฏฺโฐ อทยาปนฺโน ปาณภูเตสุฯ

''อิธ ปน, มาณว, เอกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ, ลชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติฯ โส เตน กมฺเมน เอวํ สมตฺเตน เอวํ สมาทินฺเนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ ทีฆายุโก โหติฯ ทีฆายุกสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ, ลชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติฯ

๒๙๑. ''อิธ , มาณว, เอกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา สตฺตานํ วิเหฐกชาติโก โหติ, ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทณฺเฑน วา สตฺเถน วาฯ โส เตน กมฺเมน เอวํ สมตฺเตน เอวํ สมาทินฺเนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ พหฺวาพาโธ โหติฯ พหฺวาพาธสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – สตฺตานํ วิเหฐกชาติโก โหติ ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทณฺเฑน วา สตฺเถน วาฯ

''อิธ ปน, มาณว, เอกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา สตฺตานํ อวิเหฐกชาติโก โหติ ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทณฺเฑน วา สตฺเถน วาฯ โส เตน กมฺเมน เอวํ สมตฺเตน เอวํ สมาทินฺเนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ อปฺปาพาโธ โหติฯ อปฺปาพาธสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – สตฺตานํ อวิเหฐกชาติโก โหติ ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทณฺเฑน วา สตฺเถน วาฯ

๒๙๒. ‘‘อิธ, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา โกธโน โหติ อุปายาสพหุโลฯ อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺฐียติ โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ ทุพฺพโณฺณ โหติฯ ทุพฺพณฺณสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – โกธโน โหติ อุปายาสพหุโล; อปฺปมฺปิ วุโตฺต สมาโน อภิสชฺชติ กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺฐียติ โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ

‘‘อิธ ปน, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา อโกฺกธโน โหติ อนุปายาสพหุโล; พหุมฺปิ วุโตฺต สมาโน นาภิสชฺชติ น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺฐียติ น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ ปาสาทิโก โหติฯ ปาสาทิกสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – อโกฺกธโน โหติ อนุปายาสพหุโล; พหุมฺปิ วุโตฺต สมาโน นาภิสชฺชติ น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺฐียติ น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติฯ

๒๙๓. ‘‘อิธ, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา อิสฺสามนโก โหติ; ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ อิสฺสติ อุปทุสฺสติ อิสฺสํ พนฺธติฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ อเปฺปสโกฺข โหติฯ อเปฺปสกฺขสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – อิสฺสามนโก โหติ; ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ อิสฺสติ อุปทุสฺสติ อิสฺสํ พนฺธติฯ

‘‘อิธ ปน, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา อนิสฺสามนโก โหติ; ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ น อิสฺสติ น อุปทุสฺสติ น อิสฺสํ พนฺธติฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ มเหสโกฺข โหติฯ มเหสกฺขสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว , ปฏิปทา ยทิทํ – อนิสฺสามนโก โหติ; ปรลาภสกฺการครุการมานนวนฺทนปูชนาสุ น อิสฺสติ น อุปทุสฺสติ น อิสฺสํ พนฺธติฯ

๒๙๔. ‘‘อิธ, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา น ทาตา โหติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ อปฺปโภโค โหติฯ อปฺปโภคสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – น ทาตา โหติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ

‘‘อิธ ปน, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา ทาตา โหติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ มหา

โภโค โหติฯ มหาโภคสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – ทาตา โหติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ

๒๙๕. ‘‘อิธ, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา ถโทฺธ โหติ อติมานี – อภิวาเทตพฺพํ น อภิวาเทติ, ปจฺจุฎฺฐาตพฺพํ น ปจฺจุเฎฺฐติ, อาสนารหสฺส น อาสนํ เทติ, มคฺคารหสฺส น มคฺคํ เทติ, สกฺกาตพฺพํ น สกฺกโรติ, ครุกาตพฺพํ น ครุกโรติ, มาเนตพฺพํ น มาเนติ, ปูเชตพฺพํ น ปูเชติฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ นีจกุลีโน โหติฯ นีจกุลีนสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – ถโทฺธ โหติ อติมานี; อภิวาเทตพฺพํ น อภิวาเทติ, ปจฺจุฎฺฐาตพฺพํ น ปจฺจุเฎฺฐติ, อาสนารหสฺส น อาสนํ เทติ, มคฺคารหสฺส น มคฺคํ เทติ, สกฺกาตพฺพํ น สกฺกโรติ, ครุกาตพฺพํ น ครุกโรติ, มาเนตพฺพํ น มาเนติ, ปูเชตพฺพํ น ปูเชติฯ

‘‘อิธ ปน, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา อตฺถโทฺธ โหติ อนติมานี; อภิวาเทตพฺพํ อภิวาเทติ, ปจฺจุฎฺฐาตพฺพํ ปจฺจุเฎฺฐติ, อาสนารหสฺส อาสนํ เทติ, มคฺคารหสฺส มคฺคํ เทติ, สกฺกาตพฺพํ สกฺกโรติ, ครุกาตพฺพํ ครุกโรติ, มาเนตพฺพํ มาเนติ, ปูเชตพฺพํ ปูเชติฯ โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ อุจฺจากุลีโน โหติฯ อุจฺจากุลีนสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – อตฺถโทฺธ โหติ อนติมานี; อภิวาเทตพฺพํ อภิวาเทติ, ปจฺจุฎฺฐาตพฺพํ ปจฺจุเฎฺฐติ, อาสนารหสฺส อาสนํ เทติ, มคฺคารหสฺส มคฺคํ เทติ, สกฺกาตพฺพํ สกฺกโรติ, ครุกาตพฺพํ ครุกโรติ, มาเนตพฺพํ มาเนติ, ปูเชตพฺพํ ปูเชติฯ

๒๙๖. ‘‘อิธ, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อุปสงฺกมิตฺวา น ปริปุจฺฉิตา โหติ – ‘กิํ, ภเนฺต, กุสลํ, กิํ อกุสลํ; กิํ สาวชฺชํ, กิํ อนวชฺชํ; กิํ เสวิตพฺพํ, กิํ น เสวิตพฺพํ; กิํ เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย โหติ, กิํ วา ปน เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย โหตี’ติ? โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ ทุปฺปโญฺญ โหติฯ ทุปฺปญฺญสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อุปสงฺกมิตฺวา น ปริปุจฺฉิตา โหติ – ‘กิํ, ภเนฺต, กุสลํ, กิํ อกุสลํ; กิํ สาวชฺชํ, กิํ อนวชฺชํ; กิํ เสวิตพฺพํ, กิํ น เสวิตพฺพํ ; กิํ เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย โหติ, กิํ วา ปน เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย โหตี’’’ติ?

‘‘อิธ ปน, มาณว, เอกโจฺจ อิตฺถี วา ปุริโส วา สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉิตา โหติ – ‘กิํ, ภเนฺต, กุสลํ, กิํ อกุสลํ; กิํ สาวชฺชํ, กิํ อนวชฺชํ; กิํ เสวิตพฺพํ, กิํ น เสวิตพฺพํ; กิํ เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย โหติ, กิํ วา ปน เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย โหตี’ติ? โส เตน กเมฺมน เอวํ สมเตฺตน เอวํ สมาทิเนฺนน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โน เจ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ มหาปโญฺญ โหติฯ มหาปญฺญสํวตฺตนิกา เอสา, มาณว, ปฏิปทา ยทิทํ – สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉิตา โหติ – ‘กิํ, ภเนฺต, กุสลํ, กิํ

อกุสลํ; กึ สาวชฺชํ, กึ อนวชฺชํ; กึ เสวิตพฺพํ , กึ น เสวิตพฺพํ; กึ เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย โหติ, กึ วา ปน เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย โหตี’’’ติ?

๒๙๗. ‘‘อิติ โข, มาณว, อปฺปายุกสํวตฺตนิกา ปฏิปทา อปฺปายุกตฺตํ อุปเนติ, ทีฆายุกสํวตฺตนิกา ปฏิปทา ทีฆายุกตฺตํ อุปเนติ; พวฺหาพาธสํวตฺตนิกา ปฏิปทา พวฺหาพาธตฺตํ อุปเนติ, อปฺปาพาธสํวตฺตนิกา ปฏิปทา อปฺปาพาธตฺตํ อุปเนติ; ทุพฺพณฺณสํวตฺตนิกา ปฏิปทา ทุพฺพณฺณตฺตํ อุปเนติ, ปาสาทิกสํวตฺตนิกา ปฏิปทา ปาสาทิกตฺตํ อุปเนติ; อเปฺปสกฺขสํวตฺตนิกา ปฏิปทา อเปฺปสกฺขตฺตํ อุปเนติ, มเหสกฺขสํวตฺตนิกา ปฏิปทา มเหสกฺขตฺตํ อุปเนติ; อปฺปโภคสํวตฺตนิกา ปฏิปทา อปฺปโภคตฺตํ อุปเนติ, มหาโภคสํวตฺตนิกา ปฏิปทา มหาโภคตฺตํ อุปเนติ; นีจกุลีนสํวตฺตนิกา ปฏิปทา นีจกุลีนตฺตํ อุปเนติ, อุจฺจากุลีนสํวตฺตนิกา ปฏิปทา อุจฺจากุลีนตฺตํ อุปเนติ; ทุปฺปญฺญสํวตฺตนิกา ปฏิปทา ทุปฺปญฺญตฺตํ อุปเนติ, มหาปญฺญสํวตฺตนิกา ปฏิปทา มหาปญฺญตฺตํ อุปเนติฯ กมฺมสฺสกา, มาณว, สตฺตา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพนฺธู กมฺมปฺปฏิสรณาฯ กมฺมํ สเตฺต วิภชติ ยทิทํ – หีนปฺปณีตตายา’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต, สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุโตฺต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม! เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย – ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอสาหํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปตํ สรณํ คต’’นฺติฯ

จูฬกมฺมวิภงฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. มหากมฺมวิภงฺคสุตฺตํ

๒๙๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา สมิทฺธิ อรญฺญกุฏิกายํ วิหรติฯ อถ โข โปตลิปุโตฺต ปริพฺพาชโก ชงฺฆาวิหารํ อนุจงฺกมมาโน อนุวิจรมาโน เยนายสฺมา สมิทฺธิ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา สมิทฺธินา สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โปตลิปุโตฺต ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ สมิทฺธิํ เอตทโวจ – ‘‘สมฺมุขา เมตํ, อาวุโส สมิทฺธิ, สมณสฺส โคตมสฺส สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘โมฆํ กายกมฺมํ โมฆํ วจีกมฺมํ, มโนกมฺมเมว สจฺจ’นฺติฯ อตฺถิ จ สา [อตฺถิ เจสา (สี. ก.)] สมาปตฺติ ยํ สมาปตฺติํ สมาปโนฺน น กิญฺจิ เวทิยตี’’ติ? ‘‘มา เหวํ, อาวุโส โปตลิปุตฺต, อวจ; (มา เหวํ, อาวุโส โปตลิปุตฺต, อวจ;) [( ) สฺยา. กํ. โปตฺถเกสุ นตฺถิ] มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิฯ น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํฯ น หิ ภควา เอวํ วเทยฺย – ‘โมฆํ กายกมฺมํ โมฆํ วจีกมฺมํ, มโนกมฺมเมว สจฺจ’นฺติฯ อตฺถิ จ โข [อตฺถิ เจว โข (สี. ก.)] สา, อาวุโส, สมาปตฺติ ยํ สมาปตฺติํ สมาปโนฺน น กิญฺจิ เวทิยตี’’ติฯ ‘‘กีวจิรํ ปพฺพชิโตสิ, อาวุโส สมิทฺธี’’ติ? ‘‘น จิรํ, อาวุโส! ตีณิ วสฺสานี’’ติฯ ‘‘เอตฺถ ทานิ มยํ เถเร ภิกฺขู กิํ วกฺขาม, ยตฺร หิ นาม เอวํนโว ภิกฺขุ [นวเกน ภิกฺขุนา (ก.)] สตฺถารํ ปริรกฺขิตพฺพํ มญฺญิสฺสติฯ สเญฺจตนิกํ, อาวุโส สมิทฺธิ, กมฺมํ กตฺวา กาเยน วาจาย มนสา กิํ โส เวทิยตี’’ติ? ‘‘สเญฺจตนิกํ, อาวุโส โปตลิปุตฺต, กมฺมํ กตฺวา กาเยน วาจาย มนสา ทุกฺขํ โส เวทิยตี’’ติฯ อถ โข โปตลิปุโตฺต ปริพฺพาชโก อายสฺมโต สมิทฺธิสฺส ภาสิตํ เนว อภินนฺทิ นปฺปฏิโกฺกสิ; อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

๒๙๙. อถ โข อายสฺมา สมิทฺธิ อจิรปกฺกนฺเต โปตลิปุตฺเต ปริพฺพาชเก เยนายสฺมา อานนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธึ สมฺโมทิฯ สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา สมิทฺธิ ยาวตโก อโหสิ โปตลิปุตฺเตน ปริพฺพาชเกน สทฺธึ กถาสลฺลาโป ตํ สพฺพํ อายสฺมโต อานนฺทสฺส อาโรเจสิฯ

เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมนฺตํ สมิทฺธึ เอตทโวจ – "อตฺถิ โข อิทํ, อาวุโส สมิทฺธิ, กถาปาภตํ ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ อายามาวุโส สมิทฺธิ, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสฺสามฯ ยถา โน ภควา พฺยากริสฺสติ ตถา นํ ธาเรสฺสามา"ติฯ "เอวมาวุโส"ติ โข อายสฺมา สมิทฺธิ อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจสฺโสสิฯ

อถ โข อายสฺมา จ อานนฺโท อายสฺมา จ สมิทฺธิ เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ยาวตโก อโหสิ อายสฺมโต สมิทฺธิสฺส โปตลิปุตฺเตน ปริพฺพาชเกน สทฺธึ กถาสลฺลาโป ตํ สพฺพํ ภควโต อาโรเจสิฯ เอวํ วุตฺเต, ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – "ทสฺสนมฺปิ โข อหํ, อานนฺท, โปตลิปุตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส นาภิชานามิ, กุโต ปเนวรูปํ กถาสลฺลาปํ? อิมินา จ, อานนฺท, สมิทฺธินา โมฆปุริเสน โปตลิปุตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส วิภชฺชพฺยากรณีโย ปโญฺห เอกํเสน พฺยากโต"ติฯ เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อุทายี ภควนฺตํ เอตทโวจ – "สเจ ปน [กึ ปน (ก.)], ภนฺเต, อายสฺมตา สมิทฺธินา อิทํ สนฺธาย ภาสิตํ – ยํ กิญฺจิ เวทยิตํ ตํ ทุกฺขสฺมิ"นฺติฯ

๓๐๐. อถ โข [เอวํ วุตฺเต (สฺยา. กํ.)] ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ – "ปสฺสสิ โน ตฺวํ, อานนฺท, อิมสฺส อุทายิสฺส โมฆปุริสสฺส อุมฺมงฺคํ [อุมฺมคฺคํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.), อุมงฺคํ (ก.)]? อญฺญาสึ โข อหํ, อานนฺท – 'อิทาเนวายํ อุทายี โมฆปุริโส อุมฺมุชฺชมาโน อโยนิโส อุมฺมุชฺชิสฺสตี'ติฯ อาทิํเยว [อาทิโสว (สี. ปี.), อาทิเยว (ก.)], อานนฺท, โปตลิปุตฺเตน ปริพฺพาชเกน ติสฺโส เวทนา ปุจฺฉิตาฯ สจายํ, อานนฺท, สมิทฺธิ โมฆปุริโส โปตลิปุตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส เอวํ ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากเรยฺย – 'สเญฺจตนิกํ, อาวุโส โปตลิปุตฺต, กมฺมํ กตฺวา กาเยน วาจาย มนสา สุขเวทนียํ สุขํ โส เวทยติ; สเญฺจตนิกํ, อาวุโส โปตลิปุตฺต, กมฺมํ กตฺวา กาเยน วาจาย มนสา ทุกฺขเวทนียํ ทุกฺขํ โส เวทยติ; สเญฺจตนิกํ, อาวุโส โปตลิปุตฺต, กมฺมํ กตฺวา กาเยน วาจาย มนสา อทุกฺขมสุขเวทนียํ อทุกฺขมสุขํ โส เวทยตี'ติฯ เอวํ พฺยากรมาโน โข, อานนฺท, สมิทฺธิ โมฆปุริโส โปตลิปุตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส สมฺมา (พฺยากรมาโน) [( ) นตฺถิ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] พฺยากเรยฺยฯ อปิ จ, อานนฺท, เก จ [เกจิ (ก.)] อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา พาลา อพฺยตฺตา เก จ ตถาคตสฺส มหากมฺมวิภงฺคํ ชานิสฺสนฺติ? สเจ ตุเมฺห, อานนฺท, สุเณยฺยาถ ตถาคตสฺส มหากมฺมวิภงฺคํ วิภชนฺตสฺสา"ติฯ

"เอตสฺส, ภควา, กาโล, เอตสฺส, สุคต, กาโล ยํ ภควา มหากมฺมวิภงฺคํ วิภเชยฺย ฯ ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี"ติฯ "เตน หานนฺท, สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี"ติฯ "เอวํ, ภนฺเต"ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

"จตฺตาโรเม, อานนฺท, ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึฯ กตเม จตฺตาโร? อิธานนฺท, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, ปิสุณวาโจ โหติ, ผรุสวาโจ โหติ, สมฺผปฺปลาปี โหติ, อภิชฺฌาลุ โหติ, พฺยาปนฺนจิโตฺต โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ

“อิธ ปนานนฺท, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตี โหติ, อทินฺนาทายี โหติ, กาเมสุ มิจฺฉาจารี โหติ, มุสาวาที โหติ, ปิสุณวาโจ โหติ, ผรุสวาโจ โหติ, สมฺผปฺปลาปี โหติ, อภิชฺฌาลุ โหติ, พฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ

“อิธานนฺท, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ

“อิธ ปนานนฺท, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ, อนภิชฺฌาลุ โหติ, อพฺยาปนฺนจิตฺโต โหติ, สมฺมาทิฏฺฐิ โหติฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ

๓๐๑. “อิธานนฺท, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ ยถาสมาหิเต จิตฺเต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน อมุํ ปุคฺคลํ ปสฺสติ – อิธ ปาณาติปาตึ อทินฺนาทายึ กาเมสุมิจฺฉาจารึ มุสาวาทึ ปิสุณวาจํ ผรุสวาจํ สมฺผปฺปลาปึ อภิชฺฌาลุํ พฺยาปนฺนจิตฺตํ มิจฺฉาทิฏฺฐึ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสติ อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนํฯ โส เอวมาห – ‘อตฺถิ กิร, โภ, ปาปกานิ กมฺมานิ, อตฺถิ ทุจฺจริตสฺส วิปาโกฯ อมาหํ [อปาหํ (สี. ปี. ก.) อมุํ + อหํ = อมาหํ-อิติ ปทวิภาโค] ปุคฺคลํ อทฺทสํ อิธ ปาณาติปาตึ อทินฺนาทายึ…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐึ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺน’นฺติฯ โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ, ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐิ, สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ เย เอวํ ชานนฺติ, เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติ [มิจฺฉา เต สญฺชานนฺติ (ก.)]ฯ อิติ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา [ปรามสฺส (สี. ปี.)] อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

“อิธ ปนานนฺท, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ ยถาสมาหิเต จิตฺเต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน อมุํ ปุคฺคลํ ปสฺสติ – อิธ ปาณาติปาตึ อทินฺนาทายึ…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐึ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสติ สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนํฯ โส เอวมาห – ‘นตฺถิ กิร, โภ, ปาปกานิ กมฺมานิ, นตฺถิ ทุจฺจริตสฺส วิปาโกฯ อมาหํ ปุคฺคลํ อทฺทสํ – อิธ ปาณาติปาตึ อทินฺนาทายึ…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐึ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺน’นฺติฯ โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ, ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐิ, สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติฯ อิติ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘อิธานนฺท, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ ยถาสมาหิเต จิตฺเต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน อมุํ ปุคฺคลํ ปสฺสติ – อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตํ อทินฺนาทานา ปฏิวิรตํ กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตํ มุสาวาทา ปฏิวิรตํ ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรตํ ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรตํ สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตํ อนภิชฺฌาลุํ อพฺยาปนฺนจิตฺตํ สมฺมาทิฏฺฐิํ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสติ สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนํฯ โส เอวมาห – ‘อตฺถิ กิร, โภ, กลฺยาณานิ กมฺมานิ, อตฺถิ สุจริตสฺส วิปาโกฯ อมาหํ ปุคฺคลํ อทฺทสํ – อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตํ อทินฺนาทานา ปฏิวิรตํ…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิํ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺน’นฺติฯ โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ, ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิ สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติฯ อิติ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘อิธ ปนานนฺท, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ ยถาสมาหิเต จิตฺเต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน อมุํ ปุคฺคลํ ปสฺสติ – อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตํ…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิํ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสติ อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนํฯ โส เอวมาห – ‘นตฺถิ กิร, โภ กลฺยาณานิ กมฺมานิ, นตฺถิ สุจริตสฺส วิปาโกฯ อมาหํ ปุคฺคลํ อทฺทสํ – อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตํ อทินฺนาทานา ปฏิวิรตํ…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิํ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺน’นฺติฯ โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ, ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิ, สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติฯ อิติ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

๓๐๒. ‘‘ตตฺรานนฺท, ยฺวายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวมาห – ‘อตฺถิ กิร, โภ, ปาปกานิ กมฺมานิ, อตฺถิ ทุจฺจริตสฺส วิปาโก’ติ อิทมสฺส อนุชานามิ; ยมฺปิ โส เอวมาห – ‘อมาหํ ปุคฺคลํ อทฺทสํ – อิธ ปาณาติปาติํ อทินฺนาทายิํ…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิํ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺน’นฺติ อิทมฺปิสฺส อนุชานามิ; ยญฺจ โข โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ, ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิ, สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชตี’ติ อิทมสฺส นานุชานามิ; ยมฺปิ โส เอวมาห – ‘เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิ; ยมฺปิ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถา หิ, อานนฺท, ตถาคตสฺส มหากมฺมวิภงฺเค ญาณํ โหติฯ

‘‘ตตฺรานนฺท, ยฺวายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวมาห – ‘นตฺถิ กิร, โภ, ปาปกานิ กมฺมานิ, นตฺถิ ทุจฺจริตสฺส วิปาโก’ติ อิทมสฺส นานุชานามิ; ยญฺจ โข โส เอวมาห – ‘อมาหํ ปุคฺคลํ อทฺทสํ – อิธ ปาณาติปาติํ อทินฺนาทายิํ…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺน’นฺติ อิทมสฺส อนุชานามิ; ยญฺจ โข โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ,

ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิ, สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชตี’ติ อิทมสฺส นานุชานามิ; ยมฺปิ โส เอวมาห – ‘เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิ; ยมฺปิ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถา หิ, อานนฺท, ตถาคตสฺส มหากมฺมวิภงฺเค ญาณํ โหติฯ

“ตตฺรานนฺท, ยฺวายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวมาห – ‘อตฺถิ กิร, โภ, กลฺยาณานิ กมฺมานิ, อตฺถิ สุจริตสฺส วิปาโก’ติ อิทมสฺส อนุชานามิ; ยมฺปิ โส เอวมาห – ‘อมาหํ ปุคฺคลํ อทฺทสํ – อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตํ อทินฺนาทานา ปฏิวิรตํ…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิํ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺน’นฺติ อิทมฺปิสฺส อนุชานามิ; ยญฺจ โข โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ, ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิ, สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชตี’ติ อิทมสฺส นานุชานามิ; ยมฺปิ โส เอวมาห – ‘เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิ; ยมฺปิ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถา หิ, อานนฺท, ตถาคตสฺส มหากมฺมวิภงฺเค ญาณํ โหติฯ

“ตตฺรานนฺท, ยฺวายํ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา เอวมาห – ‘นตฺถิ กิร, โภ, กลฺยาณานิ กมฺมานิ, นตฺถิ สุจริตสฺส วิปาโก’ติ อิทมสฺส นานุชานามิ; ยญฺจ โข โส เอวมาห – ‘อมาหํ ปุคฺคลํ อทฺทสํ – อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตํ อทินฺนาทานา ปฏิวิรตํ…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิํ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปสฺสามิ อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺน’นฺติ อิทมสฺส อนุชานามิ; ยญฺจ โข โส เอวมาห – ‘โย กิร, โภ, ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิ, สโพฺพ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชตี’ติ อิทมสฺส นานุชานามิ; ยญฺจ โข โส เอวมาห – ‘เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺติ; เย อญฺญถา ชานนฺติ, มิจฺฉา เตสํ ญาณ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิ; ยมฺปิ โส ยเทว ตสฺส สามํ ญาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ ตเทว ตตฺถ ถามสา ปรามาสา อภินิวิสฺส โวหรติ – ‘อิทเมว สจฺจํ, โมฆมญฺญ’นฺติ อิทมฺปิสฺส นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถา หิ, อานนฺท, ตถาคตสฺส มหากมฺมวิภงฺเค ญาณํ โหติฯ

๓๐๓. “ตตฺรานนฺท, ยฺวายํ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, ปุเพฺพ วาสฺส ตํ กตํ โหติ ปาปกมฺมํ ทุกฺขเวทนียํ, ปจฺฉา วาสฺส ตํ กตํ โหติ ปาปกมฺมํ ทุกฺขเวทนียํ, มรณกาเล วาสฺส โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ สมตฺตา สมาทินฺนาฯ เตน โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ ยญฺจ โข โส อิธ ปาณาติปาตี โหติ อทินฺนาทายี โหติ…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ ตสฺส ทิเฏฺฐว ธเมฺม วิปากํ ปฏิสํเวเทติ อุปปชฺช วา [อุปปชฺชํ วา (สี. ปี.), อุปปชฺช วา (สฺยา. กํ. ก.) อุปปชฺชิตฺวาติ สํวณฺณนาย สํสนฺทตพฺพา] อปเร วา ปริยาเยฯ

“ตตฺรานนฺท, ยฺวายํ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี…เป.… มิจฺฉาทิฏฺฐิ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, ปุเพฺพ วาสฺส ตํ กตํ โหติ กลฺยาณกมฺมํ สุขเวทนียํ, ปจฺฉา วาสฺส ตํ กตํ โหติ กลฺยาณกมฺมํ สุขเวทนียํ, มรณกาเล วาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ สมตฺตา สมาทินฺนาฯ เตน โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ ยญฺจ โข

โส อิธ ปาณาติปาตี โหติ อทินฺนาทายี โหติ…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหติ ตสฺส ทิเฏฺฐว ธเมฺม วิปากํ ปฏิสํเวเทติ อุปปชฺช วา อปเร วา ปริยาเยฯ

‘‘ตตฺรานนฺท , ยฺวายํ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, ปุเพฺพ วาสฺส ตํ กตํ โหติ กลฺยาณกมฺมํ สุขเวทนียํ, ปจฺฉา วาสฺส ตํ กตํ โหติ กลฺยาณกมฺมํ สุขเวทนียํ, มรณกาเล วาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ สมตฺตา สมาทินฺนาฯ เตน โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ ยญฺจ โข โส อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ…เป…. สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ, ตสฺส ทิเฏฺฐว ธเมฺม วิปากํ ปฏิสํเวเทติ อุปปชฺช วา อปเร วา ปริยาเยฯ

‘‘ตตฺรานนฺท , ยฺวายํ ปุคฺคโล อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต…เป.… สมฺมาทิฏฺฐิ, กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, ปุเพฺพ วาสฺส ตํ กตํ โหติ ปาปกมฺมํ ทุกฺขเวทนียํ, ปจฺฉา วาสฺส ตํ กตํ โหติ ปาปกมฺมํ ทุกฺขเวทนียํ, มรณกาเล วาสฺส โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ สมตฺตา สมาทินฺนาฯ เตน โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ ยญฺจ โข โส อิธ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ…เป…. สมฺมาทิฏฺฐิ โหติ, ตสฺส ทิเฏฺฐว ธเมฺม วิปากํ ปฏิสํเวเทติ อุปปชฺช วา อปเร วา ปริยาเยฯ

‘‘อิติ โข, อานนฺท, อตฺถิ กมฺมํ อภพฺพํ อภพฺพาภาสํ, อตฺถิ กมฺมํ อภพฺพํ ภพฺพาภาสํ, อตฺถิ กมฺมํ ภพฺพเญฺจว ภพฺพาภาสญฺจ, อตฺถิ กมฺมํ ภพฺพํ อภพฺพาภาส’’นฺติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

มหากมฺมวิภงฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํฯ

๗. สฬายตนวิภงฺคสุตฺตํ

๓๐๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘สฬายตนวิภงฺคํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘‘ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานิ, ฉ พาหิรานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานิ, ฉ วิญฺญาณกายา เวทิตพฺพา, ฉ ผสฺสกายา เวทิตพฺพา, อฎฺฐารส มโนปวิจารา เวทิตพฺพา, ฉตฺตึส สตฺตปทา เวทิตพฺพา, ตตฺร อิทํ นิสฺสาย อิทํ ปชหถ, ตโย สติปฏฺฐานา ยทริโย เสวติ ยทริโย เสวมาโน สตฺถา คณมนุสาสิตุมรหติ, โส วุจฺจติ โยคฺคาจริยานํ [โยคาจริยานํ (ก.)] อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถี’ติ – อยมุเทฺทโส สฬายตนวิภงฺคสฺสฯ

๓๐๕. ‘‘‘ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ‘จกฺขายตนํ โสตายตนํ ฆานายตนํ ชิวฺหายตนํ กายายตนํ มนายตนํ – ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

‘‘‘ฉ พาหิรานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ‘รูปายตนํ สทฺทายตนํ คนฺธายตนํ รสายตนํ โผฏฺฐพฺพายตนํ ธมฺมายตนํ – ฉ พาหิรานิ อายต

นานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

“‘ฉ วิญฺญาณกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ‘จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณํ – ฉ วิญฺญาณกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

“‘ฉ ผสฺสกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ‘จกฺขุสมฺผสฺส โสตสมฺผสฺส ฆานสมฺผสฺส ชิวฺหาสมฺผสฺส กายสมฺผสฺส มโนสมฺผสฺส – ฉ ผสฺสกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

“‘อฏฺฐารส มโนปวิจารา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ‘จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา โสมนสฺสฏฺฐานียํ รูปํ อุปวิจรติ, โทมนสฺสฏฺฐานียํ รูปํ อุปวิจรติ, อุเปกฺขาฏฺฐานียํ รูปํ อุปวิจรติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โสมนสฺสฏฺฐานียํ ธมฺมํ อุปวิจรติ, โทมนสฺสฏฺฐานียํ ธมฺมํ อุปวิจรติ, อุเปกฺขาฏฺฐานียํ ธมฺมํ อุปวิจรติฯ อิติ ฉ โสมนสฺสูปวิจารา, ฉ โทมนสฺสูปวิจารา, ฉ อุเปกฺขูปวิจารา, อฏฺฐารส มโนปวิจารา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๐๖. “‘ฉตฺตึส สตฺตปทา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ฉ เคหสิตานิ [เคหสฺสิตานิ (?)] โสมนสฺสานิ, ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ [เนกฺขมฺมสฺสิตานิ (ฏีกา)] โสมนสฺสานิ, ฉ เคหสิตานิ โทมนสฺสานิ, ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โทมนสฺสานิ, ฉ เคหสิตา อุเปกฺขา, ฉ เนกฺขมฺมสิตา อุเปกฺขาฯ ตตฺถ กตมานิ ฉ เคหสิตานิ โสมนสฺสานิ? จกฺขุวิเญฺญยฺยานํ รูปานํ อิฏฺฐานํ กนฺตานํ มนาปานํ มโนรมานํ โลกามิสปฏิสํยุตฺตานํ ปฏิลาภํ วา ปฏิลาภโต สมนุปสฺสโต ปุเพฺพ วา ปฏิลทฺธปุพฺพํ อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ สมนุสฺสรโต อุปฺปชฺชติ โสมนสฺสํฯ ยํ เอวรูปํ โสมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ เคหสิตํ โสมนสฺสํฯ โสตวิเญฺญยฺยานํ สทฺทานํ… ฆานวิเญฺญยฺยานํ คนฺธานํ… ชิวฺหาวิเญฺญยฺยานํ รสานํ… กายวิเญฺญยฺยานํ โผฏฺฐพฺพานํ… มโนวิเญฺญยฺยานํ ธมฺมานํ อิฏฺฐานํ กนฺตานํ มนาปานํ…เป.… โสมนสฺสํฯ ยํ เอวรูปํ โสมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ เคหสิตํ โสมนสฺสํฯ อิมานิ ฉ เคหสิตานิ โสมนสฺสานิฯ

“ตตฺถ กตมานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โสมนสฺสานิ? รูปานํเตฺวว อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามวิราคนิโรธํ [วิปริณามํ วิราคํ นิโรธํ (ก.)], ‘ปุเพฺพ เจว รูปา เอตรหิ จ สเพฺพ เต รูปา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต อุปฺปชฺชติ โสมนสฺสํฯ ยํ เอวรูปํ โสมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ เนกฺขมฺมสิตํ โสมนสฺสํฯ สทฺทานํเตฺวว… คนฺธานํเตฺวว… รสานํเตฺวว… โผฏฺฐพฺพานํเตฺวว… ธมฺมานํเตฺว อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามวิราคนิโรธํ, ‘ปุเพฺพ เจว ธมฺมา เอตรหิ จ สเพฺพ เต ธมฺมา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต อุปฺปชฺชติ โสมนสฺสํฯ ยํ เอวรูปํ โสมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ เนกฺขมฺมสิตํ โสมนสฺสํฯ อิมานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โสมนสฺสานิฯ

๓๐๗. “ตตฺถ กตมานิ ฉ เคหสิตานิ โทมนสฺสานิ? จกฺขุวิเญฺญยฺยานํ รูปานํ…เป.… โสตวิเญฺญยฺยานํ สทฺทานํ… ฆานวิเญฺญยฺยานํ คนฺธานํ… ชิวฺหาวิเญฺญยฺยานํ รสานํ… กายวิเญฺญยฺยานํ โผฏฺฐพฺพานํ… มโนวิเญฺญยฺยานํ ธมฺมานํ อิฏฺฐานํ กนฺตานํ มนาปานํ มโนรมานํ โลกามิสปฏิสํยุตฺตานํ อปฺปฏิลาภํ วา อปฺปฏิลาภโต สมนุปสฺสโต ปุเพฺพ วา อปฺปฏิลทฺธปุพฺพํ

อตีตํ นิรุทฺธํ วิปริณตํ สมนุสฺสรโต อุปฺปชฺชติ โทมนสฺสํฯ ยํ เอวรูปํ โทมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ เคหสิตํ โทมนสฺสํฯ อิมานิ ฉ เคหสิตานิ โทมนสฺสานิฯ

“ตตฺถ กตมานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โทมนสฺสานิ? รูปานํเตฺวว อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามวิราคนิโรธํ, ‘ปุพฺเพ เจว รูปา เอตรหิ จ สพฺเพ เต รูปา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุตฺตเรสุ วิโมกฺเขสุ ปิหํ อุปฏฺฐาเปติ – ‘กุทาสฺสุ [กทาสฺสุ (สฺยา. กํ. ปี.)] นามาหํ ตทายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสามิ ยทริยา เอตรหิ อายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’ติ อิติ อนุตฺตเรสุ วิโมกฺเขสุ ปิหํ อุปฏฺฐาปยโต อุปฺปชฺชติ ปิหปจฺจยา โทมนสฺสํฯ ยํ เอวรูปํ โทมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ เนกฺขมฺมสิตํ โทมนสฺสํฯ สทฺทานํเตฺวว…เป.… คนฺธานํเตฺวว… รสานํเตฺวว… โผฏฺฐพฺพานํเตฺวว… ธมฺมานํเตฺวว อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามวิราคนิโรธํ, ‘ปุพฺเพ เจว ธมฺมา เอตรหิ จ สพฺเพ เต ธมฺมา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อนุตฺตเรสุ วิโมกฺเขสุ ปิหํ อุปฏฺฐาเปติ – ‘กุทาสฺสุ นามาหํ ตทายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสามิ ยทริยา เอตรหิ อายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’ติ อิติ อนุตฺตเรสุ วิโมกฺเขสุ ปิหํ อุปฏฺฐาปยโต อุปฺปชฺชติ ปิหปจฺจยา โทมนสฺสํฯ ยํ เอวรูปํ โทมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ เนกฺขมฺมสิตํ โทมนสฺสํฯ อิมานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โทมนสฺสานิฯ

๓๐๘. “ตตฺถ กตมา ฉ เคหสิตา อุเปกฺขา? จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุปฺปชฺชติ อุเปกฺขา พาลสฺส มูฬฺหสฺส ( ) [(มนุทสฺส) (ก.)] ปุถุชฺชนสฺส อโนธิชินสฺส อวิปากชินสฺส อนาทีนวทสฺสาวิโน อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺสฯ ยา เอวรูปา อุเปกฺขา, รูปํ สา นาติวตฺตติฯ ตสฺมา สา [สายํ (ก.)] อุเปกฺขา ‘เคหสิตา’ติ วุจฺจติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชติ อุเปกฺขา พาลสฺส มูฬฺหสฺส ปุถุชฺชนสฺส อโนธิชินสฺส อวิปากชินสฺส อนาทีนวทสฺสาวิโน อสฺสุตวโต ปุถุชฺชนสฺสฯ ยา เอวรูปา อุเปกฺขา, ธมฺมํ สา นาติวตฺตติฯ ตสฺมา สา อุเปกฺขา ‘เคหสิตา’ติ วุจฺจติฯ อิมา ฉ เคหสิตา อุเปกฺขาฯ

“ตตฺถ กตมา ฉ เนกฺขมฺมสิตา อุเปกฺขา? รูปานํเตฺวว อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามวิราคนิโรธํ, ‘ปุพฺเพ เจว รูปา เอตรหิ จ สพฺเพ เต รูปา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต อุปฺปชฺชติ อุเปกฺขาฯ ยา เอวรูปา อุเปกฺขา, รูปํ สา อติวตฺตติฯ ตสฺมา สา อุเปกฺขา ‘เนกฺขมฺมสิตา’ติ วุจฺจติฯ สทฺทานํเตฺวว… คนฺธานํเตฺวว… รสานํเตฺวว… โผฏฺฐพฺพานํเตฺวว… ธมฺมานํเตฺวว อนิจฺจตํ วิทิตฺวา วิปริณามวิราคนิโรธํ, ‘ปุพฺเพ เจว ธมฺมา เอตรหิ จ สพฺเพ เต ธมฺมา อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต อุปฺปชฺชติ อุเปกฺขาฯ ยา เอวรูปา อุเปกฺขา, ธมฺมํ สา อติวตฺตติฯ ตสฺมา สา อุเปกฺขา ‘เนกฺขมฺมสิตา’ติ วุจฺจติฯ อิมา ฉ เนกฺขมฺมสิตา อุเปกฺขาฯ ‘ฉตฺติํส สตฺตปทา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๐๙. “ตตฺร อิทํ นิสฺสาย อิทํ ปชหถา”ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺร, ภิกฺขเว, ยานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โสมนสฺสานิ ตานิ นิสฺสาย ตานิ อาคมฺม ยานิ ฉ เคหสิตานิ โสมนสฺสานิ ตานิ ปชหถ, ตานิ สมติกฺกมถฯ เอวเมเตสํ ปหานํ โหติ, เอวเมเตสํ สมติกฺกโม โหติฯ

“ตตฺร, ภิกฺขเว, ยานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โทมนสฺสานิ ตานิ นิสฺสาย ตานิ อาคมฺม ยานิ ฉ เคหสิตานิ โทมนสฺสานิ ตานิ ปชหถ, ตานิ สมติกฺกมถฯ เอวเมเตสํ ปหานํ โหติ, เอวเมเตสํ สมติกฺกโม โหติฯ

‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยา ฉ เนกฺขมฺมสิตา อุเปกฺขา ตา นิสฺสาย ตา อาคมฺม ยา ฉ เคหสิตา อุเปกฺขา ตา ปชหถ, ตา สมติกฺกมถฯ เอวเมตาสํ ปหานํ โหติ, เอวเมตาสํ สมติกฺกโม โหติฯ

‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โสมนสฺสานิ ตานิ นิสฺสาย ตานิ อาคมฺม ยานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โทมนสฺสานิ ตานิ ปชหถ, ตานิ สมติกฺกมถฯ เอวเมเตสํ ปหานํ โหติ, เอวเมเตสํ สมติกฺกโม โหติฯ

‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยา ฉ เนกฺขมฺมสิตา อุเปกฺขา ตา นิสฺสาย ตา อาคมฺม ยานิ ฉ เนกฺขมฺมสิตานิ โสมนสฺสานิ ตานิ ปชหถ, ตานิ สมติกฺกมถฯ เอวเมเตสํ ปหานํ โหติ, เอวเมเตสํ สมติกฺกโม โหติฯ

๓๑๐. ‘‘อตฺถิ , ภิกฺขเว, อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตสิตา, อตฺถิ อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตสิตา? อตฺถิ, ภิกฺขเว, อุเปกฺขา รูเปสุ, อตฺถิ สทฺเทสุ , อตฺถิ คนฺเธสุ, อตฺถิ รเสสุ, อตฺถิ โผฏฺฐพฺเพสุ – อยํ, ภิกฺขเว, อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตสิตาฯ กตมา จ, ภิกฺขเว, อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตา? อตฺถิ, ภิกฺขเว, อุเปกฺขา อากาสานญฺจายตนนิสฺสิตา, อตฺถิ วิญฺญาณญฺจายตนนิสฺสิตา, อตฺถิ อากิญฺจญฺญายตนนิสฺสิตา, อตฺถิ เนวสญฺญานาสญฺญายตนนิสฺสิตา – อยํ, ภิกฺขเว, อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตาฯ

‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยายํ อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตา ตํ นิสฺสาย ตํ อาคมฺม ยายํ อุเปกฺขา นานตฺตา นานตฺตสิตา ตํ ปชหถ, ตํ สมติกฺกมถฯ เอวเมติสฺสา ปหานํ โหติ, เอวเมติสฺสา สมติกฺกโม โหติฯ

‘‘อตมฺมยตํ, ภิกฺขเว, นิสฺสาย อตมฺมยตํ อาคมฺม ยายํ อุเปกฺขา เอกตฺตา เอกตฺตสิตา ตํ ปชหถ, ตํ สมติกฺกมถฯ เอวเมติสฺสา ปหานํ โหติ, เอวเมติสฺสา สมติกฺกโม โหติฯ ‘ตตฺร อิทํ นิสฺสาย อิทํ ปชหถา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๑๑. ‘‘‘ตโย สติปฏฺฐานา ยทริโย เสวติ, ยทริโย เสวมาโน สตฺถา คณมนุสาสิตุมรหตี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อิธ, ภิกฺขเว, สตฺถา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ อนุกมฺปโก หิเตสี อนุกมฺปํ อุปาทาย – ‘อิทํ โว หิตาย, อิทํ โว สุขายา’ติฯ ตสฺส สาวกา น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ , โวกฺกมฺม จ สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ตถาคโต น เจว อนตฺตมโน โหติ, น จ อนตฺตมนตํ ปฏิสํเวเทติ, อนวสฺสุโต จ วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ อิทํ, ภิกฺขเว, ปฐมํ สติปฏฺฐานํ ยทริโย เสวติ, ยทริโย เสวมาโน สตฺถา คณมนุสาสิตุมรหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สตฺถา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ อนุกมฺปโก หิเตสี อนุกมฺปํ อุปาทาย – ‘อิทํ โว หิตาย, อิทํ โว สุขายา’ติฯ ตสฺส เอกเจฺจ สาวกา น สุสฺสูสนฺติ, น โสตํ โอทหนฺติ, น อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, โวกฺกมฺม จ สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติ; เอกเจฺจ สาวกา สุสฺสูสนฺติ, โสตํ โอทหนฺติ, อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, น จ โวกฺกมฺม สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติ ฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ตถาคโต น เจว อนตฺตมโน โหติ, น จ อนตฺตมนตํ ปฏิสํเวเทติ; น จ อตฺตมโน โหติ, น จ อตฺตมนตํ ปฏิสํเวเทติฯ อนตฺตมนตา จ อตฺตมนตา จ – ตทุภยํ อภินิวเชฺชตฺวา อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ทุติยํ สติปฏฺฐานํ ยทริโย เสวติ, ยทริโย เสวมาโน สตฺถา คณมนุสาสิตุมรหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สตฺถา สาวกานํ ธมฺมํ เทเสติ อนุกมฺปโก หิเตสี อนุกมฺปํ อุปาทาย – ‘อิทํ โว หิตาย, อิทํ โว สุขายา’ติฯ ตสฺส สาวกา สุสฺสูสนฺติ, โสตํ โอทหนฺติ, อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, น จ โวกฺกมฺม สตฺถุสาสนา วตฺตนฺติฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ตถาคโต อตฺตมโน เจว โหติ, อตฺตมนตญฺจ ปฏิสํเวเทติ, อนวสฺสุโต จ วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ตติยํ สติปฏฺฐานํ ยทริโย เสวติ, ยทริโย เสวมาโน สตฺถา คณมนุสาสิตุมรหติฯ ‘ตโย สติปฏฺฐานา ยทริโย เสวติ, ยทริโย เสวมาโน สตฺถา คณมนุสาสิตุมรหตี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๑๒. ‘‘‘โส วุจฺจติ โยคฺคาจริยานํ อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? หตฺถิทมเกน, ภิกฺขเว, หตฺถิทโมฺม สาริโต เอกํเยว ทิสํ ธาวติ – ปุรตฺถิมํ วา ปจฺฉิมํ วา อุตฺตรํ วา ทกฺขิณํ วาฯ อสฺสทมเกน, ภิกฺขเว, อสฺสทโมฺม สาริโต เอกเญฺญว ทิสํ ธาวติ – ปุรตฺถิมํ วา ปจฺฉิมํ วา อุตฺตรํ วา ทกฺขิณํ วาฯ โคทมเกน, ภิกฺขเว, โคทโมฺม สาริโต เอกํเยว ทิสํ ธาวติ – ปุรตฺถิมํ วา ปจฺฉิมํ วา อุตฺตรํ วา ทกฺขิณํ วาฯ ตถาคเตน หิ, ภิกฺขเว, อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ปุริสทโมฺม สาริโต อฏฺฐ ทิสา วิธาวติฯ รูปี รูปานิ ปสฺสติ – อยํ เอกา ทิสา; อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ – อยํ ทุติยา ทิสา; สุภเนฺตฺวว อธิมุตฺโต โหติ – อยํ ตติยา ทิสา; สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ จตุตฺถี ทิสา; สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ ปญฺจมี ทิสา; สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ ฉฏฺฐี ทิสา; สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ สตฺตมี ทิสา; สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ อฏฺฐมี ทิสาฯ ตถาคเตน, ภิกฺขเว, อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ปุริสทโมฺม สาริโต อิมา อฏฺฐ ทิสา วิธาวติฯ ‘โส วุจฺจติ โยคฺคาจริยานํ อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺต’’นฺติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

สฬายตนวิภงฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. อุเทฺทสวิภงฺคสุตฺตํ

๓๑๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามेฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘อุเทฺทสวิภงฺคํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ตถา ตถา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย ยถา ยถา [ยถา ยถาสฺส (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ, อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺยฯ พหิทฺธา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิเตฺต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตี’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน สุคโต อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปาวิสิฯ

๓๑๔. อถ โข เตสํ ภิกฺขูนํ, อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต, เอตทโหสิ – ‘‘อิทํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฏฺฐ – ‘ตถา ตถา, ภิกฺขเว , ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย ยถา ยถา อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ, อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺย฿ พหิทฺธา , ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิเตฺต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตี’ติฯ โก นุ โข อิมสฺส ภควตา สํขิเตฺตน อุเทฺทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภเชยฺยา’’ติ? อถ โข เตสํ ภิกฺขูนํ เอตทโหสิ – ‘‘อยํ โข อายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํ; ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิเตฺตน อุเทฺทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตุํฯ ยํนูน มยํ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฏิปุเจฺฉยฺยามา’’ติฯ

อถ โข เต ภิกฺขู เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา มหากจฺจาเนน สทฺธิํ สโมฺมทิํสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตทโวจุํ –

‘‘อิทํ โข โน, อาวุโส กจฺจาน, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฏฺฐ – ‘ตถา ตถา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย ยถา ยถา อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ, อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺยฯ พหิทฺธา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิเตฺต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตี’ติฯ เตสํ โน, อาวุโส กจฺจาน, อมฺหากํ, อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต, เอตทโหสิ – ‘อิทํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิเตฺตน อุเทฺทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิโฏฺฐ – ตถา ตถา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย, ยถา ยถา อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺยฯ พหิทฺธา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิเตฺต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตี’ติฯ โก นุ โข อิมสฺส ภควตา สํขิเตฺตน อุเทฺทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภเชยฺยา’’ติฯ ‘‘เตสํ โน, อาวุโส กจฺจาน, อมฺหากํ เอตทโหสิ – ‘อยํ โข อายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต, สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํฯ ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิเตฺตน อุเทฺทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตุํฯ ยํนูน มยํ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฏิปุเจฺฉยฺยามา’ติ – วิภชตายสฺมา มหากจฺจาโน’’ติฯ

๓๑๕. ‘‘‘เสยฺยถาปิ, อาวุโส, ปุริโส สารตฺถิโก สารคเวสี สารปริเยสนํ จรมาโน มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต อติกฺกเมฺมว มูลํ อติกฺกมฺม ขนฺธํ สาขาปลาเส สารํ ปริเยสิตพฺพํ มเญฺญยฺย, เอวํ สมฺปทมิทํ อายสฺมนฺตานํ สตฺถริ สมฺมุขีภูเต ตํ ภควนฺตํ อติสิตฺวา อเมฺห เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺฉิตพฺพํ มญฺญถฯ โส หาวุโส, ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นิเนฺนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสฺสามี ตถาคโตฯ โส เจว ปเนตสฺส กาโล อโหสิ ยํ ภควนฺตํเยว เอตมตฺถํ ปฏิปุเจฺฉยฺยาถ; ยถา โว ภควา พฺยากเรยฺย ตถา นํ ธาเรยฺยาถา’’’ติฯ ‘อทฺธาวุโส กจฺจาน, ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นิเนฺนตา อมตสฺส ทาตา

ธมฺมสฺสามี ตถาคโตฯ โส เจว ปเนตสฺส กาโล อโหสิ ยํ ภควนฺตํเยว เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยาม; ยถา โน ภควา พฺยากเรยฺย ตถา นํ ธาเรยฺยามฯ อปิ จายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํฯ ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตุํฯ วิภชตายสฺมา มหากจฺจาโน อครุํ กริตฺวา’ติฯ ‘เตน หาวุโส, สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’ติฯ ‘เอวมาวุโส’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต มหากจฺจานสฺส ปจฺจโสฺสุํฯ อายสฺมา มหากจฺจาโน เอตทโวจ –

‘ยํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิตฺเตน อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิฏฺโฐ – ตถา ตถา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย, ยถา ยถา อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺย, พหิทฺธา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิตฺเต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตี’ติฯ อิมสฺส โข อหํ, อาวุโส, ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ

๓๑๖. “กถญฺจาวุโส, พหิทฺธา วิญฺญาณํ วิกฺขิตฺตํ วิสฏนฺติ วุจฺจติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา รูปนิมิตฺตานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ รูปนิมิตฺตสฺสาทคธิตํ [...คถิตํ (สี. ปี.)] รูปนิมิตฺตสฺสาทวินิพนฺธํ [...วินิพนฺธํ (สี. ปี.)] รูปนิมิตฺตสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ พหิทฺธา วิญฺญาณํ วิกฺขิตฺตํ วิสฏนฺติ วุจฺจติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา...เป.... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย ธมฺมนิมิตฺตานุสารี วิญฺญาณํ โหติ; ธมฺมนิมิตฺตสฺสาทคธิตํ ธมฺมนิมิตฺตสฺสาทวินิพนฺธํ ธมฺมนิมิตฺตสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ พหิทฺธา วิญฺญาณํ วิกฺขิตฺตํ วิสฏนฺติ วุจฺจติฯ เอวํ โข อาวุโส, พหิทฺธา วิญฺญาณํ วิกฺขิตฺตํ วิสฏนฺติ วุจฺจติฯ

๓๑๗. “กถญฺจาวุโส, พหิทฺธา วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏนฺติ วุจฺจติ ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น รูปนิมิตฺตานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ รูปนิมิตฺตสฺสาทคธิตํ น รูปนิมิตฺตสฺสาทวินิพนฺธํ น รูปนิมิตฺตสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ พหิทฺธา วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏนฺติ วุจฺจติ ฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา...เป.... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น ธมฺมนิมิตฺตานุสารี วิญฺญาณํ โหติ น ธมฺมนิมิตฺตสฺสาทคธิตํ น ธมฺมนิมิตฺตสฺสาทวินิพนฺธํ น ธมฺมนิมิตฺตสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ พหิทฺธา วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏนฺติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, อาวุโส, พหิทฺธา วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏนฺติ วุจฺจติฯ

๓๑๘. “กถญฺจาวุโส, อชฺฌตฺตํ [อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] สณฺฐิตนฺติ วุจฺจติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส วิเวกชปีติสุขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ วิเวกชปีติสุขสฺสาทคธิตํ วิเวกชปีติสุขสฺสาทวินิพนฺธํ วิเวกชปีติสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ สณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส สมาธิชปีติสุขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ สมาธิชปีติสุขสฺสาทคธิตํ สมาธิชปีติสุขสฺสาทวินิพนฺธํ สมาธิชปีติสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ สณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส อุเปกฺขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ อุเปกฺขาสุขสฺสาทคธิตํ อุเปกฺขาสุขสฺสาทวินิพนฺธํ อุเปกฺขาสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ สณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส อทุกฺขมสุขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ อทุกฺขมสุขสฺสาทคธิตํ อทุกฺขมสุขสฺสาทวินิพนฺธํ อทุกฺขมสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ สณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, อาวุโส, อชฺฌตฺตํ [อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] สณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ

๓๑๙. ‘‘กถญฺจาวุโส , อชฺฌตฺตํ [อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อสณฺฐิตนฺติ วุจฺจติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ…เป.… ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส น วิเวกชปีติสุขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ น วิเวกชปีติสุขสฺสาทคธิตํ น วิเวกชปีติสุขสฺสาทวินิพนฺธํ น วิเวกชปีติสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ อสณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา…เป.… ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส น สมาธิชปีติสุขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ น สมาธิชปีติสุขสฺสาทคธิตํ น สมาธิชปีติสุขสฺสาทวินิพนฺธํ น สมาธิชปีติสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ อสณฺฐิตนฺติ วุจฺจติ ฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา…เป.… ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส น อุเปกฺขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ น อุเปกฺขาสุขสฺสาทคธิตํ น อุเปกฺขาสุขสฺสาทวินิพนฺธํ น อุเปกฺขาสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ อสณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ตสฺส น อทุกฺขมสุขานุสาริ วิญฺญาณํ โหติ น อทุกฺขมสุขสฺสาทคธิตํ น อทุกฺขมสุขสฺสาทวินิพนฺธํ น อทุกฺขมสุขสฺสาทสํโยชนสํยุตฺตํ อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ อสณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, อาวุโส, อชฺฌตฺตํ [อชฺฌตฺตํ จิตฺตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อสณฺฐิตนฺติ วุจฺจติฯ

๓๒๐. ‘‘กถญฺจาวุโส, อนุปาทา ปริตสฺสนา โหติ? อิธาวุโส, อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมิํ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณมติ, อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา รูปวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามานุปริวตฺตชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฎฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ อนุปาทาย จ ปริตสฺสติฯ เวทนํ …เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ, อญฺญถา โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺตชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฎฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา อุตฺตาสวา จ โหติ วิฆาตวา จ อเปกฺขวา จ อนุปาทาย จ ปริตสฺสติฯ เอวํ โข, อาวุโส, อนุปาทา ปริตสฺสนา โหติฯ

๓๒๑. ‘‘กถญฺจาวุโส, อนุปาทานา อปริตสฺสนา โหติ? อิธาวุโส, สุตวา อริยสาวโก อริยานํ ทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส โกวิโท อริยธมฺเม สุวินีโต สปฺปุริสานํ ทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส โกวิโท สปฺปุริสธมฺเม สุวินีโต น รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ น รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ น อตฺตนิ วา รูปํ น รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ รูปํ วิปริณมติ, อญฺญถา โหติฯ ตสฺส รูปวิปริณามญฺญถาภาวา น จ รูปวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส น รูปวิปริณามานุปริวตฺตชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา น เจวุตฺตาสวา [น จ อุตฺตาสวา (สี.)] โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา อนุปาทาย จ น ปริตสฺสติฯ น เวทนํ… น สญฺญํ… น สงฺขาเร… น วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ น วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ น อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ น วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ ตสฺส ตํ วิญฺญาณํ วิปริณมติ, อญฺญถา โหติฯ ตสฺส วิญฺญาณวิปริณามญฺญถาภาวา น จ วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺติ วิญฺญาณํ โหติฯ ตสฺส น วิญฺญาณวิปริณามานุปริวตฺตชา ปริตสฺสนา ธมฺมสมุปฺปาทา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติฯ เจตโส ปริยาทานา น เจวุตฺตาสวา โหติ น จ วิฆาตวา น จ อเปกฺขวา, อนุปาทาย จ น ปริตสฺสติฯ เอวํ โข, อาวุโส, อนุปาทา อปริตสฺสนา โหติฯ

‘‘ยํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิตฺเตน อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิฏฺโฐ – ‘ตถา ตถา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย ยถา ยถา อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ, อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺยฯ พหิทฺธา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิเตฺต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตี’ติฯ อิมสฺส โข อหํ, อาวุโส, ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส เอวํ วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานามิฯ อากงฺขมานา จ ปน ตุมฺเห อายสฺมนฺโต ภควนฺตํเยว อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยาถ; ยถา โว ภควา พฺยากโรติ ตถา นํ ธาเรยฺยาถา’’ติฯ

๓๒๒. อถ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต มหากจฺจานสฺส ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ –

‘‘ยํ โข โน, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิฏฺโฐ – ‘ตถา ตถา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย ยถา ยถา อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ, อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺยฯ พหิทฺธา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิเตฺต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตี’’’ติฯ

‘‘เตสํ โน, ภนฺเต, อมฺหากํ, อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต, เอตทโหสิ – ‘อิทํ โข โน, อาวุโส, ภควา สํขิตฺเตน อุทฺเทสํ อุทฺทิสิตฺวา วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภชิตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปวิฏฺโฐ – ตถา ตถา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อุปปริเกฺขยฺย, ยถา ยถา อุปปริกฺขโต พหิทฺธา จสฺส วิญฺญาณํ อวิกฺขิตฺตํ อวิสฏํ, อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิตํ อนุปาทาย น ปริตเสฺสยฺยฯ พหิทฺธา, ภิกฺขเว, วิญฺญาเณ อวิกฺขิเตฺต อวิสเฏ สติ อชฺฌตฺตํ อสณฺฐิเต อนุปาทาย อปริตสฺสโต อายตึ ชาติชรามรณทุกฺขสมุทยสมฺภโว น โหตีติฯ โก นุ โข อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภเชยฺยา’ติ? เตสํ โน, ภนฺเต, อมฺหากํ เอตทโหสิ – ‘อยํ โข อายสฺมา มหากจฺจาโน สตฺถุ เจว สํวณฺณิโต สมฺภาวิโต จ วิญฺญูนํ สพฺรหฺมจารีนํฯ ปโหติ จายสฺมา มหากจฺจาโน อิมสฺส ภควตา สํขิตฺเตน อุทฺเทสสฺส อุทฺทิฏฺฐสฺส วิตฺถาเรน

อตฺถํ อวิภตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชิตฺ๎ ยํนูน มยํ เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกเมยฺยาม; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยามา’ติฯ

‘‘อถ โข มยํ, ภนฺเต, เยนายสฺมา มหากจฺจาโน เตนุปสงฺกมิมฺห; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหากจฺจานํ เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺฉิมฺหฯ เตสํ โน, ภนฺเต, อายสฺมตา มหากจฺจาเนน อิเมหิ อากาเรหิ อิเมหิ ปเทหิ อิเมหิ พฺยญฺชเนหิ อตฺโถ วิภตฺโต’’ติฯ

‘‘ปณฺฑิโต, ภิกฺขเว, มหากจฺจาโน; มหาปญฺโญ, ภิกฺขเว, มหากจฺจาโนฯ มํ เจปิ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, เอตมตฺถํ ปฏิปุจฺเฉยฺยาถ, อหมฺปิ เอวเมวํ พฺยากเรยฺยํ ยถา ตํ มหากจฺจาเนน พฺยากตํฯ เอโส เจเวตสฺส [เอโส เจตสฺส (สี. ปี.), เอโส เจว ตสฺส (สฺยา. กํ.), เอโสเยว ตสฺส (ก.)] อตฺโถฯ เอวญฺจ นํ ธาเรยฺยาถา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อุเทฺทสวิภงฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํฯ

๙. อรณวิภงฺคสุตฺตํ

๓๒๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘อรณวิภงฺคํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘น กามสุขมนุยุเญฺชยฺย หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, น จ อตฺตกิลมถานุโยคมนุยุเญฺชยฺย ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํฯ เอเต โข, ภิกฺขเว [เอเต โข (สี.), เอเต เต (สฺยา. กํ. ปี.)], อุโภ อเนฺต อนุปคมฺม มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ อุสฺสาทนญฺจ ชญฺญา, อปสาทนญฺจ ชญฺญา; อุสฺสาทนญฺจ ญตฺวา อปสาทนญฺจ ญตฺวา เนวุสฺสาเทยฺย, น อปสาเทยฺย [นาปสาเทยฺย (สี.)], ธมฺมเมว เทเสยฺยฯ สุขวินิจฺฉยํ ชญฺญา; สุขวินิจฺฉยํ ญตฺวา อชฺฌตฺตํ สุขมนุยุเญฺชยฺยฯ รโหวาทํ น ภาเสยฺย, สมฺมุขา น ขีณํ [นาติขีณํ (สฺยา. กํ. ก.)] ภเณฯ อตรมาโนว ภาเสยฺย, โน ตรมาโนฯ ชนปทนิรุตฺตึ นาภินิเวเสยฺย, สมญฺญํ นาติธาเวยฺยาติ – อยมุเทฺทโส อรณวิภงฺคสฺสฯ

๓๒๔. ‘‘‘น กามสุขมนุยุเญฺชยฺย หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, น จ อตฺตกิลมถานุโยคมนุยุเญฺชยฺย ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิต’นฺติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ; กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? โย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยโค หีโน คโมฺม โปถุชฺชนิโก อนริโย อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโหฯ มิจฺฉาปฏิปทาฯ โย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยคํ อนนุโยโค หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโหฯ สมฺมาปฏิปทาฯ โย อตฺตกิลมถานุโยโค ทุโกฺข อนริโย อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโหฯ มิจฺฉาปฏิปทาฯ โย อตฺตกิลมถานุโยคํ อนนุโยโค ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโหฯ สมฺมาปฏิปทาฯ ‘น กามสุขมนุยุเญฺชยฺย หีนํ คมฺมํ โปถุชฺ

ชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, น จ อตฺตกิลมถานุโยคํ อนุยุเญฺชยฺย ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิต’นฺติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๒๕. ‘‘‘เอเต โข อุโภ อเนฺต อนุปคมฺม มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตตี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ , สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิฯ ‘เอเต โข อุโภ อเนฺต อนุปคมฺม มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตตี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๒๖. ‘‘‘อุสฺสาทนญฺจ ชญฺญา, อปสาทนญฺจ ชญฺญา; อุสฺสาทนญฺจ ญตฺวา อปสาทนญฺจ ญตฺวา เนวุสฺสาเทยฺย, น อปสาเทยฺย, ธมฺมเมว เทเสยฺยา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? กถญฺจ, ภิกฺขเว, อุสฺสาทนา จ โหติ อปสาทนา จ, โน จ ธมฺมเทสนา? ‘เย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยคํ อนุยุตฺตา หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต สทุกฺขา สอุปฆาตา สอุปายาสา สปริฬาหา มิจฺฉาปฏิปนฺนา’ติ – อิติ วทํ [อิติ ปรํ (ก.)] อิเตฺถเก อปสาเทติฯ

‘‘‘เย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยคํ อนนุยุตฺตา หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต อทุกฺขา อนุปฆาตา อนุปายาสา อปริฬาหา สมฺมาปฏิปนฺนา’ติ – อิติ วทํ อิเตฺถเก อุสฺสาเทติฯ

‘‘‘เย อตฺตกิลมถานุโยคํ อนุยุตฺตา ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต สทุกฺขา สอุปฆาตา สอุปายาสา สปริฬาหา มิจฺฉาปฏิปนฺนา’ติ – อิติ วทํ อิเตฺถเก อปสาเทติฯ

‘‘‘เย อตฺตกิลมถานุโยคํ อนนุยุตฺตา ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต อทุกฺขา อนุปฆาตา อนุปายาสา อปริฬาหา สมฺมาปฏิปนฺนา’ติ – อิติ วทํ อิเตฺถเก อุสฺสาเทติฯ

‘‘‘เยสํ เกสญฺจิ ภวสํโยชนํ อปฺปหีนํ, สเพฺพ เต สทุกฺขา สอุปฆาตา สอุปายาสา สปริฬาหา มิจฺฉาปฏิปนฺนา’ติ – อิติ วทํ อิเตฺถเก อปสาเทติฯ

‘‘‘เยสํ เกสญฺจิ ภวสํโยชนํ ปหีนํ, สเพฺพ เต อทุกฺขา อนุปฆาตา อนุปายาสา อปริฬาหา สมฺมาปฏิปนฺนา’ติ – อิติ วทํ อิเตฺถเก อุสฺสาเทติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อุสฺสาทนา จ โหติ อปสาทนา จ, โน จ ธมฺมเทสนาฯ

๓๒๗. ‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, เนวุสฺสาทนา โหติ น อปสาทนา, ธมฺมเทสนา จ [ธมฺมเทสนาว (สฺยา. กํ.)]? ‘เย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยคํ อนุยุตฺตา หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต สทุกฺขา สอุปฆาตา สอุปายาสา สปริฬาหา มิจฺฉาปฏิปนฺนา’ติ – น เอวมาหฯ ‘อนุโยโค จ โข, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทา’ติ – อิติ วทํ ธมฺมเมว เทเสติฯ

‘‘‘เย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยคํ อนนุยุตฺตา หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต อทุกฺขา อนุปฆาตา อนุปายาสา อปริฬาหา สมฺมาปฏิปนฺนา’ติ – น

เอวมาหฯ ‘อนนุโยโค จ โข, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมา ปฏิปทา’ติ – อิติ วทํ ธมฺมเมว เทเสติฯ

“‘เย อตฺตกิลมถานุโยคํ อนุยุตฺตา ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต สทุกฺขา สอุป ฆาตา สอุปายาสา สปริฬาหา มิจฺฉาปฏิปนฺนา’ติ – น เอวมาหฯ ‘อนุโยโค จ โข , สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทา’ติ – อิติ วทํ ธมฺมเมว เทเส ติฯ

“‘เย อตฺตกิลมถานุโยคํ อนนุยุตฺตา ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, สเพฺพ เต อทุกฺขา อนุป ฆาตา อนุปายาสา อปริฬาหา สมฺมาปฏิปนฺนา’ติ – น เอวมาหฯ ‘อนนุโยโค จ โข, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทา’ติ – อิติ วทํ ธมฺมเมว เทเส ติฯ

“‘เยสํ เกสญฺจิ ภวสํโยชนํ อปฺปหีนํ, สเพฺพ เต สทุกฺขา สอุปฆาตา สอุปายาสา สปริฬา หา มิจฺฉาปฏิปนฺนา’ติ – น เอวมาห ฯ ‘ภวสํโยชเน จ โข อปฺปหีเน ภโวปิ อปฺปหีโน โหตี’ติ – อิติ วทํ ธมฺมเมว เทเสติฯ

“‘เยสํ เกสญฺจิ ภวสํโยชนํ ปหีนํ, สเพฺพ เต อทุกฺขา อนุปฆาตา อนุปายาสา อปริฬาหา สมฺมาปฏิปนฺนา’ติ – น เอวมาหฯ ‘ภวสํโยชเน จ โข ปหีเน ภโวปิ ปหีโน โหตี’ติ – อิติ วทํ ธมฺมเมว เทเสติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, เนวุสฺสาทนา โหติ น อปสาทนา, ธมฺมเทสนา จฯ ‘อุสฺสา ทนญฺจ ชญฺญา, อปสาทนญฺจ ชญฺญา; อุสฺสาทนญฺจ ญตฺวา อปสาทนญฺจ ญตฺวา เนวุสฺสา เทยฺย, น อปสาเทยฺย, ธมฺมเมว เทเสยฺยา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๒๘. “‘สุขวินิจฺฉยํ ชญฺญา; สุขวินิจฺฉยํ ญตฺวา อชฺฌตฺตํ สุขมนุยุเญฺชยฺยา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, กามคุณาฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิเญฺญยฺ ยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา, โสตวิเญฺญยฺยา สทฺทา… ฆาน วิเญฺญยฺยา คนฺธา… ชิวฺหาวิเญฺญยฺยา รสา… กายวิเญฺญยฺยา โผฎฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนา ปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา – อิเม โข, ภิกฺขเว, ปญฺจ กามคุณาฯ ยํ โข, ภิกฺขเว, อิเม ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ อิทํ วุจฺจติ กามสุขํ มีฬฺหสุขํ ปุถุชฺชนสุขํ อ นริยสุขํฯ ‘น อาเสวิตพฺพํ, น ภาเวตพฺพํ, น พหุลีกาตพฺพํ, ภายิตพฺพํ เอตสฺส สุขสฺสา’ติ – ว ทามิฯ อิธ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติ สุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโก ทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺ ขโก จ วิหรติ…เป…. ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทํ วุจฺจติ เนกฺขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ อุปสมสุขํ สโมฺพธิสุขํฯ ‘อาเสวิตพฺพํ, ภาเวตพฺพํ, พหุลีกาตพฺพํ, น ภายิตพฺพํ เอตสฺส สุขสฺสา’ติ – วทามิ ฯ ‘สุขวินิจฺฉยํ ชญฺญา ; สุขวินิจฺฉยํ ญตฺวา อชฺฌตฺตํ สุขมนุยุเญฺชยฺยา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๒๙. “‘รโหวาทํ น ภาเสยฺย, สมฺมุขา น ขีณํ ภเณ’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺร, ภิกฺขเว, ยํ ชญฺญา รโหวาทํ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ สสกฺกํ [สมฺปตฺตํ (ก.)] ตํ รโหวาทํ น ภาเสยฺยฯ ยมฺปิ ชญฺญา รโหวาทํ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ ตสฺสปิ สิเกฺขยฺย อวจนายฯ ยญฺจ โข ชญฺญา รโหวาทํ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสํหิตํ ตตฺร กาลญฺญู อสฺส ตสฺส รโหวาท สฺส วจนายฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยํ ชญฺญา สมฺมุขา ขีณวาทํ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ สสกฺกํ ตํ สมฺ

มฺขา ขีณวาทํ น ภาเสยฺยฯ ยมฺปิ ชญฺญา สมฺมุขา ขีณวาทํ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ ตสฺสปิ สิเกฺขยฺย อวจนายฯ ยญฺจ โข ชญฺญา สมฺมุขา ขีณวาทํ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสํหิตํ ตตฺร กาลญฺญู อสฺส ตสฺส สมฺมุขา ขีณวาทสฺส วจนายฯ 'รโหวาทํ น ภาเสยฺย, สมฺมุขา น ขีณํ ภเณ'ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๓๐. "'อตรมาโนว ภาเสยฺย โน ตรมาโน'ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ตตฺร, ภิกฺขเว, ตรมานสฺส ภาสโต กาโยปิ กิลมติ, จิตฺตมฺปิ อุปหญฺญติ [อูหญฺญติ (สี.)], สโรปิ อุปหญฺญติ [อูหญฺญติ (สี.)], กโณฺฐปิ อาตุรียติ, อวิสฏฺฐมฺปิ โหติ อวิเญฺญยฺยํ ตรมานสฺส ภาสิตํฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, อตรมานสฺส ภาสโต กาโยปิ น กิลมติ, จิตฺตมฺปิ น อุปหญฺญติ, สโรปิ น อุปหญฺญติ, กโณฺฐปิ น อาตุรียติ, วิสฏฺฐมฺปิ โหติ วิเญฺญยฺยํ อตรมานสฺส ภาสิตํฯ 'อตรมาโนว ภาเสยฺย, โน ตรมาโน'ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๓๑. "'ชนปทนิรุตฺตึ นาภินิเวเสยฺย, สมญฺญํ นาติธาเวยฺยา'ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? กถญฺจ, ภิกฺขเว, ชนปทนิรุตฺติยา จ อภินิเวโส โหติ สมญฺญาย จ อติสาโร? อิธ, ภิกฺขเว, ตเทเวกเจฺจสุ ชนปเทสุ 'ปาตี'ติ สญฺชานนฺติ, 'ปตฺต'นฺติ สญฺชานนฺติ , 'วิตฺต'นฺติ [วิฏฺฐนฺติ (สฺยา. กํ.)] สญฺชานนฺติ, 'สราว'นฺติ สญฺชานนฺติ 'ธาโรป'นฺติ [หโรสนฺติ (สฺยา. กํ.)] สญฺชานนฺติ, 'โปณ'นฺติ สญฺชานนฺติ, 'ปิสีลว'นฺติ [ปิสีลนฺติ (สี. ปี.), ปิปิลนฺติ (สฺยา. กํ.)] สญฺชานนฺติฯ อิติ ยถา ยถา นํ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ สญฺชานนฺติ ตถา ตถา ถามสา ปรามาสา [ปรามสฺส (สี.)] อภินิวิสฺส โวหรติ – 'อิทเมว สจฺจํ , โมฆมญฺญ'นฺติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ชนปทนิรุตฺติยา จ อภินิเวโส โหติ สมญฺญาย จ อติสาโรฯ

๓๓๒. "กถญฺจ, ภิกฺขเว, ชนปทนิรุตฺติยา จ อนภินิเวโส โหติ สมญฺญาย จ อนติสาโร? อิธ, ภิกฺขเว, ตเทเวกเจฺจสุ ชนปเทสุ 'ปาตี'ติ สญฺชานนฺติ, 'ปตฺต'นฺติ สญฺชานนฺติ, 'วิตฺต'นฺติ สญฺชานนฺติ, 'สราว'นฺติ สญฺชานนฺติ, 'ธาโรป'นฺติ สญฺชานนฺติ, 'โปณ'นฺติ สญฺชานนฺติ, 'ปิสีลว'นฺติ สญฺชานนฺติฯ อิติ ยถา ยถา นํ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ สญฺชานนฺติ 'อิทํ กิร เม [อิทํ กิร เต จ (ก.)] อายสฺมโนฺต สนฺธาย โวหรนฺตี'ติ ตถา ตถา โวหรติ อปรามสํฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ชนปทนิรุตฺติยา จ อนภินิเวโส โหติ, สมญฺญาย จ อนติสาโรฯ 'ชนปทนิรุตฺตึ นาภินิเวเสยฺย สมญฺญํ นาติธาเวยฺยา'ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๓๓. "ตตฺร, ภิกฺขเว, โย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยโค หีโน คโมฺม โปถุชฺชนิโก อนริโย อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, โย กามปฏิสนฺธิสุขิโน โสมนสฺสานุโยคํ อนนุโยโค หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๓๔. "ตตฺร, ภิกฺขเว, โย อตฺตกิลมถานุโยโค ทุโกฺข อนริโย อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, โย อตฺตกิลมถานุโยคํ อนนุโยโค ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๓๕. "ตตฺร, ภิกฺขเว, ยายํ มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทา ฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๓๖. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, ยายํ อุสฺสาทนา จ อปสาทนา จ โน จ ธมฺมเทสนา, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยายํ เนวุสฺสาทนา จ น อปสาทนา จ ธมฺมเทสนา จ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๓๗. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยมิทํ กามสุขํ มีฬฺหสุขํ โปถุชฺชนสุขํ อนริยสุขํ , สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยมิทํ เนกฺขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ อุปสมสุขํ สโมฺพธิสุขํ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๓๘. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ รโหวาโท อภูโต อตโจฺฉ อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ รโหวาโท ภูโต ตโจฺฉ อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ รโหวาโท ภูโต ตโจฺฉ อตฺถสํหิโต, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๓๙. ‘‘ตตฺร , ภิกฺขเว, ยฺวายํ สมฺมุขา ขีณวาโท อภูโต อตโจฺฉ อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ สมฺมุขา ขีณวาโท ภูโต ตโจฺฉ อนตฺถสํหิโต, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ สมฺมุขา ขีณวาโท ภูโต ตโจฺฉ อตฺถสํหิโต, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๔๐. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยมิทํ ตรมานสฺส ภาสิตํ, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร, ภิกฺขเว , ยมิทํ อตรมานสฺส ภาสิตํ, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

๓๔๑. ‘‘ตตฺร, ภิกฺขเว, ยฺวายํ ชนปทนิรุตฺติยา จ อภินิเวโส สมญฺญาย จ อติสาโร, สทุโกฺข เอโส ธโมฺม สอุปฆาโต สอุปายาโส สปริฬาโห; มิจฺฉาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม สรโณฯ ตตฺร ภิกฺขเว, ยฺวายํ ชนปทนิรุตฺติยา จ อนภินิเวโส สมญฺญาย จ อนติสาโร, อทุโกฺข เอโส ธโมฺม อนุปฆาโต อนุปายาโส อปริฬาโห; สมฺมาปฏิปทาฯ ตสฺมา เอโส ธโมฺม อรโณฯ

‘‘ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, ‘สรณญฺจ ธมฺมํ ชานิสฺสาม, อรณญฺจ ธมฺมํ ชานิสฺสาม; สรณญฺจ ธมฺมํ ญตฺวา อรณญฺจ ธมฺมํ ญตฺวา อรณปฏิปทํ ปฏิปชฺชิสฺสามา’ติ เอวญฺหิ โว, ภิกฺขเว, สิกฺขิตพฺพํฯ สุภูติ จ ปน, ภิกฺขเว, กุลปุโตฺต อรณปฏิปทํ ปฏิปโนฺน’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อรณวิภงฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. ธาตุวิภงฺคสุตฺตํ

๓๔๒. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา มคเธสุ จาริกํ จรมาโน เยน ราชคหํ ตทวสริ; เยน ภคฺคโว กุมฺภกาโร เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภคฺควํ กุมฺภการํ เอตทโวจ – ''สเจ เต, ภคฺคว, อครุ วิหเรมุ อาเวสเน [วิหรามาเวสเน (สี. ปี.), วิหราม นิเวสเน (สฺยา. กํ.), วิหเรมุ นิเวสเน (ก.)] เอกรตฺต''นฺติฯ ''น โข เม, ภนฺเต, ครุฯ อตฺถิ เจตฺถ ปพฺพชิโต ปฐมํ วาสูปคโตฯ สเจ โส อนุชานาติ, วิหรถ [วิหร (สี. ปี.)], ภนฺเต, ยถาสุข''นฺติฯ

เตน โข ปน สมเยน ปุกฺกุสาติ นาม กุลปุตฺโต ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส สทฺธาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตฯ โส ตสฺมิํ กุมฺภการาเวสเน [กุมฺภการนิเวสเน (สฺยา. กํ. ก.)] ปฐมํ วาสูปคโต โหติฯ อถ โข ภควา เยนายสฺมา ปุกฺกุสาติ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ ปุกฺกุสาติํ เอตทโวจ – ''สเจ เต, ภิกฺขุ, อครุ วิหเรมุ อาเวสเน เอกรตฺต''นฺติฯ ''อุรุนฺทํ, อาวุโส [อูรุนฺทํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.), อุรุทฺธํ (ก.) ที. นิ. ๒ สกฺกปญฺหสุตฺตฏีกา โอโลเกตพฺพา], กุมฺภการาเวสนํฯ วิหรตายสฺมา ยถาสุข''นฺติฯ

อถ โข ภควา กุมฺภการาเวสนํ ปวิสิตฺวา เอกมนฺตํ ติณสนฺถารกํ [ติณสนฺถริกํ (สี.), ติณสนฺถรกํ (สฺยา. กํ.)] ปญฺญาเปตฺวา นิสีทิ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สติํ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ อถ โข ภควา พหุเทว รตฺติํ นิสชฺชาย วีตินาเมสิฯ อายสฺมาปิ โข ปุกฺกุสาติ พหุเทว รตฺติํ นิสชฺชาย วีตินาเมสิฯ

อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ''ปาสาทิกํ โข อยํ กุลปุตฺโต อิริยติฯ ยํนูนาหํ ปุจฺเฉยฺย''นฺติฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ ปุกฺกุสาติํ เอตทโวจ – ''กํสิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต? โก วา เต สตฺถา? กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี''ติ? ''อตฺถาวุโส, สมโณ โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโตฯ ตํ โข ปน ภควนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควา'ติ ฯ ตาหํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโตฯ โส จ เม ภควา สตฺถาฯ ตสฺส จาหํ ภควโต ธมฺมํ โรเจมี''ติฯ ''กหํ ปน, ภิกฺขุ, เอตรหิ โส ภควา วิหรติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ''ติฯ ''อตฺถาวุโส, อุตฺตเรสุ ชนปเทสุ สาวตฺถิ นาม นครํฯ ตตฺถ โส ภควา เอตรหิ วิหรติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ''ติฯ ''ทิฏฺฐปุพฺโพ ปน เต, ภิกฺขุ, โส ภควา; ทิสฺวา จ ปน ชาเนยฺยาสี''ติ? ''น โข เม, อาวุโส, ทิฏฺฐปุพฺโพ โส ภควา; ทิสฺวา จาหํ น ชาเนยฺย''นฺติฯ

อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ''มมญฺจ ขฺวายํ [มํ ตฺวายํ (สี.), มมํ ขฺวายํ (สฺยา. กํ.), มํ ขฺวายํ (ปี.)] กุลปุตฺโต อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโตฯ ยํนูนสฺสาหํ ธมฺมํ เทเสยฺย''นฺติฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ ปุกฺกุสาติํ อามนฺเตสิ – ''ธมฺมํ เต, ภิกฺขุ, เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี''ติฯ ''เอวมาวุโส''ติ โข อายสฺมา ปุกฺกุสาติ ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

๓๔๓. '''ฉธาตุโร [ฉทฺธาตุโร (สี.)] อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส ฉผสฺสายตโน อฏฺฐารสมโนปวิจาโร จตุราธิฏฺฐาโน; ยตฺถ ฐิตํ มญฺญสฺสวา นปฺปวตฺตนฺติ, มญฺญสฺสเว โข ปน นปฺปวตฺตมาเน มุนิ สนฺโตติ วุจฺจติฯ ปญฺญํ นปฺปมชฺเชยฺย, สจฺจมนุรกฺเขยฺย, จาคมนุพฺรูเหยฺย, สนฺติเมว โส สิกฺเขยฺยา'ติ – อยมุทฺเทโส ธาตุวิภงฺคสฺส [ฉธาตุวิภงฺคสฺส (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ

๓๔๔. '''ฉธาตุโร อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส'ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิญฺเจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? (ฉยิมา, ภิกฺขุ, ธาตุโย) [( ) นตฺถิ สี. ปี. โปตฺถเกสุ] – ปถวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโย

ธาตุ, อากาสธาตุ, วิญฺญาณธาตุฯ ‘ฉธาตุโร อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๔๕. “‘ฉผสฺสายตโน อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? จกฺขุสมฺผสฺสายตนํ, โสตสมฺผสฺสายตนํ, ฆานสมฺผสฺสายตนํ, ชิวฺหาสมฺผสฺสายตนํ, กายสมฺผสฺสายตนํ, มโนสมฺผสฺสายตนํฯ ‘ฉผสฺสายตโน อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๔๖. “‘อฏฺฐารสมโนปวิจาโร อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา โสมนสฺสฏฺฐานียํ รูปํ อุปวิจรติ, โทมนสฺสฏฺฐานียํ รูปํ อุปวิจรติ, อุเปกฺขาฏฺฐานียํ รูปํ อุปวิจรติ; โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โสมนสฺสฏฺฐานียํ ธมฺมํ อุปวิจรติ, โทมนสฺสฏฺฐานียํ ธมฺมํ อุปวิจรติ , อุเปกฺขาฏฺฐานียํ ธมฺมํ อุปวิจรติ – อิติ ฉ โสมนสฺสุปวิจารา, ฉ โทมนสฺสุปวิจารา, ฉ อุเปกฺขุปวิจาราฯ ‘อฏฺฐารสมโนปวิจาโร อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๔๗. “‘จตุราธิฏฺฐาโน อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ปญฺญาธิฏฺฐาโน, สจฺจาธิฏฺฐาโน, จาคาธิฏฺฐาโน, อุปสมาธิฏฺฐาโนฯ ‘จตุราธิฏฺฐาโน อยํ, ภิกฺขุ, ปุริโส’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๔๘. “‘ปญฺญํ นปฺปมเชฺชยฺย, สจฺจมนุรเกฺขยฺย, จาคมนุพฺรูเหยฺย, สนฺติเมว โส สิเกฺขยฺยา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? กถญฺจ, ภิกฺขุ, ปญฺญํ นปฺปมชฺชติ? ฉยิมา, ภิกฺขุ, ธาตุโย – ปถวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, อากาสธาตุ, วิญฺญาณธาตุฯ

๓๔๙. “กตมา จ, ภิกฺขุ, ปถวีธาตุ? ปถวีธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิราฯ กตมา จ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา ปถวีธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ กกฺขฬํ ขริคตํ อุปาทินฺนํ [อุปาทิณฺณํ (ปี. ก.)], เสยฺยถิทํ – เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารุ อฏฺฐิ อฏฺฐิมิญฺชํ [อฏฺฐิมิญฺชา (สี. ปี.)] วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ กกฺขฬํ ขริคตํ อุปาทินฺนํ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา ปถวีธาตุฯ ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา ปถวีธาตุ ยา จ พาหิรา ปถวีธาตุ ปถวีธาตุเรเวสา ฯ ‘ตํ เนตํ มม เนโสหมสฺมิ น เมโส อตฺตา’ติ – เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา ปถวีธาตุยา นิพฺพินฺทติ, ปถวีธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติฯ

๓๕๐. “กตมา จ, ภิกฺขุ, อาโปธาตุ? อาโปธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิราฯ กตมา จ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อาโป อาโปคตํ อุปาทินฺนํ เสยฺยถิทํ – ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุโพฺพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆาณิกา ลสิกา มุตฺตํ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อาโป อาโปคตํ อุปาทินฺนํ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุฯ ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา อาโปธาตุ ยา จ พาหิรา อาโปธาตุ อาโปธาตุเรเวสาฯ ‘ตํ เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ – เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อาโปธาตุยา นิพฺพินฺทติ, อาโปธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติฯ

๓๕๑. ‘‘กตมา จ, ภิกฺขุ, เตโชธาตุ? เตโชธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิราฯ กตมา จ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุปาทินฺนํ, เสยฺยถิทํ – เยน จ สนฺตปฺปติ, เยน จ ชีรียติ, เยน จ ปริฑยฺหติ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สมฺมา ปริณามํ คจฺฉติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ เตโช เตโชคตํ อุปาทินฺนํ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุฯ ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา เตโชธาตุ ยา จ พาหิรา เตโชธาตุ เตโชธาตุเรเวสาฯ ‘ตํ เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ – เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา เตโชธาตุยา นิพฺพินฺทติ, เตโชธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติฯ

๓๕๒. ‘‘กตมา จ, ภิกฺขุ, วาโยธาตุ? วาโยธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิราฯ กตมา จ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ วาโย วาโยคตํ อุปาทินฺนํ, เสยฺยถิทํ – อุทฺธงฺคมา วาตา อโธคมา วาตา กุจฺฉิสยา วาตา โกฏฺฐาสยา [โกฏฺฐสยา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] วาตา องฺคมงฺคานุสาริโน วาตา อสฺสาโส ปสฺสาโส อิติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ วาโย วาโยคตํ อุปาทินฺนํ – อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุฯ ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ ยา จ พาหิรา วาโยธาตุ วาโยธาตุเรเวสาฯ ‘ตํ เนตํ มม , เนโสหมสฺมิ , น เมโส อตฺตา’ติ – เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา วาโยธาตุยา นิพฺพินฺทติ, วาโยธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติฯ

๓๕๓. ‘‘กตมา จ, ภิกฺขุ, อากาสธาตุ? อากาสธาตุ สิยา อชฺฌตฺติกา สิยา พาหิราฯ กตมา จ, ภิกฺขุ, อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ ? ยํ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อากาสํ อากาสคตํ อุปาทินฺนํ, เสยฺยถิทํ – กณฺณจฺฉิทฺทํ นาสจฺฉิทฺทํ มุขทฺวารํ เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อชฺโฌหรติ, ยตฺถ จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สนฺติฏฺฐติ, เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อโธภาคํ [อโธภาคา (สี. สฺยา. กํ. ปี.) เทวทูตสุตฺเตน สเมติ] นิกฺขมติ, ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อากาสํ อากาสคตํ อฆํ อฆคตํ วิวรํ วิวรคตํ อสมฺผุฏฺฐํ มํสโลหิเตหิ อุปาทินฺนํ – อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุฯ ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา อากาสธาตุ ยา จ พาหิรา อากาสธาตุ อากาสธาตุเรเวสาฯ ‘ตํ เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ – เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํฯ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทิสฺวา อากาสธาตุยา นิพฺพินฺทติ, อากาสธาตุยา จิตฺตํ วิราเชติฯ

๓๕๔. ‘‘อถาปรํ วิญฺญาณํเยว อวสิสฺสติ ปริสุทฺธํ ปริโยทาตํฯ เตน จ วิญฺญาเณน กึ [เตน วิญฺญาเณน กิญฺจ (สี.)] วิชานาติ? ‘สุข’นฺติปิ วิชานาติ, ‘ทุกฺข’นฺติปิ วิชานาติ, ‘อทุกฺขมสุข’นฺติปิ วิชานาติฯ สุขเวทนิยํ, ภิกฺขุ, ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขา เวทนาฯ โส สุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘สุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ ‘ตเสฺสว สุขเวทนิยสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ สุขเวทนิยํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา สุขา เวทนา สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมตี’ติ ปชานาติฯ

๓๕๕. ‘‘ทุกฺขเวทนิยํ, ภิกฺขุ, ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ทุกฺขา เวทนาฯ โส ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ ‘ตเสฺสว ทุกฺขเวทนิยสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ ทุกฺขเวทนิยํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา ทุกฺขา เวทนา สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมตี’ติ ปชานาติฯ

๓๕๖. ‘‘อทุกฺขมสุขเวทนิยํ, ภิกฺขุ, ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ โส อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน ‘อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติฯ ‘ตเสฺสว อทุกฺขมสุข

เวทนิยสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ อทุกฺขมสุขเวทนิยํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา อทุกฺขมสุขา เวทนา สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมตี'ติ ปชานาติฯ

๓๕๗. ''เสยฺยถาปิ, ภิกฺขุ, ทฺวินฺนํ กฏฺฐานํ สงฺฆฏฺฏา [สมฺผสฺส (สี. ปี.), สงฺฆฏา (สฺยา. กํ.)] สโมธานา อุสฺมา ชายติ, เตโช อภินิพฺพตฺตติ, เตสํเยว ทฺวินฺนํ กฏฺฐานํ นานาภาวา วิเกฺขปา ยา ตชฺชา อุสฺมา สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมติ; เอวเมว โข, ภิกฺขุ, สุขเวทนิยํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขา เวทนาฯ โส สุขํ เวทนํ เวทยมาโน 'สุขํ เวทนํ เวทยามี'ติ ปชานาติฯ 'ตเสฺสว สุขเวทนิยสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ สุขเวทนิยํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา สุขา เวทนา สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมตี'ติ ปชานาติฯ

๓๕๘. ''ทุกฺขเวทนิยํ, ภิกฺขุ, ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ทุกฺขา เวทนาฯ โส ทุกฺขํ เวทนํ เวทยมาโน 'ทุกฺขํ เวทนํ เวทยามี'ติ ปชานาติฯ 'ตเสฺสว ทุกฺขเวทนิยสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ ทุกฺขเวทนิยํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา ทุกฺขา เวทนา สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมตี'ติ ปชานาติฯ

๓๕๙. ''อทุกฺขมสุขเวทนิยํ , ภิกฺขุ, ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ โส อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยมาโน 'อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทยามี'ติ ปชานาติฯ 'ตเสฺสว อทุกฺขมสุขเวทนิยสฺส ผสฺสสฺส นิโรธา ยํ ตชฺชํ เวทยิตํ อทุกฺขมสุขเวทนิยํ ผสฺสํ ปฏิจฺจ อุปฺปนฺนา อทุกฺขมสุขา เวทนา สา นิรุชฺฌติ, สา วูปสมฺมตี'ติ ปชานาติฯ

๓๖๐. ''อถาปรํ อุเปกฺขาเยว อวสิสฺสติ ปริสุทฺธา ปริโยทาตา มุทุ จ กมฺมญฺญา จ ปภสฺสรา จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขุ, ทโกฺข สุวณฺณกาโร วา สุวณฺณการเนฺตวาสี วา อุกฺกํ พเนฺธยฺย, อุกฺกํ พนฺธิตฺวา อุกฺกามุขํ อาลิเมฺปยฺย, อุกฺกามุขํ อาลิเมฺปตฺวา สณฺฑาเสน ชาตรูปํ คเหตฺวา อุกฺกามุเข ปกฺขิเปยฺย, ตเมนํ กาเลน กาลํ อภิธเมยฺย, กาเลน กาลํ อุทเกน ปริโปฺผเสยฺย, กาเลน กาลํ อชฺฌุเปเกฺขยฺย, ตํ โหติ ชาตรูปํ [ชาตรูปํ ธนฺตํ (สี. ปี.)] สุธนฺตํ นิทฺธนฺตํ นีหฏํ [นิหตํ (สฺยา. กํ. ก.)] นินฺนีตกสาวํ [นิหตกสาวํ (ก.)] มุทุ จ กมฺมญฺญญฺจ ปภสฺสรญฺจ, ยสฺสา ยสฺสา จ ปิฬนฺธนวิกติยา อากงฺขติ – ยทิ ปฏฺฏิกาย [ปวฏฺฏิกาย (สี. สฺยา.)] ยทิ กุณฺฑลาย ยทิ คีเวยฺยกาย ยทิ สุวณฺณมาลาย ตญฺจสฺส อตฺถํ อนุโภติ; เอวเมว โข, ภิกฺขุ, อถาปรํ อุเปกฺขาเยว อวสิสฺสติ ปริสุทฺธา ปริโยทาตา มุทุ จ กมฺมญฺญา จ ปภสฺสรา จฯ

๓๖๑. ''โส เอวํ ปชานาติ – 'อิมเญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ อากาสานญฺจายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํฯ เอวํ เม อยํ อุเปกฺขา ตํนิสฺสิตา ตทุปาทานา จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติเฎฺฐยฺยฯ อิมเญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํฯ เอวํ เม อยํ อุเปกฺขา ตํนิสฺสิตา ตทุปาทานา จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติเฎฺฐยฺยฯ อิมเญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํฯ เอวํ เม อยํ อุเปกฺขา ตํนิสฺสิตา ตทุปาทานา จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติเฎฺฐยฺยฯ อิมเญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํฯ เอวํ เม อยํ อุเปกฺขา ตํนิสฺสิตา ตทุปาทานา จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติเฎฺฐยฺยา'''ติฯ

๓๖๒. ''โส เอวํ ปชานาติ – 'อิมเญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ อากาสานญฺจายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํ; สงฺขตเมตํฯ อิมเญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํ;

สงฺขตเมตํฯ อิมญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํ; สงฺขตเมตํฯ อิมญฺจ อหํ อุเปกฺขํ เอวํ ปริสุทฺธํ เอวํ ปริโยทาตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสํหเรยฺยํ, ตทนุธมฺมญฺจ จิตฺตํ ภาเวยฺยํ; สงฺขตเมต’’’นฺติฯ

‘‘โส เนว ตํ อภิสงฺขโรติ, น อภิสเญฺจตยติ ภวาย วา วิภวาย วาฯ โส อนภิสงฺขโรนฺโต อนภิสเญฺจตยโนฺต ภวาย วา วิภวาย วา น กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ, อนุปาทิยํ น ปริตสฺสติ, อปริตสฺสํ ปจฺจตฺตํเยว ปรินิพฺพายติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาติฯ

๓๖๓. ‘‘โส สุขเญฺจ เวทนํ เวเทติ, ‘สา อนิจฺจา’ติ ปชานาติ, ‘อนโชฺฌสิตา’ติ ปชานาติ, ‘อนภินนฺทิตา’ติ ปชานาติฯ ทุกฺขเญฺจ เวทนํ เวเทติ , ‘สา อนิจฺจา’ติ ปชานาติ, **‘อนโชฺฌสิตา’ติ ปชานาติ, ‘อนภินนฺทิตา’ติ ปชานาติฯ อทุกฺขมสุขเญฺจ เวทนํ เวเทติ, ‘สา อนิจฺจา’ติ ปชานาติ, ‘อนโชฺฌสิตา’ติ ปชานาติ, ‘อนภินนฺทิตา’ติ ปชานาติฯ**

๓๖๔. ‘‘โส สุขเญฺจ เวทนํ เวเทติ, วิสํยุโตฺต นํ เวเทติ; ทุกฺขเญฺจ เวทนํ เวเทติ, วิสํยุโตฺต นํ เวเทติ; อทุกฺขมสุขเญฺจ เวทนํ เวเทติ, วิสํยุโตฺต นํ เวเทติฯ โส กายปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยมาโน ‘กายปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ, ชีวิตปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยมาโน ‘ชีวิตปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ, ‘กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อุทฺธํ ชีวิตปริยาทานา อิเธว สพฺพเวทยิตานิ อนภินนฺทิตานิ สีตีภวิสฺสนฺตี’ติ ปชานาติฯ

๓๖๕. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขุ, เตลญฺจ ปฎิจฺจ วฎฺฎิญฺจ ปฎิจฺจ เตลปฺปทีโป ฌายติ; ตเสฺสว เตลสฺส จ วฎฺฎิยา จ ปริยาทานา อญฺญสฺส จ อนุปหารา [อนุปาหารา (สี. ปี.), อนุปาทานา (ก.)] อนาหาโร นิพฺพายติ; เอวเมว โข, ภิกฺขุ, กายปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยมาโน ‘กายปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ, ชีวิตปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยมาโน ‘ชีวิตปริยนฺติกํ เวทนํ เวทยามี’ติ ปชานาติ, ‘กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อุทฺธํ ชีวิตปริยาทานา อิเธว สพฺพเวทยิตานิ อนภินนฺทิตานิ สีตีภวิสฺสนฺตี’ติ ปชานาติฯ ตสฺมา เอวํ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อิมินา ปรเมน ปญฺญาธิฎฺฐาเนน สมนฺนาคโต โหติฯ เอสา หิ, ภิกฺขุ, ปรมา อริยา ปญฺญา ยทิทํ – สพฺพทุกฺขกฺขเย ญาณํฯ

๓๖๖. ‘‘ตสฺส สา วิมุตฺติ สเจฺจ ฐิตา อกุปฺปา โหติฯ ตญฺหิ, ภิกฺขุ, มุสา ยํ โมสธมฺมํ, ตํ สจฺจํ ยํ อโมสธมฺมํ นิพฺพานํฯ ตสฺมา เอวํ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อิมินา ปรเมน สจฺจาธิฎฺฐาเนน สมนฺนาคโต โหติฯ เอตญฺหิ, ภิกฺขุ, ปรมํ อริยสจฺจํ ยทิทํ – อโมสธมฺมํ นิพฺพานํฯ

๓๖๗. ‘‘ตเสฺสว โข ปน ปุเพฺพ อวิทฺทสุโน อุปธี โหนฺติ สมตฺตา สมาทินฺนาฯ ตฺยาสฺส ปหีนา โหนฺติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา เอวํ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อิมินา ปรเมน จาคาธิฎฺฐาเนน สมนฺนาคโต โหติฯ เอโส หิ, ภิกฺขุ, ปรโม อริโย จาโค ยทิทํ – สพฺพูปธิปฎินิสฺสโคฺคฯ

๓๖๘. ‘‘ตเสฺสว โข ปน ปุเพฺพ อวิทฺทสุโน อภิชฺฌา โหติ ฉโนฺท สาราโคฯ สฺวาสฺส ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายตึ อนุปฺปาทธโมฺมฯ ตเสฺสว โข ปน ปุเพฺพ อวิทฺทสุโน อาฆาโต โหติ พฺยาปาโท สมฺปโทโสฯ สฺวาสฺส ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายตึ อนุปฺปาทธโมฺมฯ ตเสฺสว โข ปน ปุเพฺพ อวิทฺทสุโน อวิชฺชา โหติ สโมฺมโหฯ สฺวาสฺส ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายตึ อนุ

ปฺปาทธโมฺมฯ ตสฺมา เอวํ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อิมินา ปรเมน อุปสมาธิฏฺฐาเนน สมนฺนาคโต โหติฯ เอโส หิ, ภิกฺขุ, ปรโม อริโย อุปสโม ยทิทํ – ราคโทสโมหานํ อุปสโมฯ ‘ปญฺญํ นปฺปมเชฺชยฺย, สจฺจมนุรเกฺขยฺย, จาคมนุพฺรูเหยฺย, สนฺติเมว โส สิเกฺขยฺยา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ

๓๖๙. ‘‘‘ยตฺถ ฐิตํ มญฺญสฺสวา นปฺปวตฺตนฺติ, มญฺญสฺสเว โข ปน นปฺปวตฺตมาเน มุนิ สโนฺตติ วุจฺจตี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? ‘อสฺมี’ติ, ภิกฺขุ, มญฺญิตเมตํ, ‘อยมหมสฺมี’ติ มญฺญิตเมตํ, ‘ภวิสฺส’นฺติ มญฺญิตเมตํ, ‘น ภวิสฺส’นฺติ มญฺญิตเมตํ, ‘รูปี ภวิสฺส’นฺติ มญฺญิตเมตํ, ‘อรูปี ภวิสฺส’นฺติ มญฺญิตเมตํ, ‘สญฺญี ภวิสฺส’นฺติ มญฺญิตเมตํ, ‘อสญฺญี ภวิสฺส’นฺติ มญฺญิตเมตํ, ‘เนวสญฺญีนาสญฺญี ภวิสฺส’นฺติ มญฺญิตเมตํฯ มญฺญิตํ, ภิกฺขุ, โรโค มญฺญิตํ คโณฺฑ มญฺญิตํ สลฺลํฯ สพฺพมญฺญิตานํ เตฺวว, ภิกฺขุ, สมติกฺกมา มุนิ สโนฺตติ วุจฺจติฯ มุนิ โข ปน, ภิกฺขุ, สโนฺต น ชายติ, น ชียติ, น มียติ, น กุปฺปติ, น ปิเหติฯ ตญฺหิสฺส, ภิกฺขุ, นตฺถิ เยน ชาเยถ, อชายมาโน กึ ชียิสฺสติ, อชียมาโน กึ มียิสฺสติ, อมียมาโน กึ กุปฺปิสฺสติ, อกุปฺปมาโน กิสฺส [กึ (ก.)] ปิเหสฺสติ? ‘ยตฺถ ฐิตํ มญฺญสฺสวา นปฺปวตฺตนฺติ, มญฺญสฺสเว โข ปน นปฺปวตฺตมาเน มุนิ สโนฺตติ วุจฺจตี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิมํ โข เม ตฺวํ, ภิกฺขุ, สํขิเตฺตน ฉธาตุวิภงฺคํ ธาเรหี’’ติฯ

๓๗๐. อถ โข อายสฺมา ปุกฺกุสาติ – ‘‘สตฺถา กิร เม อนุปฺปโตฺต, สุคโต กิร เม อนุปฺปโตฺต สมฺมาสมฺพุโทฺธ กิร เม อนุปฺปโตฺต’’ติ อุฎฺฐายาสนา เอกํสํ จีวรํ กตฺวา ภควโต ปาเทสุ สิรสา นิปติตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อจฺจโย มํ, ภเนฺต, อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, โยหํ ภควนฺตํ อาวุโสวาเทน สมุทาจริตพฺพํ อมญฺญิสฺสํฯ ตสฺส เม, ภเนฺต, ภควา อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายติํ สํวรายา’’ติฯ ‘‘ตคฺฆ ตฺวํ, ภิกฺขุ, อจฺจโย อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ , ยํ มํ ตฺวํ อาวุโสวาเทน สมุทาจริตพฺพํ อมญฺญิตฺถฯ ยโต จ โข ตฺวํ, ภิกฺขุ, อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรสิ, ตํ เต มยํ ปฏิคฺคณฺหามฯ วุทฺธิเหสา, ภิกฺขุ, อริยสฺส วินเย โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ, อายติํ สํวรํ อาปชฺชตี’’ติฯ ‘‘ลเภยฺยาหํ, ภเนฺต, ภควโต สนฺติเก อุปสมฺปท’’นฺติฯ ‘‘ปริปุณฺณํ ปน เต, ภิกฺขุ, ปตฺตจีวร’’นฺติ? ‘‘น โข เม, ภเนฺต, ปริปุณฺณํ ปตฺตจีวร’’นฺติฯ ‘‘น โข, ภิกฺขุ, ตถาคตา อปริปุณฺณปตฺตจีวรํ อุปสมฺปาเทนฺตี’’ติฯ

อถ โข อายสฺมา ปุกฺกุสาติ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปตฺตจีวรปริเยสนํ ปกฺกามิฯ อถ โข อายสฺมนฺตํ ปุกฺกุสาติํ ปตฺตจีวรปริเยสนํ จรนฺตํ วิพฺภนฺตา คาวี [ภนฺตคาวี (สี. ปี.), คาวี (สฺยา. กํ.)] ชีวิตา โวโรเปสิฯ อถ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘โย โส, ภเนฺต, ปุกฺกุสาติ นาม กุลปุโตฺต ภควตา สํขิเตฺตน โอวาเทน โอวทิโต โส กาลงฺกโตฯ ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย’’ติ? ‘‘ปณฺฑิโต, ภิกฺขเว, ปุกฺกุสาติ กุลปุโตฺต ปจฺจปาทิ ธมฺมสฺสานุธมฺมํ, น จ มํ ธมฺมาธิกรณํ วิเหเสสิ [วิเหเฐสิ (สี. สฺยา. กํ.) วิเหเสติ (ก.)]ฯ ปุกฺกุสาติ, ภิกฺขเว, กุลปุโตฺต ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกา’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

ธาตุวิภงฺคสุตฺตํ นิฎฺฐิตํ ทสมํฯ

๑๑. สจฺจวิภงฺคสุตฺตํ

๓๗๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทนฺเต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ตถาคเตน, ภิกฺขเว, อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ, ยทิทํ – จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํฯ กตเมสํ จตุนฺนํ? ทุกฺขสฺส อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ, ทุกฺขสมุทยสฺส อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ, ทุกฺขนิโรธสฺส อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํฯ ตถาคเตน, ภิกฺขเว, อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ , ยทิทํ – อิเมสํ จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํฯ

‘‘เสวถ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเน; ภชถ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเนฯ ปณฺฑิตา ภิกฺขู อนุคฺคาหกา สพฺรหฺมจารีนํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ชเนตา [ชเนตฺติ (สี. ปี.)], เอวํ สาริปุตฺโต; เสยฺยถาปิ ชาตสฺส อาปาเทตา, เอวํ โมคฺคลฺลาโนฯ สาริปุตฺโต, ภิกฺขเว, โสตาปตฺติผเล วิเนติ, โมคฺคลฺลาโน อุตฺตมตฺเถฯ สาริปุตฺโต, ภิกฺขเว, ปโหติ จตฺตาริ อริยสจฺจานิ วิตฺถาเรน อาจิกฺขิตุํ เทเสตุํ ปญฺญาเปตุํ ปฏฺฐเปตุํ วิวริตุํ วิภชิตุํ อุตฺตานีกาตุ’’นฺติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน สุคโต อุฏฺฐายาสนา วิหารํ ปาวิสิฯ

๓๗๒. ตตฺร โข อายสฺมา สาริปุตฺโต อจิรปกฺกนฺตสฺส ภควโต ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘อาวุโส, ภิกฺขเว’’ติฯ ‘‘อาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจสฺโสสุํฯ อายสฺมา สาริปุตฺโต เอตทโวจ –

‘‘ตถาคเตน, อาวุโส, อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ, ยทิทํ – จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํฯ กตเมสํ จตุนฺนํ? ทุกฺขสฺส อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ, ทุกฺขสมุทยสฺส อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ, ทุกฺขนิโรธสฺส อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อริยสจฺจสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํฯ

๓๗๓. ‘‘กตมญฺจาวุโส, ทุกฺขํ อริยสจฺจํ? ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ; สํขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขาฯ

“กตมา จาวุโส, ชาติ? ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘ชาติ’”ฯ

“กตมา จาวุโส, ชรา? ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘ชรา’”ฯ

“กตมญฺจาวุโส, มรณํ? ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลํกิริยา ขนฺธานํ เภโท กเฬวรสฺส นิเกฺขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปเจฺฉโท, อิทํ วุจฺจตาวุโส – ‘มรณํ’”ฯ

“กตโม จาวุโส, โสโก? โย โข, อาวุโส, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘โสโก’”ฯ

“กตโม จาวุโส, ปริเทโว? โย โข, อาวุโส, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘ปริเทโว’”ฯ

“กตมญฺจาวุโส, ทุกฺขํ? ยํ โข, อาวุโส, กายิกํ ทุกฺขํ กายิกํ อสาตํ กายสมฺผสฺสชํ ทุกฺขํ อสาตํ เวทยิตํ, อิทํ วุจฺจตาวุโส – ‘ทุกฺขํ’”ฯ

“กตมญฺจาวุโส, โทมนสฺสํ? ยํ โข, อาวุโส, เจตสิกํ ทุกฺขํ เจตสิกํ อสาตํ มโนสมฺผสฺสชํ ทุกฺขํ อสาตํ เวทยิตํ, อิทํ วุจฺจตาวุโส – ‘โทมนสฺสํ’”ฯ

“กตโม จาวุโส, อุปายาโส? โย โข, อาวุโส, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อายาโส อุปายาโส อายาสิตตฺตํ อุปายาสิตตฺตํ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘อุปายาโส’”ฯ

“กตมญฺจาวุโส, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ? ชาติธมฺมานํ, อาวุโส, สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ – ‘อโห วต, มยํ น ชาติธมฺมา อสฺสาม; น จ, วต, โน ชาติ อาคเจฺฉยฺยา’ติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํฯ อิทมฺปิ – ‘ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ’ฯ ชราธมฺมานํ, อาวุโส, สตฺตานํ…เป.… พฺยาธิธมฺมานํ, อาวุโส, สตฺตานํ… มรณธมฺมานํ, อาวุโส, สตฺตานํ… โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมานํ, อาวุโส, สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ – ‘อโห วต, มยํ น โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อสฺสาม ; น จ, วต, โน โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา อาคเจฺฉยฺยุ’นฺติ ฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํฯ อิทมฺปิ – ‘ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ’”ฯ

“กตเม จาวุโส, สํขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา? เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเม วุจฺจนฺตาวุโส – ‘สํขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา’ฯ อิทํ วุจฺจตาวุโส – ‘ทุกฺขํ อริยสจฺจํ’”ฯ

๓๗๔. “กตมญฺจาวุโส, ทุกฺขสมุทยํ [ทุกฺขสมุทโย (สฺยา. กํ.)] อริยสจฺจํ? ยายํ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา [โปโนภวิกา (สี. ปี.)] นนฺทีราคสหคตา [นนฺทิราคสหคตา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]

ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา , อิทํ วุจฺจตาวุโส – ‘ทุกฺขสมุทยํ [ทุกฺขสมุทโย (สฺยา. กํ.)] อริยสจฺจํ’’’ฯ

‘‘กตมญฺจาวุโส, ทุกฺขนิโรธํ [ทุกฺขนิโรโธ (สฺยา. กํ.)] อริยสจฺจํ? โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโย, อิทํ วุจฺจตาวุโส – ‘ทุกฺขนิโรธํ [ทุกฺขนิโรโธ (สฺยา. กํ.)] อริยสจฺจํ’’’ฯ

๓๗๕. ‘‘กตมญฺจาวุโส, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ? อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาสงฺกปฺโป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมนฺโต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิฯ

‘‘กตมาจาวุโส, สมฺมาทิฏฺฐิ? ยํ โข, อาวุโส, ทุเกฺข ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมาทิฏฺฐิ’’’ฯ

‘‘กตโม จาวุโส, สมฺมาสงฺกปฺโป? เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป, อพฺยาปาทสงฺกปฺโป , อวิหิํสาสงฺกปฺโป, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมาสงฺกปฺโป’’’ฯ

‘‘กตมา จาวุโส, สมฺมาวาจา? มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมาวาจา’’’ฯ

‘‘กตโม จาวุโส, สมฺมากมฺมนฺโต? ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมากมฺมนฺโต’’’ฯ

‘‘กตโม จาวุโส, สมฺมาอาชีโว? อิธาวุโส, อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปติ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมาอาชีโว’’’ฯ

‘‘กตโม จาวุโส, สมฺมาวายาโม? อิธาวุโส, ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมาวายาโม’’’ฯ

‘‘กตมา จาวุโส, สมฺมาสติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ...เป.... จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ... ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมาสติ’’’ฯ

‘‘กตโม จาวุโส, สมฺมาสมาธิ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ...เป.... ตติยํ ฌานํ... วิหรติ, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘สมฺมาสมาธิ’ฯ อิทํ วุจฺจตาวุโส – ‘ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ’’’ฯ

‘‘ตถาคเตนาวุโส, อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมิํ, ยทิทํ – อิเมสํ จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺม’’นฺติฯ

อิทมโวจ อายสฺมา สาริปุตฺโตฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

สจฺจวิภงฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ เอกาทสมํฯ

๑๒. ทกฺขิณาวิภงฺคสุตฺตํ

๓๗๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สเกฺกสุ วิหรติ กปิลวตฺถุสฺมิํ นิโคฺรธาราเมฯ อถ โข มหาปชาปติ [มหาปชาปตี (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] โคตมี นวํ ทุสฺสยุคํ อาทาย เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข มหาปชาปติ โคตมี ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิทํ เม, ภนฺเต, นวํ ทุสฺสยุคํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส สามํ กนฺตํ สามํ วายิตํฯ ตํ เม, ภนฺเต, ภควา ปฏิคฺคณฺหาตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, ภควา มหาปชาปติํ โคตมิํ เอตทโวจ – ‘‘สเงฺฆ, โคตมิ, เทหิฯ สเงฺฆ เต ทิเนฺน อหเญฺจว ปูชิโต ภวิสฺสามิ สโงฺฆ จา’’ติฯ ทุติยมฺปิ โข มหาปชาปติ โคตมี ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิทํ เม, ภนฺเต, นวํ ทุสฺสยุคํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส สามํ กนฺตํ สามํ วายิตํฯ ตํ เม, ภนฺเต, ภควา ปฏิคฺคณฺหาตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ ทุติยมฺปิ โข ภควา มหาปชาปติํ โคตมิํ เอตทโวจ – ‘‘สเงฺฆ, โคตมิ, เทหิฯ สเงฺฆ เต ทิเนฺน อหเญฺจว ปูชิโต ภวิสฺสามิ สโงฺฆ จา’’ติฯ ตติยมฺปิ โข มหาปชาปติ โคตมี ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อิทํ เม, ภนฺเต, นวํ ทุสฺสยุคํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส สามํ กนฺตํ สามํ วายิตํฯ ตํ เม, ภนฺเต, ภควา ปฏิคฺคณฺหาตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ ตติยมฺปิ โข ภควา มหาปชาปติํ โคตมิํ เอตทโวจ – ‘‘สเงฺฆ, โคตมิ, เทหิ ฯ สเงฺฆ เต ทิเนฺน อหเญฺจว ปูชิโต ภวิสฺสามิ สโงฺฆ จา’’ติฯ

๓๗๗. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ปฏิคฺคณฺหาตุ, ภนฺเต, ภควา มหาปชาปติยา โคตมิยา นวํ ทุสฺสยุคํฯ พหูปการา [พหุการา (สฺยา. กํ.)], ภนฺเต, มหาปชาปติ โคตมี ภควโต มาตุจฺฉา อาปาทิกา โปสิกา ขีรสฺส ทายิกา; ภควนฺตํ ชเนตฺติยา กาลงฺกตาย ถญฺญํ ปาเยสิฯ ภควาปิ, ภนฺเต, พหูปกาโร มหาปชาปติยา โคตมิยาฯ ภควนฺตํ, ภนฺเต, อาคมฺม มหาปชาปติ โคตมี พุทฺธํ สรณํ คตา, ธมฺมํ สรณํ คตา, สงฺฆํ สรณํ คตาฯ ภควนฺตํ, ภนฺเต, อาคมฺม มหาปชาปติ โคตมี ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา มุสาวาทา ปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทฎฺฐานา ปฏิวิรตาฯ ภควนฺตํ, ภนฺเต, อาคมฺม มหาปชาปติ โคตมี พุเทฺธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคตา , ธเมฺม อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคตา, สเงฺฆ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคตา อริยกเนฺตหิ สีเลหิ สมนฺนาคตาฯ ภควนฺตํ, ภนฺเต, อาคมฺม มหาปชาปติ โคตมี ทุเกฺข นิกฺกงฺขา, ทุกฺขสมุทเย นิกฺกงฺขา, ทุกฺขนิโรเธ นิกฺกงฺขา, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย นิกฺกงฺขาฯ ภควาปิ, ภนฺเต, พหูปกาโร มหาปชาปติยา โคตมิยา’’ติฯ

๓๗๘. ‘‘เอวเมตํ , อานนฺทฯ ยํ หานนฺท, ปุคฺคโล ปุคฺคลํ อาคมฺม พุทฺธํ สรณํ คโต โหติ, ธมฺมํ สรณํ คโต โหติ, สงฺฆํ สรณํ คโต โหติ, อิมสฺสานนฺท, ปุคฺคลสฺส อิมินา ปุคฺคเลน น สุปฺ

ปติการํ วทามิ, ยทิทํ – อภิวาทน-ปจฺจุฏฺฐาน-อญฺชลิกมฺม สามีจิกมฺมจีวรปิณฺฑปาตเสนาสน
คิลา- นปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานุปฺปทาเนนฯ

“ยํ หานนฺท, ปุคฺคโล ปุคฺคลํ อาคมฺม ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิ
วิรโต โหติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ, มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ, สุราเมรยมชฺช
ปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ, อิมสฺสานนฺท, ปุคฺคลสฺส อิมินา ปุคฺคเลน น สุปฺปติการํ วทามิ,
ยทิทํ – อภิวาทน-ปจฺจุฏฺฐาน-อญฺชลิกมฺม-สามีจิกมฺมจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลา-
นปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานุปฺปทาเนนฯ

“ยํ หานนฺท, ปุคฺคโล ปุคฺคลํ อาคมฺม พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ, ธ
มฺเม… สงฺเฆ… อริยกนฺเตหิ สีเลหิ สมนฺนาคโต โหติ, อิมสฺสานนฺท, ปุคฺคลสฺส อิมินา ปุคฺค
เลน น สุปฺปติการํ วทามิ, ยทิทํ – อภิวาทน-ปจฺจุฏฺฐาน-อญฺชลิกมฺม-สามีจิกมฺมจีวรปิณฺฑ
ปาตเสนาสนคิลา- นปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานุปฺปทาเนนฯ

“ยํ หานนฺท, ปุคฺคโล ปุคฺคลํ อาคมฺม ทุกฺเข นิกฺกงฺโข โหติ, ทุกฺขสมุทเย นิกฺกงฺโข
โหติ, ทุกฺขนิโรเธ นิกฺกงฺโข โหติ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย นิกฺกงฺโข โหติ, อิมสฺสาน
นฺท, ปุคฺคลสฺส อิมินา ปุคฺคเลน น สุปฺปติการํ วทามิ, ยทิทํ – อภิวาทน-ปจฺจุฏฺฐานอญฺชลิ
กมฺม-สามีจิกมฺม-จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลา- นปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานุปฺปทาเนนฯ

๓๗๙. “จุทฺทส โข ปนิมานนฺท, ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ กตมา จุทฺทส? ตถาคเต
อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ ทานํ เทติ – อยํ ปฐมา ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ ปเจฺจกสมฺพุทฺเธ
[ปเจฺจกพุทฺเธ (สี. ปี.)] ทานํ เทติ – อยํ ทุติยา ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ ตถาคตสาวเก
อรหนฺเต ทานํ เทติ – อยํ ตติยา ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺเน
ทานํ เทติ – อยํ จตุตฺถี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ อนาคามิสฺส ทานํ เทติ – อยํ ปญฺจมี ปาฏิ
ปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺเน ทานํ เทติ – อยํ ฉฏฺฐี ปาฏิปุคฺคลิกา
ทกฺขิณาฯ สกทาคามิสฺส ทานํ เทติ – อยํ สตฺตมี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ สกทาคามิผล
สจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺเน ทานํ เทติ – อยํ อฏฺฐมี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ โสตาปนฺเน ทานํ
เทติ – อยํ นวมี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺเน ทานํ เทติ –
อยํ ทสมี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ พาหิรเก กาเมสุ วีตราเค ทานํ เทติ – อยํ เอกาทสมี ปาฏิ
ปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ ปุถุชฺชนสีลวนฺเต ทานํ เทติ – อยํ ทฺวาทสมี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ ปุ
ถุชฺชนทุสฺสีเล ทานํ เทติ – อยํ เตรสมี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาฯ ติรจฺฉานคเต ทานํ เทติ –
อยํ จุทฺทสมี ปาฏิปุคฺคลิกา ทกฺขิณาติฯ

“ตตฺรานนฺท, ติรจฺฉานคเต ทานํ ทตฺวา สตคุณา ทกฺขิณา ปาฏิกงฺขิตพฺพา, ปุถุชฺชนทุสฺ
สีเล ทานํ ทตฺวา สหสฺสคุณา ทกฺขิณา ปาฏิกงฺขิตพฺพา, ปุถุชฺชนสีลวนฺเต ทานํ ทตฺวา สต
สหสฺสคุณา ทกฺขิณา ปาฏิกงฺขิตพฺพา, พาหิรเก กาเมสุ วีตราเค ทานํ ทตฺวา โกฏิสตสหสฺส
คุณา ทกฺขิณา ปาฏิกงฺขิตพฺพา, โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺเน ทานํ ทตฺวา อสงฺเขฺยยา
อปฺปเมยฺยา ทกฺขิณา ปาฏิกงฺขิตพฺพา, โก ปน วาโท โสตาปนฺเน, โก ปน วาโท สกทาคามิ
ผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺเน, โก ปน วาโท สกทาคามิสฺส, โก ปน วาโท อนาคามิผลสจฺฉิกิริยา
ย ปฏิปนฺเน, โก ปน วาโท อนาคามิสฺส, โก ปน วาโท อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปนฺเน, โก
ปน วาโท อรหนฺเต, โก ปน วาโท ปเจฺจกสมฺพุทฺเธ, โก ปน วาโท ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมา
สมฺพุทฺเธ!

๓๘๐. ‘‘สตฺต โข ปนิมานนฺท, สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ กตมา สตฺต? พุทฺธปฺปมุเข อุภโตสเงฺฆ ทานํ เทติ – อยํ ปฐมา สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ ตถาคเต ปรินิพฺพุเต อุภโตสเงฺฆ ทานํ เทติ – อยํ ทุติยา สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ ภิกฺขุสเงฺฆ ทานํ เทติ – อยํ ตติยา สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ ภิกฺขุนิสเงฺฆ ทานํ เทติ – อยํ จตุตฺถี สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ ‘เอตฺตกา เม ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ สงฺฆโต อุทฺทิสฺสถา’ติ ทานํ เทติ – อยํ ปญฺจมี สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ ‘เอตฺตกา เม ภิกฺขู สงฺฆโต อุทฺทิสฺสถา’ติ ทานํ เทติ – อยํ ฉฏฺฐี สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ ‘เอตฺตกา เม ภิกฺขุนิโย สงฺฆโต อุทฺทิสฺสถา’ติ ทานํ เทติ – อยํ สตฺตมี สงฺฆคตา ทกฺขิณาฯ

‘‘ภวิสฺสนฺติ โข ปนานนฺท, อนาคตมทฺธานํ โคตฺรภุโน กาสาวกณฺฐา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมาฯ เตสุ ทุสฺสีเลสุ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ ทสฺสนฺติฯ ตทาปาหํ, อานนฺท, สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ อสเงฺขยฺยํ อปฺปเมยฺยํ วทามิฯ น เตฺววาหํ, อานนฺท, เกนจิ ปริยาเยน สงฺฆคตาย ทกฺขิณาย ปาฏิปุคฺคลิกํ ทานํ มหปฺผลตรํ วทามิฯ

๓๘๑. ‘‘จตโสฺส โข อิมา, อานนฺท, ทกฺขิณา วิสุทฺธิโยฯ กตมา จตโสฺส? อตฺถานนฺท, ทกฺขิณา ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโตฯ อตฺถานนฺท, ทกฺขิณา ปฏิคฺคาหกโต วิสุชฺฌติ โน ทายกโตฯ อตฺถานนฺท, ทกฺขิณา เนว ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโตฯ อตฺถานนฺท, ทกฺขิณา ทายกโต เจว วิสุชฺฌติ ปฏิคฺคาหกโต จฯ

‘‘กถญฺจานนฺท, ทกฺขิณา ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโต? อิธานนฺท, ทายโก โหติ สีลวา กลฺยาณธโมฺม, ปฏิคฺคาหกา โหนฺติ ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา – เอวํ โข, อานนฺท, ทกฺขิณา ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโตฯ

‘‘กถญฺจานนฺท, ทกฺขิณา ปฏิคฺคาหกโต วิสุชฺฌติ โน ทายกโต? อิธานนฺท, ทายโก โหติ ทุสฺสีโล ปาปธโมฺม, ปฏิคฺคาหกา โหนฺติ สีลวโนฺต [สีลวนฺตา (สี.)] กลฺยาณธมฺมา – เอวํ โข, อานนฺท, ทกฺขิณา ปฏิคฺคาหกโต วิสุชฺฌติ โน ทายกโตฯ

‘‘กถญฺจานนฺท, ทกฺขิณา เนว ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโต? อิธานนฺท, ทายโก จ โหติ ทุสฺสีโล ปาปธโมฺม, ปฏิคฺคาหกา จ โหนฺติ ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา – เอวํ โข, อานนฺท, ทกฺขิณา เนว ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโตฯ

‘‘กถญฺจานนฺท, ทกฺขิณา ทายกโต เจว วิสุชฺฌติ ปฏิคฺคาหกโต จ? อิธานนฺท, ทายโก จ โหติ สีลวา กลฺยาณธโมฺม, ปฏิคฺคาหกา จ โหนฺติ สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา – เอวํ โข, อานนฺท, ทกฺขิณา ทายกโต เจว วิสุชฺฌติ ปฏิคฺคาหกโต จฯ อิมา โข, อานนฺท, จตโสฺส ทกฺขิณา วิสุทฺธิโย’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

๓๘๒.‘‘โย สีลวา ทุสฺสีเลสุ ททาติ ทานํ,
ธเมฺมน ลทฺธํ [ลทฺธา (สี. ปี.)] สุปสนฺนจิโตฺต;
อภิสทฺทหํ กมฺมผลํ อุฬารํ,
สา ทกฺขิณา ทายกโต วิสุชฺฌติฯ

‘‘โย ทุสฺสีโล สีลวเนฺตสุ ททาติ ทานํ,
อธเมฺมน ลทฺธํ อปฺปสนฺนจิโตฺต;

อนภิสทฺทหํ กมฺมผลํ อุฬารํ,
สา ทกฺขิณา ปฏิคฺคาหกโต วิสุชฺฌติฯ

‘‘โย ทุสฺสีโล ทุสฺสีเลสุ ททาติ ทานํ,
อธมฺเมน ลทฺธํ อปฺปสนฺนจิตฺโต;
อนภิสทฺทหํ กมฺมผลํ อุฬารํ,
น ตํ ทานํ วิปุลปฺผลนฺติ พฺรูมิฯ

‘‘โย สีลวา สีลวนฺเตสุ ททาติ ทานํ,
ธมฺเมน ลทฺธํ สุปสนฺนจิตฺโต;
อภิสทฺทหํ กมฺมผลํ อุฬารํ,
ตํ เว ทานํ วิปุลปฺผลนฺติ พฺรูมิ [สา ทกฺขิณา เนวุภโต วิสุชฺฌติ (สี. ปี.)]ฯ

‘‘โย วีตราโค วีตราเคสุ ททาติ ทานํ,
ธมฺเมน ลทฺธํ สุปสนฺนจิตฺโต;
อภิสทฺทหํ กมฺมผลํ อุฬารํ,
ตํ เว ทานํ อามิสทานานมคฺค’’ [ตํ เว ทานํ วิปุลนฺติ พฺรูมิ (สี.)] นฺติฯ

ทกฺขิณาวิภงฺคสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทฺวาทสมํฯ

วิภงฺควโคฺค นิฏฺฐิโต จตุโตฺถฯ

ตสฺสุทฺทานํ –
ภเทฺทกานนฺทกจฺจาน, โลมสกงฺคิยาสุโภ;
มหากมฺมสฬายตนวิภงฺคา, อุเทฺทสอรณา ธาตุ สจฺจํฯ

ทกฺขิณาวิภงฺคสุตฺตนฺติฯ

๕. สฬายตนวคฺค

๑. อนาถปิณฺฑิโกวาทสุตฺตํ

๓๘๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามេฯ เตน โข ปน สมเยน อนาถปิณฺฑิโก คหปติ อาพาธิโก โหติ ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ อถ โข อนาถปิณฺฑิโก คหปติ อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ – ‘‘เอหิ ตฺวํ, อมฺโภ ปุริส, เยน ภควา เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทาหิ [วนฺทาหิ เอวญฺจ วเทหิ (สพฺพตฺถ) อญฺญสุเตฺตสุ ปน นตฺถิ] – ‘อนาถปิณฺฑิโก, ภเนฺต, คหปติ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติฯ เยน จายสฺมา สาริปุโตฺต เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปาเท สิรสา วนฺทาหิ [วนฺทาหิ เอวญฺจ วเทหิ (สพฺพตฺถ) อญฺญสุเตฺตสุ ปน นตฺถิ] – ‘อนาถปิณฺฑิโก, ภเนฺต, คหปติ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ โส อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปาเท สิรสา วนฺทตี’ติฯ เอวญฺจ วเทหิ – ‘สาธุ กิร, ภเนฺต, อายสฺมา สาริปุโตฺต เยน อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’’ติฯ

‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข โส ปุริโส อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติสฺส ปฏิสฺสุตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ปุริโส ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อนาถปิณฺฑิโก, ภเนฺต, คหปติ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ โส ภควโต ปาเท สิรสา วนฺทตี’’ติฯ เยน จายสฺมา สาริปุโตฺต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข โส ปุริโส อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อนาถปิณฺฑิโก, ภเนฺต, คหปติ อาพาธิโก ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ โส อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปาเท สิรสา วนฺทติ; เอวญฺจ วเทติ – ‘สาธุ กิร, ภเนฺต, อายสฺมา สาริปุโตฺต เยน อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’’ติฯ อธิวาเสสิ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต ตุณฺหีภาเวนฯ

๓๘๔. อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อายสฺมตา อานเนฺทน ปจฺฉาสมเณน เยน อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติสฺส นิเวสนํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ นิสชฺช โข อายสฺมา สาริปุโตฺต อนาถปิณฺฑิกํ คหปติํ เอตทโวจ – ‘‘กจฺจิ เต, คหปติ, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ? กจฺจิ เต ทุกฺขา เวทนา ปฏิกฺกมนฺติ, โน อภิกฺกมนฺติ; ปฏิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน อภิกฺกโม’’ติ?

‘‘น เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต สาริปุตฺต, พลวา ปุริโส ติเณฺหน สิขเรน มุทฺธนิ [มุทฺธานํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อภิมเตฺถยฺย [อภิมเนฺถยฺย (สี. ปี.)]; เอวเมว โข เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, อธิมตฺตา วาตา มุทฺธนิ [โอหนนฺติ (สฺยา. กํ.)] อูหนนฺติ [อธิมตฺตา วาตา สีสํ ปริกนฺตนฺติ (สี. สฺยา. กํ.)]ฯ น เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต สาริปุตฺต, พลวา ปุริโส ทเฬฺหน วรตฺตขเณฺฑน สีเส สีสเวฐํ ทเทยฺย; เอวเมว โข เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, อธิมตฺตา สีเส สีสเวทนาฯ น เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต สาริปุตฺต, ทโกฺข โคฆาตโก วา โคฆาตกเนฺตวาสี วา ติเณฺหน

โควิกนฺตเนน กุจฺฉึ ปริกเนฺตยฺย; เอวเมว โข เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉึ ปริกนฺตนฺติฯ น เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ, ภเนฺต สาริปุตฺต, เทฺว พลวนฺโต ปุริสา ทุพฺพลตรํ ปุริสํ นานาพาหาสุ คเหตฺวา องฺคารกาสุยา สนฺตาเปยฺยุํ, สมฺปริตาเปยฺยุํ; เอวเมว โข เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, อธิมโตฺต กายสฺมึ ฑาโหฯ น เม, ภเนฺต สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโม’’ติฯ

๓๘๕. ‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น จกฺขุํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม จกฺขุนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น โสตํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม โสตนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น ฆานํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม ฆานนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น ชิวฺหํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม ชิวฺหานิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น กายํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม กายนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น มนํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม มโนนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น รูปํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม รูปนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น สทฺทํ อุปาทิยิสฺสามิ…เป.… น คนฺธํ อุปาทิยิสฺสามิ… น รสํ อุปาทิยิสฺสามิ… น โผฏฺฐพฺพํ อุปาทิยิสฺสามิ… น ธมฺมํ อุปาทิยิสฺสามิ น จ เม ธมฺมนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น จกฺขุวิญฺญาณํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม จกฺขุวิญฺญาณนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น โสตวิญฺญาณํ อุปาทิยิสฺสามิ… น ฆานวิญฺญาณํ อุปาทิยิสฺสามิ… น ชิวฺหาวิญฺญาณํ อุปาทิยิสฺสามิ… น กายวิญฺญาณํ อุปาทิยิสฺสามิ… น มโนวิญฺญาณํ อุปาทิยิสฺสามิ น จ เม มโนวิญฺญาณนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น จกฺขุสมฺผสฺสํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม จกฺขุสมฺผสฺสนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น โสตสมฺผสฺสํ อุปาทิยิสฺสามิ… น ฆานสมฺผสฺสํ อุปาทิยิสฺสามิ… น ชิวฺหาสมฺผสฺสํ อุปาทิยิสฺสามิ… น กายสมฺผสฺสํ อุปาทิยิสฺสามิ… น มโนสมฺผสฺสํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม มโนสมฺผสฺสนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น จกฺขุสมฺผสฺสชํ เวทนํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม จกฺขุสมฺผสฺสชาเวทนานิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต , คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น โสตสมฺผสฺสชํ เวทนํ อุปาทิยิสฺสามิ… น ฆานสมฺผสฺสชํ เวทนํ อุปาทิยิสฺสามิ… น ชิวฺหาสมฺผสฺสชํ เวทนํ อุปาทิยิสฺสามิ… น กาย

สมฺผสฺสชํ เวทนํ อุปาทิยิสฺสามิ… น มโนสมฺผสฺสชํ เวทนํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม มโน สมฺผสฺสชาเวทนานิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

๓๘๖. ‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น ปถวีธาตุํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม ปถวีธาตุนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น อาโปธาตุํ อุปาทิยิสฺสามิ… น เตโชธาตุํ อุปาทิยิสฺสามิ… น วาโยธาตุํ อุปาทิยิสฺสามิ… น อากาสธาตุํ อุปาทิยิสฺสามิ… น วิญฺญาณธาตุํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม วิญฺญาณธาตุนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น รูปํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม รูปนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น เวทนํ อุปาทิยิสฺสามิ… น สญฺญํ อุปาทิยิสฺสามิ… น สงฺขาเร อุปาทิยิสฺสามิ… น วิญฺญาณํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม วิญฺญาณนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น อากาสานญฺจายตนํ อุปาทิยิสฺสามิ , น จ เม อากาสานญฺจายตนนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติ ฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปาทิยิสฺสามิ… น อากิญฺจญฺญายตนํ อุปาทิยิสฺสามิ… น เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปาทิยิสฺสามิ น จ เม เนวสญฺญานาสญฺญายตนนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ

‘‘ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น อิธโลกํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม อิธโลกนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘น ปรโลกํ อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม ปรโลกนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพํฯ ตสฺมาติห เต, คหปติ, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ – ‘ยมฺปิ เม ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุปริเยสิตํ อนุจริตํ มนสา ตมฺปิ น อุปาทิยิสฺสามิ, น จ เม ตํนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ภวิสฺสตี’ติฯ เอวญฺหิ เต, คหปติ, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติฯ

๓๘๗. เอวํ วุตฺเต, อนาถปิณฺฑิโก คหปติ ปโรทิ, อสฺสูนิ ปวตฺเตสิฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท อนาถปิณฺฑิกํ คหปตึ เอตทโวจ – ‘‘โอลียสิ โข ตฺวํ, คหปติ, สํสีทสิ โข ตฺวํ, คหปตี’’ติ? ‘‘นาหํ, ภนฺเต อานนฺท, โอลียามิ, นปิ สํสีทามิ; อปิ จ เม ทีฆรตฺตํ สตฺถา ปยิรุปาสิโต มโนภาวนียา จ ภิกฺขู; น จ เม เอวรูปี ธมฺมี กถา สุตปุพฺพา’’ติฯ ‘‘น โข, คหปติ, คิหีนํ โอทาตวสนานํ เอวรูปี ธมฺมี กถา ปฏิภาติ; ปพฺพชิตานํ โข, คหปติ, เอวรูปี ธมฺมี กถา ปฏิภาตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภนฺเต สาริปุตฺต, คิหีนมฺปิ โอทาตวสนานํ เอวรูปี ธมฺมี กถา ปฏิภาตุฯ สนฺติ หิ, ภนฺเต, กุลปุตฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา, อสฺสวนตา ธมฺมสฺส ปริหายนฺติ; ภวิสฺสนฺติ ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร’’ติฯ

อถ โข อายสฺมา จ สาริปุตฺโต อายสฺมา จ อานนฺโท อนาถปิณฺฑิกํ คหปตึ อิมินา โอวาเทน โอวทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึสุฯ อถ โข อนาถปิณฺฑิโก คหปติ, อจิรปกฺกนฺเต อายสฺมนฺเต จ สาริปุตฺเต อายสฺมนฺเต จ อานนฺเท , กาลมกาสิ ตุสิตํ กายํ อุปปชฺชิฯ อถ โข อนาถปิณฺฑิโก เทวปุตฺโต อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺโณ เกวลกปฺปํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข อนาถปิณฺฑิโก เทวปุตฺโต ภควนฺตํ คาถาหิ อชฺฌภาสิ –

‘‘อิทญฺหิ ตํ เชตวนํ, อิสิสงฺฆนิเสวิตํ;
อาวุตฺถํ ธมฺมราเชน, ปีติสญฺชนนํ มมฯ

‘‘กมฺมํ วิชฺชา จ ธมฺโม จ, สีลํ ชีวิตมุตฺตมํ;
เอเตน มจฺจา สุชฺฌนฺติ, น โคเตฺตน ธเนน วาฯ

‘‘ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน;
โยนิโส วิจิเน ธมฺมํ, เอวํ ตตฺถ วิสุชฺฌติฯ

‘‘สาริปุโตฺตว ปญฺญาย, สีเลน อุปสเมน;
โยปิ ปารงฺคโต ภิกฺขุ, เอตาวปรโม สิยา’’ติฯ

อิทมโวจ อนาถปิณฺฑิโก เทวปุโตฺตฯ สมนุโญฺญ สตฺถา อโหสิฯ อถ โข อนาถปิณฺฑิโก เทวปุโตฺต – ‘‘สมนุโญฺญ เม สตฺถา’’ติ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถว นฺตรธายิฯ

๓๘๘. อถ โข ภควา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘อิมํ, ภิกฺขเว, รตฺติํ อญฺญตโร เทวปุโตฺต อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวโณฺณ เกวลกปฺปํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิโต โข โส เทวปุโตฺต มํ คาถาหิ อชฺฌภาสิ –

‘‘อิทญฺหิ ตํ เชตวนํ, อิสิสงฺฆนิเสวิตํ;
อาวุตฺถํ ธมฺมราเชน, ปีติสญฺชนนํ มมฯ

‘‘กมฺมํ วิชฺชา จ ธมฺโม จ, สีลํ ชีวิตมุตฺตมํ;
เอเตน มจฺจา สุชฺฌนฺติ, น โคเตฺตน ธเนน วาฯ

‘‘ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน;
โยนิโส วิจิเน ธมฺมํ, เอวํ ตตฺถ วิสุชฺฌติฯ

‘‘สาริปุโตฺตว ปญฺญาย, สีเลน อุปสเมน;
โยปิ ปารงฺคโต ภิกฺขุ, เอตาวปรโม สิยา’’ติฯ

‘‘อิทมโวจ , ภิกฺขเว, โส เทวปุโตฺตฯ ‘สมนุโญฺญ เม สตฺถา’ติ มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายี’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โส หิ นูน โส, ภเนฺต, อนาถปิณฺฑิโก เทวปุโตฺต ภวิสฺสติฯ อนาถปิณฺฑิโก, ภเนฺต, คหปติ อายสฺมเนฺต สาริปุเตฺต อภิปฺปสโนฺน อโหสี’’ติฯ ‘‘สาธุ, สาธุ, อานนฺท! ยาวตกํ โข, อานนฺท, ตกฺกาย ปตฺตพฺพํ, อนุปฺปตฺตํ ตํ ตยาฯ อนาถปิณฺฑิโก โส, อานนฺท, เทวปุโตฺต’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

อนาถปิณฺฑิโกวาทสุตฺตํ นิฎฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. ฉนฺนวาทสุตฺตํ

๓๘๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา จ สาริปุตฺโต อายสฺมา จ มหาจุนฺโท อายสฺมา จ ฉนฺโน คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต วิหรนฺติฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา ฉนฺโน อาพาธิโก โหติ ทุกฺขิโต พาฬฺหคิลาโนฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยนายสฺมา มหาจุนฺโท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ มหาจุนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘อายามาวุโส จุนฺท, เยนายสฺมา ฉนฺโน เตนุปสงฺกมิสฺสาม คิลานปุจฺฉกา’’ติฯ ‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข อายสฺมา มหาจุนฺโท อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ

อถ โข อายสฺมา จ สาริปุตฺโต อายสฺมา จ มหาจุนฺโท เยนายสฺมา ฉนฺโน เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมตา ฉนฺเนน สทฺธึ สโมฺมทึสุฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ เอตทโวจ – ‘‘กจฺจิ เต, อาวุโส ฉนฺน, ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียํ? กจฺจิ เต ทุกฺขา เวทนา ปฏิกฺกมนฺติ, โน อภิกฺกมนฺติ; ปฏิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน อภิกฺกโม’’ติ?

‘‘น เม, อาวุโส สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ , อาวุโส สาริปุตฺต, พลวา ปุริโส ติเณฺหน สิขเรน มุทฺธนิ อภิมเตฺถยฺย; เอวเมว โข เม, อาวุโส สาริปุตฺต, อธิมตฺตา วาตา มุทฺธนิ อูหนนฺติฯ น เม, อาวุโส สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ, อาวุโส สาริปุตฺต, พลวา ปุริโส ทเฬฺหน วรตฺตกฺขณฺฑเน สีเส สีสเวฐํ ทเทยฺย; เอวเมว โข เม, อาวุโส สาริปุตฺต, อธิมตฺตา สีเส สีสเวทนาฯ น เม, อาวุโส สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ, อาวุโส สาริปุตฺต, ทโกฺข โคฆาตโก วา โคฆาตกเนฺตวาสี วา ติเณฺหน โควิกนฺตเนน กุจฺฉึ ปริกเนฺตยฺย; เอวเมว โข เม, อาวุโส สาริปุตฺต, อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉึ ปริกนฺตนฺติฯ น เม, อาวุโส สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ เสยฺยถาปิ, อาวุโส สาริปุตฺต, เทฺว พลวโนฺต ปุริสา ทุพฺพลตรํ ปุริสํ นานาพาหาสุ คเหตฺวา องฺคารกาสุยา สนฺตาเปยฺยุํ สมฺปริตาเปยฺยุํ; เอวเมว โข เม, อาวุโส สาริปุตฺต, อธิมโตฺต กายสฺมึ ฑาโหฯ น เม, อาวุโส สาริปุตฺต, ขมนียํ น ยาปนียํฯ พาฬฺหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนฺติ, โน ปฏิกฺกมนฺติ; อภิกฺกโมสานํ ปญฺญายติ, โน ปฏิกฺกโมฯ สตฺถํ, อาวุโส สาริปุตฺต, อาหริสฺสามิ, นาวกงฺขามิ ชีวิต’’นฺติฯ

๓๙๐. ‘‘มายสฺมา ฉโนฺน สตฺถํ อาหเรสิฯ ยาเปตายสฺมา ฉโนฺนฯ ยาเปนฺตํ มยํ อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ อิจฺฉามฯ สเจ อายสฺมโต ฉนฺนสฺส นตฺถิ สปฺปายานิ โภชนานิ, อหํ อายสฺมโต ฉนฺนสฺส สปฺปายานิ โภชนานิ ปริเยสิสฺสามิฯ สเจ อายสฺมโต ฉนฺนสฺส นตฺถิ สปฺปายานิ เภสชฺชานิ, อหํ อายสฺมโต ฉนฺนสฺส สปฺปายานิ เภสชฺชานิ ปริเยสิสฺสามิฯ สเจ อายสฺมโต ฉนฺนสฺส นตฺถิ ปติรูปา อุปฏฺฐากา, อหํ อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ อุปฏฺฐหิสฺสามิฯ มายสฺมา ฉโนฺน สตฺถํ อาหเรสิฯ ยาเปตายสฺมา ฉโนฺนฯ ยาเปนฺตํ มยํ อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ อิจฺฉามา’’ติฯ

‘‘นปิ เม, อาวุโส สาริปุตฺต, นตฺถิ สปฺปายานิ โภชนานิ; นปิ เม นตฺถิ สปฺปายานิ เภสชฺชานิ; นปิ เม นตฺถิ ปติรูปา อุปฏฺฐากา; อปิ จาวุโส สาริปุตฺต , ปริจิโณฺณ เม สตฺถา ทีฆรตฺตํ มนาเปเนว โน อมนาเปนฯ เอตญฺหิ, อาวุโส สาริปุตฺต, สาวกสฺส ปติรูปํ ยํ สตฺถารํ ปริจเรยฺย

มนาเปเนว โน อมนาเปนฯ ‘อนุปวชฺชํ ฉนฺโน ภิกฺขุ สตฺถํ อาหริสฺสตี’ติ เอวเมตํ [เอวเมว โข ตฺวํ (ก.)], อาวุโส สาริปุตฺต, ธาเรหี’’ติฯ ‘‘ปุเจฺฉยฺยาม มยํ อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ กญฺจิเทว เทสํ, สเจ อายสฺมา ฉนฺโน โอกาสํ กโรติ ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายา’’ติฯ ‘‘ปุจฺฉาวุโส สาริปุตฺต, สุตฺวา เวทิสฺสามี’’ติฯ

๓๙๑. ‘‘จกฺขุํ, อาวุโส ฉนฺน, จกฺขุวิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสสิ? โสตํ, อาวุโส ฉนฺน, โสตวิญฺญาณํ…เป.… ฆานํ, อาวุโส ฉนฺน, ฆานวิญฺญาณํ… ชิวฺหํ, อาวุโส ฉนฺน, ชิวฺหาวิญฺญาณํ … กายํ, อาวุโส ฉนฺน, กายวิญฺญาณํ… มนํ, อาวุโส ฉนฺน, มโนวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสสี’’ติ?

‘‘จกฺขุํ, อาวุโส สาริปุตฺต, จกฺขุวิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสามิฯ โสตํ, อาวุโส สาริปุตฺต…เป.… ฆานํ, อาวุโส สาริปุตฺต… ชิวฺหํ, อาวุโส สาริปุตฺต… กายํ, อาวุโส สาริปุตฺต… มนํ, อาวุโส สาริปุตฺต, มโนวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสามี’’ติฯ

๓๙๒. ‘‘จกฺขุสฺมึ, อาวุโส ฉนฺน, จกฺขุวิญฺญาเณ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ กึ ทิสฺวา กึ อภิญฺญาย จกฺขุํ จกฺขุวิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสสิ? โสตสฺมึ, อาวุโส ฉนฺน, โสตวิญฺญาเณ … ฆานสฺมึ, อาวุโส ฉนฺน, ฆานวิญฺญาเณ… ชิวฺหาย, อาวุโส ฉนฺน, ชิวฺหาวิญฺญาเณ… กายสฺมึ, อาวุโส ฉนฺน, กายวิญฺญาเณ… มนสฺมึ, อาวุโส ฉนฺน, มโนวิญฺญาเณ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ กึ ทิสฺวา กึ อภิญฺญาย มนํ มโนวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสสี’’ติ?

‘‘จกฺขุสฺมึ , อาวุโส สาริปุตฺต, จกฺขุวิญฺญาเณ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ นิโรธํ ทิสฺวา นิโรธํ อภิญฺญาย จกฺขุํ จกฺขุวิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสามิฯ โสตสฺมึ, อาวุโส สาริปุตฺต, โสตวิญฺญาเณ… ฆานสฺมึ, อาวุโส สาริปุตฺต, ฆานวิญฺญาเณ… ชิวฺหาย, อาวุโส สาริปุตฺต, ชิวฺหาวิญฺญาเณ… กายสฺมึ, อาวุโส สาริปุตฺต, กายวิญฺญาเณ… มนสฺมึ, อาวุโส สาริปุตฺต, มโนวิญฺญาเณ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ นิโรธํ ทิสฺวา นิโรธํ อภิญฺญา มนํ มโนวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสามี’’ติฯ

๓๙๓. เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา มหาจุโนฺท อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ เอตทโวจ – ‘‘ตสฺมาติห, อาวุโส ฉนฺน, อิทมฺปิ ตสฺส ภควโต สาสนํ [วจนํ (สี.)], นิจฺจกปฺปํ มนสิ กาตพฺพํ – ‘นิสฺสิตสฺส จลิตํ, อนิสฺสิตสฺส จลิตํ นตฺถิฯ จลิเต อสติ ปสฺสทฺธิ, ปสฺสทฺธิยา สติ นติ น โหติฯ นติยา อสติ อาคติคติ น โหติฯ อาคติคติยา อสติ จุตูปปาโต น โหติฯ จุตูปปาเต อสติ เนวิธ น หุรํ น อุภยมนฺตเรนฯ เอเสวโนฺต ทุกฺขสฺสา’’’ติฯ อถ โข อายสฺมา จ สาริปุโตฺต อายสฺมา จ มหาจุโนฺท อายสฺมนฺตํ ฉนฺนํ อิมินา โอวาเทน โอวทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกมึสุฯ

๓๙๔. อถ โข อายสฺมา ฉโนฺน อจิรปกฺกเนฺต อายสฺมเนฺต จ สาริปุเตฺต อายสฺมเนฺต จ มหาจุเนฺท สตฺถํ อาหเรสิฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควนฺตํ

เอตทโวจ – ‘‘อายสฺมตา, ภนฺเต, ฉนฺเนน สตฺถํ อาหริตํฯ ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย’’ติ? ‘‘นนุ เต, สาริปุตฺต, ฉนฺเนน ภิกฺขุนา สมฺมุขาเยว อนุปวชฺชตา พฺยากตา’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภนฺเต, ปุพฺพชิรํ [ปปฺปชิตญฺหิตํ (ก.), อุปวชฺชิตํ (ก.), ปุพฺพวิชฺชนํ, ปุพฺพวิชฺฌนํ, ปุพฺพวิจิรํ (สํยุตฺต เก)] นาม วชฺชิคาโมฯ ตตฺถายสฺมโต ฉนฺนสฺส มิตฺตกุลานิ สุหชฺชกุลานิ อุปวชฺชกุลานี’’ติฯ ‘‘โหนฺติ [โปสนฺติ (ก.)] เหเต, สาริปุตฺต, ฉนฺนสฺส ภิกฺขุโน มิตฺตกุลานิ สุหชฺชกุลานิ อุปวชฺชกุลานิฯ นาหํ, สาริปุตฺต, เอตฺตาวตา ‘สอุปวชฺโช’ติ วทามิฯ โย โข, สาริปุตฺต, อิมญฺจ กายํ นิกฺขิปติ อญฺญญฺจ กายํ อุปาทิยติ ตมหํ ‘สอุปวชฺโช’ติ วทามิฯ ตํ ฉนฺนสฺส ภิกฺขุโน นตฺถิฯ ‘อนุปวชฺชํ ฉนฺเนน ภิกฺขุ สตฺถํ อาหเรสี’ติ เอวเมตํ, สาริปุตฺต, ธาเรหี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

ฉนฺโนวาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํฯ

๓. ปุณฺโณวาทสุตฺตํ

๓๙๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข อายสฺมา ปุณฺโณ สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา ปุณฺโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สาธุ มํ, ภนฺเต, ภควา สํขิตฺเตน โอวาเทน โอวทตุ, ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺย’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, ปุณฺณ, สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา ปุณฺโณ ภควโต ปจฺจสฺโสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘สนฺติ โข, ปุณฺณ, จกฺขุวิญฺญेยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ ตํ เจ ภิกฺขุ อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ตํ อภินนฺทโต อภิวทโต อชฺโฌสาย ติฏฺฐโต อุปฺปชฺชติ นนฺที [นนฺทิ (สฺยา. กํ.)]ฯ ‘นนฺทีสมุทยา ทุกฺขสมุทโย, ปุณฺณา’ติ วทามิฯ

‘‘สนฺติ โข, ปุณฺณ, โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา… ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา… ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา… กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา… มโนวิญฺเญยฺยา ธมฺมา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ ตํ เจ ภิกฺขุ อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ตํ อภินนฺทโต อภิวทโต อชฺโฌสาย ติฏฺฐโต อุปฺปชฺชติ นนฺทีฯ ‘นนฺทีสมุทยา ทุกฺขสมุทโย, ปุณฺณา’ติ วทามิฯ

‘‘สนฺติ จ โข, ปุณฺณ, จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ ตํ เจ ภิกฺขุ นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาชฺโฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ตํ อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนชฺโฌสาย ติฏฺฐโต นนฺที นิรุชฺฌติฯ ‘นนฺทีนิโรธา ทุกฺขนิโรโธ, ปุณฺณา’ติ วทามิฯ

‘‘สนฺติ จ โข, ปุณฺณ, โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา… ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา… ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา… กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา… มโนวิญฺเญยฺยา ธมฺมา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ ตํ เจ ภิกฺขุ นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาชฺโฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ตํ อนภินนฺทโต อนภิวทโต อนชฺโฌสาย ติฏฺฐโต นนฺที นิรุชฺฌติฯ ‘นนฺทีนิโรธา ทุกฺขนิโรโธ, ปุณฺณา’ติ วทามิฯ

“อิมินา จ ตฺวํ ปุณฺณ, มยา สํขิเตฺตน โอวาเทน โอวทิโต กตรสฺมึ ชนปเท วิหริสฺสสี”ติ? “อิมินาหํ, ภเนฺต, ภควตา สํขิเตฺตน โอวาเทน โอวทิโต, อตฺถิ สุนาปรโนฺต นาม ชนปโท, ตตฺถาหํ วิหริสฺสามี”ติฯ

๓๙๖. “จณฺฑา โข, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา; ผรุสา โข, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสาฯ สเจ ตํ, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา อโกฺกสิสฺสนฺติ ปริภาสิสฺสนฺติ, ตตฺถ เต, ปุณฺณ, กินฺติ ภวิสฺสตี”ติ? “สเจ มํ, ภเนฺต, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา อโกฺกสิสฺสนฺติ ปริภาสิสฺสนฺติ, ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ – ‘ภทฺทกา [ภทฺรกา (ก.)] วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, สุภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, ยํ เม นยิเม ปาณินา ปหารํ เทนฺตี’ติฯ เอวเมตฺถ [เอวเมฺมตฺถ (?)], ภควา, ภวิสฺสติ; เอวเมตฺถ, สุคต, ภวิสฺสตี”ติฯ

“สเจ ปน เต, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ปาณินา ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ ปน เต, ปุณฺณ, กินฺติ ภวิสฺสตี”ติ? “สเจ เม, ภเนฺต, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ปาณินา ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ – ‘ภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, สุภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, ยํ เม นยิเม เลฑฺฑุนา ปหารํ เทนฺตี’ติฯ เอวเมตฺถ, ภควา, ภวิสฺสติ; เอวเมตฺถ, สุคต, ภวิสฺสตี”ติฯ

“สเจ ปน เต, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา เลฑฺฑุนา ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ ปน เต, ปุณฺณ, กินฺติ ภวิสฺสตี”ติ? “สเจ เม, ภเนฺต, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา เลฑฺฑุนา ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ – ‘ภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, สุภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, ยํ เม นยิเม ทเณฺฑน ปหารํ เทนฺตี’ติฯ เอวเมตฺถ, ภควา, ภวิสฺสติ; เอวเมตฺถ, สุคต, ภวิสฺสตี”ติฯ

“สเจ ปน เต, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ทเณฺฑน ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ ปน เต, ปุณฺณ, กินฺติ ภวิสฺสตี”ติ? “สเจ เม, ภเนฺต, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ทเณฺฑน ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ – ‘ภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, สุภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, ยํ เม นยิเม สเตฺถน ปหารํ เทนฺตี’ติฯ เอวเมตฺถ, ภควา, ภวิสฺสติ; เอวเมตฺถ, สุคต, ภวิสฺสตี”ติฯ

“สเจ ปน เต, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา สเตฺถน ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ ปน เต, ปุณฺณ, กินฺติ ภวิสฺสตี”ติ? “สเจ เม, ภเนฺต, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา สเตฺถน ปหารํ ทสฺสนฺติ, ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ – ‘ภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, สุภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา, ยํ มํ [ยํ เม (สี. ปี. ก.)] นยิเม ติเณฺหน สเตฺถน ชีวิตา โวโรเปนฺตี’ติฯ เอวเมตฺถ, ภควา, ภวิสฺสติ; เอวเมตฺถ, สุคต, ภวิสฺสตี”ติฯ

“สเจ ปน ตํ, ปุณฺณ, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ติเณฺหน สเตฺถน ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺติ, ตตฺถ ปน เต, ปุณฺณ, กินฺติ ภวิสฺสตี”ติ? “สเจ มํ, ภเนฺต, สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ติเณฺหน สเตฺถน ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺติ, ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ – ‘สนฺติ โข ภควโต สาวกา กาเย จ ชีวิเต จ อฎฺฎียมานา หรายมานา ชิคุจฺฉมานา สตฺถหารกํ ปริเยสนฺติฯ ตํ เม อิทํ อปริยิฎฺฐํเยว สตฺถหารกํ ลทฺธ’นฺติฯ เอวเมตฺถ, ภควา, ภวิสฺสติ; เอวเมตฺถ, สุคต, ภวิสฺสตี”ติฯ “สาธุ, สาธุ, ปุณฺณ! สกฺขิสฺสสิ โข ตฺวํ, ปุณฺณ, อิมินา ทมูปสเมน สมนฺนาคโต สุนาปรนฺตสฺมึ ชนปเท วิหริตุํฯ ยสฺสทานิ ตฺวํ, ปุณฺณ, กาลํ มญฺญสี”ติฯ

๓๙๗. อถ โข อายสฺมา ปุณฺโณ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เยน สุนาปรนฺโต ชนปโท เตน จาริกํ ปกฺกามิฯ อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน เยน สุนาปรนฺโต ชนปโท ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ อายสฺมา ปุณฺโณ สุนาปรนฺตสฺมิํ ชนปเท วิหรติฯ อถ โข อายสฺมา ปุณฺโณ เตเนว อนฺตรวเสฺสน ปญฺจมตฺตานิ อุปาสกสตานิ ปฏิเวเทสิ [ปฏิปาเทสิ (สี. ปี.), ปฏิเทเสสิ (สฺยา. กํ.)], เตเนวนฺตรวเสฺสน ปญฺจมตฺตานิ อุปาสิกสตานิ ปฏิเวเทสิ, เตเนวนฺตรวเสฺสน ติโสฺส วิชฺชา สจฺฉากาสิฯ อถ โข อายสฺมา ปุณฺโณ อปเรน สมเยน ปรินิพฺพายิฯ

อถ โข สมฺพหุลา ภิกฺขู เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘โย โส, ภนฺเต, ปุณฺโณ นาม กุลปุตฺโต ภควตา สํขิตฺเตน โอวาเทน โอวทิโต โส กาลงฺกโตฯ ตสฺส กา คติ, โก อภิสมฺปราโย’’ติ? ‘‘ปณฺฑิโต, ภิกฺขเว, ปุณฺโณ กุลปุตฺโต ปจฺจปาทิ [สจฺจวาที ธมฺมวาที (ก.)] ธมฺมสฺสานุธมฺมํ, น จ มํ ธมฺมาธิกรณํ วิเหเฐสิฯ ปรินิพฺพุโต, ภิกฺขเว, ปุณฺโณ กุลปุตฺโต’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

ปุณฺโณวาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. นนฺทโกวาทสุตฺตํ

๓๙๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข มหาปชาปติโคตมี ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุนิสเตหิ สทฺธิํ เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข มหาปชาปติโคตมี ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โอวทตุ, ภนฺเต, ภควา ภิกฺขุนิโย; อนุสาสตุ, ภนฺเต, ภควา ภิกฺขุนิโย; กโรตุ, ภนฺเต, ภควา ภิกฺขุนีนํ ธมฺมิํ กถ’’นฺติ [ธมฺมิกถนฺติ (สฺยา. กํ. ก.)]ฯ

เตน โข ปน สมเยน เถรา ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย โอวทนฺติ ปริยาเยนฯ อายสฺมา นนฺทโก น อิจฺฉติ ภิกฺขุนิโย โอวทิตุํ ปริยาเยนฯ อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ‘‘กสฺส นุ โข, อานนฺท, อชฺช ปริยาโย ภิกฺขุนิโย โอวทิตุํ ปริยาเยนา’’ติ? ‘‘สเพฺพเหว, ภนฺเต, กโต [นนฺทกสฺส ภนฺเต (สี. ปี.)] ปริยาโย ภิกฺขุนิโย โอวทิตุํ ปริยาเยนฯ อยํ, ภนฺเต, อายสฺมา นนฺทโก น อิจฺฉติ ภิกฺขุนิโย โอวทิตุํ ปริยาเยนา’’ติฯ

อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ อามเนฺตสิ – ‘‘โอวท, นนฺทก, ภิกฺขุนิโย; อนุสาส, นนฺทก, ภิกฺขุนิโย; กโรหิ ตฺวํ, พฺราหฺมณ, ภิกฺขุนีนํ ธมฺมิํ กถ’’นฺติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข อายสฺมา นนฺทโก ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต อตฺตทุติโย เยน ราชการาโม เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสํสุ โข ตา ภิกฺขุนิโย อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน อาสนํ ปญฺญาเปสุํ, อุทกญฺจ ปาทานํ อุปฏฺฐเปสุํฯ นิสีทิ โข อายสฺมา นนฺทโก ปญฺญเตฺต อาสเนฯ นิสชฺช ปาเท ปกฺขาเลสิฯ ตาปิ โข ภิกฺขุนิโย อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข ตา ภิกฺขุนิโย อายสฺมา นนฺทโก เอตทโวจ – ‘‘ปฏิปุจฺฉกถา โข, ภคินิโย, ภวิสฺสติฯ ตตฺถ อาชานนฺตีหิ – ‘อาชานามา’ ติสฺส วจนียํ, น อาชานนฺตีหิ – ‘น อาชานามา’ ติสฺส วจนียํฯ ยสฺสา วา ปนสฺส กงฺขา วา วิมติ วา อหเมว ตตฺถ ปฏิปุจฺฉิตโพฺพ –

‘อิทํ, ภนฺเต, กถํ; อิมสฺส กฺวโตฺถ’’’ติ? ‘‘เอตฺตเกนปิ มยํ, ภนฺเต, อยฺยสฺส นนฺทกสฺส อตฺตมนา อภิรทฺธา [อภินนฺทาม (สฺยา. กํ.)] ยํ โน อโยฺย นนฺทโก ปวาเรตี’’ติฯ

๓๙๙. ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, จกฺขุ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ , ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, โสตํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… ฆานํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’… ‘‘ชิวฺหา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’… ‘‘กาโย นิโจฺจ วา อนิโจฺจ วา’’ติ? ‘‘อนิโจฺจ, ภนฺเต’’… ‘‘มโน นิโจฺจ วา อนิโจฺจ วา’’ติ? ‘‘อนิโจฺจ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ , กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ปุเพฺพว โน เอตํ, ภนฺเต, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฎฺฐํ – ‘อิติปิเม ฉ อชฺฌตฺติกา อายตนา อนิจฺจา’’’ติฯ ‘‘สาธุ, สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๐๐. ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, รูปา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, สทฺทา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต…เป.… คนฺธา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’… ‘‘รสา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’… ‘‘โผฎฺฐพฺพา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา , ภนฺเต’’… ‘‘ธมฺมา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ปุเพฺพว โน เอตํ, ภนฺเต, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฎฺฐํ – ‘อิติปิเม ฉ พาหิรา อายตนา อนิจฺจา’’’ติ ฯ ‘‘สาธุ, สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๐๑. ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, จกฺขุวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, โสตวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… ฆานวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’… ‘‘ชิวฺหาวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’… ‘‘กายวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’… ‘‘มโนวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วาติ’’? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ปุเพฺพว โน เอตํ, ภนฺเต, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฎฺฐํ – ‘อิติปิเม ฉ วิญฺญาณกายา อนิจฺจา’’’ติฯ ‘‘สาธุ, สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๐๒. ‘‘เสยฺยถาปิ , ภคินิโย, เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, วฎฺฎิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อจฺจิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อาภาปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมาฯ โย นุ โข, ภคินิโย, เอวํ วเทยฺย – ‘อมุสฺส เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ อนิจฺจํ วิ

ปริณามธมฺมํ, วฏฺฏิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อจฺจิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา; ยา จ ขฺวาสฺส อาภา สา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา'ติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตํ กิสฺส เหตุ''? ''อมุสฺส หิ, ภนฺเต, เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, วฏฺฏิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อจฺจิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา; ปเควสฺส อาภา อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา''ติฯ ''เอวเมว โข, ภคินิโย, โย นุ โข เอวํ วเทยฺย – 'ฉ โขเม อชฺฌตฺติกา อายตนา อนิจฺจา [อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา (?)]; ยญฺจ โข ฉ อชฺฌตฺติเก อายตเน ปฏิจฺจ ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺม'นฺติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตํ กิสฺส เหตุ''? ''ตชฺชํ ตชฺชํ, ภนฺเต, ปจฺจยํ ปฏิจฺจ ตชฺชา ตชฺชา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติฯ ตชฺชสฺส ตชฺชสฺส ปจฺจยสฺส นิโรธา ตชฺชา ตชฺชา เวทนา นิรุชฺฌนฺตี''ติฯ ''สาธุ, สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต''ฯ

๔๐๓. ''เสยฺยถาปิ, ภคินิโย, มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต มูลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ขนฺธปิ อนิโจฺจ วิปริณามธโมฺม, สาขาปลาสมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ฉายาปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมาฯ โย นุ โข, ภคินิโย, เอวํ วเทยฺย – 'อมุสฺส มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต มูลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ขนฺธปิ อนิโจฺจ วิปริณามธโมฺม, สาขาปลาสมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ยา จ ขฺวาสฺส ฉายา สา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา'ติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตํ กิสฺส เหตุ''? ''อมุสฺส หิ, ภนฺเต, มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต มูลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ขนฺธปิ อนิโจฺจ วิปริณามธโมฺม, สาขาปลาสมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ; ปเควสฺส ฉายา อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา''ติฯ ''เอวเมว โข, ภคินิโย, โย นุ โข เอวํ วเทยฺย – 'ฉ โขเม พาหิรา อายตนา อนิจฺจา [อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา (สี. ปี.)]ฯ ยญฺจ โข ฉ พาหิเร อายตเน ปฏิจฺจ ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺม'นฺติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตํ กิสฺส เหตุ''? ''ตชฺชํ ตชฺชํ, ภนฺเต, ปจฺจยํ ปฏิจฺจ ตชฺชา ตชฺชา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติฯ ตชฺชสฺส ตชฺชสฺส ปจฺจยสฺส นิโรธา ตชฺชา ตชฺชา เวทนา นิรุชฺฌนฺตี''ติฯ ''สาธุ, สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต''ฯ

๔๐๔. ''เสยฺยถาปิ, ภคินิโย, ทโกฺข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา คาวิํ วธิตฺวา ติเณฺหน โควิกนฺตเนน คาวิํ สงฺกเนฺตยฺย อนุปหจฺจ อนฺตรํ มํสกายํ อนุปหจฺจ พาหิรํ จมฺมกายํฯ ยํ ยเทว ตตฺถ อนฺตรา วิลิมํสํ [วิลิมํ (สี. ปี. ก.)] อนฺตรา นฺหารุ อนฺตรา พนฺธนํ ตํ ตเทว ติเณฺหน โควิกนฺตเนน สญฺฉิเนฺทยฺย สงฺกเนฺตยฺย สมฺปกเนฺตยฺย สมฺปริกเนฺตยฺยฯ สญฺฉินฺทิตฺวา สงฺกนฺติตฺวา สมฺปกนฺติตฺวา สมฺปริกนฺติตฺวา วิธุนิตฺวา พาหิรํ จมฺมกายํ เตเนว จเมฺมน ตํ คาวิํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา เอวํ วเทยฺย – 'ตเถวายํ คาวี สํยุตฺตา อิมินาว จเมฺมนา'ติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ ''ตํ กิสฺส เหตุ''? ''อมุ หิ, ภนฺเต, ทโกฺข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสี วา คาวิํ วธิตฺวา ติเณฺหน โควิกนฺตเนน คาวิํ สงฺกเนฺตยฺย อนุปหจฺจ อนฺตรํ มํสกายํ อนุปหจฺจ พาหิรํ จมฺมกายํฯ ยํ ยเทว ตตฺถ อนฺตรา วิลิมํสํ อนฺตรา นฺหารุ อนฺตรา พนฺธนํ ตํ ตเทว ติเณฺหน โควิกนฺตเนน สญฺฉิเนฺทยฺย สงฺกเนฺตยฺย สมฺปกเนฺตยฺย สมฺปริกเนฺตยฺยฯ สญฺฉินฺทิตฺวา สงฺกนฺติตฺวา สมฺปกนฺติตฺวา สมฺปริกนฺติตฺวา วิธุนิตฺวา พาหิรํ จมฺมกายํ เตเนว จเมฺมน ตํ คาวิํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา กิญฺจาปิ โส เอวํ วเทยฺย – 'ตเถวายํ คาวี สํยุตฺตา อิมินาว จเมฺมนา'ติ; อถ โข สา คาวี วิสํยุตฺตา เตเนว จเมฺมนา''ติฯ

‘‘อุปมา โข เม อยํ, ภคินิโย, กตา อตฺถสฺส วิญฺญาปนายฯ อยเมเวตฺถ อโตฺถ; ‘อนฺตรา มํสกาโย’ติ โข, ภคินิโย, ฉเนฺนตํ อชฺฌตฺติกานํ อายตนานํ อธิวจนํ; ‘พาหิโร จมฺมกาโย’ติ โข ภคินิโย, ฉเนฺนตํ พาหิรานํ อายตนานํ อธิวจนํ; ‘อนฺตรา วิลิมํสํ, อนฺตรา นฺหารุ, อนฺตรา พนฺธน’นฺติ โข, ภคินิโย, นนฺทีราคเสฺสตํ อธิวจนํ; ‘ติณฺหํ โควิกนฺตน’นฺติ โข, ภคินิโย, อริยาเยตํ ปญฺญาย อธิวจนํ; ยายํ อริยา ปญฺญา อนฺตรา กิเลสํ อนฺตรา สํโยชนํ อนฺตรา พนฺธนํ สญฺฉินฺทติ สงฺกนฺตติ สมฺปกนฺตติ สมฺปริกนฺตติฯ

๔๐๕. ‘‘สตฺต โข ปนิเม, ภคินิโย, โพชฺฌงฺคา, เยสํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ กตเม สตฺต? อิธ, ภคินิโย, ภิกฺขุ สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามิํ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ…เป…. วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามิํฯ อิเม โข, ภคินิโย, สตฺต โพชฺฌงฺคา, เยสํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’ติฯ

๔๐๖. อถ โข อายสฺมา นนฺทโก ตา ภิกฺขุนิโย อิมินา โอวาเทน โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิ – ‘‘คจฺฉถ, ภคินิโย; กาโล’’ติฯ อถ โข ตา ภิกฺขุนิโย อายสฺมโต นนฺทกสฺส ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฎฺฐายาสนา อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข ตา ภิกฺขุนิโย ภควา เอตทโวจ – ‘‘คจฺฉถ, ภิกฺขุนิโย; กาโล’’ติฯ อถ โข ตา ภิกฺขุนิโย ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมิํสุฯ อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺตีสุ ตาสุ ภิกฺขุนีสุ ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ตทหุโปสเถ จาตุทฺทเส น โหติ พหุโนชนสฺส กงฺขา วา วิมติ วา – ‘อูโน นุ โข จโนฺท, ปุโณฺณ นุ โข จโนฺท’ติ, อถ โข อูโน จโนฺทเตฺวว โหติฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ตา ภิกฺขุนิโย นนฺทกสฺส ธมฺมเทสนาย อตฺตมนา โหนฺติ โน จ โข ปริปุณฺณสงฺกปฺปา’’ติฯ

๔๐๗. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ อามเนฺตสิ – ‘‘เตน หิ ตฺวํ, นนฺทก, เสฺวปิ ตา ภิกฺขุนิโย เตเนโววาเทน โอวเทยฺยาสี’’ติฯ ‘‘เอวํ , ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา นนฺทโก ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข อายสฺมา นนฺทโก ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฎิกฺกโนฺต อตฺตทุติโย เยน ราชการาโม เตนุปสงฺกมิฯ อทฺทสํสุ โข ตา ภิกฺขุนิโย อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวาน อาสนํ ปญฺญาเปสุํ, อุทกญฺจ ปาทานํ อุปฎฺฐเปสุํฯ นิสีทิ โข อายสฺมา นนฺทโก ปญฺญเตฺต อาสเนฯ นิสชฺช ปาเท ปกฺขาเลสิฯ ตาปิ โข ภิกฺขุนิโย อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข ตา ภิกฺขุนิโย อายสฺมา นนฺทโก เอตทโวจ – ‘‘ปฎิปุจฺฉกถา โข, ภคินิโย, ภวิสฺสติฯ ตตฺถ อาชานนฺตีหิ ‘อาชานามา’ ติสฺส วจนีย๋, น อาชานนฺตีหิ ‘น อาชานามา’ ติสฺส วจนียํฯ ยสฺสา วา ปนสฺส กงฺขา วา วิมติ วา, อหเมว ตตฺถ ปฎิปุจฺฉิตโพฺพ – ‘อิทํ, ภเนฺต, กถํ; อิมสฺส กฺวโตฺถ’’’ติฯ ‘‘เอตฺตเกนปิ มยํ, ภเนฺต, อยฺยสฺส นนฺทกสฺส อตฺตมนา อภิรทฺธา ยํ โน อโยฺย นนฺทโก ปวาเรตี’’ติฯ

๔๐๘. ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, จกฺขุ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ , ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, โสตํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. ฆานํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต… ชิวฺหา… กาโย… มโน นิโจฺจ วา อนิโจฺจ วา’’ติ? ‘‘อนิโจฺจ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ปุพฺเพว โน เอตํ, ภนฺเต, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐํ – ‘อิติปิเม ฉ อชฺฌตฺติกา อายตนา อนิจฺจา’’’ติฯ ‘‘สาธุ สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๐๙. ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, รูปา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, สทฺทา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต…เป…. คนฺธา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต… รสา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต… โผฏฺฐพฺพา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต… ธมฺมา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ปุพฺเพว โน เอตํ, ภนฺเต, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐํ – ‘อิติปิเม ฉ พาหิรา อายตนา อนิจฺจา’’’ติฯ ‘‘สาธุ สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๑๐. ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภคินิโย, จกฺขุวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป…. โสตวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต… ฆานวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต… ชิวฺหาวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต… กายวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต… มโนวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ปุพฺเพว โน เอตํ, ภนฺเต, ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐํ – ‘อิติปิเม ฉ วิญฺญาณกายา อนิจฺจา’’’ติฯ ‘‘สาธุ สาธุ, ภคินิโย! เอวเญฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๑๑. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภคินิโย, เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, วฏฺฏิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อจฺจิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อาภาปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมาฯ โย นุ โข, ภคินิโย, เอวํ วเทยฺย – ‘อมุสฺส เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, วฏฺฏิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อจฺจิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา; ยา จ ขฺวาสฺส อาภา สา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา’ติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อมุสฺส หิ, ภนฺเต, เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต เตลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, วฏฺฏิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา, อจฺจิปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา ; ปเควสฺส อาภา อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา’’ติฯ ‘‘เอวเมว โข, ภคินิโย, โย นุ โข เอวํ วเทยฺย – ‘ฉ โขเม อชฺฌตฺติกา อายตนา อนิจฺจาฯ ยญฺจ โข ฉ อชฺฌตฺติเก อายตเน ปฏิจฺจ ปฏิสํเวเทติ

สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺม’นฺติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ตชฺชํ ตชฺชํ, ภนฺเต, ปจฺจยํ ปฏิจฺจ ตชฺชา ตชฺชา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติฯ ตชฺชสฺส ตชฺชสฺส ปจฺจยสฺส นิโรธา ตชฺชา ตชฺชา เวทนา นิรุชฺฌนฺตี’’ติฯ ‘‘สาธุ สาธุ, ภคินิโย! เอวเมฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๑๒. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภคินิโย, มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต มูลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ขนฺธปิ อนิโจฺจ วิปริณามธโมฺม, สาขาปลาสมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ฉายาปิ อนิจฺจา วิปริณามธมฺมาฯ โย นุ โข, ภคินิโย, เอวํ วเทยฺย – ‘อมุสฺส มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต มูลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ขนฺธปิ อนิโจฺจ วิปริณามธโมฺม, สาขาปลาสมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ; ยา จ ขฺวาสฺส ฉายา สา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา’ติ; สมฺมา นุ โข โส ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อมุสฺส หิ, ภนฺเต, มหโต รุกฺขสฺส ติฏฺฐโต สารวโต มูลมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ, ขนฺธปิ อนิโจฺจ วิปริณามธโมฺม, สาขาปลาสมฺปิ อนิจฺจํ วิปริณามธมฺมํ; ปเควสฺส ฉายา อนิจฺจา วิปริณามธมฺมา’’ติฯ ‘‘เอวเมว โข, ภคินิโย, โย นุ โข เอวํ วเทยฺย – ‘ฉ โขเม พาหิรา อายตนา อนิจฺจาฯ ยญฺจ โข พาหิเร อายตเน ปฏิจฺจ ปฏิสํเวเทติ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺม’นฺติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘ตชฺชํ ตชฺชํ, ภนฺเต, ปจฺจยํ ปฏิจฺจ ตชฺชา ตชฺชา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติฯ ตชฺชสฺส ตชฺชสฺส ปจฺจยสฺส นิโรธา ตชฺชา ตชฺชา เวทนา นิรุชฺฌนฺตี’’ติฯ ‘‘สาธุ สาธุ, ภคินิโย! เอวเมฺหตํ, ภคินิโย, โหติ อริยสาวกสฺส ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสโต’’ฯ

๔๑๓. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภคินิโย, ทโกฺข โคฆาตโก วา โคฆาตกเนฺตวาสี วา คาวึ วธิตฺวา ติเณฺหน โควิกนฺตเนน คาวึ สงฺกเนฺตยฺย อนุปหจฺจ อนฺตรํ มํสกายํ อนุปหจฺจ พาหิรํ จมฺมกายํฯ ยํ ยเทว ตตฺถ อนฺตรา วิลิมํสํ อนฺตรา นฺหารุ อนฺตรา พนฺธนํ ตํ ตเทว ติเณฺหน โควิกนฺตเนน สญฺฉิเนฺทยฺย สงฺกเนฺตยฺย สมฺปกเนฺตยฺย สมฺปริกเนฺตยฺยฯ สญฺฉินฺทิตฺวา สงฺกนฺติตฺวา สมฺปกนฺติตฺวา สมฺปริกนฺติตฺวา วิธุนิตฺวา พาหิรํ จมฺมกายํ เตเนว จเมฺมน ตํ คาวึ ปฏิจฺฉาเทตฺวา เอวํ วเทยฺย – ‘ตเถวายํ คาวี สํยุตฺตา อิมินาว จเมฺมนา’ติ; สมฺมา นุ โข โส, ภคินิโย, วทมาโน วเทยฺยา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กิสฺส เหตุ’’? ‘‘อมุ หิ, ภนฺเต, ทโกฺข โคฆาตโก วา โคฆาตกเนฺตวาสี วา คาวึ วธิตฺวา ติเณฺหน โควิกนฺตเนน คาวึ สงฺกเนฺตยฺย อนุปหจฺจ อนฺตรํ มํสกายํ อนุปหจฺจ พาหิรํ จมฺมกายํฯ ยํ ยเทว ตตฺถ อนฺตรา วิลิมํสํ อนฺตรา นฺหารุ อนฺตรา พนฺธนํ ตํ ตเทว ติเณฺหน โควิกนฺตเนน สญฺฉิเนฺทยฺย สงฺกเนฺตยฺย สมฺปกเนฺตยฺย สมฺปริกเนฺตยฺยฯ สญฺฉินฺทิตฺวา สงฺกนฺติตฺวา สมฺปกนฺติตฺวา สมฺปริกนฺติตฺวา วิธุนิตฺวา พาหิรํ จมฺมกายํ เตเนว จเมฺมน ตํ คาวึ ปฏิจฺฉาเทตฺวา กิญฺจาปิ โส เอวํ วเทยฺย – ‘ตเถวายํ คาวี สํยุตฺตา อิมินาว จเมฺมนา’ติ; อถ โข สา คาวี วิสํยุตฺตา เตเนว จเมฺมนา’’ติฯ

‘‘อุปมา โข เม อยํ, ภคินิโย, กตา อตฺถสฺส วิญฺญาปนาย อยเมเวตฺถ อโตฺถฯ ‘อนฺตรา มํสกาโย’ติ โข, ภคินิโย, ฉนฺนเนฺตํ อชฺฌตฺติกานํ อายตนานํ อธิวจนํ; ‘พาหิโร จมฺมกาโย’ติ โข, ภคินิโย, ฉนฺนเนฺตํ พาหิรานํ อายตนานํ อธิวจนํ; ‘อนฺตรา วิลิมํสํ อนฺตรา นฺหารุ อนฺตรา พนฺธน’นฺติ โข, ภคินิโย, นนฺทีราคเสฺสตํ อธิวจนํ; ‘ติณฺหํ โควิกนฺตน’นฺติ โข, ภคินิโย, อริยาเยตํ ปญฺญาย อธิวจนํ; ยายํ อริยา ปญฺญา อนฺตรา กิเลสํ อนฺตรา สํโยชนํ อนฺตรา พนฺธนํ สญฺฉินฺทติ สงฺกนฺตติ สมฺปกนฺตติ สมฺปริกนฺตติฯ

๔๑๔. “สตฺต โข ปนิเม, ภคินิโย, โพชฺฌงฺคา, เยสํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ กตเม สตฺต? อิธ, ภคินิโย, ภิกฺขุ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ…เป.… วีริยสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปีติสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… สมาธิสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ อิเม โข, ภคินิโย, สตฺต โพชฺฌงฺคา เยสํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี”ติฯ

๔๑๕. อถ โข อายสฺมา นนฺทโก ตา ภิกฺขุนิโย อิมินา โอวาเทน โอวทิตฺวา อุยฺโยเชสิ – “คจฺฉถ, ภคินิโย; กาโล”ติฯ อถ โข ตา ภิกฺขุนิโย อายสฺมโต นนฺทกสฺส ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา อายสฺมนฺตํ นนฺทกํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข ตา ภิกฺขุนิโย ภควา เอตทโวจ –“คจฺฉถ, ภิกฺขุนิโย; กาโล”ติฯ อถ โข ตา ภิกฺขุนิโย ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมึสุฯ อถ โข ภควา อจิรปกฺกนฺตีสุ ตาสุ ภิกฺขุนีสุ ภิกฺขู อามเนฺตสิ – “เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส น โหติ พหุโน ชนสฺส กงฺขา วา วิมติ วา – ‘อูโน นุ โข จโนฺท, ปุโณฺณ นุ โข จโนฺท’ติ, อถ โข ปุโณฺณ จโนฺทเตฺวว โหติ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ตา ภิกฺขุนิโย นนฺทกสฺส ธมฺมเทสนาย อตฺตมนา เจว ปริปุณฺณสงฺกปฺปา จฯ ตาสํ, ภิกฺขเว, ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุนิสตานํ ยา ปจฺฉิมิตา ภิกฺขุนี สา [ยา ปจฺฉิมา ภิกฺขุนี, สา (สี. สฺยา. กํ. ปี.), ยา ปจฺฉิมิกา, ตา ภิกฺขุนิโย (ก.)] โสตาปนฺนา อวินิปาตธมฺมา นิยตา สโมฺพธิปรายนา”ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

นนฺทโกวาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ จตุตฺถํฯ

๕. จูฬราหุโลวาทสุตฺตํ

๔๑๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข ภควโต รโหคตสฺส ปฏิสลฺลีนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ – “ปริปกฺกา โข ราหุลสฺส วิมุตฺติปริปาจนิยา ธมฺมาฯ ยํนูนาหํ ราหุลํ อุตฺตริํ อาสวานํ ขเย วิเนยฺย”นฺติฯ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต อายสฺมนฺตํ ราหุลํ อามเนฺตสิ – “คณฺหาหิ, ราหุล, นิสีทนํ; เยน อนฺธวนํ เตนุปสงฺกมิสฺสาม ทิวาวิหารายา”ติ ฯ “เอวํ, ภเนฺต”ติ โข อายสฺมา ราหุโล ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา นิสีทนํ อาทาย ภควนฺตํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธิฯ

เตน โข ปน สมเยน อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ ภควนฺตํ อนุพนฺธานิ โหนฺติ – “อชฺช ภควา อายสฺมนฺตํ ราหุลํ อุตฺตริํ อาสวานํ ขเย วิเนสฺสตี”ติฯ อถ โข ภควา อนฺธวนํ อโชฺฌคาเหตฺวา อญฺญตรสฺมิํ รุกฺขมูเล ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อายสฺมาปิ โข ราหุโล ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ ราหุลํ ภควา เอตทโวจ –

๔๑๗. “ตํ กิํ มญฺญสิ, ราหุล, จกฺขุ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา”ติ? “อนิจฺจํ, ภเนฺต ”ฯ “ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา”ติ? “ทุกฺขํ, ภเนฺต”ฯ “ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ

สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ราหุล, รูปา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ราหุล, จกฺขุวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ราหุล, จกฺขุสมฺผสฺโส นิจฺโจ วา อนิจฺโจ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺโจ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ราหุล, ยมิทํ [ยมฺปิทํ (สี. ก.)] จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

๔๑๘. ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ ราหุล, โสตํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… ฆานํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต…เป.… ชิวฺหา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต…เป.… กาโย นิจฺโจ วา อนิจฺโจ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺโจ, ภนฺเต…เป.… มโน นิจฺโจ วา อนิจฺโจ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺโจ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ –‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ ราหุล, ธมฺมา นิจฺจา วา อนิจฺจา วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจา, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ ราหุล, มโนวิญฺญาณํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ ราหุล, มโนสมฺผสฺโส นิจฺโจ วา อนิจฺโจ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺโจ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, ราหุล, ยมิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ, ตมฺปิ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภนฺเต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ กลฺลํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุํ – ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภนฺเต’’ฯ

๔๑๙. ‘‘เอวํ ปสฺสํ, ราหุล, สุตวา อริยสาวโก จกฺขุสฺมึ [จกฺขุสฺมิมฺปิ (สฺยา. กํ.) เอวมิตเรสุปิ] นิพฺพินฺทติ, รูเปสุ นิพฺพินฺทติ, จกฺขุวิญฺญาเณ นิพฺพินฺทติ, จกฺขุสมฺผสฺเส นิพฺพินฺทติ, ยมิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ ตสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ โสตสฺมึ นิพฺพินฺทติ, สเทฺทสุ นิพฺพินฺทติ…เป.… , ฆานสฺมึ นิพฺพินฺทติ, คเนฺธสุ นิพฺพินฺทติ… ชิวฺหาย นิพฺพินฺทติ, รเสสุ นิพฺพินฺทติ… กายสฺมึ นิพฺพินฺทติ, โผฎฺฐเพฺพสุ นิพฺพินฺทติ… มนสฺมึ นิพฺพินฺทติ, ธเมฺมสุ นิพฺพินฺทติ, มโนวิญฺญาเณ นิพฺพินฺทติ, มโนสมฺผเสฺส นิพฺพินฺทติ, ยมิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺ

ญาณคตํ ตสฺมิมฺปิ นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ, วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา ราหุโล ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน อายสฺมโต ราหุลสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิฯ ตาสญฺจ อเนกานํ เทวตาสหสฺสานํ วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติฯ

จูฬราหุโลวาทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. ฉฉกฺกสุตฺตํ

๔๒๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามเฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทนฺเต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘ธมฺมํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสสฺสามิ, ยทิทํ – ฉ ฉกฺกานิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานิ, ฉ พาหิรานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานิ, ฉ วิญฺญาณกายา เวทิตพฺพา, ฉ ผสฺสกายา เวทิตพฺพา, ฉ เวทนากายา เวทิตพฺพา, ฉ ตณฺหากายา เวทิตพฺพาฯ

๔๒๑. ‘‘‘ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? จกฺขายตนํ, โสตายตนํ, ฆานายตนํ, ชิวฺหายตนํ , กายายตนํ, มนายตนํฯ ‘ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิทํ ปฐมํ ฉกฺกํฯ

‘‘‘ฉ พาหิรานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํ ฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? รูปายตนํ, สทฺทายตนํ, คนฺธายตนํ, รสายตนํ, โผฏฺฐพฺพายตนํ, ธมฺมายตนํฯ ‘ฉ พาหิรานิ อายตนานิ เวทิตพฺพานี’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิทํ ทุติยํ ฉกฺกํฯ

‘‘‘ฉ วิญฺญาณกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตญฺจ ปฏิจฺจ สเทฺท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณํ, ฆานญฺจ ปฏิจฺจ คเนฺธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหญฺจ ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายญฺจ ปฏิจฺจ โผฏฺฐเพฺพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ, มนญฺจ ปฏิจฺจ ธเมฺม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํฯ ‘ฉ วิญฺญาณกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิทํ ตติยํ ฉกฺกํฯ

‘‘‘ฉ ผสฺสกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส; โสตญฺจ ปฏิจฺจ สเทฺท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส; ฆานญฺจ ปฏิจฺจ คเนฺธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส; ชิวฺหญฺจ ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส; กายญฺจ ปฏิจฺจ โผฏฺฐเพฺพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส; มนญฺจ

ปฏิจฺจ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺสฯ ‘ฉ ผสฺสกายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิทํ จตุตฺถํ ฉกฺกํฯ

“‘ฉ เวทนากายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา; โสตญฺจ ปฏิจฺจ สเทฺท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา; ฆานญฺจ ปฏิจฺจ คเนฺธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา; ชิวฺหญฺจ ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา; กายญฺจ ปฏิจฺจ โผฎฺฐเพฺพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา; มนญฺจ ปฏิจฺจ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนาฯ ‘ฉ เวทนากายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิทํ ปญฺจมํ ฉกฺกํฯ

“‘ฉ ตณฺหากายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ โข ปเนตํ วุตฺตํฯ กิเญฺจตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํ? จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา; โสตญฺจ ปฏิจฺจ สเทฺท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณํ…เป.… ฆานญฺจ ปฏิจฺจ คเนฺธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณํ… ชิวฺหญฺจ ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณํ… กายญฺจ ปฏิจฺจ โผฎฺฐเพฺพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ… มนญฺจ ปฏิจฺจ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหาฯ ‘ฉ ตณฺหากายา เวทิตพฺพา’ติ – อิติ ยํ ตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตํฯ อิทํ ฉฎฺฐํ ฉกฺกํฯ

๔๒๒. “‘จกฺขุ อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ จกฺขุสฺส อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘จกฺขุ อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ จกฺขุ อนตฺตาฯ

“‘รูปา อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ รูปานํ อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘รูปา อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ จกฺขุ อนตฺตา, รูปา อนตฺตาฯ

“‘จกฺขุวิญฺญาณํ อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ จกฺขุวิญฺญาณสฺส อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘จกฺขุวิญฺญาณํ อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ จกฺขุ อนตฺตา, รูปา อนตฺตา, จกฺขุวิญฺญาณํ อนตฺตาฯ

“‘จกฺขุสมฺผโสฺส อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ จกฺขุสมฺผสฺสสฺส อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ ฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘จกฺขุสมฺผโสฺส อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ จกฺขุ อนตฺตา, รูปา อนตฺตา, จกฺขุวิญฺญาณํ อนตฺตา, จกฺขุสมฺผโสฺส อนตฺตาฯ

“‘เวทนา อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ เวทนาย อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘เวทนา อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ จกฺขุ อนตฺตา, รูปา อนตฺตา, จกฺขุวิญฺญาณํ อนตฺตา, จกฺขุสมฺผโสฺส อนตฺตา, เวทนา อนตฺตาฯ

‘‘‘ตณฺหา อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ ตณฺหาย อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘ตณฺหา อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ จกฺขุ อนตฺตา, รูปา อนตฺตา, จกฺขุวิญฺญาณํ อนตฺตา, จกฺขุสมฺผสฺส อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา, ตณฺหา อนตฺตาฯ

๔๒๓. ‘‘‘โสตํ อตฺตา’ติ โย วเทยฺย…เป.… ‘ฆานํ อตฺตา’ติ โย วเทยฺย… ‘ชิวฺหา อตฺตา’ติ โย วเทยฺย… ‘กาโย อตฺตา’ติ โย วเทยฺย… ‘มโน อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ มนสฺส อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘มโน อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ มโน อนตฺตาฯ

‘‘‘ธมฺมา อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ ธมฺมานํ อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘ธมฺมา อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ มโน อนตฺตา, ธมฺมา อนตฺตาฯ

‘‘‘มโนวิญฺญาณํ อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ มโนวิญฺญาณสฺส อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘มโนวิญฺญาณํ อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ มโน อนตฺตา, ธมฺมา อนตฺตา, มโนวิญฺญาณํ อนตฺตาฯ

‘‘‘มโนสมฺผสฺส อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ มโนสมฺผสฺสสฺส อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘มโนสมฺผสฺส อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ มโน อนตฺตา, ธมฺมา อนตฺตา, มโนวิญฺญาณํ อนตฺตา, มโนสมฺผสฺส อนตฺตาฯ

‘‘‘เวทนา อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ เวทนาย อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘เวทนา อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ มโน อนตฺตา, ธมฺมา อนตฺตา, มโนวิญฺญาณํ อนตฺตา, มโนสมฺผสฺส อนตฺตา, เวทนา อนตฺตาฯ

‘‘‘ตณฺหา อตฺตา’ติ โย วเทยฺย ตํ น อุปปชฺชติฯ ตณฺหาย อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ จ เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติฯ ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติ – ‘ตณฺหา อตฺตา’ติ โย วเทยฺยฯ อิติ มโน อนตฺตา, ธมฺมา อนตฺตา, มโนวิญฺญาณํ อนตฺตา, มโนสมฺผสฺส อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา, ตณฺหา อนตฺตาฯ

๔๒๔. ‘‘อยํ โข ปน, ภิกฺขเว, สกฺกายสมุทยคามินี ปฏิปทา – จกฺขุํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ; รูเป ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ; จกฺขุวิญฺญาณํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ; จกฺขุสมฺผสฺสํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ; เวทนํ ‘เอตํ มม , เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ; ตณฺหํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ; โสตํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ…เป.… ฆานํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ…เป.… ชิวฺหํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ…เป.

… กายํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ…เป…. มนํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ, ธมฺเม ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ, มโนวิญฺญาณํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ, มโนสมฺผสฺสํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ, เวทนํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ, ตณฺหํ ‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ

‘‘อยํ โข ปน, ภิกฺขเว, สกฺกายนิโรธคามินี ปฏิปทา – จกฺขุํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ รูเป ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ จกฺขุวิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ จกฺขุสมฺผสฺสํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ เวทนํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ตณฺหํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ โสตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ…เป…. ฆานํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ… ชิวฺหํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ… กายํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติ… มนํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ธมฺเม ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ มโนวิญฺญาณํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ มโนสมฺผสฺสํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ เวทนํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ ตณฺหํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’ติ สมนุปสฺสติฯ

๔๒๕. ‘‘จกฺขุญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วาฯ โส สุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ราคานุสโย อนุเสติฯ ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬิํ กนฺทติ สโมฺมหํ อาปชฺชติฯ ตสฺส ปฏิฆานุสโย อนุเสติฯ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน ตสฺสา เวทนาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ตสฺส อวิชฺชานุสโย อนุเสติฯ โส วต, ภิกฺขเว, สุขาย เวทนาย ราคานุสยํ อปฺปหาย ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสยํ อปฺปฏิวิโนเทตฺวา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย อวิชฺชานุสยํ อสมูหนิตฺวา อวิชฺชํ อปฺปหาย วิชฺชํ อนุปฺปาเทตฺวา ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺขสฺสนฺตกโร ภวิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

‘‘โสตญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ สทฺเท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณํ…เป…. ฆานญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ คนฺเธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณํ…เป…. ชิวฺหญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณํ…เป…. กายญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ โผฏฺฐพฺเพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ…เป…. มนญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ ธมฺเม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วาฯ โส สุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน อภินนฺทติ อภิวทติ อชฺโฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ราคานุสโย อนุเสติฯ ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬิํ กนฺทติ สโมฺมหํ อาปชฺชติฯ ตสฺส ปฏิฆานุสโย อนุเสติฯ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน ตสฺสา เวทนาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ตสฺส อวิชฺชานุสโย อนุเสติฯ โส วต, ภิกฺขเว, สุขาย เวทนาย ราคานุสยํ อปฺปหาย ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสยํ อปฺปฏิวิโนเทตฺวา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย อวิชฺชานุสยํ อสมูหนิตฺวา อวิชฺชํ อปฺปหาย วิชฺชํ อนุปฺปาเทตฺวา ทิฏฺเฐว ธมฺเม ทุกฺขสฺสนฺตกโร ภวิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

๔๒๖. ‘‘จกฺขุญฺจ , ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ, ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วาฯ โส สุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ราคานุสโย นานุเสติฯ ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน น โสจติ น กิลมติ ปริเทวติ น อุรตฺตาฬิํ กนฺทติ น สโมฺมหํ อาปชฺชติฯ ตสฺส ปฏิฆานุสโย นานุเสติฯ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน ตสฺสา เวทนาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส อวิชฺชานุสโย นานุเสติฯ โส วต, ภิกฺขเว, สุขาย เวทนาย ราคานุสยํ ปหาย ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสยํ ปฏิวิโนเทตฺวา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย อวิชฺชานุสยํ สมูหนิตฺวา อวิชฺชํ ปหาย วิชฺชํ อุปฺปาเทตฺวา ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร ภวิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

‘‘โสตญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ สเทฺท จ อุปฺปชฺชติ โสตวิญฺญาณํ…เป.…ฯ

‘‘ฆานญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ คเนฺธ จ อุปฺปชฺชติ ฆานวิญฺญาณํ…เป.…ฯ

‘‘ชิวฺหญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ รเส จ อุปฺปชฺชติ ชิวฺหาวิญฺญาณํ…เป.… ฯ

‘‘กายญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ โผฏฺฐเพฺพ จ อุปฺปชฺชติ กายวิญฺญาณํ…เป.…ฯ

‘‘มนญฺจ, ภิกฺขเว, ปฏิจฺจ ธเมฺม จ อุปฺปชฺชติ มโนวิญฺญาณํ ติณฺณํ สงฺคติ ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วาฯ โส สุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน นาภินนฺทติ นาภิวทติ นาโชฺฌสาย ติฏฺฐติฯ ตสฺส ราคานุสโย นานุเสติฯ ทุกฺขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน น โสจติ น กิลมติ น ปริเทวติ น อุรตฺตาฬิํ กนฺทติ น สโมฺมหํ อาปชฺชติฯ ตสฺส ปฏิฆานุสโย นานุเสติฯ อทุกฺขมสุขาย เวทนาย ผุฏฺโฐ สมาโน ตสฺสา เวทนาย สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ตสฺส อวิชฺชานุสโย นานุเสติฯ โส วต, ภิกฺขเว, สุขาย เวทนาย ราคานุสยํ ปหาย ทุกฺขาย เวทนาย ปฏิฆานุสยํ ปฏิวิโนเทตฺวา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย อวิชฺชานุสยํ สมูหนิตฺวา อวิชฺชํ ปหาย วิชฺชํ อุปฺปาเทตฺวา ทิเฏฺฐว ธเมฺม ทุกฺขสฺสนฺตกโร ภวิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

๔๒๗. ‘‘เอวํ ปสฺสํ, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก จกฺขุสฺมิํ [จกฺขุสฺมิมฺปิ (สฺยา. กํ.) เอวมิตเรสุปิ] นิพฺพินฺทติ, รูเปสุ นิพฺพินฺทติ, จกฺขุวิญฺญาเณ นิพฺพินฺทติ, จกฺขุสมฺผเสฺส นิพฺพินฺทติ, เวทนาย นิพฺพินฺทติ, ตณฺหาย นิพฺพินฺทติฯ โสตสฺมิํ นิพฺพินฺทติ, สเทฺทสุ นิพฺพินฺทติ…เป.… ฆานสฺมิํ นิพฺพินฺทติ, คเนฺธสุ นิพฺพินฺทติ… ชิวฺหาย นิพฺพินฺทติ, รเสสุ นิพฺพินฺทติ… กายสฺมิํ นิพฺพินฺทติ, โผฏฺฐเพฺพสุ นิพฺพินฺทติ… มนสฺมิํ นิพฺพินฺทติ, ธเมฺมสุ นิพฺพินฺทติ, มโนวิญฺญาเณ นิพฺพินฺทติ, มโนสมฺผเสฺส นิพฺพินฺทติ, เวทนาย นิพฺพินฺทติ, ตณฺหาย นิพฺพินฺทติฯ นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ , วิราคา วิมุจฺจติฯ วิมุตฺตสฺมิํ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติฯ ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายา’ติ ปชานาตี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ อิมสฺมิํ โข ปน เวยฺยากรณสฺมิํ ภญฺญมาเน สฏฺฐิมตฺตานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิํสูติฯ

ฉฉกฺกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํฯ

๗. มหาสฬายตนิกสุตฺตํ

๔๒๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทนฺเต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘มหาสฬายตนิกํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิ กโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภนฺเต’’ติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

๔๒๙. ‘‘จกฺขุํ, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, รูเป อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, จกฺขุวิญฺญาณํ อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, จกฺขุสมฺผสฺสํ อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, ยมิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, จกฺขุสฺมิํ สารชฺชติ, รูเปสุ สารชฺชติ, จกฺขุวิญฺญาเณ สารชฺชติ, จกฺขุสมฺผเสฺส สารชฺชติ, ยมิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตสฺมิมฺปิ สารชฺชติฯ

‘‘ตสฺส สารตฺตสฺส สํยุตฺตสฺส สมฺมูฬฺหสฺส อสฺสาทานุปสฺสิโน วิหรโต อายติํ ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อุปจยํ คจฺฉนฺติฯ ตณฺหา จสฺส โปโนพฺภวิกา นนฺทีราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, สา จสฺส ปวฑฺฒติฯ ตสฺส กายิกาปิ ทรถา ปวฑฺฒนฺติ, เจตสิกาปิ ทรถา ปวฑฺฒนฺติ; กายิกาปิ สนฺตาปา ปวฑฺฒนฺติ , เจตสิกาปิ สนฺตาปา ปวฑฺฒนฺติ; กายิกาปิ ปริฬาหา ปวฑฺฒนฺติ, เจตสิกาปิ ปริฬาหา ปวฑฺฒนฺติฯ โส กายทุกฺขมฺปิ [กายิกทุกฺขมฺปิ (สฺยา. กํ.), กายิกํ ทุกฺขมฺปิ (ก.)] เจโตทุกฺขมฺปิ ปฏิสํเวเทติฯ

‘‘โสตํ , ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ…เป.… ฆานํ, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ…เป.… ชิวฺหํ, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ…เป.… กายํ, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ…เป.… มนํ, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, ธมฺเม, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, มโนวิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ , มโนสมฺผสฺสํ, ภิกฺขเว, อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, ยมิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ อชานํ อปสฺสํ ยถาภูตํ, มนสฺมิํ สารชฺชติ, ธเมฺมสุ สารชฺชติ, มโนวิญฺญาเณ สารชฺชติ, มโนสมฺผเสฺส สารชฺชติ, ยมิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตสฺมิมฺปิ สารชฺชติฯ

‘‘ตสฺส สารตฺตสฺส สํยุตฺตสฺส สมฺมูฬฺหสฺส อสฺสาทานุปสฺสิโน วิหรโต อายติํ ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อุปจยํ คจฺฉนฺติฯ ตณฺหา จสฺส โปโนพฺภวิกา นนฺทีราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, สา จสฺส ปวฑฺฒติฯ ตสฺส กายิกาปิ ทรถา ปวฑฺฒนฺติ, เจตสิกาปิ ทรถา ปวฑฺฒนฺติ; กายิกาปิ สนฺตาปา ปวฑฺฒนฺติ, เจตสิกาปิ สนฺตาปา ปวฑฺฒนฺติ; กายิกาปิ ปริฬาหา ปวฑฺฒนฺติ, เจตสิกาปิ ปริฬาหา ปวฑฺฒนฺติฯ โส กายทุกฺขมฺปิ เจโตทุกฺขมฺปิ ปฏิสํเวเทติฯ

๔๓๐. ‘‘จกฺขุญฺจ โข, ภิกฺขเว, ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, รูเป ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, จกฺขุวิญฺญาณํ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, จกฺขุสมฺผสฺสํ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, ยมิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, จกฺขุสฺมิํ น สารชฺชติ, รูเปสุ น สารชฺชติ, จกฺขุวิญฺญาเณ น สารชฺชติ, จกฺขุสมฺผเสฺส น สารชฺชติ, ยมิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตสฺมิมฺปิ น สารชฺชติฯ

‘‘ตสฺส อสารตฺตสฺส อสํยุตฺตสฺส อสมฺมูฬฺหสฺส อาทีนวานุปสฺสิโน วิหรโต อายติํ ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อปจยํ คจฺฉนฺติฯ ตณฺหา จสฺส โปโนพฺภวิกา นนฺทีราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, สา จสฺส ปหียติฯ ตสฺส กายิกาปิ ทรถา ปหียนฺติ, เจตสิกาปิ ทรถา ปหียนฺติ; กายิกาปิ

สนฺตาปา ปหียนฺติ, เจตสิกาปิ สนฺตาปา ปหียนฺติ; กายิกาปิ ปริฬาหา ปหียนฺตุนฺตฺติ , เจตสิกาปิ ปริฬาหา ปหียนฺติฯ โส กายสุขมฺปิ เจโตสุขมฺปิ ปฏิสํเวเทติฯ

๔๓๑. ''ยา ตถาภูตสฺส [ยถาภูตสฺส (สี. ปี.)] ทิฏฺฐิ สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ; โย ตถาภูตสฺส [ยถาภูตสฺส (สี. ปี.)] สงฺกปฺโป สฺวาสฺส โหติ สมฺมาสงฺกปฺโป; โย ตถาภูตสฺส [ยถาภูตสฺส (สี. ปี.)] วายาโม สฺวาสฺส โหติ สมฺมาวายาโม; ยา ตถาภูตสฺส [ยถาภูตสฺส (สี. ปี.)] สติ สาสฺส โหติ สมฺมาสติ; โย ตถาภูตสฺส [ยถาภูตสฺส (สี. ปี.)] สมาธิ สฺวาสฺส โหติ สมฺมาสมาธิฯ ปุพฺเพว โข ปนสฺส กายกมฺมํ วจีกมฺมํ อาชีโว สุปริสุทฺโธ โหติฯ เอวมสฺสายํ อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

''ตสฺส เอวํ อิมํ อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาวยโต จตฺตาโรปิ สติปฏฺฐานา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, จตฺตาโรปิ สมฺมปฺปธานา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, จตฺตาโรปิ อิทฺธิปาทา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, ปญฺจปิ อินฺทฺริยานิ ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, ปญฺจปิ พลานิ ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, สตฺตปิ โพชฺฌงฺคา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติฯ

''ตสฺสิเม เทฺว ธมฺมา ยุคนนฺธา [ยุคนทฺธา (สี. สฺยา. กํ.)] วตฺตนฺติ – สมโถ จ วิปสฺสนา จฯ โส เย ธมฺมา อภิญฺญา ปริเญฺญยฺยา เต ธเมฺม อภิญฺญา ปริชานาติฯ เย ธมฺมา อภิญฺญา ปหาตพฺพา เต ธเมฺม อภิญฺญา ปชหติฯ เย ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพา เต ธเมฺม อภิญฺญา ภาเวติฯ เย ธมฺมา อภิญฺญา สจฺฉิกาตพฺพา เต ธเมฺม อภิญฺญา สจฺฉิกโรติฯ

''กตเม จ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา ปริเญฺญยฺยา? 'ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา' ติสฺส วจนียํ, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเม ธมฺมา อภิญฺญา ปริเญฺญยฺยาฯ

''กตเม จ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา ปหาตพฺพา? อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จ – อิเม ธมฺมา อภิญฺญา ปหาตพฺพาฯ

''กตเม จ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพา? สมโถ จ วิปสฺสนา จ – อิเม ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพาฯ

''กตเม , ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา สจฺฉิกาตพฺพา? วิชฺชา จ วิมุตฺติ จ – อิเม ธมฺมา อภิญฺญา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

๔๓๒. ''โสตํ , ภิกฺขเว, ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ…เป.… ฆานํ ภิกฺขเว, ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ…เป.… ชิวฺหํ, ภิกฺขเว, ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ… กายํ, ภิกฺขเว, ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ… มนํ, ภิกฺขเว, ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, ธเมฺม ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, มโนวิญฺญาณํ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, มโนสมฺผสฺสํ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, ยมิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, มนสฺมึ น สารชฺชติ, ธเมฺมสุ น สารชฺชติ, มโนวิญฺญาเณ น สารชฺชติ, มโนสมฺผเสฺส น สารชฺชติ, ยมิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตสฺมิมฺปิ น สารชฺชติฯ

''ตสฺส อสารตฺตสฺส อสํยุตฺตสฺส อสมฺมูฬฺหสฺส อาทีนวานุปสฺสิโน วิหรโต อายตึ ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา อปจยํ คจฺฉนฺติฯ ตณฺหา จสฺส โปโนพฺภวิกา นนฺทีราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี , สา จสฺส ปหียติฯ ตสฺส กายิกาปิ ทรถา ปหียนฺติ, เจตสิกาปิ ทรถา ปหียนฺติ; กายิกาปิ

สนฺตาปา ปหียนฺติ, เจตสิกาปิ สนฺตาปา ปหียนฺติ; กายิกาปิ ปริฬาหา ปหียนฺติ, เจตสิกาปิ ปริฬาหา ปหียนฺติฯ โส กายสุขมฺปิ เจโตสุขมฺปิ ปฏิสํเวเทติฯ

๔๓๓. ''ยา ตถาภูตสฺส ทิฏฺฐิ สาสฺส โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ; โย ตถาภูตสฺส สงฺกปฺโป สฺวาสฺส โหติ สมฺมาสงฺกปฺโป; โย ตถาภูตสฺส วายาโม สฺวาสฺส โหติ สมฺมาวายาโม; ยา ตถาภูตสฺส สติ สาสฺส โหติ สมฺมาสติ; โย ตถาภูตสฺส สมาธิ สฺวาสฺส โหติ สมฺมาสมาธิฯ ปุพฺเพว โข ปนสฺส กายกมฺมํ วจีกมฺมํ อาชีโว สุปริสุทฺโธ โหติฯ เอวมสฺสายํ อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติฯ

''ตสฺส เอวํ อิมํ อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาวยโต จตฺตาโรปิ สติปฏฺฐานา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, จตฺตาโรปิ สมฺมปฺปธานา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, จตฺตาโรปิ อิทฺธิปาทา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, ปญฺจปิ อินฺทฺริยานิ ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, ปญฺจปิ พลานิ ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ, สตฺตปิ โพชฺฌงฺคา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติฯ

''ตสฺสิเม เทฺว ธมฺมา ยุคนนฺธา วตฺตนฺติ – สมโถ จ วิปสฺสนา จฯ โส เย ธมฺมา อภิญฺญา ปริเญฺญยฺยา เต ธเมฺม อภิญฺญา ปริชานาติฯ เย ธมฺมา อภิญฺญา ปหาตพฺพา เต ธเมฺม อภิญฺญา ปชหติฯ เย ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพา เต ธเมฺม อภิญฺญา ภาเวติฯ เย ธมฺมา อภิญฺญา สจฺฉิกาตพฺพา เต ธเมฺม อภิญฺญา สจฺฉิกโรติฯ

''กตเม จ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา ปริเญฺญยฺยา? 'ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา' ติสฺส วจนียํ, เสยฺยถิทํ – รูปุปาทานกฺขนฺโธ, เวทนุปาทานกฺขนฺโธ, สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธฯ อิเม ธมฺมา อภิญฺญา ปริเญฺญยฺยาฯ

''กตเม จ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา ปหาตพฺพา? อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จ – อิเม ธมฺมา อภิญฺญา ปหาตพฺพาฯ

''กตเม จ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพา? สมโถ จ วิปสฺสนา จ – อิเม ธมฺมา อภิญฺญา ภาเวตพฺพาฯ

''กตเม จ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อภิญฺญา สจฺฉิกาตพฺพา? วิชฺชา จ วิมุตฺติ จ – อิเม ธมฺมา อภิญฺญา สจฺฉิกาตพฺพา''ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

มหาสฬายตนิกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. นครวินฺเทยฺยสุตฺตํ

๔๓๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ เยน นครวินฺทํ นาม โกสลานํ พฺราหฺมณานํ คาโม ตทวสริฯ อสฺโสสุํ โข นครวินฺเทยฺยกา [นครวินฺทยฺยา (ก.)] พฺราหฺมณคหปติกา – ''สมโณ ขลุ, โภ, โคตโม สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต โกสเลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ นครวินฺทํ อนุปฺปตฺโตฯ ตํ โข ปน ภวนฺตํ โคตมํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต – 'อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ

ภควา’ติฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติฯ โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติฯ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี’’ติฯ

อถ โข นครวินฺเทยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อปฺเปกจฺเจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อปฺเปกจฺเจ ภควตา สทฺธึ สโมฺมทึสุ; สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อปฺเปกจฺเจ เยน ภควา เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อปฺเปกจฺเจ ภควโต สนฺติเก นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อปฺเปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺเน โข นครวินฺเทยฺยเก พฺราหฺมณคหปติเก ภควา เอตทโวจ –

๔๓๕. ‘‘สเจ โว, คหปตโย, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘กถํภูตา, คหปตโย, สมณพฺราหฺมณา น สกฺกาตพฺพา น ครุกาตพฺพา น มาเนตพฺพา น ปูเชตพฺพา’ติ? เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, คหปตโย, เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ เอวํ พฺยากเรยฺยาถ – ‘เย เต สมณพฺราหฺมณา จกฺขุวิญฺญเยฺยสุ รูเปสุ อวีตราคา อวีตโทสา อวีตโมหา, อชฺฌตฺตํ อวูปสนฺตจิตฺตา, สมวิสมํ จรนฺติ กาเยน วาจาย มนสา, เอวรูปา สมณพฺราหฺมณา น สกฺกาตพฺพา น ครุกาตพฺพา น มาเนตพฺพา น ปูเชตพฺพาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? มยมฺปิ หิ จกฺขุวิญฺญเยฺยสุ รูเปสุ อวีตราคา อวีตโทสา อวีตโมหา, อชฺฌตฺตํ อวูปสนฺตจิตฺตา, สมวิสมํ จราม กาเยน วาจาย มนสา, เตสํ โน สมจริยมฺปิ เหตํ อุตฺตริ อปสฺสตํฯ ตสฺมา เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา น สกฺกาตพฺพา น ครุกาตพฺพา น มาเนตพฺพา น ปูเชตพฺพาฯ เย เต สมณพฺราหฺมณา โสตวิญฺญเยฺยสุ สเทฺทสุ… ฆานวิญฺญเยฺยสุ คเนฺธสุ… ชิวฺหาวิญฺญเยฺยสุ รเสสุ… กายวิญฺญเยฺยสุ โผฏฺฐเพฺพสุ… มโนวิญฺญเยฺยสุ ธเมฺมสุ อวีตราคา อวีตโทสา อวีตโมหา, อชฺฌตฺตํ อวูปสนฺตจิตฺตา, สมวิสมํ จรนฺติ กาเยน วาจาย มนสา, เอวรูปา สมณพฺราหฺมณา น สกฺกาตพฺพา น ครุกาตพฺพา น มาเนตพฺพา น ปูเชตพฺพาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? มยมฺปิ หิ มโนวิญฺญเยฺยสุ ธเมฺมสุ อวีตราคา อวีตโทสา อวีตโมหา , อชฺฌตฺตํ อวูปสนฺตจิตฺตา, สมวิสมํ จราม กาเยน วาจาย มนสา, เตสํ โน สมจริยมฺปิ เหตํ อุตฺตริ อปสฺสตํฯ ตสฺมา เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา น สกฺกาตพฺพา น ครุกาตพฺพา น มาเนตพฺพา น ปูเชตพฺพา’ติฯ เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, คหปตโย, เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ เอวํ พฺยากเรยฺยาถฯ

๔๓๖. ‘‘สเจ ปน โว, คหปตโย, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ – ‘กถํภูตา, คหปตโย, สมณพฺราหฺมณา สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปูเชตพฺพา’ติ? เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, คหปตโย, เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ เอวํ พฺยากเรยฺยาถ – ‘เย เต สมณพฺราหฺมณา จกฺขุวิญฺญเยฺยสุ รูเปสุ วีตราคา วีตโทสา วีตโมหา, อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิตฺตา, สมจริยํ จรนฺติ กาเยน วาจาย มนสา, เอวรูปา สมณพฺราหฺมณา สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปูเชตพฺพาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? มยมฺปิ หิ [มยํ หิ (?)] จกฺขุวิญฺญเยฺยสุ รูเปสุ อวีตราคา อวีตโทสา อวีตโมหา, อชฺฌตฺตํ อวูปสนฺตจิตฺตา, สมวิสมํ จราม กาเยน วาจาย มนสา, เตสํ โน สมจริยมฺปิ เหตํ อุตฺตริ ปสฺสตํฯ ตสฺมา เต โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปูเชตพฺพาฯ เย เต สมณพฺราหฺมณา โสตวิญฺญเยฺยสุ สเทฺทสุ… ฆานวิญฺญเยฺยสุ คเนฺธสุ… ชิวฺหาวิญฺญเยฺยสุ รเสสุ… กายวิญฺญเยฺยสุ โผฏฺฐเพฺพสุ… มโนวิญฺญเยฺยสุ ธเมฺมสุ วีตราคา วีตโทสา วีตโมหา, อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิตฺตา, สมจริยํ จรนฺติ กาเยน วาจาย มนสา, เอวรูปา สมณพฺราหฺมณา สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปู

เชตพฺพาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? มยมฺปิ หิ มโนวิญฺญเยฺยสุ ธมฺเมสุ อวีตราคา อวีตโทสา อวีตโมหา อชฺฌตฺตํ อวูปสนฺตจิตฺตา, สมวิสมํ จราม กาเยน วาจาย มนสา, เตสํ โน สมจริยมฺปิ เหตํ อุตฺตริ ปสฺสตํฯ ตสฺมา เต โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สกฺกาตพฺพา ครุกาตพฺพา มาเนตพฺพา ปูเชตพฺพา’ติ ฯ เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, คหปตโย, เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ เอวํ พฺยากเรยฺยาถฯ

๔๓๗. “สเจ ปน โว [สเจ เต (สฺยา. กํ. ปี. ก.)], คหปตโย, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ ปุเจฺฉยฺยุํ – ‘เก ปนายสฺมนฺตานํ อาการา, เก อนฺวยา, เยน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต เอวํ วเทถ? อทฺธา เต อายสฺมโนฺต วีตราคา วา ราควินยาย วา ปฏิปนฺนา, วีตโทสา วา โทสวินยาย วา ปฏิปนฺนา, วีตโมหา วา โมหวินยาย วา ปฏิปนฺนา’ติ? เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, คหปตโย, เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ เอวํ พฺยากเรยฺยาถ – ‘ตถา หิ เต อายสฺมโนฺต อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติฯ นตฺถิ โข ปน ตตฺถ ตถารูปา จกฺขุวิเญฺญยฺยา รูปา เย ทิสฺวา ทิสฺวา อภิรเมยฺยุํ, นตฺถิ โข ปน ตตฺถ ตถารูปา โสตวิเญฺญยฺยา สทฺทา เย สุตฺวา สุตฺวา อภิรเมยฺยุํ, นตฺถิ โข ปน ตตฺถ ตถารูปา ฆานวิเญฺญยฺยา คนฺธา เย ฆายิตฺวา ฆายิตฺวา อภิรเมยฺยุํ , นตฺถิ โข ปน ตตฺถ ตถารูปา ชิวฺหาวิเญฺญยฺยา รสา เย สายิตฺวา สายิตฺวา อภิรเมยฺยุํ, นตฺถิ โข ปน ตตฺถ ตถารูปา กายวิเญฺญยฺยา โผฏฺฐพฺพา เย ผุสิตฺวา ผุสิตฺวา อภิรเมยฺยุํฯ อิเม โข โน, อาวุโส, อาการา, อิเม อนฺวยา, เยน มยํ [เยน มยํ อายสฺมโนฺต (สี. ปี.), เยน มยํ อายสฺมเนฺต (สฺยา. กํ.)] เอวํ วเทม – อทฺธา เต อายสฺมโนฺต วีตราคา วา ราควินยาย วา ปฏิปนฺนา, วีตโทสา วา โทสวินยาย วา ปฏิปนฺนา, วีตโมหา วา โมหวินยาย วา ปฏิปนฺนา’ติฯ เอวํ ปุฏฺฐา ตุเมฺห, คหปตโย, เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ เอวํ พฺยากเรยฺยาถา’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต, นครวิเนฺทยฺยกา พฺราหฺมณคหปติกา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – “อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ, โภ โคตม! เสยฺยถาปิ, โภ โคตม, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุเชฺชยฺย, ปฏิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิเกฺขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปโชฺชตํ ธาเรยฺย – ‘จกฺขุมโนฺต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติ; เอวเมวํ โภตา โคตเมน อเนกปริยาเยน ธโมฺม ปกาสิโตฯ เอเต มยํ ภวนฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉาม ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจฯ อุปาสเก โน ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตเคฺค ปาณุเปเต สรณํ คเต’’ติฯ

นครวิเนฺทยฺยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ อฏฺฐมํฯ

๙. ปิณฺฑปาตปาริสุทฺธิสุตฺตํ

๔๓๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ ภควา เอตทโวจ –

“วิปฺปสนฺนานิ โข เต, สาริปุตฺต, อินฺทฺริยานิ, ปริสุโทฺธ ฉวิวโณฺณ ปริโยทาโตฯ กตเมน โข ตฺวํ, สาริปุตฺต, วิหาเรน เอตรหิ พหุลํ วิหรสี’’ติ? “สุญฺญตาวิหาเรน โข อหํ, ภเนฺต, เอตรหิ พหุลํ วิหรามี’’ติฯ “สาธุ, สาธุ, สาริปุตฺต! มหาปุริสวิหาเรน กิร ตฺวํ, สาริปุตฺต, เอตรหิ พหุลํ วิหรสิฯ มหาปุริสวิหาโร เอโส [เหส (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], สาริปุตฺต, ยทิทํ – สุญฺญตาฯ ตสฺมาติห, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ สเจ อากเงฺขยฺย – ‘สุญฺญตาวิหาเรน พหุลํ [เอตรหิ พหุลํ (สี. ปี.)] วิหเรยฺย’นฺติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘เยน จาหํ มเคฺคน คามํ

ปิณฺฑาย ปาวิสึ, ยสฺมิญฺจ ปเทเส ปิณฺฑาย อจรึ, เยน จ มเคฺคน คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมึ, อตฺถิ นุ โข เม ตตฺถ จกฺขุวิเญฺญเยฺยสุ รูเปสุ ฉโนฺท วา ราโค วา โทโส วา โมโห วา ปฏิฆํ วาปิ เจตโส’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘เยน จาหํ มเคฺคน คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, ยสฺมิญฺจ ปเทเส ปิณฺฑาย อจรึ, เยน จ มเคฺคน คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมึ, อตฺถิ เม ตตฺถ จกฺขุวิเญฺญเยฺยสุ รูเปสุ ฉโนฺท วา ราโค วา โทโส วา โมโห วา ปฏิฆํ วาปิ เจตโส’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตสํเยว ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘เยน จาหํ มเคฺคน คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, ยสฺมิญฺจ ปเทเส ปิณฺฑาย อจรึ, เยน จ มเคฺคน คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมึ, นตฺถิ เม ตตฺถ จกฺขุวิเญฺญเยฺยสุ รูเปสุ ฉโนฺท วา ราโค วา โทโส วา โมโห วา ปฏิฆํ วาปิ เจตโส’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมเชฺชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๓๙. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘เยน จาหํ มเคฺคน คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, ยสฺมิญฺจ ปเทเส ปิณฺฑาย อจรึ, เยน จ มเคฺคน คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมึ, อตฺถิ นุ โข เม ตตฺถ โสตวิเญฺญเยฺยสุ สเทฺทสุ…เป…. ฆานวิเญฺญเยฺยสุ คเนฺธสุ… ชิวฺหาวิเญฺญเยฺยสุ รเสสุ … กายวิเญฺญเยฺยสุ โผฎฺฐเพฺพสุ… มโนวิเญฺญเยฺยสุ ธเมฺมสุ ฉโนฺท วา ราโค วา โทโส วา โมโห วา ปฏิฆํ วาปิ เจตโส’ติ? สเจ , สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘เยน จาหํ มเคฺคน คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, ยสฺมิญฺจ ปเทเส ปิณฺฑาย อจรึ, เยน จ มเคฺคน คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมึ, อตฺถิ เม ตตฺถ มโนวิเญฺญเยฺยสุ ธเมฺมสุ ฉโนฺท วา ราโค วา โทโส วา โมโห วา ปฏิฆํ วาปิ เจตโส’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตสํเยว ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘เยน จาหํ มเคฺคน คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ, ยสฺมิญฺจ ปเทเส ปิณฺฑาย อจรึ, เยน จ มเคฺคน คามโต ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมึ, นตฺถิ เม ตตฺถ มโนวิเญฺญเยฺยสุ ธเมฺมสุ ฉโนฺท วา ราโค วา โทโส วา โมโห วา ปฏิฆํ วาปิ เจตโส’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมเชฺชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๐. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ปหีนา นุ โข เม ปญฺจ กามคุณา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อปฺปหีนา โข เม ปญฺจ กามคุณา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา ปญฺจนฺนํ กามคุณานํ ปหานาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ปหีนา โข เม ปญฺจ กามคุณา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมเชฺชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๑. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ปหีนา นุ โข เม ปญฺจ นีวรณา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อปฺปหีนา โข เม ปญฺจ นีวรณา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา ปญฺจนฺนํ นีวรณานํ ปหานาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ปหีนา โข เม ปญฺจ นีวรณา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมเชฺชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๒. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ปริญฺญาตา นุ โข เม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อปริญฺญาตา โข เม ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ ปริญฺญาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ปริญฺญาตา โข เม ปญฺ

จุปาทานกฺขนฺธา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมชฺเชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๓. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิตา นุ โข เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิตา โข เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิตา โข เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมชฺเชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๔. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิตา นุ โข เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิตา โข เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิตา โข เม จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา’ติ , เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมชฺเชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๕. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิตา นุ โข เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิตา โข เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิตา โข เม จตฺตาโร อิทฺธิปาทา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมชฺเชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๖. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิตานิ นุ โข เม ปญฺจินฺทฺริยานี’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิตานิ โข เม ปญฺจินฺทฺริยานี’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิตานิ โข เม ปญฺจินฺทฺริยานี’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมชฺเชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๗. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิตานิ นุ โข เม ปญฺจ พลานี’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิตานิ โข เม ปญฺจ พลานี’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา ปญฺจนฺนํ พลานํ ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิตานิ โข เม ปญฺจ พลานี’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมชฺเชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๘. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิตา นุ โข เม สตฺต โพชฺฌงฺคา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิตา โข เม สตฺต โพชฺฌงฺคา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิตา โข เม สตฺต โพชฺฌงฺคา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมชฺเชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๔๙. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิโต นุ โข เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิโต โข เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิโต โข เม อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค’ติ , เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมเชฺชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๕๐. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘ภาวิตา นุ โข เม สมโถ จ วิปสฺสนา จา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อภาวิตา โข เม สมโถ จ วิปสฺสนา จา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา สมถวิปสฺสนานํ ภาวนาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘ภาวิตา โข เม สมโถ จ วิปสฺสนา จา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมเชฺชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๕๑. ‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘สจฺฉิกตา นุ โข เม วิชฺชา จ วิมุตฺติ จา’ติ? สเจ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘อสจฺฉิกตา โข เม วิชฺชา จ วิมุตฺติ จา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา วิชฺชาย วิมุตฺติยา สจฺฉิกิริยาย วายมิตพฺพํฯ สเจ ปน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ ปจฺจเวกฺขมาโน เอวํ ชานาติ – ‘สจฺฉิกตา โข เม วิชฺชา จ วิมุตฺติ จา’ติ, เตน, สาริปุตฺต, ภิกฺขุนา เตเนว ปีติปาโมเชฺชน วิหาตพฺพํ อโหรตฺตานุสิกฺขินา กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

๔๕๒. ‘‘เย หิ เกจิ, สาริปุตฺต, อตีตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปิณฺฑปาตํ ปริโสเธสุํ, สเพฺพ เต เอวเมว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปิณฺฑปาตํ ปริโสเธสุํฯ เยปิ หิ เกจิ, สาริปุตฺต, อนาคตมทฺธานํ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปิณฺฑปาตํ ปริโสเธสฺสนฺติ, สเพฺพ เต เอวเมว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปิณฺฑปาตํ ปริโสเธสฺสนฺติฯ เยปิ หิ เกจิ, สาริปุตฺต, เอตรหิ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ปิณฺฑปาตํ ปริโสเธนฺติ, สเพฺพ เต เอวเมว ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปิณฺฑปาตํ ปริโสเธนฺติฯ ตสฺมาติห, สาริปุตฺต [โว สาริปุตฺต เอวํ สิกฺขิตพฺพํ (สี. ปี.)], ‘ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปิณฺฑปาตํ ปริโสเธสฺสามา’ติ – เอวญฺหิ โว, สาริปุตฺต, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

ปิณฺฑปาตปาริสุทฺธิสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. อินฺทฺริยภาวนาสุตฺตํ

๔๕๓. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา คชงฺคลายํ [กชงฺคลายํ (สี. ปี.), กชฺชงฺคลายํ (สฺยา. กํ.)] วิหรติ สุเวฬุวเน [เวฬุวเน (สฺยา. กํ.), มุเขลุวเน (สี. ปี.)]ฯ อถ โข อุตฺตโร มาณโว ปาราสิวิยเนฺตวาสี [ปาราสริยเนฺตวาสี (สี. ปี.), ปาราสิริยเนฺตวาสี (สฺยา. กํ.)] เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อุตฺตรํ มาณวํ ปาราสิวิยเนฺตวาสิํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘เทเสติ, อุตฺตร, ปาราสิวิโย พฺราหฺมโณ สาวกานํ อินฺทฺริยภาวน’’นฺติ? ‘‘เทเสติ, โภ โคตม, ปาราสิวิโย พฺราหฺมโณ สาวกานํ อินฺทฺริยภาวน’’นฺติฯ ‘‘ยถา กถํ ปน, อุตฺตร, เทเสติ ปาราสิวิโย พฺราหฺมโณ สาวกานํ อินฺทฺริยภาวน’’นฺติ? ‘‘อิธ, โภ โคตม, จกฺขุนา รูปํ น ปสฺสติ, โสเตน สทฺทํ

น สุณาติ – เอวํ โข, โภ โคตม, เทเสติ ปาราสิวิโย พฺราหฺมโณ สาวกานํ อินฺทฺริยภาวน''นฺติฯ ''เอวํ สเนฺต โข, อุตฺตร, อโนฺธ ภาวิตินฺทฺริโย ภวิสฺสติ, พธิโร ภาวิตินฺทฺริโย ภวิสฺสติ; ยถา ปาราสิวิยสฺส พฺราหฺมณสฺส วจนํฯ อโนฺธ หิ, อุตฺตร, จกฺขุนา รูปํ น ปสฺสติ, พธิโร โสเตน สทฺทํ น สุณาตี''ติฯ เอวํ วุเตฺต, อุตฺตโร มาณโว ปาราสิวิยเนฺตวาสี ตุณฺหีภูโต มงฺกุภูโต ปตฺตกฺขโนฺธ อโธมุโข ปชฺฌายโนฺต อปฺปฏิภาโน นิสีทิฯ

อถ โข ภควา อุตฺตรํ มาณวํ ปาราสิวิยเนฺตวาสิํ ตุณฺหีภูตํ มงฺกุภูตํ ปตฺตกฺขนฺธํ อโธมุขํ ปชฺฌายนฺตํ อปฺปฏิภานํ วิทิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามเนฺตสิ – ''อญฺญถา โข, อานนฺท, เทเสติ ปาราสิวิโย พฺราหฺมโณ สาวกานํ อินฺทฺริยภาวนํ, อญฺญถา จ ปนานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา โหตี''ติฯ ''เอตสฺส, ภควา, กาโล; เอตสฺส, สุคต, กาโล ยํ ภควา อริยสฺส วินเย อนุตฺตรํ อินฺทฺริยภาวนํ เทเสยฺยฯ ภควโต สุตฺวา ภิกฺขู ธาเรสฺสนฺตี''ติฯ ''เตนหานนฺท, สุณาหิ, สาธุกํ มนสิ กโรหิ; ภาสิสฺสามี''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

๔๕๔. ''กถญฺจานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา โหติ? อิธานนฺท, ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เอวํ ปชานาติ – 'อุปฺปนฺนํ โข เม อิทํ มนาปํ, อุปฺปนฺนํ อมนาปํ, อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ ฯ ตญฺจ โข สงฺขตํ โอฬาริกํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – อุเปกฺขา'ติฯ ตสฺส ตํ อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ; อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, จกฺขุมา ปุริโส อุมฺมีเลตฺวา วา นิมีเลยฺย, นิมีเลตฺวา วา อุมฺมีเลยฺย; เอวเมว โข, อานนฺท, ยสฺส กสฺสจิ เอวํสีฆํ เอวํตุวฏํ เอวํอปฺปกสิเรน อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติ – อยํ วุจฺจตานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา จกฺขุวิเญฺญเยฺยสุ รูเปสุฯ

๔๕๕. ''ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทํ สุตฺวา อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เอวํ ปชานาติ – 'อุปฺปนฺนํ โข เม อิทํ มนาปํ, อุปฺปนฺนํ อมนาปํ, อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํฯ ตญฺจ โข สงฺขตํ โอฬาริกํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – อุเปกฺขา'ติฯ ตสฺส ตํ อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ; อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, พลวา ปุริโส อปฺปกสิเรเนว อจฺฉรํ [อจฺฉริกํ (สฺยา. กํ. ปี. ก.)] ปหเรยฺย; เอวเมว โข, อานนฺท, ยสฺส กสฺสจิ เอวํสีฆํ เอวํตุวฏํ เอวํอปฺปกสิเรน อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติ – อยํ วุจฺจตานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา โสตวิเญฺญเยฺยสุ สเทฺทสุฯ

๔๕๖. ''ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เอวํ ปชานาติ – 'อุปฺปนฺนํ โข เม อิทํ มนาปํ, อุปฺปนฺนํ อมนาปํ, อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํฯ ตญฺจ โข สงฺขตํ โอฬาริกํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – อุเปกฺขา'ติฯ ตสฺส ตํ อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ; อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท , อีสกํโปเณ [อีสกโปเณ (สี. สฺยา. กํ. ปี.), อีสกผเณ (สี. อฏฺฐ.), ''มเชฺฌ อุจฺจํ หุตฺวา''ติ ฏีกาย สํสนฺทิตพฺพา] ปทุมปลาเส [ปทุมินิปเตฺต (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] อุทกผุสิตานิ ปวตฺตนฺติ, น สณฺฐนฺติ; เอวเมว โข, อานนฺท, ยสฺส กสฺสจิ เอวํสีฆํ เอวํตุวฏํ เอวํอปฺปกสิเรน อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌ

ติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติ – อยํ วุจฺจตานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา ฆาน
วิญฺญเยฺยสุ คนฺเธสุฯ

๔๕๗. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อุปฺปนฺนํ โข เม อิทํ มนาปํ, อุปฺปนฺนํ อมนาปํ, อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํฯ ตญฺจ โข สงฺขตํ โอฬาริกํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – อุเปกฺขา’ติฯ ตสฺส ตํ อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ; อุเปกฺขา สณฺฐาติ ฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, พลวา ปุริโส ชิวฺหคฺเค เขฬปิณฺฑํ สํยูหิตฺวา อปฺปกสิเรน วเมยฺย [สนฺธเมยฺย (ก.)]; เอวเมว โข, อานนฺท, ยสฺส กสฺสจิ เอวํสีฆํ เอวํตุวฏํ เอวํ อปฺปกสิเรน อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติ – อยํ วุจฺจตานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา ชิวฺหาวิญฺญเยฺยสุ รเสสุฯ

๔๕๘. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อุปฺปนฺนํ โข เม อิทํ มนาปํ, อุปฺปนฺนํ อมนาปํ, อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํฯ ตญฺจ โข สงฺขตํ โอฬาริกํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – อุเปกฺขา’ติฯ ตสฺส ตํ อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ; อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิญฺเชยฺย; เอวเมว โข, อานนฺท, ยสฺส กสฺสจิ เอวํสีฆํ เอวํตุวฏํ เอวํอปฺปกสิเรน อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติ – อยํ วุจฺจตานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา กายวิญฺญเยฺยสุ โผฏฺฐพฺเพสุฯ

๔๕๙. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เอวํ ปชานาติ – ‘อุปฺปนฺนํ โข เม อิทํ มนาปํ, อุปฺปนฺนํ อมนาปํ, อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํฯ ตญฺจ โข สงฺขตํ โอฬาริกํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ยทิทํ – อุเปกฺขา’ติฯ ตสฺส ตํ อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ; อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ เสยฺยถาปิ, อานนฺท, พลวา ปุริโส ทิวสํสนฺตตฺเต [ทิวสสนฺตตฺเต (สี.)] อโยกฏาเห เทฺว วา ตีณิ วา อุทกผุสิตานิ นิปาเตยฺยฯ ทนฺธ, อานนฺท, อุทกผุสิตานํ นิปาโต, อถ โข นํ ขิปฺปเมว ปริกฺขยํ ปริยาทานํ คจฺเฉยฺย; เอวเมว โข, อานนฺท, ยสฺส กสฺสจิ เอวํสีฆํ เอวํตุวฏํ เอวํอปฺปกสิเรน อุปฺปนฺนํ มนาปํ อุปฺปนฺนํ อมนาปํ อุปฺปนฺนํ มนาปามนาปํ นิรุชฺฌติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติ – อยํ วุจฺจตานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา มโนวิญฺญเยฺยสุ ธเมฺมสุฯ เอวํ โข, อานนฺท, อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา โหติฯ

๔๖๐. ‘‘กถญฺจานนฺท , เสโข โหติ ปาฏิปโท? อิธานนฺท, ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เตน อุปฺปเนฺนน มนาเปน อุปฺปเนฺนน อมนาเปน อุปฺปเนฺนน มนาปามนาเปน อฏฺฏียติ หรายติ ชิคุจฺฉติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา…, ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส เตน อุปฺปเนฺนน มนาเปน อุปฺปเนฺนน อมนาเปน อุปฺปเนฺนน มนาปามนาเปน อฏฺฏียติ หรายติ ชิคุจฺฉติฯ เอวํ โข, อานนฺท, เสโข โหติ ปาฏิปโทฯ

๔๖๑. ‘‘กถญฺจานนฺท, อริโย โหติ ภาวิตินฺทฺริโย? อิธานนฺท, ภิกฺขุโน จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูเล [ปฏิกฺกูเล (สพฺพตฺถ)] อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘อปฺปฏิกูเล ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘อปฺปฏิกูเล จ ปฏิกูเล จ ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูลญฺจ อปฺปฏิกูลญฺจ ตทุภยํ อภินิวชฺเชตฺวา อุเปกฺขโก วิหเรยฺยํ สโต สมฺปชาโน’ติ, อุเปกฺขโก ตตฺถ วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ

๔๖๒. ‘‘ปุน จปรํ, อานนฺท, ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชติ มนาปํ, อุปฺปชฺชติ อมนาปํ, อุปฺปชฺชติ มนาปามนาปํฯ โส สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูเล อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘อปฺปฏิกูเล ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘อปฺปฏิกูเล จ ปฏิกูเล จ ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูลญฺจ อปฺปฏิกูลญฺจ ตทุภยมฺปฺมฺปฺปิ อภินิวชฺเชตฺวา อุเปกฺขโก วิหเรยฺยํ สโต สมฺปชาโน’ติ, อุเปกฺขโก ตตฺถ วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ เอวํ โข, อานนฺท, อริโย โหติ ภาวิตินฺทฺริโยฯ

๔๖๓. ‘‘อิติ โข, อานนฺท, เทสิตา มยา อริยสฺส วินเย อนุตฺตรา อินฺทฺริยภาวนา, เทสิโต เสโข ปาฏิปโท, เทสิโต อริโย ภาวิตินฺทฺริโย ฯ ยํ โข, อานนฺท, สตฺถารา กรณียํ สาวกานํ หิเตสินา อนุกมฺปเกน อนุกมฺปํ อุปาทาย, กตํ โว ตํ มยาฯ เอตานิ, อานนฺท, รุกฺขมูลานิ, เอตานิ สุญฺญาคารานิ, ฌายถานนฺท, มา ปมาทตฺถ, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหุวตฺถฯ อยํ โว อมฺหากํ อนุสาสนี’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อานโนฺท ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

อินฺทฺริยภาวนาสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํฯ

สฬายตนวโคฺค นิฏฺฐิโต ปญฺจโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

อนาถปิณฺฑิโก ฉโนฺน, ปุโณฺณ นนฺทกราหุลา;
ฉฉกฺกํ สฬายตนิกํ, นครวินฺทยฺยสุทฺธิกา;
อินฺทฺริยภาวนา จาปิ, วโคฺค โอวาทปญฺจโมติฯ

อิทํ วคฺคานมุทฺทานํ –

เทวทโหนุปโท จ, สุญฺญโต จ วิภงฺคโก;
สฬายตโนติ วคฺคา, อุปริปณฺณาสเก ฐิตาติฯ

อุปริปณฺณาสกํ สมตฺตํฯ

ตีหิ ปณฺณาสเกหิ ปฏิมณฺฑิโต สกโล

มชฺฌิมนิกาโย สมโตฺตฯ